ZLATOROH

SBÍRKA ILLUSTROVANÝCH MONOGRAFIÍ

VYDÁVÁ S. V. U. MÁNES V PRAZE

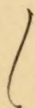

BOŽENA NĚMCOVÁ

ZLATOROH

ZLATOROH

VYDÁVÁ SPOLEK VÝTVARNÝCH UMĚLCŮ »MANES«
V PRAZE. POŘÁDÁ MAX ŠVABINSKÝ.

1. JOSEF MANES, napsal M. Jiránek.
2. JAN NERUDA, napsal Arne Novák.
3. PRAHA BAROKNÍ, napsal Arne Novák.
4. K. HAVLÍČEK, napsal E. Chalupný.

5.–7. BOŽENA NĚMCOVÁ, napsal V. Tille.
8.–9. J. JUNGMANN, napsal E. Chalupný.
10.–12. PALACKÝ, napsal V. Chaloupecký.
13. H. SCHWAIGER, napsal M. Jiránek.
14.–15. M. ALEŠ, napsal K. B. Mádl.
16.–18. J. VRCHLICKÝ, napsal F. V. Krejčí.
19.–21. GALERIE V RUDOLFINĚ, napsal Antonín Matějček.
22.–23. ZDENĚK FIBICH, napsal Josef Bartoš.
24.–27. BEDŘICH SMETANA, napsal K. Hoffmeister.
28.–30. JAN HUS, napsal F. V. Krejčí.
31.–32. MIROSLAV TYRŠ, napsal Josef Bartoš.
33.–34. KAREL HYNEK MÁCHA, napsal F. V. Krejčí.

ZLATOROH

SBÍRKA ILUSTROVANÝCH
MONOGRAFIÍ
POŘÁDÁ MAX ŠVABINSKÝ

SVAZEK PÁTÝ AŽ SEDMÝ

Malba Maxe Švabinského v Obecním domě. (Svatopluk Čech, Jan Neruda, Jaroslav Vrchlický, Julius Zeyer, Božena Němcová.)

ZLATOROH

SBÍRKA ILLUSTROVANÝCH MONOGRAFIÍ

POŘÁDÁ MAX ŠVABINSKÝ

NÁKLADEM SPOLKU VÝTV. UMĚLCŮ MANES V PRAZE

V. TILLE:

BOŽENA NĚMCOVÁ

III. ZMĚNĚNÉ VYDÁNÍ.

S 35 PODOBIZNAMI
A 2 FACSIMILY.

VYDÁNO V PRAZE 1920

REPRODUKCE Z GRAFICKÉHO ZÁVODU JANA ŠTENCE V PRAZE

VYTISKLA »GRAFIA« V PRAZE

První vydání této knížky vyšlo roku 1911, druhé roku 1914, třetí vychází v roce, v němž vzpomínáme po sté narozenin Boženy Němcové. Obraz její povahy zůstává i v tomto vydání nezměněn, jednotlivá data však a podrobnosti jejího života bylo nutno změniti z nového materiálu, jejž zatím otiskli pp. Lelek, Vávra, Záhoř, Janáček, Řezníček, Gebaurová a j. Přál bych si, aby jubileum roku 1920 vyvolalo novou práci, která by definitivně zjistila bezpečnými doklady všecka data života Němcové. Pánům Záhořovi a Janáčkovi děkuji, že mi pomáhali upravit nové vydání.

Praha 1./1. 1920. V. T.

PAMÁTCE PANÍ RŮŽENY SVOBODOVÉ

Kdybych měla volit, tedy bych si přála narodit se znova as za dvě stě let, anebo ještě později, neboť nevím, bude-li do té doby takový svět, v jakém bych já chtěla žít s rozkoší.

List 17. 12. 1851.

I. RATIBOŘICE

1820—1837

1.

V Dobrušce žil v druhé polovině osmnáctého století mladý tkadlec Jiří Novotný. Seznámil se s Magdalenou Čudovou, dcerou chudého tesaře Jana Čudy, jenž pocházel z Osečnice. Novotný prchl před odvodem do Kladska, ale padl do rukou pruských verbířů a stal se mušketýrem v pluku podmaršála hraběte von Goetzen. Magdalena přišla za ním, a 6. února 1792 se dali v Kladsku oddati. Jiřímu bylo asi 29, Magdaleně 22 leta. 3. ledna 1794 měli syna Kašpara. Novotný byl pak propuštěn z vojska, zůstal v Kladsku a vyráběl houně. Měli ještě čtyři děti, z nichž však dvě zemřely. Jiří umřel 17. května 1805 a Magdaleně narodila se po jeho smrti v říjnu dceruška Tereza. Magdalena vrátila se pak s Kašparem, Josefem, Johankou a Terezkou do Rovného v Čechách, kde žili rodiče jejího muže, tkala houně a prodávala je po kraji.

Chudým lidem v Podkrkonoší žilo se těžce, posílali z bídy své malé děti za chlebem do Vídně. Ve Vídni dohazovači dodávali hochy mistrům do učení, děvčatům opatřovali službu. Vídeň se osvěžovala českou krví, z dětí stávali se služební chuďasové neb zámožní odrodilci, mnoho jich však, zvláště děvčat, hynulo.

Novotná poslala do Vídně nejdřív nejstaršího syna

Kašpara. Byl tam roku 1809, ale vrátil se domů a živil se nuzně tkalcovstvím. Roku 1819 byla ve Vídni třináctiletá Terezka. Sloužila v IX. okresu (Alservorstadt č. 206) ve vinárně Barbory Hauptmannové. Byla silná, vyspělá, ale nehezká, znamenaná neštovicemi. Na podzim byla s útěžkem a 4. února 1820 porodila děvčátko. P. Heřman Praxmarer pokřtil je 5. února v kostele u sv. Trojice v Alserstrasse na jméno kmotry Hauptmannové Barbora.

Otcem dítěte byl pětadvacetiletý kočí hraběte von der Schulenburg, Jan Pankel. Pocházel ze vsi nedaleko Vídně, byl hezký, mírný hoch, plavovlasý, modrooký, žil spořádaně a střídmě. Jeho sestra byla provdána ve Vídni a žila v dobrých poměrech. Hauptmannovic nutili Pankla, aby si Terezku vzal, ale sestře se děvče nelíbilo, varovala bratra, a Pankel se zdráhal, vymlouval se, že hrabě mu nedovolí se oženit.

Hrabě měl roku 1819 svatbu s vévodkyní Kateřinou, nejstarší dcerou po Kuronském a Zaháňském vévodovi Petrovi. Vévoda Petr byl pánem na Náchodě, a po jeho smrti roku 1800 připadlo Náchodské panství jeho devatenáctileté dceři Kateřině. Kateřina provdala se za prince Julia Rohana, po pěti letech se s ním rozvedla, vzala si hrubého knížete Vasila Trubeckého, ale po dvou měsících jej opustila a žila pak s rakouským ministrem Metternichem.

Za Napoleonských válek proniklo v červnu 1813 francouzské vojsko až k Vratislavi, pruský král Bedřich Vilém IV. a car Alexander uzavřeli příměří, sjeli se v Opočně a hleděli pohnout Rakousko ke spol-

ku proti Napoleonovi. Kateřina, jejíž rod byl carovi zavázán za statky i titul, působila na váhajícího Metternicha, aby Rakousko ke spolku přistoupilo. Dala zřídit v Ratibořicích u Skalice spustlý zámeček, postavený roku 1709 knížetem Piccolominim, a zatím co v Opočně byly pořádány skvělé přehlídky, slavnosti a plesy, konaly se v Ratibořicích tajné úmluvy, jejichž výsledkem byla na podzim bitva u Lipska.
Po Vídeňském kongresu se Kateřina s Metternichem rozešla, žila nějaký čas s knížetem Windischgraetzem a provdala se konečně ve svých osmatřiceti letech po třetí za hraběte Karla Rudolfa von der Schulenburg. V létě 1820 odjeli novomanželé se svojí družinou do Ratibořic, a 7. srpna dal se Pankel ve Skaličce s Terezou oddati. Oddával je kaplan Václav Vít, svědky jim byli panský kovář Steidler a řemenář Mikš. Pankel odjel na podzim s panstvem do ciziny, a Tereza zůstala s dceruškou na Starém Bělidle v Ratibořicích.
Staré Bělidlo byla prostranná chalupa č. 6 u východu z parku, zpola zděná, zpola dřevěná, s ovocnou zahradou u starého skleníku. Kolem ní vedla cesta, pod cestou byla louka, a na louce založili nedávno obezděnou zahradu se zeleninou a s květinami. Vedle Starého Bělidla bydlil starý zahradník Karel Binder, Čech, se svým pomocníkem Gottliebem Boosem, Němcem z říše. Na návrší nad zámkem a parkem byl panský dvůr s úřednickými byty, v údolí stál mlýn mlynáře Rudra, hospoda Dominika Celby a pak v bažantnici nový domek lesního Sedláčka.

Patnáctiletá matka Barunčina měla první zimu v Ratibořicích těžký život: všichni věděli, jak se stalo mladičké, nehezké děvče ženou uhlazeného panského štolby, a její děvčátko jí bylo stálou, živou výčitkou. Žila jen z deputátu, byla znovu s útěžkem, na výpomoc měla dvorskou děvečku Františku Pavlovou. Prožila zimní měsíce v smutné osamělosti, patřila však přece k místní honoraci, když posel hostinského Václava Rinta zval skalické měšťany českým oběžníkem k plesu na radnici 14. února 1821, zašel i do Ratibořic a do Chvalkovic, a na listině podepsali se vedle kaplana Víta, kováře Steidlera, řemenáře Mikše, krupaře Konvalinky i chvalkovický správce Hoch a Tereza Panklová.

Na léto přijela opět vévodkyně s družinou do Ratibořic, s ní vrátil se i Pankel. Tereza porodila 19. června synáčka Jana, na zimu zůstala opět sama. Tak minulo střídavě celkem pět dlouhých let. Panklová měla 10. srpna 1823 dceru Johanku, která jí 1. dubna 1824 zemřela, a 13. listopadu 1824 syna Josefa.

Za těch pustých zim v zavátém údolí bývala jí jedinou útěchou touha po jaru. Čekávala toužebně, až konečně opadly na Požíradlech kalné vody rozvodněné Úpy, zahradník Binder s Boosem snímali v parku slaměné příkrovy růží, sypali cestičky pískem a vynášeli ze skleníku palmy do zámku, v jehož vyleštěných oknech se lesklo jarní slunce. Pak přijely vozy, park oživnul panským služebnictvem, a konečně jednoho dne shromáždilo se vystrojené úřednictvo s rozčileným vrchním Essentherem před parkovým vjezdem,

na Skalické silnici se objevily panské kočáry, a s nimi přijížděl i Pankel, těšící se vroucně na ženu i děti. Jeho příchodem se rozsvětlilo v chudém příbytku, matce zářila tvář, děti jásaly, nastal nový, šťastný život. Pankel byl oblíben u panstva i u sousedů i ve městě. Byl dobrý, mírný, uměl vhodně zacházet s lidmi, chodil vždy pečlivě vyholen, čistě oblečen v upjatém kabátě, bílých jezdeckých kalhotách a vysokých botách, choval se k svým dětem laskavě a vlídně. Terezčina matka se dlouho hněvala na Terezku pro její poklesek. Žila v Rovném u svého nejstaršího syna a vedla mu chudou domácnost. Když se však Kašpar 16. ledna 1825 oženil, rozhodla se, že se přestěhuje ke své nejmladší dceři. Přijela z jara opatrovat pětiletou Barunku, čtyřletého Jana a ročního Jozífka. Bylo jí asi 55 let.

2.

Barunka byla tehdy čiperné, svěží stvořeníčko. Neměla na samotě pod parkem mnoho družek, matka ji nemilovala, za to však se o ni staral laskavý »strýček«, na kterého ještě po letech vzpomínala s láskou. Starý zahradník Binder vykládal jí v zimě pohádky, z jara ji bral sebou do zahrady, jmenoval jí stromy, ukazoval jí včely, pořídil jí malou motyčku a drobnou konévku, učil ji plet, okopávat, zalévat — probouzel v dětském srdíčku lásku k přírodě a ke květinám, která zůstala Němcové vášnivou zálibou pro celý život.

Ještě před babiččiným příjezdem, na podzim 1824, dala matka Barunku zapsat do Skalické školy, kde v nižší třídě učil Augustin Šmíd, a přinesla jí z trhu tabulku s natištěnými písmenkami, s červeným kohoutkem v záhlaví. Strýček dal se s ní do učení, učil ji znát písmenka, zpívat, ukazoval jí obrázkové knížky, a někdy spolu počítali na olověných knoflíkách jeho dlouhé vesty a modré kamizoly.

Když přijela babička, zamilovala si Barunku ze všech dětí nejvroucněji, snad právě proto, že matka ji neměla ráda. Přestěhovala ji do své světničky, zahrnovala ji laskáním, a drobné stvořeníčko přilnulo k ní vášnivě — nalezlo v babiččině náručí poprvé teplo mateřské lásky.

Po příjezdu babiččině počala Barunka chodit do Skalické školy, šindelem kryté chalupy v Kostelní ulici. Přijímal ji snad ještě pomocník Antonín Purm, jenž pak odešel do Studnice a odevzdal nejmladší žáčky Janu Smetanovi. Ten první samostatný krok do života, bez babičky a bez matky, kdy s ostatní Ratibořickou drobotinou putovala lesíkem ke Skalici, nesouc na ruce rákosovou mošničku, ozdobenou nesčíslnými barevnými klůcky a v ní tabulku vedle namazaného krajíce, utkvěl Němcové hluboce v duši. Vrací se jí po dlouhá léta opětovaně na mysl, když utíká se z těžkého životního trudu do blažených vzpomínek dětství.

Učitel měl s neposedným, svéhlavým a divokým děvčátkem potíž: učilo se chabě a prospívalo jen »dobře«. Barunčina mysl tíhla z nízké světnice s po-

kaňkanými škamnami do údolí, na luka, do parku, do háje, a především k babičce. Babička vodila děti na procházky po lukách, na jahody a na oříšky do lesa, koupala jim nožky v strouze, vyprávěla jim pohádky o princeznách, příběhy Libuše a Přemysla, proroctví slepého mládence a Sibylly o české zemi, strojila je a hlídala. Chodívala s nimi na táčky do mlýna, kde je veselá mlynářka krmila buchtami, a kde se vyprávěly strašidelné povídky o lupičích a o vojnách, nebo do Rýzenburské myslivny k lesnímu Aloisu Kubrovi, kde byli psi, srnka, králíci — jaký to byl jiný, pravdivější život než slabikář a početní knížky! Někdy však bývalo babičce teskno, a tu děti poslouchaly pozorně její vzpomínky na chudobu a bídu mezi českým lidem v horách, stesky na utrpení české země, i příběhy z vlastního, těžkého a trudného babiččina života. Ale jejich dětské hlavičky netrudily se těmi stíny, jež někdy chmuřily babiččinu klidnou, vyrovnanou mysl: jim bylo údolíčko plné jasu, radostí i zázraků, her i slavností, a babička jim otvírala brány do tohoto dětského ráje, v němž se jim zjevovala majestátní postava »paní kněžny« jako víla z pohádky.

Když vévodkyně přijížděla na léto do Ratibořic, přicházelo s ní slunce, štěstí, slavnosti, projížďky, údolí se zalidnilo cizími lidmi velkého světa. Vévodkyně byla tehdy již přes čtyřicet let, měla za sebou velmi pohnutý život, plný vášnivých požitků, vzrušení, změn, toulek po velkých městech a zahraničních lázních, bouřlivých rozmarů a politických intrik, ale

byla stále ještě svěží, imposantní zjev a uchovala si veselou, dětsky rozmarnou mysl, srdečnou sdílnost k lidem, cosi lehkovážného, laskavého, přirozenou dobrotu srdce, která mocně vábila děti. Leta vyhladila její smělé vášně, ale stále ještě milovala šílené, krkolomné jízdy na koni po lesích, hlučnou společnost a přepych, jímž se obklopovala i v Ratibořickém zámečku. Děti dívaly se za ní s utajeným dechem, když se jim mihla, letíc na koni, mezi stromy nebo na lukách, pohlížely udiveně na skvělou společnost pánů a dam, hovořící cizím jazykem, jež se hlučně projížděla kolem chalup a vesele hrávala společné hry v parku, vyprávěly si potichu divy o čarovných zámeckých komnatách s vycpaným nábytkem, velkými podobiznami, bílými sochami a hladkými parketami.

Vévodkyně milovala vášnivě děti, psy a koně. S dětmi si uměla hráti dětinsky, v dobré chvíli přivedla si ovčákovu dcerku do salonu, vozila ji se smíchem ve velkém křesle po parketách, až děvčátko výskalo radostí. Panklovic děti měla srdečně ráda, a nejednou, když přijela, nařídila Panklovi, aby je přivedl. Nastrojená babička přišla s dětmi, vévodkyně bavila se jejím vypravováním, a její dvě schovanky, kontesy, krmily děti cukrovím. K lidem byla vlídná, navštěvovala ženy svých úředníků i měšťanky v Skalici, zastavovala se ráda, když někoho potkala na procházce, vyptávala se na rodinu a často přispívala chudým na vychování dětí. Pankla si oblíbila, že uměl jezdit a rozuměl koním, kuršmíd Steidler, jenž

KATEŘINA VILEMÍNA
VÉVODKYNĚ ZAHÁŇSKÁ

si tehdy postavil u své kovárny v Skaličce hospodu »U bílého lva«, získal její přízeň, když jí vyléčil vzácného psíčka — jeho dcera Helenka dostala za to šňůru pravých perel.
Babiččin pokorný, český svět v chudé světničce, a skvělý šlechtický život vévodkyně na zámečku zanechal v Barunčině duši hluboké stopy, jež určily její duševní rozvití na celý život. Čtyři první leta babiččina pobytu na Bělidle uplynula Barunce v nezkaleném štěstí. Byla to radostná doba, v níž dorostla v živé, hezounké děvčátko.
V květnu 1828 postoupila ve škole do vyšší třídy k »vzornému učiteli« Viktorinu Kejzlarovi, učila se lépe a byla na konci příštího roku zapsána do »Zlaté knihy«. Ve škole si získala mnoho kamarádek, jež ji rády ve sváteční dny navštěvovaly v Ratibořicích: Steidlerova Helenka, Josefa, dcera zámožného krupaře Konvalinky z Kostelní ulice, jenž dodával do zámecké kuchyně, Fany Žďárská, Pepa Šimková, Klárka Vávrová. Hrávaly si na čukababu a na sluníčko za novým domkem pod bažantnicí, pletly věnečky na lukách, dováděly na strouze, že si s nimi babička samým strachem, aby se jim nic nestalo, nevěděla rady. Vařívala jim v černé kuchyni kávu, a když se uhoněná děvčátka rozsedla s pocelánovými hrnky kolem ní, odlila si také té panské pochoutky do hliňáčku, vykládajíc jim, jakou chudou a sprostou stravou se musila spokojit v mládí. Mládež ji prosívala o pohádky, ale nejraději se dobývala do její čisťounké světničky. Její malovaná truhla jim byla ta-

jemnou pokladnicí, skrývající nevídané, div ne zázračné věci. A babička se ráda s nimi probírala ve svých pečlivě poskládaných venkovských šatech, ukazovala jim své drahé památky a věšela jim na útlé krčky svou šňůru českých granátů s tolarem císaře Josefa.

Ale i pro všední dny bylo dost kamarádů ze dvora, dětí ovčáků a podruhů z Žernova, kteří chodili do školy na Červenou Hůru. Jakub Mila, Antonín Vítek, Václav Tomek — ani Mančinka Rudrova ze mlýna, o pět let starší než Barunka, a dospívající Krystla Celbovic z hospody nepohrdly dětskými zábavami, když topily z jara vystrojenou smrt v Úpě, nebo když jim dovolili nevlídný ovčák Mojžíš s veselým pomocníkem Kudrnou přihlížet před svatým Antonínem, jak plaví ovce v řece.

Život v údolíčku plynul klidně: děti vídaly mlynáře, chodícího denně podél strouhy ke splavu, lesního, když přicházel odvádět dříví, šílenou Viktorku Židovu, toulající se lesem i lukami, zpívající ve vlahých nocích u splavu a prosící v kruté zimě někdy pod oknem o kus chleba. Občas přišel dráteník, olejkář, žid, kupec Vlach s osadnickým zbožím, bába kořenářka z Krkonoš, někdy stavěl se u dvora rtyňský rychtář Hejna se svými vozy, s nimiž jezdil do Vídně, na vorech přijel krkonošský myslivec Beyer, a později přicházíval pokorně babiččin nejstarší syn Kašpar, jenž nechal tkalcovství, chodil po kraji a byl horlivý písmák i dobrý vypravěč. Domácích radostí nebylo bez otce mnoho: děti těšívaly se na příchod

Jezulátka, na pečení bábovek, na Boží tělo v městě, nejvíc však na otcův příchod, nejkrásnější svátek. Matka mívala pak plné ruce práce v panské kuchyni, kde vařila pro cizí služebnictvo, otec byl přes den v konírnách, a děti, utíkajíce z dohledu shovívavé babičky, mohly celé dny zalézat do parku, dívat se na skvělé průvody panstva a sledovat živý ruch v zámečku i ve dvoře.

Vévodkyně se s lety měnila, stávala se zádumčivou, roku 1827 stala se v Římě katoličkou, rok na to dala v zámečku zřídit oltář, při němž zámecký kaplan sloužil mši. Čítala se zájmem mystické spisy, a její láska k psíkům změnila se v dětinskou náruživost. Když jí pošel její drahý mazánek Mississipi, dala mu vystrojit slavný pohřeb, pochovali jej na lukách, a služebnictvo truchlilo v průvodu; na psíkově hrobě byl postaven kámen s jeho jménem.

Její čeští poddaní z Žernova, Zliče, Hůrky, Ratibořic, měli málo radosti ze života. Robota jim byla sice již otcem vévodkyně, vévodou Petrem, značně ulehčena, když vévodkyně meškala v zámečku, dalo se ještě žít, ale vrchní Essenther byl ostrý a krutý pán, jenž dovedl v nepřítomnosti panstva poddaným přituhovat i násilnými prostředky. Roku 1828 prováděly se odvody v kraji s nebývalou krutostí, a rok na to 11. července hrozná povodeň stihla údolí, rozvodněná Úpa zaplavila pole a způsobila mezi lidem těžkou bídu.

O národním hnutí, jež tehdy pučelo v Praze a v městech nesmělými kvítky, bylo v ratibořickém údolí

sotva potuchy. Mlynář Ruder byl tam jediný, poměrně neodvislý Čech, a snad aspoň do jeho mlýna zabloudilo několik sešitků z Krameriova nákladu, Nývltovy pověsti náchodského panství, hubené knížky z pera Zieglerova a z Pospíšilova královéhradeckého knihkupectví. Ostatní český svět v okolí žil pokorně svoji smutnou idylu ve stínu panského karabáče, hrstka panských zřízenců, jež měla trochu ctižádosti, se odnárodňovala, děti chudiny, hoši i dívky, putovaly v útlém věku pěšky po císařské silnici do Vídně do učení, aby přešli z jedné otročiny do druhé.

3.

V létě 1829 byla v Ratibořickém zámečku slavnost: 25. července měly obě kontesy, schovanky vévodkyně, svatbu. Mlynářova Mančinka dospívala tehdy již v dívku, a Kristla Celbova, když téhož roku Dominik Celba přepustil hospodu synu Antonínovi, musila již obsluhovat hosty.

Život v rodině Panklových se za ta čtyři leta od babiččina příjezdu značně změnil. Když babička odpustila své dceři a přijela k ní do Ratibořic, byla devatenáctiletá Terezka ráda, že jí matka pomůže obstarávat domácnost a opatrovat děti. Ale časem cítila se Terezka stále víc panskou, německou úřednicí, navazovala styky s bohatými měštkami a paními úředníků, pobytem panstva na zámečku přibývalo jí vážnosti, a babička ve svém venkovském kroji, se svými vesnickými návyky a se svojí češtinou počala jí překážet.

Terezka chodila vždy čistě pansky ustrojena, silná, růžolící, dodávala si důstojného vzezření, byla málomluvná, přísná, často mrzutá a prchlivá na čeládku i na děti. Poroučela dětem zhurta, nehleděla si jejich lásky, za každou maličkost hned bila a ještě vyžadovala za trest poděkovat a odprosit. Její zlý rozmar stupňoval se ještě porody a úmrtím dětí: 2. dubna 1826 narodil se Ferdinand, jenž zemřel za dva měsíce psotníkem, rok na to 7. října přibyl Antonín, jenž zahynul 7. března 1828 toutéž nemocí.

Nejméně lásky měla k svému nejstaršímu dítěti, jemuž nemohla zapomenout jeho předčasný příchod. Barunka cítila dobře ten matčin chlad ve svém dětském srdci a splácela jej bezděčně tvrdošijným vzdorem. Vzpírala se krutému ponižování, neodprošovala a neděkovala za trest, byť ji matka sebe více bila, byla roztržitá, těkavá a vůči matce chladně lhostejná. Tím víc milovala otce, jenž k ní vždy mluvil vlídně a nikdy ji nepokořoval. Ale otec býval doma jen krátce, a Barunce zbývala útočištěm jen babiččina světnička.

Matka hleděla na babiččin vliv na děti rok od roku nepřízničeji. Babička mluvila s dětmi jen česky, nebránila jim zabíhat do dvora mezi čeládku, hrát si s vesnickou drobotinou ze Žernova, a netajila před dcerou, že její poněmčilé, panské živobytí neschvaluje. Terezka se za matku před známými paničkami styděla, vyčítala jí, že jí děti kazí svými řečmi a že je na ně slabá, že jim schválně zošklivuje němčinu. Hádala se s ní často, až se konečně 1829 rozešly nadobro. Babička se ve hněvu odstěhovala do dvora k starší

dceři Johance, která sloužila za kuchyňskou, sedala celé dny v malé komůrce a drala peří. Terezka vzala si na výpomoc Toničku, dceru šonovského faráře Rýdla, která se chtěla naučit vařit, a posílala ji s dětmi, osmiletým Janem, čtyřletým Jozífkem a Konstancií, která se nedávno narodila, na procházku. Přikazovala jí však přísně, aby dětem nedovolila zabíhat k babičce do dvora. Babička k Panklovům na Bělidlo již nevkročila, ale když Tonička někdy šla s dětmi dvorem mimo její okénko, neodolala, aby na děti nezavolala a s nimi se nepomazlila. Matka však byla nelítostná a vyčinila zle Toničce, když děti prozradily, že byly u babičky.

Devítiletá Barunka nepocítila nad ztrátou babičky velkého zármutku, byla tehdy těkavá, hravá, roztržitá, a panské živobytí mimoděk na ni působilo. Vůči matce však zůstávala vzdorná, nic jí nesvedla po vůli a rozčilovala ji stále v kuchyni i v pokoji svou nepodajností. Matka cítila se od jara 1830 znovu s útěžkem, Barunka jí doma jen překážela, a tak se rozhodli dát ji, když v červenci přestala chodit do školy, z domu. Dříve ještě, než se 8. srpna narodila Marie, byla Barunka poslána k obročnímu Hochovi do Chvalkovic, aby se učila šít, hrát piano a zvykala němčině i pan ským mravům. Vévodkyně dala téhož roku strhnout Staré Bělidlo a zřídit na jeho místě ananasový skleník. Panklovi byli přestěhováni do bytu poklasného pod schody, vedoucí na nádvoří. Byt byl těsný a tmavý, v dlouhé chodbě, končící tmavou kuchyní, viselo plno koňských postrojů, na malém dvorku honila se drůbež.

Tak zmizelo střízlivě a všedně Barunčino blažené dětství, na něž vzpomínala s takovou vroucností po celý život. Vzpomínky ty vyvírají neustále jako zářivé sny z její spisů a listů: prosvitají již v prvních českých pohádkách, rozsvětlují se svěžími barvami v domažlických dopisech, mihají se jako barevné stíny v její povídkách, zvoní dětským smíchem a chvějí se tichou blažeností v Babičce, jež rozkvétá z prvního krvavého utrpení utrýzněné, zkormoucené duše, a doznívají konečně smutnou a líbeznou náladou v Panu učiteli. Jsou dojista zkrásněny, rozzářeny a nadskutečně rozvity živou fantasií autorky, která do nich vkládá s radostným úsilím své pozdější dojmy: ale lze v nich přece postihnout stopy prvních záchvěvů vnitrného života, jenž se probouzel v duši rychle dospívajícího děvčete, než se ještě octlo poprvé mezi cizími lidmi.

Za krásných letních večerů, když nebe bylo jasné a hvězdy házely požáry, sedala babička s dětmi pod lipou na dvorku, vyprávěla jim o andělích, kteří rozžehují nebeská světla. Děti se dívaly k nebi, kde se třpytily tisíce tisíců světel, malých, mihavých, i velkých, lesknoucích se v barvách nejkrásnějších, vyptávaly se, komu která hvězda svítí — a Barunka pocitovala neznámou tajemnou rozkoš. Kdykoli později v životě rozechvělo se její nitro mocným citem, rozžehuje se jí v duši vzpomínka na hvězdy.

V zimě, když sedávala u okna v šeru pokoje, pletouc pod dohledem přísné matky neobratnými prstíky punčochu, dívala se ven na holou stráň, zasněžené údo-

líčko, a matka netušila, že se v černovlasé hlavičce mění bílé údolí v rajskou zahradu s palácem z drahokamů, s ptactvem ohnivých barev, kde se procházejí zlatovlasé paní, a zamrzlá řeka je modravým, vlnivým mořem, na jehož vlnách se houpají krásné víly v perlových lasturách. V jak půvabné, zářivé obrazy rozkvetly tyto dětské sny, původně asi méně barevné, v českých pohádkách!

Nejmocnější dojem však probudila v dětské mysli ranní modlitba na Velký pátek před slunce východem. Za krásné jarní noci vzbudila babička děti, umyly se ve struze a šly na stráň, kde čekal již otec s matkou Klekly a modlily se k růžovému východu »za čistotu těla«. Kalná voda Upy unášela ještě kusy ledu, po stráni v roklích bělal se sníh, ale země se již prozelenávala travou, stromy i keře pučely, a na jasnícím se východě objevilo se konečně slunce, zatím co protější stráně tonuly ještě v polosvětle, a za splavem srážela se nízko mlha, nad jejímiž vlnami bylo vidět na vrchu nad pilou klečet ženy. A Barunka nevěděla tehdy ještě, co jí to zpívá v hrudi, jaká radost jí šíří ňadra, cítila jen, jak je jí volno, že by samou rozkoší s třepetavým skřivánkem se vznesla vzhůru a letěla s ním slunci vstříc. Ta vášnivá radost z probouzející se přírody, touha po jaru, jež jí později dlouhá leta po krutých bolestech v zimě vracelo zdraví, opětovala se až na sklonek života v jejím mučeném srdci.

Děti modlívaly se denně doma ve světnici plné obrázků, a Barunka, klečíc s ostatními, utkvívala bezděčně zrakem na staré rytině Krista a Samaritánky,

kde plnovousý Kristus ve splývavém oděvu, s líbeznou tváří, dívá se na dívku stojící před ním u studny ve východním kroji, se sklopenýma očima. Barunka klečíc hledívala neodvratně na obraz tak dlouho, až přestal být pouhým obrazem. Kristus stál před jejím zrakem tělesně, k němu se modlila, jej prosila za vše, čeho si přála — a otec chválil její vroucí zbožnost před ostatními dovádějícími dětmi, nevěda, že jeho miláček v nadšeném vytržení vidí před sebou živý obraz Krista. Když Němcová ve vášnivé bolesti nad svojí zklamanou poslední láskou píše do almanachu Fričovi zoufalou zpověď »Čtyři doby«, vzpomíná opět na modlitbu k živému obrazu Krista, jenž zjevuje se živý před zrakem toužící dívky ve skupině z kararského mramoru — ale ženou, před Kristem klečící, je Magdalena, která objímá svým bílým ramenem modlící se pannu.

4.

Chvalkovice jsou půvabné hnízdo na protáhlém hřbetu mezi rybníkem a lesnatou strání. Nad rybníkem, jenž má malý ostrůvek, stojí na okraji příkrého žlebu starý zámek, v oprýskaných hradbách jsou malá dvířka, od nichž se klikatí v hustém roští příkré schody dolů po stráni až do olšoví na hrázi.

Kolem rybníka jde pěšina, vybíhající po druhé stráni mezi domky až na hřbet vypouklého úbočí, korunovaného kostelem s baňatou věží, farou a školou.

Z Ratibořic vede k Chvalkovicům cesta z počátku

lesnatým úbočím na vrch nad zámkem, pak po polích, lipovými alejemi, napříč přes silnici, přes rozlehlou náves pěkné vsi Větrníku a do lesa k pramínku zázračné vody, odkud po lesnaté stráni se vystoupí na vrch a širokou kaštanovou alejí až do vrat hospodářských stavení. V pozadí dvora stíní stará lípa vchod do zámecké budovy, kde v třicátých letech bydlil obroční Hoch s paní a s třemi dětmi, Vilémem, Katy a Alfredem.

Paní Hochová bývala kdysi modrooká, černovlasá krasavice, sloužila za komornou ve šlechtických domech ve Vídni a nemohla zapomenout blažených dob panské služby, i když byla provdána za velmi mladého panského písaře, jenž se stal za to hned obročním na rozsáhlém Chvalkovickém panství. Mezi panskými úřednicemi byla velkoměstskou dámou, a Panklovic svěřili jí Barunku, aby z ní vychovala slečnu Betty.

Hochovic bydlili v prvním patře a Barunku usídlili na druhém konci dlouhé chodby s Anežkou, sirotkem, jež pomáhala paní Hochové v domácnosti. Na vznětlivou mysl živého děvčete působil starý zámek pánů z Dubé a Dobřenských divoce romantickým kouzlem. Její pokoj byl temný, měl vysoká okna, dubové okenice a železné závory na těžkých dveřích. Večer sedávala často v čeledníku, kde se vyprávělo o bílé paní, která chodí zámkem, o jednom Dobřenském, kterého krotký čáp vysvobodil z tureckého zajetí, a o jiném, jenž po smrti strašil v bílém rubáši a s hlavou pod paží chodil kolem Bettiny ložnice v půlnoci do ka-

ple. Betty pak trnula hrůzou, když běžela spat tmavými chodbami, kde širokými špičatými okny prosvital siný měsíc.
Její vzdělání ze Skalické školy bylo dosti chatrné; ta trocha čtení, počítání, náboženství a německého diktanda neznamenala mnoho, a strašidelné i loupežné historie, doma vyprávěné, knížky o Jenovefě a j. rozčilovaly jen její fantasii. Matka dbala jen, aby se naučila plést a vařit, v Chvalkovicích měla se u učitele Antonína Purma naučit trochu pianu, a u paní učitelové šití. Pianu učila se špatně a pro křížkové stehy a počítání ok neměla smyslu. Ale učení a čtení ji zajímalo. Když pan obroční připravoval svého nejstaršího syna Viléma ke zkoušce na techniku, poslouchávala ráda jeho výklady, sama se ho vyptávala, a dala se horlivě do čtení německých knih, které jí půjčoval, odnášejíc si někdy tajně zapovězené knihy ze zámecké knihovny. Příběhy Tisíc a jedné noci, Tromlitz, Van der Velde, Schiller byly jí novým světem, do něhož se vnořila s celou duší, zapomínajíc někdy na skutečnost. V hlavě se jí pletly děje skutečného a vybájeného světa, chodila po pustých zámeckých sálech, vmýšlejíc se do rytířských dob, snívala s otevřenýma očima, představujíc si, že je hradní slečnou, hrdinkou rytířských románů. A německé verše, jež si se zanícením vypisovala, plnily její rychle pučící hruď neznámou, bezejmennou a bezpředmětnou touhou.
Sentimentální romantické nálady nezkrotily však její vrozenou veselost a divokost. Dospěla ve Chvalko-

vicích velmi časně v pannu, ale zůstala polo děckem: její rozvité tělo nebylo plné, okrouhlé, neostýchala se vylézat s hochy na stromy, prát se s nimi, zdvihat cestou k učitelům sukénky nad kolena a brodit se vodou. Lezla bez rozpaků roštím skalní stráně od rybníka přímo k zámeckým hradbám, nedbajíc roztrhaných šatů a podrápaných rukou, smála se jen s ostatními, když ji vrtošivý osel shodil se hřbetu do bláta. Těšila se však dětinsky z nových šatů, pentlí a střevíců, hoříc touhou, až je bude moci obléci na neděli do Ratibořic.

Povinné nedělní návštěvy u matky přestaly ji však brzy těšit. V Chvalkovicích žila volně, téměř bez dozoru, v ovzduší panské německé rodiny, v pohodlném, skvostném bytě, doma bylo těsno, matka zkoumala její pokroky v učení, vodila ji po visitách, a neustále jí vytýkala, jak chodí, stojí a mluví. Babička, sestárlá již, stále plná pazdeří a věčně klapající po dvoře svými dřeváky, stala se jí lhostejnou. Setkávala se s ní někdy o nedělních návštěvách, ale zapomněla již na tiché dětské štěstí v babiččině komůrce. Vžila se snadno do panského způsobu života, čeština a vše, co s ní souviselo, zdálo se jí čímsi sprostším, co páchlo životem chuďasů, žijících těžkou prací z milosti panského dvora.

Hádávala se s babičkou, když jí hleděla zošklivit němčinu, hájila nový svět, v němž se octla, a doma u matky se nudila, čekajíc netrpělivě, až bude moci k večeru pospíchat zpět. Oč příjemněji a veseleji bylo v Chvalkovicích, kde se cítila mezi cizími lidmi dospělejší a

volnější, kde ji hýčkali a nebránili jí smát se, dovádět, tančit — hlavně tančit, na mlatě, v aleji, na louce, mezi hochy, kteří si počínali již všímat rychle rozkvétajícího děvčete. Nedbala ještě pozornosti, kterou vzbuzovala její již pučící krása, neznala ještě panenské touhy, ale byla již koketní, velmi koketní ve svých třinácti letech slečna Betty.
Vedle vznětlivé fantasie, která tíhla k hlubokým citovým náladám, a vedle dětinské, divoké hravosti, ku které ji sváděla její lehká mysl, objevil se již tehdy v její duši bystrý smysl pro svěží a ostré dojmy ze života, pro pozorování lidí a postřehování jejich význačných rysů, pro slabé stránky lidské povahy, lehce nadechnutý dobrodušnou ironií. Když po dvaceti letech si vzpomíná v soukromém listu na domácnost chvalkovického obročního, vystupují ze vzpomínek dávno neviděné postavy plny života, postřehovaného do nejmenších podrobností — scény tak reálné, jako by se odehrávaly v přítomnosti, a jistě v základě pravdivé, třeba byly rozvity a zpestřeny její živou fantasií.

Pan obroční, inteligentní Prušák ze Zaháně, protestant, čte velmi mnoho, i francouzsky a anglicky, odbírá několikery noviny, se zálibou se stará o zahradu, miluje dobré jídlo, vybraná vína a má rád mnoho hostí. Dívá se na život s filosofickým klidem, jako muž, který mnoho prožil a dovedl se smířit s osudem. Když mu žena uvaří nemožný oběd podle receptů jakési rakouské kuchařské knihy a se slzami v očích jej nutí do jídla, omlouvá se zdvořile, že nemá chuti, vypije

sklenici vína a jde na pole. Když večer v ložnici žena, stále vzdychající a postonávající, balí se celá do flanelu, navléká teplý korset, váže na krk bílý šátek a černý čepec převazuje ještě bílým kominíčkem, čte pan obroční hluboko do noci. Ráno čte opět hned po probuzení, nevšímavě a beze slova. Zdržuje se přes den poznámek, ale když k večeru víno mu rozváže jazyk — a to se stává stále častěji — je hrubý, nemilosrdný, ironický — i divoký ve svých výčitkách. Jen jedno jej hněte opravdově: jejich tři děti nejsou nadané. Ale i ten smutek dovede malá Betty rozptýlit. Umí poslouchat jeho vypravování, pozoruje dobře, jak jej těší, když mu večer předčítá, když se mu lichotí prosbou o vysvětlení a sleduje pozorně jeho výklady na velkém zeměpisném globu, obracejíc důvěřivě k jeho tváři své veliké, naivně zvědavé oči.
Paní obroční tráví svůj smutný život ve věčných vzpomínkách na blažený život mladých let, je neúnavna, když vypravuje o urozeném panstvu, jemuž měla čest sloužit, poslouchá se zoufalou žalostí ironické, neuctivé poznámky svého muže o panstvu, pohrdlivé úsměšky o knězích a její bigotní zbožnosti. Žije jen ve věčných starostech o domácí drobnosti, trápí se žárlivostí, klekajíc co chvíli s pozdviženýma rukama na klekátko u starého krucifixu a rozplývajíc se v slzách. Ke stolu přicházejí ještě dva muži, starší a mladší písař; mladý, Leopold Weisflog, je plavovlasý sedmnáctiletý hoch, příbuzný obročního, hřmotného, nemotorného těla, ostýchavý a hloupý. Slečna Betty se s ním rychle skamarádila, ale když počal vzdychat, omrzel ji.

Starší písař, Šubrt, je byronovský zhýralec ďábelského vzezření: snědý, nevelký, pěkně rostlý, s vysokým čelem, řídkými vlasy a krásnými zuby v plných rtech. Chodí vždy prostě, čistě ustrojen, a nosí velmi rád bělounké a tenounké prádlo. Veliké, černobrvé, šedozelené oči mu svítí »démonickým« leskem, chce-li však, umí se dívat tak snivě a něhyplně, že mámí všechna děvčata. Dovede zdát se chladným, ale v jeho srdci bouří »nejdivočejší vášeň«. Celé dny hýří, posmívá se celému světu, pohrdá nejsvětějšími city, a pak zase chodí jako nejpořádnější člověk, mluví nemnoho a dobře, za zdrželivým zevnějškem skrývá obratnou chytrost a velkou životní zkušenost. Není nikdy vesel, ale miluje veselou společnost, ženy jej zbožňují, ač chová se k nim pohrdavě. A jak tančí! Vášnivě, zdánlivě bez rozčilení, ale bledne víc než jindy a oči mu hrozivě svítí.
Vládl celým domem, s paní zacházel nevšímavě, obroční měl jej rád — a Betty se třásla, když se na ni upřeně díval, mráz po ní pocházel, když pohlédla na jeho chlupatou ruku. A přece byl k ní velmi laskav. Smál se sice, když padla do bláta, vyčinil jí, když přišla udýchaná, s roztrhanými šaty, ale ctil její mladost, okřikl každého, kdo před ní pronesl dvojsmyslné slovo, staral se o ni. Občas zadíval se však na ni svýma jedovatýma očima, a dospívající dívka cítila podivnou hrůzu ve svém panenském srdci.
U Hochů ve Chvalkovicích zůstala Betty až do 1833. Zatím v Ratibořicích udály se změny. Rodina tísnila se v bytě pod panským dvorem, k němuž dostali ještě

jeden pokoj, když rodina opět vzrostla. 1832 narodil se Augustin, rok na to Adelheit — oba zemřeli však brzy po návratu Bettině z Chvalkovic na šarlach. Starého zahradníka Bindra zastával již přítel Panklův, Němec Boos, Rýzmburský myslivec Kober odešel 1832, povýšen na nadlesního. Téhož roku zažila Betty na návštěvě v Ratibořicích zvláštní slavnost. Vrchní Essenther, chtěje se zavděčiti panstvu, vystrojil mladému páru, jenž pracoval v Ratibořském dvoře, skvělou lidovou svatbu. Najmul za družbu nejlepšího tlampače a vůdce procesí, Antonína Pinkavu, a ten vyváděl pravé divy. Betty byla hlučnou podívanou nadšena — na konci Babičky rozkvétají vzpomínky na takovou slavnost velmi živě v její mysli.

5.

Roku 1834 byla Betty opět na stálo v Ratibořicích. Za ni šel do Chvalkovic nejstarší bratr, Jan, doma zůstali devítiletý Josef, pětiletá Štancla a tříletá Marie. Život doma byl nudný, a tiché údolíčko nebylo téměř ničím rušeno ze svého zimního spánku. 24. ledna zaplavila údolí rozvodněná Úpa, pak byl strach z odvážných zlodějů z Kramolny, a jejich zatýkání vzbudilo vzrušení. Vyprávělo se také, jak voják Bechyně, jenž zastřelil v Kutné Hoře svoji milou, byl v Králové Hradci popraven, ale před tím ve vězení složil písničku »Horo, horo, vysoká jsi«, a zpíval si ji, až rozplakal služky, chodící pro vodu ke kašně před vězením. Šílená Viktorka Židova porodila

BOŽENA NĚMCOVÁ,
17letá. Podle malby.

děcko, a Ratibořští rozhořčovali se nad neznámým otcem.
Ale Betty poslouchala tyto novinky, donášené do dvora, bez zájmu, tesknila po volnosti v Chvalkovicích a těžce snášela matčino přísné vedení. Matka měla sice ještě 1835 dcerušku Adelheit a 1837 synka Gustava, ale přes své starosti s novými kojenci dovedla svoji dcerku zaměstnávat a přidržovat k domácnosti. Betty neměla ani chvilky volné: dopoledne nepustila ji matka z kuchyně a přes její odpor naučila ji tuhou kázní výborně vařit, odpoledne nutila ji šít, plést a vyšívat, a když se jen na chvíli oddávala snění, připomínala jí důrazně uloženou práci.
Betty byla ráda, když mohla vzít »kozlíčka« a sběhnout na přástku k Sedláčkovům do myslivny u bažantnice, neb když Johanka Sedláčkova si přišla pro ni, aby šly příst na Žernov. Bylo-li ve Zliči neb v Žernově posvícení neb svatba, bylo jim svátkem, když si směly jít zatančit. Povinné visity v městě a u úřednických rodin byly utrpením, ale když se vdávala starší sestra Josefy Konvalinkové, Marie, chodila Betty ráda do Skalice chystat výbavu, vít věnečky, a o svatbě byla družičkou.
Její srdce bylo stále dětsky naivní, sdílné, plné lásky a touhy po neznámém štěstí. Milovala své mladší sestřičky, Adélka se jí ani nespouštěla, jmenovala ji svojí panímámou, nechala se s radostí od ní nosit do Skalice na zádech a plakávala hořce, když Betty odcházela bez ní. Pětiletá Štancla byla Bettiným mazlíčkem, a když 28. června 1836 zemřela, byla Betty bez sebe

žalostí. Zabíhala na dětský růvek na hřbitově ve Skalíčce a plakávala tam usedavě, všecka rozčilena, až jednou únavou a žalem na hrobě usnula. Matčina lhostejnost ji krutě bolela, babiččiny lásky již nebylo, s děvčaty se stýkala málo — útěchou bylo jí jen čtení. Matka dovolovala jí číst za dlouhých zimních večerů německé rodinné romány, ale Betty čtla náruživě i jindy, vše, co se jí podařilo odnést potajmu z knihovny zámečku: Ifflanda, Gutzkova, Kotzebua, Wielanda, Kleista, Houwalda, Klopstocka. Nade vše milovala verše: deklamovala si je se zanícením, když se procházela večer pustým parkem, a její romantické sny nabývaly určitější, vášnivější podoby, třebaže její duše zůstala do svatby dětsky naivní a čistá.

Dospěla v rozkošnou dívku, krásně urostlé, vysoké a štíhlé postavy, svěží, čisté pleti, s kovově černými vlasy nad bílým, vysokým čelem, s malými, smyslnými rtíky a s hlubokýma, zelenýma očima, jež hleděly zádumčivě, dětsky důvěřivě a směle, ale zažehávaly se občas vášnivými pohledy pod hustým, mocně vyklenutým obočím.

Německé romány a básně, vzpomínky na krásnou vévodkyni, projíždějící se tryskem na koni po lesích, historky o jejím mládí a o bujném životě ve Vídni, jež doma slýchala, rozněcovaly nebezpečně její dívčí fantasii. Přepych a nádhera zámeckých pokojů ji lákaly, a když v létě zalidnil se zámek hlučnou vévodskou družinou, cizími urozenými hosty a italským, německým, anglickým a francouzským úřednictvem i služebnictvem, nebylo téměř možno dohlídat se krásné Betty.

Hbitá, svěží a koketní krasavice dráždila nudící se společnost, která v nedostatku jiných zábav vyhledávala i po okolních vsích nebezpečné zálety. Dívka byla si dobře vědoma dojmu, kterým působí, a nebyla necitelná k naléhavé dvornosti cizích pánů. Podvečer nepouštěli ji ani z domu z obavy před dotěrnými zálety lokajů, úředníků, důstojníků i mladých šlechticů, a přes den neubránila se ani doma jejich nezvaným návštěvám, jež v ní ještě v pozdějších letech budily veselé vzpomínky.

Betty se záletníkům smála, žertovala s nimi, ale rodiče se právem báli o svoji krasavici. Když přijelo panstvo, putovala Betty k Hochům do Chvalkovic.

Hoch stal se zatím správcem, jeho děti povyrostly a mívaly návštěvou dcerušku ředitele panství Police nad Metují, Josefa Dáni, ostýchavou Lidušku, kterou děti rády škádlily pro její chatrnou němčinu. Třináctiletá Liduška přilnula k mladé slečně, která sedávala v parku s knihou v ruce a hájila svoji mladší družku před malými nezbedy.

Návštěvy ve Chvalkovicích nebyly však již tak nevinně idylické jako za dětských let. Žárlila-li dříve paní obroční na chytré a lichotné děvčátko, jež umělo si získat otcovskou příchylnost jejího muže spíš než její vlastní děti, měla brzy paní správcová z důstatek příčin žárlit z jiného důvodu na rozkvétající dívku. A byronský rozervanec Šubert, jehož »démonické« oči a chlupaté ruce děsily dříve dospívající dítě, zkrotl nyní pod zážehem kouzelných očí mladé

krasavice, která jej, ne bez tichého zadostiučinění, slyšela plakati roztoužením u svých nohou.
Ale tyto první, naivní romány nezanechaly v dívčím srdci nijaké stopy. Sličná Betty nezahořela hlubokým milostným citem, nepoznala ani něžné, oddané lásky, ani slepé, horké vášně, nepozbyla až do svatby své vítězné panenské pýchy. Koketovala ráda, nevyhýbala se malým dobrodružstvím, dostaveníčkům v zámeckém parku, kradmým, ostýchavým polibkům, nic si nedělajíc z ostrých výčitek rodičů. Ale pro tyto lehké hry s láskou, k nimž ji pudilo rozvité panenství a první chvění milostné tužby, nevzdala se svého dívčího ideálu, mocné touhy po nesmírném, zázračném štěstí s ideálním hrdinou svých snů, v jehož bezmezné lásce doufala najít ukojení všech svých tužeb, doplnění sebe.
Matka dívala se však střízlivě a chladně na přelétavé rozmary a milostné sny svéhlavé dcery rychle dospívající a rozkvétající. V únoru 1837 bylo jí sedmnáct let, zářila krásou a dychtila náruživě po životě. Nebylo již čemu ji učit v tom zapadlém koutě, nebylo čím ukojit její touhu a zabavit její mysl. A na vychování v městě nebylo ani známostí, ani peněz. Otec byl sice roku 1835, když vévodkyně se rozešla se svým třetím mužem, povýšen za jejího osobního štolbu, ale hmotně tím mnoho nezískal. Matka, nosíc znovu děcko pod srdcem, pohlížela s nepokojem na tu řadu dětských hlaviček doma a toužila jen, aby měla nejstarsí dceru z domu. Spěchala také, vidouc vévodkyni sestárlou a nemocnou, aby Betty

provdala, dokud mohla doufat, že se jí dostane od vévodkyně výbavy a pomoci.

6.

K Panklovi docházel tehdy ze Skalice vrchní myslivec pohraniční stráže, Anton, a vyprávěl o svém představeném, Josefu Němcovi, respicientovi z Červeného Kostelce, jenž čekal na povýšení za podinspektora a hledal nevěstu. Matka uvítala návrh s radostí, vyptali se na nápadníka a pozvali jej do domu.

Němec byl o 15 let starší než Betty, nápadně vysoký, snědých, ostrých rysů, nosil malé licousy, mluvil hlučně a rozhodně, mezi známými platil za vlastence. Říkali však o něm, že umí žít, že bývá někdy zhorka nakvašen a drsných způsobů.

Byl od dětství nepokojná a snadno vznětlivá hlava. Pocházel z chudé rodiny v Novém Bydžově, studoval na gymnasiu v Králové Hradci, ale střílel z pistole, byl kárán profesory a musil odejít. Dostudoval až do filosofie na akademickém gymnasiu v Praze, ale ve filosofii roku 1824 propadl z náboženství, právě, když se akademikové vzbouřili pro pouliční bitku se zlatnickými pomocníky, a vláda za trest vinníky a slabé studenty odváděla k vojsku. Byl také v Jičíně odveden na čtrnáct let k osmnáctému pluku. Odepřel přísahat německy, důstojník jej pochválil a nechal jej přísahat česky. Sloužil »ex propriis«, po dvou letech na svou žádost odešel s nováčky k doplnění

pluku do Neapole. Celou cestu nesl pěšky v tornistře Jungmannovu Slovesnost z lásky k bývalému profesoru. V Italii zůstal pět let, byl pak šikovatelem prvního granátnického pluku, a navrhli jej za důstojníka.

Ale současně byla vojenská povinnost snížena na osm let, a Němec, jakmile 10. května 1832 dosloužil osmý rok, přešel do služby k důchodkové stráži jako bezplatný praktikant a pak revisor. Roku 1836 jmenovali jej 1. února respicientem v Bílině a 20. června samostatným správcem pohraniční stráže v Červeném Kostelci. V Podkrkonoší počali tehdy tkát bavlnu, ale na bavlnu bylo veliké clo, a podloudnictví kvetlo. Němec byl ve službě energický, horlivý a neúplatný, byl dobře popsán a spoléhal, že bude co nejdříve povýšen na úředníka.

Brzy po nastoupení služby v Červeném Kostelci byl však stíhán nemilými nehodami. 12. září slavilo se po celých Čechách korunování Ferdinanda V., a celý Kostelec tonul ten večer v záři světel — jen okna ve štítu kupce Hůlky, obrácená k faře, zůstala temna. Rozjařený lid vytloukl tmavá okna kamením, a farář zapsal do pamětní knihy, že pochybení bylo tím těžší, že se ho dopustil státní úředník Josef Němec. Zda úmyslně či nedopatřením, nevíme. 19. října dostal zas ostrou důtku pro »špatné adjustování«, a jen se zřetelem k jeho vzorné službě nebyla mu důtka zapsána do služební knížky. Němec však těchto nehod nedbal, spoléhal, že jej jmenování nemine a šel na námluvy.

Když přišel poprvé s Antonem k Panklovům na návštěvu, hrála si prý budoucí nevěsta s pannou, schovala ji rozpačitě a bála se toho vysokého, hlučného muže v upjaté uniformě, jenž se nutil s ní žertovat a zacházel s ní jako s holčičkou. Cítila k němu odpor a nechtělo se jí ani uvěřit, že se má pojednou stát nevěstou. Doma nebyl sice život rájem, ale ve svých dívčích snech vídala zcela jiného, ideálního ženicha, jenž ji unášel z všedního života chudé domácnosti do kouzelné říše blaha, s nímž toužila splynout celou duší a trávit život ve věčném opojení. Žertovala, ale matka nedbala dívčích vrtochů: ženich dostal slovo, Pankl vyžádal své dceři 16. března od správy náchodského panství vysvědčení zachovalosti, a doma počali chystat výbavu.

Podlipská vypravuje ve svých vzpomínkách, že babička žila ve dvoře Ratibořickém ještě když Němcová byla již dívkou. Tvrdí také, že jí Němcová »nesčíslněkráte« se zmiňovala, jak jí babička radila, aby si vzala Němce, protože je dobrý Čech a vlastenec. Ale Josefa Konvalinková, družička na svatbě Němcové, vyprávěla později určitě, že se babička odstěhovala již roku 1832 k synovi do Dobrušky — a to zdá se pravděpodobnější. Kdy a kde babička zemřela, o tom není v matrikách celého kraje zmínky. Němcová psala roku 1851 v dopisu Vrbíkové, že v Polné 1841 na babičku vzpomínala — toho roku byla tedy babička již mrtva. V duši Němcové vyrostla z těch vzpomínek během let ideální postava »Babičky« tak živě, že vnučka zapomněla na skutečnost, nezmínila se nikde o posledních

letech a smrti babičky, jejíž ideální skon vylíčila tak úchvatně v závěru knihy.
Betty z počátku si z námluv mnoho nedělala, koketovala vesele se svými hojnými ctiteli, trhala Němcova psaní a smála se mu se svými družkami. Ale Němec vymohl si v srpnu úřední svolení k svatbě. Betty náhle viděla se nevěstou, den svatby byl stanoven. Bránila se, všecka nešťastna, a laskavý otec sdílel s ní její bezmocný zármutek, hleděl pohnout ženu, aby ženichovi odřekli, ale matka nepovolila. Kamarádky cítily živě se svojí družkou, Johana Sedláčková ještě před svatbou, když vily věnečky, prosila ji »sepiatýma rukama«, aby se nečinila nešťastnou s mužem, jenž se k ní nehodí. Ale všechen vzdor byl marný.
12. září 1837 byla ratejna v panském dvoře plna zvědavců, kteří prohlíželi čtyři kočáry s premovanými kočími. Svatební hosté vystoupili po příkrých schodech od bytu Panklových do dvora, otec vedl ubledlou nevěstu v světlemodrých šatech, zahalenou bílým závojem, správce Hoch z Chvalkovic a Wisgrill z Ratibořic šli se svými nastrojenými paními, za nimi družičky, Josefa Konvalinková a Helena Steidlerová s mládenci. Svatba odjela do kostela Skaličky, kde před oltářem, nad nímž slunce zlatilo kruh starých barevných figur, vykonal Hořiněveský farář Josef Němec svatební obřad.
Z kostela odjeli k obědu do Steidlerova hostince »u Bílého Lva« s děkanem Palečkem, kaplanem Vítem a P. Hurdálkem. Svatbu však oslavili teprve druhého dne na první slavnosti jiřinek. P. Hurdálek, jenž žil ve Ska-

JOSEF NĚMEC

(Manžel Boženy Němcové.) Podle malby z roku 1837.

ličce na pensi, měl u Steidlerova hostince velkou zahradu a učil horlivě okolní rolníky pěstování květin a šlechtění stromů. Zavedl v kraji jiřinky, »dahlie«, mexickou zvláštnost, která byla tehdy v západní Evropě oblíbenou a vzácnou zahradní květinou. Nadšení pěstitelé na Náchodsku závodili mezi sebou, kdo vypěstí nejkrásnější útvary květů a odstíny barev. Hurdálek, Essenther, Hoch a Boos založili roku 1836 spolek Dahlii, a Steidler, jehož hostinec u nové říšské silnice vzkvétal, přistavěl k němu pro nové sdružení prostranný sál.

13. září, den po svatbě Němcových, byl nový sál zasvěcen první slavnosti jiřinkového spolku. Sjelo se na padesát pěstitelů jiřinek a mnoho hostí, v sále, jenž zářil barevnými kyticemi a věnci, konala se velká hostina, pak prohlíželi soudcové květiny, rozdíleli ceny, a večer byl pořádán ples. Mladá žena tančila v rozjařené společnosti vášnivě po celou noc: loučila se v zanícení se svými dívčími sny, zapomínajíc v náručí tanečníků na minulost — i budoucnost.

II. POUŤ PO VÝCHODNÍCH ČECHÁCH A PRAHA

1837—1845

1.

Červený Kostelec vyhořel roku 1831. Přičítali oheň neopatrnosti myslivce, jenž střílel na rybníku kachny, zavinili jej však zedníci, kteří u rybníka opravovali na chalupě komín. Když si Němec přivedl mladou choť do svého bytu v domě kupce Hůlka, bylo město z části již obnoveno. Mezi starými, šindelem krytými chalupami, s krásnými vyřezávanými štíty a s širokými pavlačemi na ozdobných sloupcích, na nichž dokvétaly astry a svlačce, rostly nové kamenné domky v pestrých květinových zahrádkách, jimiž je horské městečko proseto. Nový průmysl, tkalcovství bavlny, způsobil v městě čilý ruch, podnítil staré plátenictví ke konkurenci a způsobil značný převrat, jenž se neobešel bez úpadků. Vedle několika továrnických rodin bylo v místě mnoho chudiny.

Mladá paní respicientová uchovala si na ten mírný podzim 1837 do pozdních let půvabné vzpomínky. Popisuje v »Chudých lidech« do posledních drobností chudičký byt, hezounký nový domek, kupecký krám, své domácí pány, starosvětské manžele s malou schovankou, a dává výraz rozkošné, živé, trochu unylé náladě, již v ní vyvolaly první týdny nového

života. Styk s lidmi, městské historie, vycházky do okolí, vše splynulo s lety v svěží maloměstský obrázek, v němž však schází dojem, jenž měl být nejživější a nejvroucnější: vzpomínka na muže. Sotvaže italská episoda ze života ideálního chudého člověka, Jakuba Haliny, připomíná vypravování o pobytu v italských posádkách, jímž ji muž první čas bavil, a jež rozněcovalo její starou touhu po zemi kvetoucích oranží. Manželství s prchlivým a nedůtklivým mužem, drsných kasárenských návyků, bylo utrpením pro mladou, dětinsky ještě hravou ženu, která si až do konce života uchovala naivní důvěru a přítulnost k lidem, jemného, něžného ducha, zlaté srdce a touhu po důvěrném kamarádství, srdečné sdílnosti.
Němec nebyl povahou zlý, ale horkokrevný, výbušný, navyklý jen na všední požitky denního života a utahaný zodpovědnou službou. Seděl celý den v přízemní kanceláři vedle krámu, vydávaje bolety a zlobě se s lidmi, neb se plahočil ve dne i v noci po kraji a v horách, číhaje na podloudníky. Jsa téměř dvakrát tak stár jako jeho sedmnáctiletá žena, neměl smyslu pro její lichotnou něhu a touhu po hravém mazlení, díval se na ni jako na rozmazlené, svéhlavé děcko, a zacházel s ní neomaleně, bez ohledu na její záliby a přání. A žena, vyhýčkaná v dětství babičkou, zvyklá na pozornost a obdiv ratibořických i chvalkovických nápadníků, roztoužená svými romantickými sny, byla zděšena a omámena tou duševní i tělesnou porobou, v které se náhle octla, nemohla pochopit, že z poručenství matčina octla se v novém, cizím poddanství,

že je na celý život odvislá od rozmarů a rozkazů cizí vůle, lhostejné k jejímu vlastnímu cítění — a srdce se jí chvělo jako ptáče, sevřené v tvrdé pěsti.
Když mnohem, mnohem později, v zármutku a v bídě, píše sestře Adéle, nemůže zapomenout, že týden po svatbě již plakala. A synu Karlovi žaluje v téže době, že by byla opustila otce hned v prvním roce po svatbě, kdyby nebyla měla dítě pod srdcem. Zápisky Žofie Podlipské naznačují též, jak smutné byly vzpomínky Němcové na první dobu po svatbě, a úřední akta z té doby podávají o jejím utrpení suchý a smutný výklad.

Němec měl jako zřízenec pouze 44 kr. denního platu, ale spoléhal pevně, že se stane co nejdříve úředníkem. 1. května 1838 jej přeložili za správce okresu do Josefova a navrhli za podinspektora. Stěhovali se hned a najali si byt v Tržní ulici u kupce Hlávky (č. 67, II. p.). Němcová byla již s útěžkem, Němec měl mnoho práce, nemohl se jmenování dočkat a nešetřil ženy. Docházelo k hádkám, Němcová jednou z lítosti div neslehla před časem, volala nakvap matku, která přijela smířit rozvaděnou domácnost.
Vídeňská dvorní komora jmenovala konečně Němce 24. července podinspektorem v Kutné Hoře a poslala dekret do Hradce Králové. Němec zatím, než ještě dekret obdržel, šel 4. srpna s vrchním myslivcem pohraniční stráže, Bienertem, na prohlídku do pivovaru ve Vlchově. Když se vraceli, zadrželi cestou člověka, jejž podezírali z podloudnictví. Voják Jan Liessler od 18. pluku jej hájil a hádal se s nimi. Němec se na něj

vrhl, Bienert mu pomáhal, voják tvrdil pak u výslechu, že na něj tasili zbraň. Němec vrátil se domů všecek rozčilen a polekal ženu, která po dvou dnech porodila synáčka. 8. srpna slavili křtiny, kmotry, manžely Steidlerovic, zastupovala Katty Hochová a kadet Šedivý, po němž hoch dostal jméno Hynek.
Vojenské velitelství udalo Němce i Bienerta u krajského úřadu, a správa čtvrté sekce v Králové Hradci zadržela Němcův dekret, jenž jí došel 17. srpna, dokud vyšetřování nebude skončeno. 15. září poslal jí krajský úřad výsledek vyšetřování, načež byl Bienert degradován a Němcovi dána důtka. Bienert prosil, a bylo mu prominuto. Němec se odvolal, ale důtka byla 7. listopadu potvrzena a zapsána, i s důtkou z roku 1836, do jeho služební knížky. Zároveň mu pohrozili, kdyby se případ opakoval, degradací.
Němec se rozčilil, opustil bez dovolení Josefov a odejel do Prahy žádat o zálohu a podat stížnost. Z Prahy ho poslali okamžitě s výhrůžkou zpět, ale Němec nepovolil a požádal 26. listopadu o dovolenou na cestu do Vídně. Odejel 9. prosince a stěžoval si u ústřední komory, ale po návratu byl počátkem r. 1839 zbaven služby beze mzdy a jeho jmenování podinspektorem odvoláno. Prosil o milost, dostal 12 kr. na výživu denně, a po mnohých prosbách byl koncem srpna přijat opět za respicienta, poslán však na nesamostatné místo do Litomyšle.
Němcová nosila tehdy již druhé dítě pod srdcem, stěhování jí značně ublížilo. Najali si byt na dolním náměstí v č. 27, kde 16. října porodila druhého syna

Karla. Život v Litomyšli trávili klidně, Němec přičiňoval se ze všech sil, aby bylo zapomenuto na minulost, zastával vzorně churavého podinspektora. Němcová nalezla si známé, chodila na procházky do Nedošína a do okolí, poznala i vlastenku Dobromilu Rettigovou, na kterou si uchovala po celý život oddanou vzpomínku. Z Litomyšle byl Němec poslán na pět měsíců do Lanškrouna, kde vedl správu potravní daně, dostal pochvalu, důtky mu byly ze služební knížky škrtnuty, a konečně byl v zimě 1840 přeložen na samostatné místo do Polné.

Co vytrpěla Němcová za ta těžká leta, o tom vyprávěla později se smutným humorem svým přátelům: jak se roztřásala, jsouc těhotna, na úzkém prkénku selského vozu, když se stěhovali v nepohodě horskými cestami, jak snášela s lehkou myslí trpkou bídu i mužovy mrzuté rozmary, a jak to plahočení zanechalo na jejím zdraví neblahé stopy pro celý život. Útěchou v tom trápení byly jí děti: vroucí láska k dětem jí nahradila zklamané touhy dívčího srdce a utišila bolest ze ztracených snů o zázračném štěstí — mateřství ji zachránilo před zoufalstvím.

Polná bylo probudilé české město, hrávalo se české divadlo, kněží na faře byli Češi a odbírali české časopisy i knihy, kupec Pittner, jenž prodával též české knihy, měl pokoj za krámem vyzdobený obrazy českých králů, Husa, Žižky, a podobiznami českých vlastenců. Tam se scházívala dopoledne na víno česká společnost měšťanů i úředníků, a ti uvítali mezi sebou srdečně Němce, jenž byl brzy oblíben pro své české

smýšlení a přímé vystupování. Cítil se spokojen, že dosáhl aspoň takového místa, jaké měl v Josefově, a kojil se nadějí, že po čase přece postoupí na úředníka.
Němcové však bylo smutno. Zabývala se dětmi a toužila aspoň po nějakém čtení. Z fary jí půjčovali knihy a mezi německými dostala tu poprvé knihy české. Prvním českým spisem byla Irwingova »Alhambra«, přeložená Jakubem Malým, a vzbudila v ní zájem o novočeskou literaturu. Pak Tylův vlastenecký romantism jí hnul srdcem a vyvolal v ní vzpomínku na babiččino vlastenectví, jehož jako dítě nechápala a jehož si v dívčích letech nevážila. České čtení, zprávy Květů o českém probudilém životě v Praze, o společnosti vlasteneckých paní a dívek, o prvním českém bále, vzbudily v snivé její duši přání, poznat ten nový, svěží život.
Němec jel asi počátkem 1841 do Prahy a vzal ženu sebou. V Praze poznali Riegra, Němec zpytoval v úřadě, má-li naději na jmenování, a Němcová, jež byla opět těhotna, uchýlila se se svojí chorobou, která ji již déle soužila, k mladému obratnému lékaři dru Čejkovi. Po návratu narodila se jí 19. června dceruška Theodora, paní Pittnerová provázela pak šestinedělku do kostela k úvodu.
Němcová však neměla již v Polné klidu. Hrávala si s dětmi v najaté zahradě, v níž ráda pracovala, četla horlivě české knihy a chodila na dlouhé procházky po okolí, myslíc stále na Prahu, na nový život. Byla sentimentální a snivá, lidé vídali ji, jak se prochází po hrázi rybníka Pekla s květinami v rukou a s věncem lučního kvítí v černých kadeřích.

V prosinci 1841 navrhla pražská správa rozmnožení míst podinspektorů. Němec zadal 10. března 1842, podotýkaje v žádosti lítostivě, že již dvakrát zastával dočasně úřednické místo a že mnozí mladší soudruzi byli již dávno povýšeni na úředníky. Vídeňská dvorní komora však pražský návrh zamítla a žádosti byly žadatelům vráceny. V Němcově výkazu bylo uvedeno, že slouží již 18 let, 5 měsíců, a má dosud jen 44 kr. denní mzdy. Finanční správa, patrně se zřetelem na jeho dlouholetou službu, přeložila ho, buď z jara nebo v létě 1842, k první sekci do Prahy. V Polné zanechali Němcovic po sobě milou vzpomínku. Polenští vlastenci těšili se později z literárních úspěchů Němcové a křtili se zálibou své dcerušky jejím spisovatelským jménem Božena.

Před stěhováním do Prahy jeli Němcovic přes Jihlavu do Brna a z Brna drahou do Vídně. Nevíme dosud o této cestě víc, než co si poznamenala Němcová v pozdějších letech ve svých zápiskách, patrně jako pouhá hesla pro obšírnější vyprávění svého života. Ve Vídni byli u tety Johanky Bayerové, sestry otce Němcové, a setkali se i s otcem, jenž byl u ní právě návštěvou. Němcová prohlížela obrazárny, kostely, byla v divadle, ale živě ji též zajímal život vídeňských Čechů, služek, učeníků. Nalezla známého z dětských let, rtyňského rychtáře a formana Hejnu, s nímž se stýkali i v Červeném Kostelci. Dojmy vídeňské působily na ni silně, jsou znát význačně již v povídce z Domažlic »Domácí nemoc« i později, zvlášť v povídce »Dobrý člověk«.

Po příjezdu do Prahy najali si byt na Poříčí, ve dvoře domu č. 1049, s pavlačí do dvora a s vyhlídkou na bašty. Hleděli se seznámit s českou společností, Němec byl přijat do »vlasteneckého spolku« — zápisky nepraví, který to byl spolek — Němcová však až do konce roku nemohla ukojit svoji touhu po společnosti. V září narodilo se jí poslední dítě, syn Jaroslav, porod byl těžký a churavěla po něm delší dobu, jsouc opatrována Čejkou. Němec, chtěje jí ulehčit starost o domácnost, vzal k sobě z Nového Bydžova matku a sestru Annu, ale v bytu bylo málo místa a brzy docházelo mezi mladou ženou a tchyní k sporům.

Na podzim pražská správa obnovila návrh na rozmnožení úřednických míst, Němec zadal 27. října o podinspektora, byl také 15. prosince navržen, ale z Vídně opět návrhy zamítli, a Němec, kromě zklamání, dožil se i nepříjemného překvapení. Když zkoumali jeho doklady, nalezli, že není v jeho služební knížce zmínky o jeho definitivním ustanovení, a tak se ocitl, ačkoliv byl dotud zařazen na druhém místě mezi zřízenci definitivními, náhle až mezi provisorními. Ohradil se proti tomu, dostal však důtku, a když se odvolal, byl v dubnu 1843 příkře odbyt.

2.

Němcová, stěhujíc se do Prahy, neměla nijakého jasného ideálu o budoucím životě. Chtěla především žít, uniknout z toho všedního prostředí, jímž se půlpáta roku ploužila s otu-

penou myslí. Z dívčích let zůstala jí skvělá vzpomínka na přepych ratibořického zámečku, na hrdou vévodkyni, kontesy, zástup veselých šlechticů a všechny ty neuvěřitelné historie, jež se vyprávěly o jejich náruživém, výstředním životě, plném závratných požitků, smělých dobrodružství — a k tomu horování paní Hochové o Vídni, otcovo vyprávění o společnosti ve světových lázních, o cestách po jižních krajích; všechen ten přepych, všechna ta volnost, založená na bohatství, na privilejích rodu, oslňovaly mladou dívku a zůstavily i do duše mladé paní nezkrotnou touhu po volném, bezstarostném žití.
Chudý život doma, styk s německým úřednictvem, dotěrnost lokajů a malichernost úřednických paniček urážely její vrozený a velmi jemný vkus, vzbuzovaly v ní, již za svobodna, bezděčnou ironii Chuďasů, robotících v panských dvorech, si nevšímala. Jsouc povahou družná a srdečná, dovedla se upřímně přátelit, i proti matčině vůli, s vesnickými děvčaty, dovedla politovat trpícího chuďasa, ale cítila se bezděčně svým bystrým duchem, svou sečtělostí, svým vnímavým smyslem pro vkus a schopností, přizpůsobiti se společenskému životu, povýšena nad robotný lid. Babiččin pokorný svět, trpělivě snášející křivdy a bez reptání oddaný tvrdé práci, objevil se jí sice vlivem Tylových spisů v jiném světle než v dětství, ale nebyl jejím ideálem. Chtělo se jí rozepnout křídla a letět k slunci, obejmout celý svět — sama nevěděla, kam ji žene bezděčná touha.
Z novinových zpráv o vlasteneckém a společenském

ruchu stala se jí Praha v těžké době třetího těhotenství a za dlouhých zimních večerů v Polné stělesněným a dosažitelným ideálem. To byl český, vlastenecký svět babiččin, ne však již pokorný, ponížený a utištěný, ale volný, smělý, družný a společenský jako kouzelný ráj života, v němž žila paní vévodkyně. Vznětlivá fantasie dvaadvacetileté ženy dovedla si hravě zbudovat z opatrných a chudých zpráv Květů a Včely pohádkové obrazy o životě vlastenců v Praze, která na počátku let čtyřicátých nabývala rychle velkoměstského vzezření.

Malá Strana a Hradčany zůstávaly sice ještě uzavřeným, tichým městem kostelů, šlechtických paláců, státních budov a drobounkých domků, krčících se pod hradčanskými schody, podél vinic a zahrad, Staré a Židovské město nezměnily svůj téměř středověký ráz, stavební ruch nezasáhl do těch křivých ulic, mezi tmavé domy s hlubokými průjezdy a dřevěnými schody, na nichž strašily malované sochy ve svitu blikavých lampiček, s pavlačemi, arkýři a vysokými půdami, barokní Podskalí s domečky mezi ohradami dříví a s blátivým břehem, plným vorů a člunů, žilo dál pod Vyšehradem svým klidným, idylickým životem, jen rybáři na vorech pohlíželi znepokojeni na první parník, čeřící jim pokojné vlnky Vltavy — ale Nové město se měnilo a rostlo. Z Můstku zmizely staré, ohyzdné baráky, Staré Aleje, do nedávna plné bezedného bláta a louží, byly nově vydlážděny, vyrostly v novou ulici výstavných domů, na Koňském trhu i na Poříčí stavělo se o pře-

kot, Františkovo nábřeží bylo srovnáno, ostrovy upraveny, na Vltavě zřízena plovárna pro dámy, a nový řetězový most, prodlužující Nové Aleje v perspektivě až pod Petřín, působil nádherným dojmem.

V nových domech vznikají nové úhlednější krámy, s výkladními skříněmi po velkoměstském vkusu, zašlé tabule a ohavné obrázky Tyrolaček a Rumburaček mizí s obchodních štítů, k německým nápisům druží se české, a někteří smělci, po příkladu českých společenských středisk, kavárny Nekvasilovy a v Králově lázni, dávají české nápisy, správně psané spisovným jazykem, na první místo. Stavební ruch na obvodu města horečně vzrůstá, a velkoměstský duch zasahuje až do okolních vesnic: ve Volšanech, v Košířích, v Ruzýni sotva že ještě o pohřbu, o svatbě nebo o posvícení lze uzříti národní kroj.
Česká společnost v rychle rostoucím městě stává se živější a smělejší od prvních českých merend a prvního plesu 5. února 1840, české divadlo nabývá stále většího významu, v kavárnách, hostincích, v koncertech mluví se veřejně česky, český hovor slyšet z jara hlučněji v parcích a vinicích kolem Prahy, v nových Chotkových sadech, ve Wimmerových sadech u Kravína, v Nuselském hájku, na výletech do Kunratic, Šárky, Hvězdy a dokonce již výbojně ve výletním hostinci Na Spetince »U české udatnosti«.
Ze šlechty, společensky výlučné, někteří, jako Lev Thun, Šternberk, Taxis, Rohan, Kolovrat sledovali sympaticky český život, a projevovali své sympatie

i peněžitými příspěvky na české kulturní podniky. Zámožné měšťanstvo, bohaté obchodní kruhy se uzavíraly společenskému českému ruchu, dívaly se naň i s pohrdáním, zvlášť když počátkem let čtyřicátých »Mladá Čechie« počala se pohybovat volněji, horlivěji i podnikavěji, než to bylo i některým starším vlastencům milo. Z prvních buditelů zbývalo jen málo jmen, jako Vojtěch Nejedlý, nebo Hněvkovský. Ale Jungmann, Palacký, Čelakovský, Šafařík, Vocel representovali již důstojně český duševní život, a za nimi šly stále hustší řady nových pracovníků.
Mladá Čechie však uplatňovala se nejen literárně, ale i společensky, studenti, učící v zámožnějších rodinách, probouzeli v mladých dívkách vlastenecké nadšení, a Květy i Včela přinášely stále hojnější zprávy o schůzkách, zábavách i různých podnicích mladé družiny. Tyl, jako redaktor Květů a dobrý společník, byl duší romanticky vlasteneckého mladého světa, jenž měl ve dvou rodinách, Fričově a Staňkově, velmi živé středisko. Dr. Frič býval jako právník domácím učitelem dcer paní Reissové, jež měla v Praze obchod, a vzal si za choť její nejstarší dceru, Haninku. Dr. Staněk, výborný lékař, oženil se s mladší, Lotinkou, a když zemřela r. 1836 paní Reissová, přestěhovala se její nejmladší dcera Antonie k Staňkům. Oba švagři, horliví vlastenci, byli koncem let třicátých v plné mužné síle, a jejich ženy se svojí sestrou počaly se s nadšením účastniti hnutí paní a dívek českých, jež chtěly českému národu vychovávat vlastenecky vzorné ženy a matky. U Staňků

scházel se dívčí výkvět českých besed, krásné sestry Němečkovy, Růžičková, Hlavsová, Svobodová, Machotková, a duší této družiny byla Antonie Reissová. Horovala se zápalem pro osvětnou činnost žen, a byla obdivována vlasteneckou společností. Tyl se jí kořil, Presl ji miloval jako vlastní dceru.

Nadšeným učitelem a rádcem vlasteneckých dívek stal se lékař Karel Slavoj Amerling. Býval asistentem Preslovým a sekretářem Kašpara hraběte ze Šternberka, cestoval po Italii, Řecku, Švýcařích a Německu, koncem let třicátých usadil se v Praze a počal vášnivou apoštolskou činnost ve službách humanity a velkých, ač nejasných ideálů. Byl v těch letech opravdovým lidumilem, jenž toužil umřít ve službách člověčenstva a milého svého národa, vrhl se překotně do velkých podniků ze všech oborů lidského vědění, usiloval o všeobecné vzdělání všech vrstev národních, psal množství pojednání nesrozumitelným slohem, plným nových slov a těžkopádně vyjadřovaných všeobecných myšlenek. Jeho hlava byla neustále zaměstnána smělými plány, jak povznésti rázem celý český národ na vrchol evropské kultury — přednášel o nich s takovým zanícením, že uchvacoval bezděčně své posluchače, třebaže jen nejasně chápali jeho ukvapeně rozvíjené myšlenky.

Staněk uvedl Amerlinga do své rodiny, a Antonie byla ihned zaujata jeho návrhy na reformu dívčího vzdělání, přilnula k němu rychle oddaným, vášnivým přátelstvím. Dívčí besedy, na nichž dvakrát i třikrát týdně přednášeli Staněk, Čejka a jiní, získaly v Amer-

lingovi nejohnivějšího učitele, jenž je organisoval k vědecké i básnické práci a připojil k svým četným podnikům i slovník pro ženy, jejž měly zpracovati jeho žačky.
Antonie Reissová chápala se nové osvětné činnosti ze všech nejhorlivěji. Přijala literární jméno Bohuslava Rajská, chtěla svůj život zasvětiti uhnětenému českému lidu a zřídit ústav na vychovávání českých dívek. V květnu 1841 jela s doktorem Fričem, s Podlipským a Kampelíkem do Vídně, prohlédnout si vychovávací ústavy. Navštívili také v Prešpurku slovenský ústav Štúrův a zažili nezapomenutelné dojmy na výletu do hor, jenž spečetil československé sbratření. Příštím rokem v dubnu přijel do Prahy Štúr a po něm slovenští studenti oplatit návštěvu a utvrdit navázané přátelství. Mezi studenty byli také bratří Hroboňové, a Samuel Bohdan Hroboň byl tak okouzlen posvátným nadšením Bohuslavy, že jí po svém odjezdu na studie do Halle počal posílati vášnivé listy, plné vzpomínek na krásné chvíle v Praze zažité.
Pražská společnost upevňovala zatím své styky na besedách a výletech, k studentům družili se řemeslníci, obchodníci i zámožnější měšťané — bylo cosi radostného, svěžího v tom náhlém společenském uvědomění českých lidí, pyšných na své společenské vystupování, jež vyvrcholilo roku 1842 ve skvělém českém plesu.
Účast žen na literárním životě projevovala se stále účinněji. Již v letech 1836 a 1838 tiskla v Květech básně Ludmila Tichá, v letech 1841 a 1842 K. N.

Slovanka, a r. 1842 ve Vlastimilu uveřejnil Fr. D. »Slovo o spisovatelství vlastenek«.

Schůzky dívek u Staňků opět oživly. Pracovaly na ženském slovníku, četly si navzájem své statě, Amerling opravoval, poučoval, zabýval se však novou velkou myšlenkou, kterou měly být uskutečněny jeho snahy po vševýchově. Chtěl zřídit Budeč, českou lidovou školu pro všechny obory lidského vědění, pro všechny stupně vzdělání a všechny vrstvy národa. Koupil starou zahradu na rohu ulice v Tůních a Žitné, usadil se v ní v chatrném pavilonu a počal v červenci 1842 stavět třípatrovou budovu nové školy, která podle jeho mínění neměla v Evropě rovné. Dostával příspěvky od měšťanů i šlechty, a podskalský národ, vedený bratry Tylovými, pracoval ochotně zdarma na stavbě. Téhož roku odejel z Prahy přítel Staňkův, Ladislav Čelakovský, jenž se stal profesorem na universitě ve Vratislavi.

Amerlingova myšlenka, učit ve svém všeučilišti všechny lidi všemu, byla krásná, ale prováděl ji tak naivně, bez ohledu na skutečnost, nedostatek peněz, pomůcek, učitelských sil, že musil záhy ztroskotati. Nepozoroval však toho, zakládal na úvěr sály pro lučbu, mechaniku, fysiku, grafiku, tiskárnu, knihkupectví, učitelský ústav, sklárny, brusírny, barvírny, kreslení podle přírody atd., a doufal, že vodoléčebný ústav ve třetím patře, v němž chtěl provozovat s mladým drem Spottem přírodní léčení, zaplatí útraty stavby, jež povážlivě vzrostly.

Z jara 1843 byl Budeč pod střechou, nad níž vyční-

ANTONIE REISSOVÁ
(Bohuslava Rajská) provdaná Čelakovská.
Podobizna z roku 1845 od Josefa Hellicha.

vala dřevěná hvězdářská observatoř. Ačkoliv vnitřek nebyl ještě zařízen, pomýšlel Amerling již na novou stavbu: chtěl koupit sousední zahradu a postavit v ní druhý, ženský Budeč, s dívčími školami. Zatím upravil však pro společnost paní a dívek od Staňků první patro dostavěného Budče, vyzdobil je vypouklými mapami, globusy i knihami a otevřel je 5. dubna slavnostní přednáškou.
Antonie Reissová sledovala sice s nadšením jeho horečnou činnost, psávala vroucí listy svému »Slavojovi«, ale když v létě vykonala učitelské zkoušky, otevřela na podzim svůj vlastní dívčí ústav. Současně čítala vždy s větším zájmem vášnivé dopisy Samuela Hroboně, jenž v Německu vzpomínal s touhou na svůj pražský pobyt, a jehož mlhavé osvětné plány nabývaly stále určitěji podoby vyznání lásky nadšené »apoštolce svobody«.
Amerling pozoroval žárlivě vliv Hroboňových listů na mysl své oddané žačky a žádal ji, aby sloučila svůj ústav s jeho Budčem. Ale švagři i sestry varovali Antonii: proslýchalo se, že zapletl sebe i obětavé spolupracovníky do finančních nesnází, že účastnil se dokonce jakéhosi spiknutí, které pak ze strachu sám prozradil. Amerling popíral a vyzval Antonii, aby se s ním sešla na Štědrý den na hrobě své matky. Antonie poslechla, ač jí sestry bránily, Amerling ji ujistil, že mu lidé křivdí a žádal ji, aby s ním společně pokračovala v osvětné práci. Antonie uvěřila tomuto zastřenému vyznání lásky, ale brzy se přesvědčila, že Amerling klamal sám sebe. Vzdala se nadšení pro

svého učitele a čitala tím vroucněji horoucí listy slo=venského přítele, nedbajíc roztržky, která tehdy mezi Čechy a Slováky nastala.

3.

Němcová ozdravěla po Novém roce 1843 a roz=víla se novou, svěží krásou svých třiadva=ceti let. Nedbala chudoby, domácích sta=rostí, mužových úředních trampot, toužila jen pro=niknout do toho čarovného světa mladé české spo-lečnosti, o němž již v Polné slýchala a který ji tolik vábil. Chodívalo k nim zatím jen několik známých, jež poznali: kovolitec Mencl z Karlína, hospodářský správce Hušek z Jindic, skromný slovníkář Franta Šumavský a Jan Krouský, uvědomělý rolník z Ka-tusic, jenž se v listopadu oženil se sestrou Vinaři-ckého.

8. února konal se na Žofíně český bál, neobyčejně skvělý, Němcová seznámila se s českými dámami, její krása vzbudila pozornost u mužského světa, a mezi těmi, kdo se jí dvořili, byl, mimo Čejku, i mladý medik a známý již básník Václav Nebeský. Pražské dámy rozdávaly v plesu »Pomněnky na rok 1843«, v nichž bylo osmnáct básniček vesměs od paní a dí=vek; Němcová schovala si zbožně tuto památku, která snad vzbudila v ní přání, aby i její jméno se obje=vilo mezi těmito vyznavačkami nové české poesie.

Po plesu setkala se Němcová s novými známými na pohřbu mladého vlastence Jana Stříbrného, jejž Ne=

beský popsal pak v Květech, nato následovala beseda, návštěva divadla v Růžové ulici, kde Němcová dojata slyšela poprvé operu, Němou z Portici, a v druhé polovině března byl pořádán za vlahého dne výlet přes Šárku do Hvězdy.
Nebeský, jenž byl krásnou venkovankou mocně zaujat, bavil se s ní po celou procházku. Na zpáteční eestě přes sv. Markétu šli spolu, hovořili stále živěji, byl již večer, když došli na Strahov: hvězdy se rozhořely na tmavém nebi, a u nohou jim ležela osvětlená Praha. Nebeský vzplanul nadšením, mluvil vroucně o svých nejmilejších a nejtajnějších myšlenkách, a Němcová poslouchala, jsouc unešena večerní náladou a jeho úchvatnými slovy. Na rozchodu prosil ji Nebeský, aby o těch vznešených myšlenkách, o nichž spolu hovořili, napsala báseň. Němcová přišla domů hluboce rozrušena; psala verše dlouho do noci — a 5. dubna vyšla v Květech báseň »Českým ženám«, s podpisem »Božena Němcová«.
O čem obě mladé, horoucí duše spolu rozmlouvaly, to možno tušit z projevů Nebeského, nedávno před tím otištěných. Ve Vlastimilu 1841, když posuzuje pochvalně Jablonského básně, praví: Máme zvykati, abychom považovali za světodějný svůj národ, jenž je povolán vyplnit důležité místo v hospodářství světovém a je mocnou silou ve vyvinování duševního života člověčenstva. Nechal-li jej tvůrčí duch tak dlouho odpočívat, učinil to snad jen proto, že jím hodlá vykonat něco velikého. Naše činnost není dilettantská a filologická hračka: je krokem k dosažení ve-

likého cíle člověčenstva. Jsme národ minulosti i budoucnosti, naše literatura je zárodkem slavného příští, všechny její směry tíhnou k všestrannému vzdělání a světovládné kultuře. Rok na to vyzýval Nebeský v básni »Pannám« české dívky k vlastenectví, žádal je, aby se oddávaly jen statečným českým mužům. A báseň k novému roku 1843 skončil nadšenou slokou: »Bleskem tká čas věčné roucho boží, a když letí člunek jeho žhavý, skrvácí on mnohý život hravý: protož obrň svoje ňadra měká, a když světla v sobě cítíš símě, povznes hrdě, zmužile své týmě, i tys nití v tomto rouchu božím, i tys vlnou v ohromném tom proudu: duše tvá v té věčné duze svítí — protož buď v tom rouchu světlou nití.«

Oba, Nebeský i Němcová, zpovídali se po letech každý o sobě Žofii Podlipské z mocného vzrušení, jež ten nezapomenutelný večer se jich zmocnilo. Nebeský pravil: »Ona mne poslouchala dobrosrdečně, a přece s jakousi ironickou nedůvěrou, vyhražujíc si patrně svůj vlastní úsudek. Přece však viděl jsem, že mi porozuměla s řídkou chápavostí.« Němcová vzpomínala na krásu »májového« večera, na rozhvězděné nebe, na kouzelný pohled ze Strahovské výšiny, na myšlenky, jež se jí při hovoru rozněcovaly v hlavě jako na večerním nebi hvězda za hvězdou. »Vesmír otevřel se jí. Opojený duch stápěl se v jeho šero, oblétal jeho světla. V tom labyrintu nekonečna zjevil se jí malý, avšak intensivně jasný bod. To byla česká vlast.«

V obojí důvěrné zpovědi zachvívá se pod vzpomín-

kami na hvězdy, krásy přírody, na hovor o Hegelovi a o poslání českého národa, mocný a prudký cit, jenž zaujal horkou touhou obě mladá srdce. V Nebeském bezděčný vroucí cit k naivní, krásné ženě roznítil jeho myšlenky o slavné budoucnosti národu, Němcová, cítíc rozkvétati poprvé ve svém srdci ono zázračné štěstí, o kterém snila jako dívka, připomněla svému druhu nejvznešenější úkol, jejž může splnit žena, a jejž sama později věrně zaplatila štěstím celého života: mateřství.

Oba nedoznali si ještě, co je zázračnou silou pudilo k sobě, ale sešli se nadšeně a vroucně v tom nejvzácnějším myšlení, jež znali, a z jejich společné touhy vznikla báseň, která volá k českým ženám: »Ženy české, matky české, slib si dejme a v něm stůjme: pro blaho své drahé vlasti, všechny síly obětujme .... Dítě! — toto jméno sladké, ženě nebem daný dar, matky! nejdražší co máme, dejme vlasti v její zdar. Prvním slovem lichotivým, prvním sladkým celováním, český zvuk jim v duši vlejme, s vřelým vlasti milováním ...« Myšlenku o mateřské povinnosti českých žen dala jistě Němcová, ale báseň upravil jistě Nebeský. Je nemožno, aby mladá venkovanka, která sotva dvě leta četla české knihy, na první ráz psala tak plynně, tak výrazně, tak hladkým veršem a tak výstižnými obraty, jež až příliš určitě prozrazují sloh jejího mladého přítele.

Němcová přilnula k němu celou svou naivní, vznětlivou duší, celou vroucností srdce, hladovícího po zázračném štěstí, a básník zahořel mocným citem k ča-

rovné ženě, v níž nalezl tolik hlubokého citu, tak prudkou žádost po uskutečnění ideálu na zemi, tolik vroucí oddanosti k svým myšlenkám, tolik opravdovosti, že se v něm probudilo všecko jeho mužné básnické nadání, všecka síla jeho pružného, skvělého ducha.

Setkávali se pak na vycházkách a Nebeský měl v Němcové oddanou posluchačku svých filosofických snů. Rozohňoval se v dlouhých hovorech s mladou ženou, dychtící po novém myšlenkovém světě, jenž před ní vyrůstal z jeho vášnivých slov, rozvíjel náruživě nejsmělejší své touhy a plány a vykládal jí se zanícením své myšlenky o sjednocení Slovanstva a o skvělé jeho budoucnosti. Němcová i tu probudila v něm zájem pro spolupráci žen na velkém slovanském díle, a z jejich společného nadšení vznikla brzy druhá báseň, »Slavné ráno«, jež však rovněž neklamně prozrazuje vzletný a jasný sloh Nebeského: »Byla noc, však teď již zoře svítí, z tmy slovanské počíná se dníti, zvony zvučí ku slavnému ránu, Slovan vstal, na slávy tluče bránu«. A nevstanou-li muži, nechť vstane »slabá žena«. Ženy, Vlasta, Libuše, založily českou vlast, Libuše zřela do budoucna její slavný rozkvět, její úpadek, a vzývá dnes národ, aby vstal z mrtvých. Ženy nechť jdou tomu vzkříšení v čele: »Noste vy dnes oriflamy zlaté, když jdou muži v boje ducha svaté... Vstaňte v novočeském ránu, Blaník otevírá již svou bránu.«

Obě zanícené duše zahořely ve svém rozžhaveném citu vznešenými myšlenkami; Nebeský se vybavil ze svého romantického pesimismu, a Němcová nadchla

se pro účast ženy na velkém díle národním. Jejich nadšení však vzbudilo u pražských paní a dívek rozruch a nepokoj. Neznámá venkovanka promluvila k nim náhle tak skvělou formou, tak mocným výrazem, že se s její básní dřívější krotké pokusy ženského veršování nemohly ani zdaleka srovnati. Němcové splnila se její dávná touha: octla se rázem v popředí literárního i společenského světa, ale její nenadálý a rozhodný úspěch nabyl brzy trpké příchuti.

Její styk s Nebeským neušel bystrým očím, a Slavné ráno neobjevilo se ani na veřejnosti. Nepropustila prý je censura, ale zdá se spíše, že Němcová nespěchala je otisknouti, aby zbytečně nerozněcovala probouzející se řevnivost. Vydal je teprve Havlíček roku 1846 6. listopadu v České Včele. Nebeský sám způsoboval své přítelkyni někdy trpké chvíle, žárlil na Cejku, chtěl sám vládnouti její duši, a Němcová po letech zapsala si s povzdechem: »Smutné doby, ale krásné sny, plné poesie.«

Nebeský odjel bezpochyby na prázdniny domů, do Kokořína, na podzim se vrátil, ale rozhodl se studovati ve Vídni. Těch několik dní před odjezdem ztrávil u Němců, loučili se poslední večer hlučnou přátelskou hostinou, a třetího října za časného jitra opouštěl nešťastný básník Prahu se srdcem rozervaným. Před svým přítelem Krouským chtěl zatajiti svoji bolest, psal mu o tom loučení z Vídně s nuceným humorem: ». . . bylo několik opic a něco pláče . . . já nepil a neplakal.« Krouský znal jeho tajemství, a v odpovědi,

když vyřídil pozdrav od Němce, připojil, že paní je trochu churava, ale »nestrachujte se«.
Němcová byla rozchodem s Nebeským zdrcena: zdálo se jí, že její štěstí se zhroutilo navždy. Roznemohla se prudkou horečkou, nedovedla utajit před mužem své rozrušení, došlo k prudkému výstupu, o němž Podlipská připomíná jen z daleka, co s ní přítelkyně důvěrně sdělila: ležela bez vědomí na loži a »když se probudila ze mdloby, hrozila se, že má žíti dále . . . tu pozdvihla oči a viděla nad sebou obličej Čejkův v slzách stopený.«
Čejka pochopil její žal, a když churavost ustávala, snažil se její rozechvěnou a rozlítostněnou duši zabavit novým zájmem a probudit ji k novému životu. Chodil k ní často, líčil jí krásy staré Hellady, horoval pro nedávné boje Reků o svobodu, přinášel knihy, časopisy, rytiny, sádrové odlitky a doufal, že ji zájem o klasické umění odvrátí od romantismu Nebeského.

4.

Když se manželé smířili, nabyla Němcová zdraví i klidu, ale její duše zůstala zachmuřena těžkou melancholií. Na radu Čejkovu pozvala si z Ratibořic třináctiletou sestru Marii, aby jí pomáhala opatrovati děti, chodila s jinými dámami k Frantovi učit se české mluvnici, dostávala od Čejky lístky do koncertů a do divadla, hovořívala s ním o hudbě, literatuře a umění.
Z jara počaly na Žofíně besedy: na první se jen tan-

čilo, na druhé však, 5. června, zpívaly se vlastenecké písně, i Škroupův Kde domov můj, jež podle Čejkova referátu ve Včele u »plesajícího obecenstva« vzbudily »náramný enthusiasmus«. Němcová vrátila se z besedy k půlnoci domů a pokusila se ještě v noci vysloviti svoji náladu v básni »Moje vlast«. Děkuje vlasti, která ji, cizí děcko »co vlastní dítě svoje s věrnou láskou vypěstila«, projevuje lásku k rodné řeči a lásku k muži-vlastenci: »Čechu srdce jsem zadala, vlastence za muže mám, a co statné syny vlasti české děti vychovám.« Je to smír s mužem, ale bez svěží radosti, končí melancholickou vzpomínkou na smrt. Čejka uhladil jí pro tisk v Květech její verše, ale nenahradil Nebeského: po smělém vzletu a mocně rozvitých myšlenkách není v těch krotkých slokách ani stopy.

Němcová cítila se zkrušena a nemocná: jednou, když rodina odešla na procházku, seděla sama doma u okna, dívala se na bašty a pocítila nesmírnou tesknotu po blaženém kraji svého dětství. Napsala báseň »Touha«, jež vyšla až v září ve Včele, vzpomínala v ní na hory a luhy, po nichž jako dítě běhávala, na besídku, v níž jako dívka blouznila o lásce, a věnovala pak několik slok vzpomínce na rodiče: na matku »smutně sedící u kolovrátku«, na plačícího otce, jemuž snad již nikdy nezlíbá »uslzené líce«. Je to obrázek zcela šablonovitý a neskutečný, ale rodiče potěšil; Němcová přeložila otci básničku do němčiny.

Obě básně jsou výrazem upřímné snahy Němcové, ukrotit své srdce, oddat se cele muži i rodině, ale

v obou je znáti, jak málo radostná je tato nálada. A další dvě básničky prozrazují jasněji její hořký smutek. Jednou v létě seděla sama večer u zdi pod kaštany na Žofíně, dívala se na řeku, na nebi prosvítaly již hvězdy.

Přepadly ji teskné vzpomínky na zašlé dětství, na Ratibořice, vzpomenula na děvče, jež se kdysi utopilo v divoké Úpě, a na pověsti o hastrmanu, jimiž ji pak strašili. Napsala báseň Vodník, živě cítěnou, o děvčeti, jež přes výstrahu matčinu jde se koupat a je bledým hochem ve vodě zvábeno do hlubiny. Ale smutek, jejž báseň vyslovuje, je smutkem jejího vlastního srdce. Praví, že když hleděla tehdy na Vltavu: »chtělo se mně podívat do té fantastické říše vodníkovy. A tak povstala ta báseň, jako by mně ji někdo pošeptával tam u té Vltavy«.

Vodník vyšel v červenci ve Včele, a pak následovalo ještě v září ve Květech »Znamení«, žalostné zoufalství opuštěné dívky, jejíž milenec se nevrací. O půlnoci slyší třikrát klepat na okno — znamení, že milenec zemřel, a zmírá pak žalem. I o této básni praví Němcová, že je vzpomínkou na děvče, nešťastnou kamarádku v Ratibořicích, Katinku, která nad smrtí milého se minula rozumem a zemřela.

V obou básních pod vzpomínkami na nešťastné dívky tají se vlastní žal Němcové nad vlastním citem k muži, jenž první zaujal její srdce, rozloučil se s ní a ve Vídni vzpomínal i žárlil. V druhém čísle přílohy »Věnce« objevily se verše Nebeského, nadepsané: »Na * * *«, které mluvily k těm, kdo rozuměli, zřetelnou řečí:

Růží keř je duše tvoje,
Na němž purpur lásky plane;
Jiní růže natrhají,
Tobě trní pozůstane.
Ty jsi žena marnotratná,
Jako královna tu vcházíš,
Ňader perly, lásky zlato
Otrokům svým štědře házíš.
Schudneš — ale k otroku pak
Jenž tvé zlato nyní béře,
Přijdeš žebrat; on však zavře
Před tebou svých ňader dveře.

Němcová porozuměla: v listu Antonii Reissové, 8. srpna psala s průzračnou narážkou: »známť touhu po té vnadné růži, pro kterou rády saháme, ať by i trny její nás píchly«.

V příštím čísle přílohy hleděl žárlivý básník setřít zlý dojem svých veršů a napsal v referátu o »České poesii«: »Zapomenouti nesmím na paní, která nedávno se nám objevila, Boženu Němcovou, abych řekl ženského Tyrtaia, neboť její harfa zní rázně a vyzývá k povstání ku životu Českému a do svatých bojů míru. Ona pěla to krásné slovo Ženám Českým . . . a nedávno zavolala jadrným a zvučným hlasem pannám a ženám:« . . . Tu následuje poslední sloka Slavného rána, a referát pak končí: »Hrdá láska k vlasti povznesla ukončenou a mírnou duši paní k těmto rázným, skoro zmužilým a přece tak panickým slovům«.

Rodiče psali Němcové, že se budou musit odstěhovat do Zaháně v Prusku, a zvali ji, aby k nim přijela s dětmi. Čejka jí radil naléhavě, aby se osvěžila výletem do své mladosti, a tak se vypravila s Marií a s dětmi 8. srpna přes Chlumec n. C. do Ratibořic.

5.

Ve středu večer, před odjezdem do Ratibořic, šla se Němcová rozloučit s Antonií Reissovou. Byla vesela a šťastna, že uvidí kraj svého dětství, ale Antonii nalezla smutnou a rozrušenou. Po chvíli vypukla dívka v pláč a svěřila se mladší, ale zkušenější družce, že jí sestry domlouvají, aby se vdala za Čelakovského.

Čelakovskému zemřela 27. dubna ve Vratislavi jeho choť Marie. Stonala dlouho, již v Praze mluvívala s tesknou předtuchou se sestrou Antonie, paní Fričovou, že by si přála, zemře-li, aby Antonie stala se po ní Čelakovského ženou; a umírajíc, prosila muže, aby Antonii dal jejím čtyřem sirotkům za druhou matku. Čelakovský, když se uklidnil jeho žal, odjel se synkem Ladislavem 6. července k Vinařickému do Kováně na poradu, a jedenáctého dojel do Prahy, požádat o Antonii.

Antonie ochladla již ve svém nadšení pro svého učitele Amerlinga, ale podléhala tím živěji romantickému horování Hroboňových listů. Hroboň vrátil se z Německa do Prahy dřív než Čelakovský, byl hostem u Staňků a netajil se svojí láskou. Antonie necítila ná-

ruživé oddanosti k souchotinářskému, o tři leta mladšímu muži, ale dávala se ráda unášeti jeho nejasnými záměry a snila již o obětavé osvětné práci na Slovensku.

Úmysl Čelakovského ji překvapil, život s pětačtyřicetiletým vdovcem, o osmnáct let starším, ji nelákal; čekala úzkostně na jeho nabídku — a odmítla ji. Čelakovský myslil z prvu, že se Antonie nechce odloučit od svého dívčího ústavu, a varoval ji, že podniká úkol nad své síly. Když však seznal, že má mladšího soka, jejž dobře znal, neváhal vyslovit se otevřeně o neustálené povaze Hroboňově a o jeho naprosto nejisté budoucnosti. Antonie však setrvala na svém rozhodnutí, a Čelakovský lítostně žaloval, že nemá v životě štěstí.

Hroboň seděl po čas jejich rozmluvy v druhém pokoji a vyslechl otevřenými dveřmi uspokojen celý rozhovor. Když však Antonie po odchodu Čelakovského jej otevřeně požádala, aby s ní sdělil, jaké má úmysly do budoucna, byl na rozpacích. Vykládal, že se mu snad podaří stát se profesorem na slovenském gymnasiu, jež mělo být teprve zřízeno, vyvracel její obavy, že by se k ní Slováci — po nedávné roztržce s Čechy — chovali z národnostních důvodů chladně, ale připouštěl, že by jí rozdíl víry mezi slovenskými evangelíky mohl vadit.

Antonie vystřízlivěla ze svých snů, které jí vykouzlily v duši Hroboňovy vášnivé listy, a nevěděla si rady. Čelakovský odjel zarmoucen 21. července do Strakonic k svému starému věrnému příteli, truhláři

Plánkovi, jsa odhodlán nevrátit se již do Prahy. Ale po týdnu se rozmyslil a přijel. Paní Staňková a Fričová viděly v sňatku s Čelakovským pro svoji blouznivou nejmladší sestru nejlepší zaopatření, přemlouvaly ji, ale Antonie se vzpírala.

V neděli, 4. srpna, oslavila Mladá Čechie příchod pěvce Růže Stolisté výletem do Kundratického lesa. Sládek Mňouček a Ferdinand Náprstek dali ráno dovézt do lesa sladovnickou chasou hojně piva, šunek a telecích kýt, dámy schystaly kávu a pečivo, odpoledne sešla se v Kundraticích velká společnost. Němcová, jež poznala Čelakovského již 17. července u Staňků, šla na výlet s Fričovými a Staňkovými. Němec vyšel později a dohonil za Krčí Riegra s Havlíčkem. Havlíček vrátil se právě z Ruska, neznal ještě téměř nikoho, ale když jej Rieger seznámil, vzbudil svým živým vyprávěním značnou pozornost.

Sestry doufaly, že Čelakovský na výletu nalezne příležitost s Antonií se domluvit, ale Antonie se rozmluvě vyhýbala. Čelakovský rozhodl se však přes to obnovit svou žádost. Sedmého srpna doprovázel Antonii do Nuselského háje, a tam na lavičce vyznal jí mužně a vroucně, že nechce překážet jejímu štěstí s Hroboněm, věří-li, že s ním bude šťastna, ale prosil ji, aby se nepřenáhlila, aby uvážila, že jeho děti nenaleznou lepší matky a on lepší ženy. Dívka rozpačitě rovnala na klíně umělé květiny svého klobouku a nezdvihla sklopených očí. Čelakovský naléhal, stával se nervosním, ale odpovědi se nedočkal. Antonie vrátila se domů pobouřena, a když večer přišla Něm-

cová, otevřela jí své srdce, ulehčila si pláčem a vyznáním.
Němcová uměla svým zlatým srdcem podivuhodně projevovat účast, smát se se smějícími a plakat s plačícími. Poseděla s rozechvěnou, bezradnou dívkou dlouho do noci a ukonejšila její rozbouřené nervy. Antonie šla na druhý den na Panenskou vinici za Strahovskou branou k svému poručníkovi Bachovenovi z Echtu, ale vrátila se stejně nerozhodná, rodina nechtěla již se mísit do její rozpaků.
Večer byl u Staňků pozván Čelakovský. Mezi jídlem přinesla Antonii služka list od Němcové. Antonie se domnívala, že jí Němcová posílá opisy svých básní »Slavného rána«, a »Vodníka«, jež slíbila Čelakovskému. Ale když otevřela list a přečtla první řádky, vstala od stolu všecka vzrušena, odešla do své ložnice a již se nevrátila.
Po celou noc pročítala rozechvěna ten prostý dopis, z nejkrásnějších, jaký kdy byl ženou napsán pro útěchu zkormoucené duše. Němcová, odjíždějíc, psala: je-li Vaše vášeň k Hroboňovi opravdovou láskou, pro kterou člověk zapomene na vše, co se mu klade v cestu, jsou moje slova marna. Ale vidíte-li v něm jen mučedníka slovanského národa, chcete-li se jen obětovat pro vlast, »uchylte se k druhé straně, kde více působiti můžete, kde slávu celého českého národa udržíte, otce rodině a rodinu k radosti otce, a pro svatou naši věc... Víte, že muž, byť sebe slavný byl, nesvede tolik, co rozumná žena.« Pak prostě a upřímně jí dala sesterskou radu, vylíčila oběť, jakou

přinese českému národu »po boku našeho pěvce, toho skvělého slovanského slunce«.
List Němcové promluvil k srdci Antonie jeho vlastní řečí a přiměl ji k rozhodnutí. Ráno Čelakovský již z »dobrého jitra« uhodl, že dívka svoluje, a zaslzel. Smířil se s Hroboněm, jenž se vpravil do svého osudu, 11. srpna slavili zasnoubení, den nato Čelakovský odjel, a Antonie psala šťastna vroucí list své nové přítelkyni, která v Ratibořicích s úzkostí čekala, cítíc těžkou zodpovědnost, že zasáhla do osudu dvou bytostí jí drahých.

6.

Němcová nalezla v Ratibořicích rodiče stále ještě v starém bytě, do něhož přibyl 1840 synáček Otto Vilém. Vévodkyně byla již několik let mrtva, a zámeček pustnul. V údolí a celém jeho okolí bylo znáti stopy hrozné průtrže mračen, která 19. července 1843 rozervala hráze, zaplavila pole a zničila mnoho chalup, i několik lidských životů Němcová probíhala známými kouty zámečku a parku, ukazovala dětem ve dvoře, v bažantnici, u splavu, na Riesenburku i pod Žernovem místa, kam ji babička vodívala a kde si hrávali, navštívila Skalické, Chvalkovické, Žernovské známé, ale její romantická touha byla zklamána — nenašla bezstarostných, slunných dnů svého dětství.
Když v neděli šla do kostelíku v Malé Skalici, jenž byl svědkem její svatby, »div neplakala« hněvem, že

FRANT. LAD. ČELAKOVSKÝ
Podle kresby Josefa Bekla z roku 1841.

místo pestrých lidových krojů vidí kostel plný venkovanů a venkovanek v hrubých modrých šatech, šátcích a zástěrách, jimiž podkrkonošský plátenický a barvířský průmysl zuniformoval celý náchodský kraj. Její hněvivý smutek na místě, kde se rozhodl její osud, byl však vyvolán asi hlubšími pohnutkami než pouhým zklamáním národopisné záliby.
Po týdnu potěšil ji nadšený list Antonie, děkující »velevážené vlastence« a »šlechetné a vroucí přítelkyni« za přátelská slova, jimiž »rozluštila hádanku jejího srdce«, a vzkazující »nejvřelejší úctu« jejího snoubence. Němcová odpověděla hned a vroucně, s opravdovou radostí, že její rozhodná rada měla úspěch, a přála nové přítelkyni významně, se vzpomínkou na vlastní osud, aby jí Bůh dráhu jejího života »růžemi bez trnu postlal.« List její dával znáti, že prožila dosti úzkosti ze svého zasažení, a Antonie spěchala znovu ji ujistiti vroucími slovy o svém štěstí a o své vděčnosti. »V oné strašlivé noci, kde mne pochybnosti mé usmrtiti hrozily, stála Ty jsi, anděli můj strážný, u mne a těšila jsi opuštěnou. Nebuď nepokojná, že si byla mým andělem, ženou potěšitelkou. Slib můj nebyl nakvap daný.«
Němcová, když se vybavila z prvních dojmů, zapomněla na pražské strasti a žila »idylicky, jako v Arkadii«. Běhala svěže jako dívka po známých, drahých místech, toulala se lesem, spřádajíc si po libosti kouzelné sny, oddávala se jako z mládí bláhovým tužbám. Vzpomíná později, jak ji jednou v lese kukačka vyrušila z její snů. Vzpomněla si na starou

pověru a ptala se kukačky na cosi, co nesvěřila ani svému zápisníku. Ale když pták odlétl, napsala na klíně tužkou básničku »Žežulka« se svěžím refrainem.

V srpnu navštívil ji profesor J. F. Smetana z Plzně, jenž byl na prázninách u svého přítele, Studnického faráře Josefa Myslimíra Ludvíka. Týž den přišli do Ratibořic na své pěší pouti z Opočna do Náchoda doktor Podlipský a Fričův hoch. Zůstali na svačinu a byli okouzleni svěží náladou své hostitelky. J. V. Frič zachoval ve svých Pamětech milou vzpomínku na to rozkošné odpoledne. Němcová byla plna veselosti a humoru, doprovázela je večer údolím až na náchodskou silnici, věnčila si květinami svůj slaměný klobouk, přebíhala pružně po kládách na struze a a smála se dětinsky, když tělnatý Smetana se těžce šoural po vratké lávce a Podlipský opatrně zpytoval hloubku vody svojí španělkou.
Počátkem září poslala jí Antonie psaní od Čelakovského, jež ji naplnilo radostnou pýchou: »božský pěvec« zahrnul ji chválou za dvě básně, které mu opsala, skláněje hluboko své čelo před »ušlechtilou pěvkyní«. Současně přijel do Ratibořic Čejka, jemuž se zastesklo po krásné pacientce. Němcová jej uvítala se srdečnou radostí, vodila jej po údolí, vypravujíc s horlivým spěchem vše, co se jim namanulo. Čejka oznamoval pak po týdnu čtenářům Včely v dopisu ze Skalice nad Úpou, proč se rozervaným břehům Úpy říká »Na požíradlech«, jak venkované říkají o hvězdách, že »házejí požáry«, vyprávěl jim pověst o sil-

ném Ctiborovi, příběh šílené Viktorky, která »jako Blanka Devanská« bydlí v jeskyni, bloudí po stráních otrhaná, s rozcuchanými šedinami, a zpívá o půlnoci smutné písně u hučícího splavu.

10. září šli spolu ráno do České Skalice na jiřinkovou slavnost. Steidlerův hostinec se stal od té doby, kdy v něm Němcová se loučila na první jiřinkové slavnosti se svou dívčí svobodou, střediskem českého života, kam přijížděl i Klicpera z Hradce Králové hrát bulku. Když tak šla mladá žena se svým přítelem cestou, kudy chodívala do školy, bylo jí, jakoby se vracela do svého mládí. A opět jí kynul Bílý lev s korunkou barevných jiřinek nad hlavou, kočáry se sjížděly z celého kraje, jako v den po její svatbě, a v zahradním salonu pod vysokým jehlancem žhavě pestrých jiřinek zasedali čtyři soudcové, jimž zahradník Boos podával soutěžící květy, přijav na konec za hlučných fanfár první cenu, skvostný pohár, za svého »Jiříka Poděbradského«.

V sále, jenž zářil tisícerými květy, svěžími guirlandami kolem květinového bílého nápisu »Sláva Dahlii« a obrovskými kyticemi na stolech, konala se skvělá hostina. Nadšené přípitky oslavovaly vítěze i zasloužilé vlastence, hudba zněla, Jelenovy sbory rozjasňovaly mysli, mělnické teklo potokem, a dlouho po hostině, u stolů hustě obsazených, rozprávěli vlastenci o své buditelské práci. Farář Hurdálek, tvůrce jiřinkových slavností, skončil obřad vlasteneckou řečí, a pak rozvířil se tanec, trvající ve vášnivém víru až do rána.

Němcová prožila v těch několika hodinách, jež jí opakoval vlídný osud z její minulosti, zázračné štěstí uskutečněného snu. Přenesla se přes sedm let těžkého života a cítila se znovu dívkou, — neloučila se však se svými sny, oddávala se plně čarovnému rozjaření blahé chvíle. Maloměstská společnost přihlížela velmi zdrželivě tomuto vášnivému opojení vdané paní — ozvěna té maloměstské nálady oznívala ještě po letech ve skalické společnosti a zkalila znatelně poslední dny pobytu Němcové u rodičů.

Před Čejkovým odjezdem do Prahy podnikli ještě výlet do Náchoda, se sestrou Marií. Prolezli staré sídlo pověstného Koldy ze Žampachu, kde straší uhrančivý zrak podobizny Piccolominiho, poslechli si Ifflandovu hru od kočovných herců v hospodě, a teprve k půlnoci se sesedli do vozíku starého hřebenáře, který jim vykládal o úpadku svého řemesla, a tak se zabral do vzpomínek na staré, zlaté časy, kdy dědečkové nosili v dlouhých vlasech hřebeny ze slonoviny a paní i panny hlavy plné jehlic i hřebínků, že je zvrhl za mostem v lese do mokrého příkopu; kus cesty musili jít pěšky, než našli nový povoz.

Němcová, když líčí později Čelakovské — nezmiňujíc se o Čejkovi — tu čarovnou podzimní noc, vzpomíná na nebe, čisté jak moře, hvězdy, jež se třpytí, a tiše plynoucí měsíc, přes nějž náhle táhne množství chmur, jako divoký lov — ale zas vše přejde, měsíc se chvíli chvěje a pak zas jasně, ba ještě jasněji než před tím svítí. Čejka v referátu České Včely rovněž vzpomíná na bohatě vyhvězděné nebe, a na stráň

ratibořického úvalu, planoucí v nočním temnu tisíci a tisíci jiskrami svatojanských mušek, jako by byly hvězdy s nebe spadly, nemohouce se tam směstnati - celý okraj cesty byl jimi posypán jako živými démanty: »srdce, co žádáš více? Není-li vlast tvá ve dne čistý ráj a v noci nebe samo?«

Nepodařilo se mu však přece vymýtit z mysli Němcové vzpomínky na její první opravdovou lásku; v úvodu svého referátu o skalické cestě ve Včele neubránil se trpké nárážce na Nebeského, odpovídaje nepřímo na jeho útočné verše v druhém čísle přílohy Věnce. Počíná průzračnou alegorií:

»Labe a Vltava jsou dva milenci naší České zeměpanny, kterážto ve své nevděčnosti ani neví, kdo z obou ji věrněji miluje. Za tichou povahu a nezrušitelnou věrnost... odplácíť ona Vltavskému jinochu chladným pohledem, pololibým usmáním — jak jinak má se Labský bujník — široko daleko vysvlékla se nebohá milostnice ze všech skvostů a šperků, a obsypala jimi rozmařilé jeho lože, stobarevné věnce a libovonné pletence vinou se okolo láskovroucích paží, jimiž plachého záletníka obejímá a věčně upoutati míní... Nasycen, nabažen nedbá ale kochánek na veškeré vábivé moci, v bystrém proudu ubíhá z náručí zchudlé ženy, a hrne se k cizím krajům, kde prý mladí básníci »viel lieben« za heslo života jednou prohlásili.«

Čejka zastavil se na zpáteční cestě v Chlumci nad Cidlinou u sládka Daňka a Dra Golla. Němcová vrátila se do Prahy brzy po Čejkovi, — a v její duši

dohasínala vzpomínka na hvězdy. Doma se necítila šťastna. Několik dní po příjezdu, vracejíc se večer se společností z procházky, zůstala pozadu a hleděla do hvězdné noci. Padající hvězda vyvolala v její duši »milé a trudné myšlenky«. Doma v noci napsala dvanáctiřádkovou tesknou básničku »Hvězda má«. Z tisíce hvězdiček jedna, jak démant jasná, vábí její oko; vzdychá: »kýž můj andělíček strážný, kýž z ní ke mně svítí«. Ale hvězda padá a hasne: »neměla jsem k sobě vábit nebes oko jasné«. Je to ozvěna z básní Nebeského, z jeho »Ohlasů nočních«, tištěných v roce 1839, jejichž motiv o osudové padající hvězdě vrací se i v Uhrančivých očích z roku 1841 a v Protichůdcích z jara 1844.

7.

Antonie shledala svoji přítelkyni po návratu slabší, smutnější a churavější než před odjezdem, ale byla příliš zaujata vlastními starostmi: 19. září oznámila rodičům svých žaček, že ústav příštím školním rokem nepovede, v pondělí po svatém Václavu rozloučila se s žačkami i se školou a počala chystat výbavu. Hellich maloval tehdy její podobiznu pro Čelakovského, udělal jednu kopii pro Staňkův salon a druhou pro Hroboně, jenž si ji vyžádal jako upomínku na svou lásku. 29. října poslala Němcová Antonii košatou kvetoucí myrtu s veršovaným věnováním. Jsou to první verše Němcové, jež známe přímo, bez úpravné pomoci Nebeského neb Čejky:

Až si mirtové v havrané
vlasy vplítati budeš,
zdáli pak na Přítelkyni
na Boženu spomeneš?

Na podzim Antonie stonala, ale přemáhala se a vedla domácnost své sestře Fričové, čekající se do kouta, ač teprve v noci na 8. prosince se jí narodil synáček Vojtěch. U Staňků bylo zatím, co přestaly schůzky dívek, tišeji, přece však scházela se na besedu četná společnost, Tomíček, Vrťátko, Franta, Rieger, Pichl, baron Villani, Erben, Tyl, a v polovici října přijel Matouš Klácel, Augustinian z Brna, sesazený 29. září z profesury pro podezření z hegelianismu a panslavismu. Zdržel se nějaký čas v Praze, až našel útulek v Liběchově, ale v květnu 1845 musil se vrátit zpět do svého kláštera. Vedle literátů scházela se u Staňků i mládež, sestra Němcové, čtrnáctiletá Marie, sličné a ohnivé děvče, bývala tam téměř denně, a mladý J. V. Frič se jí horlivě kořil.
Němcová vycházela až do konce roku málo, sedávala za sychravého počasí doma s dětmi, chovala Jaroslávka, hovořila s Čejkou a vyprávěla šestiletému Hynkovi, čtyřletému Karlovi a tříleté Dorince pohádky, jak jí vykvétaly v mysli ze vzpomínek na babiččino vypravování, na povídky Květů, Včely i romantickou německou literaturu, a pokoušela se psáti prosou pověsti z okolí Ratibořického. Povídku »Silný Ctibor«, otištěnou 1. října ve Včele, přivezla si asi již z Ratibořic, kde ji vyprávěla Čejkovi a patrně na

jeho popud napsala. »Devět křížů« vydala ve Včele 26. listopadu, a »Rousín« 24. prosince.

»Silný Ctibor« je ovčák a má chalupu »na mlejništi«, pod bývalým Riesenburkem. Hradní pán jej jednou potká s jedlí, kterou vytrhl v lese rukou. Slíbí mu dva pytle hrachu, uzeniny a vědro vína, aby ještě sesílil. Ctibor si pro to přijde s cíchou a odnese všechno najednou. Pán jej pak vyučí panošem, vezme jej sebou na turnaj do Prahy, Ctibor zápasí s cizím obrem a zvítězí. Obrův pán ujíždí ve voze Ctibor chytí za kolo a vytrhne loukoť s třemi špicemi. Stane se za to rytířem a dostane onu loukoť do erbu. Když Němcová otiskla tuto povídku po druhé v třetím svazku svých pohádek, nazvala Ctibora s počátku jen ovčákem. Rytíř mu odpustí, že mu vzal v lese strom, ale kárá jej, »po druhé cti můj bor«. Ovčák se pak jmenoval Ctibor. V Babičce je z pověsti podán jen výtah, bez výkladu jména Ctibor, ale s dodatkem na konci, že Ctibor zvítězil nad rytířem německým.

Tato heraldická pověst váže se k náhrobku Bernarda Žehušického z Nostajova ze XVI. století v Hořičkách, na němž je erb s loukotí a špicemi. Zapsal si ji Studnický farář Myslimír Ludvík, přítel Němcové, jenž žil pak na pensi v Skalici, a slyšel vyprávět o silákovi od Skalického zlatníka Sedláčka. Siláka však nazývá místním jménem Turyně. Hronovský felčar Mark Teller zveršoval ten příběh německy již 1839 ve svých pověstech náchodského panství. Jmenuje siláka také Turyn, ale jinou pověst vypráví o »Ctiborovi ze Žernova«. Němcová asi obě práce znala, ale její je ko-

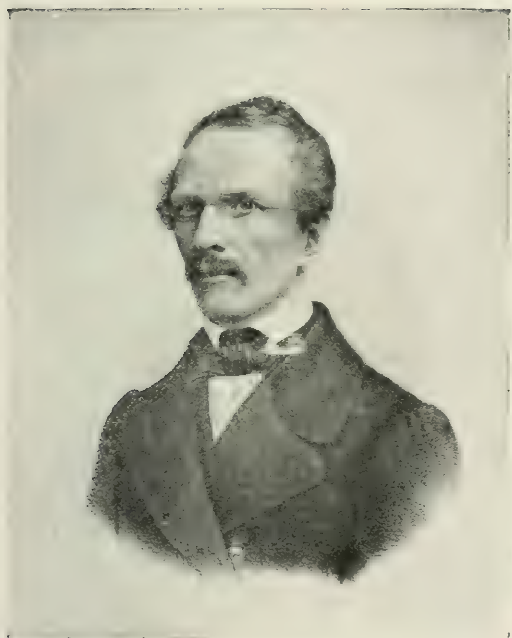
nečné uspokojení, že český panoš přemohl německého rytíře.

»Devět křížů« je lidová balada, vyprávěná prosou o pískovcovém kříži, jenž byl roku 1794 postaven u lesa Krákorky, tam, kde se od Skalické silnice odděluje cesta na Riesenburk. Kříž má na podstavci vytesáno devět křížků a nápis praví, že »zde jich devět v Pánu zesnulo«. Němcová říká, že jí pověst tu vyprávěla stařena: Heřman panoš na Turyni v Litboři měl si brát děvče ze Svatoňovic. Večer před svatbou seděl truchlivý pod dubem na zelené louce a žaloval matce, která mu přinesla tři růžová jablka, že zítra, až pojede na svatbu, bude v lese zabit. Druhý den se mu kůň vzpíral vyjet, ale Heřman, nedbaje matčiných proseb, vyjel přece. Přinesli jej mrtvého, devíti noži probodeného (praví se též, že jich s ním jelo osm a všichni padli). Když přijela nevěsta, omluvili jej, že na kvap odjel, a sedli ke stolu. Nevěsta slyšela třikrát zvonit hranu. Po prvé jí řekli, že zvoní pasákovi, podruhé, že stařeně, potřetí jí matka ukázala mrtvého ženicha, a nevěsta se probodla. V Babičce vypravuje mladé děvče totéž s malými odchylkami: Heřman je z hradu Vizmburku, brůna se s ním vzpírá třikrát, Heřmanův sok přepadne svatební průvod, zabije ženicha, nevěsta se probodne, celkem zahyne devět osob. Stařena pak opravuje dívčino vypravování podle původní povídky.

Teller zveršoval také tuto píseň německy o Hermannovi z Wiesenburku, jenž má milenku ve Rtyni a pobije devět lupičů, kteří ji unášejí. Dodává, že starší lidé

o tom zpívají píseň a ukazují Heřmanův dub. Později vypravují podobným způsobem i Hraše a Kodym. Lidová balada o zabitém ženichovi, spojená lidovým podáním s křížem u Krákorky, zpívá se hojně po Čechách i na Slovensku — zná ji Čelakovský, Sušil i Erben. Němcová kříž u Krákorky nikdy neviděla, píše, že je na tom místě veliký hrob s devíti kříži. Vystihuje však pěkně pochmurnou náladu balady a hledí jí dodat zdání starobylosti: svatba byla ustanovena rychle, »neboť tehdáž nebylo prý žádného vyjednávání ani ohlášek třeba«. V otisku českých báchorek sesiluje ještě: »tenkráte to mohlo být třeba tu samou chvíli«.

»Rousin«, místní pověst, kterou Němcová nazývá v druhém svazku báchorek »Rozkoš«, týká se zlého purkrabí v Novém Městě n. M., pana Straky z Nedabylic (ze XVII. století). Pan Straka potkal jednou u lesa Rousína (jižně od České Skalice) pasáka, jenž se díval do polí a pravil, že by se tam dal založit rozkošný rybník. Purkrabí vzal chuďasům ta pole a založil na nich rybník Rozkoš. Chuďasové jej proklelí, aby jím čert po smrti oral, dokud se rybník zas neobrátí v pole. A vskutku, po smrti purkrabího vídali lidé v lednu na rybníce čerta, jak orá panem Strakou dvě brázdy. Místo vlasteneckého zabarvení v Ctiboru a baladické nálady Devíti křížů objevuje se v Rousínu již soustrast s chuďasy, jimž páni křivdí.
Tyto tři drobnosti vzbudily pozornost Krolmusa i Erbena. Krolmus, jenž se tehdy po dlouhém plahočení na venkovských farách usídlil na sklonku svých

KAREL JAROMÍR ERBEN

padesáti let v Praze, aby mohl vydati své naivní mythologické dílo o staročeských pověstech, vyptával se Němcové na zvyky, pověry a hry v Podkrkonoší, a dostal od ní pro svou knihu mimo jiné i říkání o kohoutkovi a slepičce, a báseň Žežulku, která zatím vyšla v almanachu Horníka na rok 1845. Erben požádal Němcovou, aby mu zapsala náměty povídek, v mládí slýchaných, které by mohl zpracovati v pohádky. Čejka však, jenž rád poslouchal Němcovou, jak půvabně vypravuje pohádky svým dětem, pobízel ji, aby je umělecky zpracovala sama. Němcová se ostýchala, myslíc, že tak, jako Erben vyprávěl své »Tři přadleny« ve Včele (2. dubna 1844), nikdy psáti nedovede. Když však přinesla ukázku své práce Erbenovi, byl překvapen a radil jí sám, aby pokračovala. Němcová poslechla ráda a těšila se, jak překvapí český svět i svou přítelkyni Antonii.
Antonie, rozrušená přípravami k svatbě, přilnula v té době k Němcové oddanou láskou. Scházely se po vánocích téměř denně, chystaly výbavu, spolu čítaly listy Čelakovského, umlouvaly literární plány a chodily do zábav, jimiž se Antonie loučila se svou dívčí svobodou. Osmnáct dívek z bývalé družiny u Staňků sešlo se 5. ledna 1845 na schůzi, jíž předsedaly Němcová a paní Erbenová. Usnesly se vydat příštím rokem almanach, vyzvaly Němcovou, aby jim přečetla své »Slavné ráno«, a zvolily ji za redaktorku almanachu.

Němec dostal od bratra z Nového Bydžova list z 11. ledna, že jim umřel otec. Odjel mu na pohřeb, a Něm-

cová trávila s Marií a s dětmi celé dny u Staňků. Děti si hrály, malá Dorinka zpívala Antonii národní písničky, a Marie koketovala se zamilovaným Fričem, jejž nemilosrdně trápila na tanečních zábavách v Růžové ulici a v Svatováclavských lázních svými rozmary.

Koncem ledna rozloučila se Antonie s Amerlingem, odevzdala mu materiál, sebraný dívkami pro ženský slovník, knihovnu dívčí družiny dala přenést do Budče. Třetího února šly s Němcovou na maškarní merendu, skončit masopust: Antonie se oblékla za huculskou selku, a Němcová měla lidový kroj z česko-moravské vysočiny, jejž jí poslal její přítel A. Pittner z Polné.

Čelakovský přijel 19. března, po příjezdu několik dní stonal, Němcová nerušila snoubence, majíc muže churavého a návštěvou svého otce, jenž se přijel rozloučit před odjezdem do Zaháně a odvézt Marii. Čelakovský přál si svatbu zcela tichou, bez hostí, ale dva dny před svatbou slavili rozloučení v přátelském kruhu veselým večerem.

J. V. Frič složil z veršů Čelakovského dramatickou alegorii, v níž vystupoval Básník, jeho Snoubenka, a Musa. Frič hrál básníka, Božena Staňková snoubenku, a úlohu Musy psal šestnáctiletý autor pro svou zbožňovanou Marii. Ale Marie Panklová o zkouškách trápila svého ctitele, chtěla být »snoubenkou«, prohlásila, že se jí »Musa« nelíbí, a uražený básník požádal v poslední chvíli bývalou žačku své tety, Annu Ullmannovou, aby převzala úlohu Musy. Musa stala

PANÍ ULLMANNOVÁ

se po jedenácti letech Fričovou chotí, a mezi její matkou — vdovou po ranhojiči, jež se zabývala babictvím — a Němcovou zbyl jakýsi stín trpkosti. Svatební obřad vykonal 2. dubna v postranní kapli u Františkánů Vinařický a měl k snoubencům řeč, která je hluboce dojmula. Přítomni byli jen svědkové, Frič a Staněk, několik alumnů a přátelé zpěváci na kůru. Po svatbě odjeli novomanželé hned do Vratislavi.

8.

Po odjezdu novomanželů měla Němcová dosti starostí: děti jí churavěly, otec odvezl Marii domů, 20. dubna přestěhovali se její rodiče z Ratibořic do Zaháně v Pruském Slezsku, a Němec, očekávaje konečně kýžené povýšení za úředníka, oznámil jí, že bude z Prahy přeložen na venek.

Společenské postavení Němcových se tou dobou značně upevnilo. Staňkovic a Fričovic jí byli vděčni za to, že Antonie se rozhodla její radou k svatbě s Čelakovským, Staněk dal malovat Hellichem pro svůj salon její podobiznu a seznamoval ji horlivě s vynikajícími literáty. Vážení mužové navštěvovali slavenou básnířku v jejím chudém příbytku, přicházeli Vrťátko, Tomíček, Villáni, Rieger, mladý Tomek, Němcová vystrojila i slavnostní večeři, na které zpíval Kalina, s dívkami bývalé Staňkovic družiny připravovala ženský almanach, hlavně však toužila vydat své české pohádky.

Čejka ji pobízel úsilovně k práci, donesl ukázku nakladateli Pospíšilovi, a 10. května oznámily Květy, že brzy vyjde »utěšený kvítek na lučinách písemnictví našeho«. Němcová, odpovídajíc 20. května na první list Antonie, sdělovala s ní radostně, že dopisuje poslední povídku prvního svazečku. Její nálada v té době je svěží, zářivá, a těch šest báchorek, jež vyšly 1. července, dalo jí svým kouzelným pohádkovým prostředím jen podnět, aby rozvila na plno radostné nadšení, jímž překypovala její duše. Jsou plny rozkošného zápalu a chvějí se milostným citem. Němcová spřádá v nich do libosti své sny o lásce a jejich šťastná rozuzlení.
První obrázek, jenž se Němcové vynořuje v mysli, je postava líbezné, venkovské dívky, kreslená půvabnými podrobnostmi v prostém venkovském ovzduší. Němcová líčí s naivní vroucností útrapy, jež jí připravuje nelítostná matka, a její konečné štěstí po krutém pronásledování, korunované sňatkem s mocným princem. Postava svěží, čisté venkovské dívky provází pak Němcovou téměř ve všech její uměleckých snech, vyrůstajíc ze vzpomínek na její vlastní dívčí leta.

V druhé povídce vytvořila Němcová z lidové pohádky o černé princezně v poetickém vzrušení sen o skryté lásce mladé ženy. Princezna, která je v moci ošklivého čarodějníka, žádá jej, aby jí přivedl mladíka: nebude-li ji mladík milovat, je ochotna oddat se čaroději. Čaroděj přivede Radovida, jenž se do princezny zamiluje, princezna jej hýčká svojí láskou, aby za-

pomněl na své rodiče »tak že se s ním ani matka tak neobírala, aniž ho více než ona milovati mohla«. Radovid cítí, »že princeznu víc a více miluje, a bez ní živ být nemůže«. Po čase se mu však přece stýská, chce se podívat domů, ale musí slíbit princezně, že nikomu neprozradí jejich lásku a také jiné lásku neslíbí, sic »mne pak nikdy snad více neuhlídáš, jelikož i já všecku naději na vysvobození ztratím«. Doma matka uvítá syna radostně, chce jej oženit se svou schovankou, a syn, rozjařen hostinou, slíbí dívce »víc než slíbiti měl«. Ve snu vidí pak princeznu, která mu vyčítá jeho skutek a praví, že musí nyní sám hledat její zakletý zámek tak dlouho, dokud neroztrhá železné škorně. »Máš-li tolik lásky ke mně, vše to podstoupit, tedy mne vysvobodíš, a budeme blaženější, než kdy jindy; jinak ale zůstaneš žebrákem na vždy.« Radovid se podrobí těžké zkoušce, pomocí tří rádců dojde po mnohých útrapách do zakletého zámku, kde jej princezna najde spícího v zahradě; jeho láska ji vysvobodí ze zakletí a oba zůstanou v tom zámku, odloučeni od světa, jenž se Radovidovi zošklivil. Němcová porušuje místy úmyslně osnovu lidové povídky průzračnými narážkami, jež dávají tušit pod pohádkovým dějem její vlastní sny, rozpřádané v závěru k touženému šťastnému konci.

V pohádce o Jozovi vystupuje po mladé moudré ženě druhé povídky pyšná, rozmarná princezna, pohrdající věrným chudým nápadníkem, jenž jí oddaně slouží, vyhovuje všem jejím přáním, nasazuje za její rozmary život, ale krotí její pýchu, až vzbudí v jejím

srdci lásku. I touto povídkou, jež je prodchnuta půvabnou ironií, prosvitají skryté myšlenky autorčiny o jejích vlastních citech a vztazích.

Povídka »O labuti«, jejíž látka je reminiscencí na nějaké německé čtení, zaujala Němcovou svojí základní myšlenkou o vítězné moci lásky, která přemáhá všechny úklady a kterou milující dívka vysvobozuje svého milence ze zakletí: macecha dá proměnit krásného prince čarodějnou babou v labuť, labuť připlave do zámku, kde princezna je dojata jejím zpěvem, cítí k labuti vášnivou oddanost a vykoupí prince polibkem.

Upravila-li Němcová v »labuti« pouze německou povídku, rozvila za to ve vypravování »Jak Jaromil k štěstí přišel« z prostého motivu o hochovi, jejž zavedl ptáček v lese, skvělý sen o říši čtyř živlů, a líbeznou idylu lásky dvou naivních duší, prokládajíc ji svými vlastními zálibami. Pasáček udělá si na pastvě zahrádku, kterou autorka s rozkoší popisuje, projevujíc svou vlastní lásku ke květinám. V zimě pomáhá hoch matce příst; »tenkráte nevládla ještě světem moda, lidé sami na šat předli, sami si ho také utkali a ušili«. Z jara honí se za ptáčkem, až vejde do skály a najde podzemní ráj, kde víly a skřítkové hlídají prameny života země. V zámku král vykládá mu ideální zřízení té kouzelné říše, v níž je všem svým poddaným otcem, jeho dcera Narciska provází jej zahradou víl, ke skřítkům opatrujícím zlato a drahokamy, k vílám vodním a do paláce dětí ohně. Na této procházce říší čtyř živlů dostane mušli, lahvičku ohně a od Nar-

BOŽENA NĚMCOVÁ

Podle malby Jos. Hellicha, malované na vybídnutí F. L. Čelakovského r. 1845.

cisky na rozloučenou hrst růžových listů a zlatou
ɔecku. Když se vrátí na svět, uplynulo deset let, je do=
spělý, růžové listí se změní v zlato, a Jaromil jde do
něsta, chtěje se pokusit o uzdravení slepé a nemocné
princezny Boleslavy. V popisu říše živlů zjevila Něm=
cová všechnu svou něžnou lásku k přírodě, a v lí=
čení lásky Jaromilovy k churavé princezně projevuje
ılubokou soustrast svého laskavého srdce k ubohým
ı trpícím. Jaromil pomáhá v královské zahradě, při=
volává perlou z mušle, jiskrou z lahvičky a jádrem
ɔecky víly z podzemního ráje a vyléčí jejich pomocí
princeznu, která se stane jeho ženou. Němcová roz=
vila v této hře své naivní fantasie třpytivou nádheru
barev a světel a všecku něhu své toužící a pro tu
chvíli šťastné duše. Poslední povídka prvního sešitu,
»o třech zaklených psech«, nemá však již toho cito=
vého vzrušení, z něhož vykvetly povídky dřívější; je
ıkvapeně stmelena z různých pohádkových motivů
ı plna nesrovnalostí.
Ta zářivá nálada, z níž Němcová zpívala na jaře 1845
yto své písně vítězné lásky, náhle se kalí, a na rozja=
enou duši doléhá zoufalý smutek. 26. června vyšla
re Květech její báseň »Zasnoubení«: Nad Labem
e pne šedá skála, na skále v krásné noci čeká mladík
ıa svoji milenku:

»Pojď jen, milá, nic se neboj,
hvězdy jen to vědí,
co jsme svatě slíbili si,
a ty nepovědí«.

Je to poslední shledání, dívka je zasnoubena s jiným: na ozářeném Labi koupají se víly, a svábí oba milence k sobě, až v těsném objetí skočí do proudu. Krotký motiv z »Vodníka«, psaného před rokem, je tu cítěn tragičtěji, a Němcová připsala k těm veršům později vysvětlení, jež, ač vyhýbavě, mluví jasně:
»Na skále u Mělníka nad Labem. Zpomínka na jedno drama ze života jedné rodiny, jakých se často naskýtá. Bylo to v noci a v Mělníce hořelo; stáli jsme nad Labem a napadla mi ta nešťastná láska a ten bídný svět.«
Němcová nepraví s kým stála v noci na skále nad Labem u Mělníka (do jehož okolí, do Kokořína, jezdíval Nebeský domů na prázdniny), ale Podlipská, jíž vysvětlení bylo určeno, jistě pochopila. O stycích Němcové s Nebeským po jeho odjezdu z Prahy 3. října 1843 nevíme nic, ale stopy těch styků jsou znatelny v pracích i v listech Němcové po leta. Že po červnu 1845 jejich vzájemná příchylnost vzplanula mocně znovu, to řekli ve svém roznícení oba veřejně všem, kdo si již dříve všímali jejich styku.
Nebeský otiskl ve Včele 11. července 1845 článek »Třetí říjen 1843« otevřený list oné, kterou 3. října 1843, odjížděje z Prahy, opustil. Vzpomíná na poslední, nezapomenutelný večer, na odjezd časného rána, za tmy, z pražské brány, kdy náhle pocítil, jak srostl s Prahou, jak se v ní zapředly kořeny jeho srdce: »jen rychle trhnout, a žhavým železem přes ránu přejet.« Nyní, po dvou letech, »zvadlé věnce rozkvétají, staré jizvy počínají krvácet, vnitřního života svíce se

rozsvěcují jako o slavnosti dušiček. Staré jizvy krvácejí — ty musí každá duše míti, jsou to čestné rány z mladistvého boje, zasazené tobě rukou nejdražší, rukou přátelství, první lásky, první filosofie.« A duše vrací se k té, která bezděčně zasadila tyto rány. »V dálce dlíš, ale musím s Tebou mluvit, musím Ti okázat v duši mé stopy nejvznešenější našeho věku myšlenky — Slovanstva.« Nebeský vykládá té, která dlí v dálce, jak se stal vlastencem, vzpomíná na Řip, na němž by měla stát česká Valhala, na pověst o blanickém vojsku, a volá, aby každý vlastenec si byl vědom, že jej »duch světodějin mezi prvními učinil ne-li nástupcem, aspoň uvědoměncem činu svého. Býti tedy vlastencem je něco krásného: v bolesti se ním staneš, v plesu největším jím budeš!«
Němcová vzplanula nadšením současně se svým přítelem. 15. července otiskla v České Včele vášnivou vlasteneckou alegorii »Divotvorná harfa«, v níž blouzní stylem zcela odchylným od stylu svých báchorek o svém budoucím vlasteneckém poslání. Základ přejala z Filípkovy nemotorné povídky »Divotvorný kvítek«, uveřejněné počátkem 1834 v Květech, s reminiscencí z Gerleových německy psaných pohádek, ale ideově i stylisticky píše v duchu vzpomínek Nebeského. Líčí pannu, která bloudí zrazenou českou zemí, vydanou na pospas sousedu Buhazovi (Záhubě) čarodějnici Radaze (Zradě) a hejnům krkavců, líčí ji, jak, vyzvána jsouc tajemnou věštbou, sbírá v ubohých chatrčích slzy utištěných chuďasů, zalévá jimi uschlou Lípu, posvátný strom svého národa. Lípa zázračně

vykvétá, bohyně Norvosta (Svornost), ochranitelka národu, dává panně odedávna ztracenou divotvornou harfu, jejíž zvuk plaší zhoubné krkavce a šíří v zemi štěstí a mír.

Průzračný jinotaj článku Nebeského nezůstal jistě současníkům utajen — a na duši Němcové uléhá neblahý, pochmurný stín. 24. července žaluje svůj stesk přítelkyni Čelakovské: vzpomíná s pláčem na své dětství, a ty upomínky jí vanou duší »jako znění zvonků, jako drahá, milená píseň«; vidí se zas na louce plné kvítí pod modrým nebem, ale »kvítí záhy uvadlo a nebe zkalil mrak . . . Jak Vám přeji, že jste šťastna. Ráda věřím, že Vás láska blaží. Jen v šetrné ruce laskavého zahradníka kvete růže domácího štěstí, v hrubých rukou — zvadne!«

Pražské dámy postavily se proti Němcové nepřátelsky, a ona cítila dobře nenávist, kterou vzbudila: vyčítaly jí, že se nehodí za redaktorku almanachu a nedávaly jí příspěvky, haněly její básně, — jejich poznámky byly patrně i osobní — a o pohádkách říkaly přímo, narážejíce na Čejkovu pomoc, že je ani sama nepsala.

Literáti nebyli s pohádkami spokojeni, zdálo se jim, že nejsou dost národně vypravovány a že je v nich mnoho přidáváno. Němcová dívala se na pohádky tehdy ovšem stejně jako Erben a jiní: stačil jí motiv, jenž byl pokládán za lidový, a snažila se jej vyprávět v »národním« duchu, jak byl právě modou, přidávajíc víc osobního citu než Erben, méně mythologie než Krolmus, víc romantiky než Mikšíček, a méně drs-

nosti než Malý. Tyl, jenž sám dříve robil pohádky smyšlené, porozuměl jí a uveřejnil 19. července v Květech pochvalnou kritiku prvního sešitu, vynášeje s důrazem její samostatné a poetické zpracování pohádkových látek. Němcová byla mu za to vděčna a rozhořčeně odsuzovala v listu Čelakovské zdrcující kritiku Havlíčkovu o Tylově Posledním Čechu.
Havlíček přišel do Prahy na stálo teprve z jara 1845. Němec znal se s ním povrchně z Kundratického výletu minulého roku, potkával jej někdy na Poříčí na baštách a zastavoval se s ním na několik slov. Když vyšel 1. července 1845 ve Včele — týž den, kdy se objevil první sešit pohádek Němcové — Havlíčkův útok na Tyla, byl naň Němec velmi rozezlen. Zahlédl jednou Havlíčka u stolu v kavárně Fastrově, v lázních u Karlova mostu, kam sám chodíval do společnosti, sympatisující s Tylem. Přisedl k němu ještě s jedním známým a vyčítal mu kritiku Posledního Čecha tak prudce, že Havlíček rozhněván řekl: »Snad mne nechcete dokonce bít; to já ode dneška nevyjdu z domu bez hole.« Rozešli se v hněvu, a na ulici spolu nemluvili. Havlíček však 5. srpna uveřejnil ve Včele obšírný posudek báchorek, nešetřící upřímnou chválou. Rozebral ostře, se zřejmou ironií, Tylovu povrchní kritiku a posoudil pak povídky, jednu po druhé, věcně a spravedlivě. Němcová pochopila, oč opravdovější jsou Havlíčkova upřímná slova, její rozhořčení pominulo, a později byli dobrými přáteli.
Psala zatím nových šest pohádek pro druhý sešit, jenž vyšel koncem srpna. Drží se v nich úzkostlivěji

pohádkových látek, pokud na ně vzpomínala z vy= pravování a čtení, a v její duši není již onoho vrou= cího, milostného rozechvění, jež dýchá z pohádek prvního sešitu. Jen místy rozzařují se hlubokým citem a půvabnými obrazy živé fantasie: když líčí dojemnou mateřskou lásku Vodní paní, neb kouzelnou zelenou louku s bílým koníčkem a skvělými šaty, jíž nachází opuštěná a pronásledovaná Popelka pod zemí za sklep= ními dvířky, vzdušná sídla slunce, měsíce a větru, kteří přenášejí svého švagra, prince, na zlatých peru= tích, stříbrných oblacích, v modrooblačném voze — současně objevuje se však v těchto povídkách nový rys: živě realisticky kreslené scény.

Mladá kouzelnice Kráska, opuštěná princem, jde slou= žit do mlýna; pan otec by ji přijal rád, má však zlou ženu, »u které málokterá děvečka čtrnáct dní vydrží.« Mlynářka přikolébá se do síně a vítá ostrým výslechem »fiflenu«, kterou si muž přivádí. Mariška narodí se ženě chuďasa Lukeše, jenž prohýřil velký statek; pří= buzní odpírají kmotrovství, uštěpačná sousedka je jízlivě odbývá, a uslzená žena balí konečně děvčátko do kousku staré sukně, kladouc je muži do rukou, aby šel hledat kmotrem kohokoliv, kdo se nahodí. Lukeš kráčí ke kapli — a pohádka počíná. Všechny ty ro= mantické a realistické scény rozsvětlují se chvílemi v toku prostého vypravování, jež plyne lehce stylem mluvené řeči, jsouc občas zabarveno humorem, neb trochou naivní mythologie, průhledné moralisující symboliky — znatelné i ve vlastních jménech — neb teskným povzdechem nad starými, zlatými časy, kdy

nebylo potřebí sňatků, aby dva lidé sobě náleželi, kdy pohostinství bylo posvátnou povinností, a ženy byly vládkyněmi svých domácností.

V srpnu 1845 dočkal se Němec povýšení, po kterém osm let marně toužil. 30. července jmenovala jej vídeňská dvorní komora úředníkem, komisařem finanční stráže druhé třídy, a 21. srpna dostal dekret, jímž byl přidělen sedmnácté sekci, do Domažlic. Jmenování zaneslo do rodiny mír, Němcová okřála a když se koncem srpna dočkala nadšeného německého referátu o svých pohádkách v Ost und West, byla šťastna. Stanko Vraz, jenž se s ní v srpnu setkal u Staňků, byl jejím duchem nadšen a napsal o ní se srdečným zaujetím, že je bystrá hlava a ušlechtilé srdce. Němcová toužila již z Prahy, která se jí z počátku zdála vytouženým rájem na zemi a z které pospíchala, roztrpčena nenávistí pražského dámského světa.

Odnášla si však v hloubi srdce jasnou vzpomínku na první probuzení svého srdce, na chvíle zářivého štěstí, v nichž se jí zdálo, že splnila se touha její dívčí duše po muži, který ji jednou unese z bláta všednosti do zázračné říše snů. Nezapomněla nikdy na svoji první lásku, a ještě po jedenácti letech psala o ní sestře Adéle nadšenými slovy: »Když jsem byla nejnešťastnější, vzešla mně krásná hvězda lásky — jako poutníkovi, jenž tápe v temnotách! Ta mi zasvitla na cestu, a té jsem následovala. Byla to poesie, již neštěstí jako zázračný květ ve mně k životu probudilo! Ta jediná mi oslazuje život a já zasvětila jsem se jí na věky.«

III. DOMAŽLICE, VŠERUBY, NYMBURK, LIBEREC

1845—1850

1.

Němcovic se rozloučili s Prahou 20. září. Tylovy Květy litují odchodu Němcové, těší se však, že bude, jako druhdy na severovýchodu, tak nyní na jihozápadu vlasti »poslouchati hlasy národu a zvěstovati zlatými ústy, co se v jeho duši děje«. Česká Včela, do níž psal Havlíček, oznámila odjezd »chvalitebně známé spisovatelkně a šťastné básnice«, vyslovujíc přání, aby přítomnost vlastenecké její rodiny přispěla k vyplnění tužeb všech domažlických zastavatelů národnosti, a aby Musa paní Němcové nalezla v té zachovalé, ráz původnosti na sobě nesoucí krajině hojně kořisti. Havlíček nevzpomínal zlým horko krevnému Němci výstup ve Fastrově kavárně: požádal Němcovou srdečným, vlastenecky procítěným listem o příspěvky pro Českou Včelu a pozdravoval i Němce, podotýkaje, aby zapomněl na minulou kyselost.

Nové dojmy z cesty, nedělní odpůldne v Plzni, jejíž náměstí se pestřilo kroji černovlasých selek jako makové pole, čistá řeč lidu a přátelské uvítání paní domácí v domažlickém bytu, rozjasnilo mysl Němcové. Cítila se spokojena a šťastna nadějí na novou vlasteneckou činnost, a také muž, jenž nerad opouštěl

KAREL HAVLÍČEK BOROVSKÝ

pohodlnou službu v hlavním městě, rychle si zvykl, chystal se působit vlastenecky: těšili se oba, že jim nastává klidnější rodinný i duševní život.
Za tři leta pražského pobytu změnila se naivní mladá paní, nejasně toužící po zázračném štěstí nového života, v uvědomělou ženu, jež okusila sice několik šťastných chvil, získala svým zlatým srdcem několik věrných přátelských duší, ale prožila dost rozrušujících dojmů, poznala mnoho zklamání i bolestí a nabyla trpkých zkušeností se svojí vírou v zázračné štěstí na zemi. Její duševní život se vyjasnil. Živý styk s mnohými spisovateli, zdravý smysl pro dojmy ze života, horlivé čtení a názory Nebeského, Amerlingovy, Čejkovy otevřely jí dosti široký duševní obzor, naučily ji realně chápat český svět a jeho snahy, daly směr její další literární i osvětné činnosti, na niž se těšila s celou duší, počínajíc hned, sotva zařídila trochu byt, známosti po okolí i v městě.
První čas měla dosti starostí: děti jí opět stonaly, hoši plakali, když musili s německým slabikářem do německé školy, sama byla také znepokojena opětnými příznaky své vleklé choroby, ale přes to hned v prvních dnech zaběhla si na procházku do Petrovic, později vyjela si s mužem do Koutů, Nové Kdyně, sešla kousek do Bavor, doma vyptávala se posluhovačky na okolí, na město, a počala se živě bavit se selkami a sedláky, kteří přicházeli k muži na řízení. Počala své osvětné poslání trochu překotně a vzbudila jejich nedůvěřivý úžas, když jim přikazovala, aby si s ní vykali, vyptávala se jich sdílně na rodinu a po-

měry, nabízela jim zadarmo knížky ke čtení a vykládala o vlasteneckém uvědomění, o potřebě vzdělání, o důstojnosti lidské a lásce k člověčenstvu. V době roboty a panské zvůle německých úředníků byl to pro venkovany nevídaný a podezřelý zjev, ale když i sám celní komisař jim vycházel bodře vstříc, mluvil s nimi česky a nedával jim cítit úřednickou pýchu, pochopili aspoň někteří výhodu, která jim z toho plynula.

Důvěrněji seznámila se Němcová za zimu 1845 až do jara 1846 s rodinou chrastavického rychtáře Jana Bora. Kulhavý, naryšavělý rychtář, zámožný muž, postřehl rychle, že za tou zvídavou srdečností, za tím družným kamarádstvím úřednické paní s jeho modrookou buclatou Barkou neskrývají se žádné pokoutní myšlenky, uměl obratně zacházet s pány a dovedl ochotně vyhovovat nesčetným otázkám a drobným přáním Němcové, která spěchala nasbírat co nejvíce materiálu pro své obrázky z domažlického okolí, jež počala posílati téměř hned po příjezdu do Květů. Jsou psány lehkým perem, v pestré směsici, jak se jí právě čerstvé dojmy a události vybavují v mysli, živě, někdy s rozkošnými poznámkami, bez hlubších úvah, a jsou kronikou, ovšem dosti neurovnanou, její styků s rychtářovic rodinou, jež pokračovaly celou zimu, až do masopustu.

První návštěvu v Chrastavicích vykonala Němcová s rychtářovou známou z Domažlic počátkem října a hned se srdečně seznamovala s celým rychtářovic příbuzenstvem, radila rychtářce, co počít s němou

devítiletou dcerkou, vyptávala se na starodávné kroje, prohlížela se zvědavou zálibou světnici s rozlehlým krbem, vysoko nastlanou postelí pod nebesy, s okny z plechových mřížek jako v kostele a s rychtářským bubnem visícím s dřevěného stropu. Rychtářka vyprávěla ráda a ze široka, co věděla, její matka, stará Konopová, statná šedesátnice, která si sama vedla hospodářství, doplňovala ji svými zkušenostmi, povídala o starých časech, kdy Chrastavicemi táhli Francouzi a Rusové, a zazpívala i písničky, kterým ji ruští vojáci naučili; rychtář vzpomínal na žertovné anekdoty o rychtářích i o pánech a zval paní na posvícení, na přástky, sliboval i zvát sousedy na čtenářské besedy.

Němcová byla šťastna ze své nové známosti, hostila v městě navzájem starou matku i dobrosrdečnou selku, a v neděli vypravili se smužem a Hynkem k rychtářům na posvícení, kde je slavně hostili, obdivovali hošíka, když předzpěvoval v hospodě dudákovi písničky. Pravé posvícení bylo však až na druhý den, a na to si zašla Němcová bez muže; pocítila v tom hlučném veselí v nabité hospodě onu nadšenou, šťastnou náladu, která se někdy tak neočekávaně rozsvětlovala v její duši. Rychtářčina sestra Dorla, veselá, tancechtivá žínka, stala se jí kamarádkou a zamilovala si ji srdečně.

Její matka pozvala Němcovou na podzim na svatbu svého syna Jiřího Konopy, který si bral Kačenku, zámožné děvče z Chrastavic, a Dorla sháněla jí všechna říkání družby, předzpěvovala všechny písně

a půjčila svůj kroj. Němcová přišla s radostí hned ráno na snídaní, oblékla se za selku, chodila s Dorlou v průvodu za dudákem a houdkem po vsi, pak jely na faru a do kostela k oddavkám v Třebnicích, zpívaly, provázely nevěstu do statku, a teprve na večer, když celá svatba odešla do hospody, ukládala se Němcová u Borů do vrchovatě nastlaných peřin, kolébána do líbezných snů vzdáleným kvikotem dud veselého dudáčka. Časně ráno, když ji budila drůbež na dvoře, bylo jí v té selské jízbě tak blaze, jako za krásných dnů mladosti v babiččině světničce. Psala ještě před snídaním poznámky o včerejším dnu, v tom vešla po špičkách veselá Dorla, táhnouc za sebou ostýchavější družku a se svěžím smíchem padla své panské kamarádce upřímně kolem krku. A Němcová, popisujíc v České Včele tuto svatbu, zaznamenávajíc pečlivě všecky řeči, písně, zvyky, dává se unášet radostným vzrušením, zapomíná na všecky pražské duševní strasti a oddává se plným srdcem srdečnému veselí rozjařených svatebčanů.

Přes celou zimu byl styk Němcové s chrastavickými přáteli velmi živý. Chodili si pro knížky ke čtení, zvali ji na koledu, na voračky, na přástky, rozmnožovali její sbírku drobných povídek a zápisků vším, nač si jen vzpomněli. O masopustní pondělek přišla se Němcová podívat, jak se veselí; Bor spal únavou po nocích, probdělých u muziky, Dorlin muž, Petr, třásl se už zimnicí ze stálého tančení, ale Dorla, stále svěží, dostala jej přece odpoledne do hospody, kde se ze své horečky vytancoval.

Z Chrastavic je do Milovče sotva tři čtvrti hodiny, a milovečská sousedka, jejímuž zeťovi Němcovic půjčovali v městě knížky, pozvala Němcovou k své dceři na statek k obědu. Mladá selka seděla, když přišly, u krásné přeslice, smutná a pobledlá. Němcová dovedla si svým srdečným způsobem získat její důvěru, a selka žalovala na své neštěstí. Přeslici měla v upomínku na milého, kterého měla dříve ráda. Nedostali se za sebe, rodiče bránili, donutili ji k svatbě hmotně výhodnější, a mladá žena se slzami v očích vyprávěla o hořké bolesti svého srdce, když potkává bývalého milého a on se jen ušklíbne, všecek zardělý. Němcovou hluboce dojal osud ženy, násilím provdané z vypočítavosti, bez ohledu na její city. Vrací se ve svých dopisech několikrát k tomuto těžkému stínu, jenž jí kalí jasný obrázek venkovské idyly, a po roce kreslí toto utrpení s bolestným soucitem v tragickém »Obrázku vesnickém«, jenž končí smrtí nešťastných milenců.
Návštěvy v Chrastavicích vyvolávaly v Němcové živé vzpomínky na domov z dětství. Hned napoprvé zalíbil se jí ten horský kout tím, že jí připomínal pohled na hory tam doma — jež se jí však ve vzpomínce zdají krásnější. Chrastavické přástky vyvolaly jí v mysli tak mile obrázek přástev žernovských, na něž jako dívka chodívala, že hned v lednu 1846 napsala P. Myslimíru Ludvíkovi list s prosbou, aby jí popsal podrobně, jak se slaví »dlouhá noc« na Žernově, a udělala pak z národopisné látky světlou idylu »Dlouhou noc« na Žernově, rozjasněnou příběhem

šťastné lásky dvou mladých srdcí. Vzpomínky na domov jsou tak silné z jara 1846, že zatlačují i bezprostřední dojmy. Když na smrtnou neděli sedla k psacímu stolku, chtějíc psát obrázek z Domažlicka, zabrala se mimoděk tak úsilně do dětských let, že popisuje radostně jen ty dětské hry a obřady v ten den v Ratibořicích a pokračuje o všech těch radostných svátcích a božích hodech svého mládí.

Své vycházky do Chrastavic a styky s lidem, ačkoliv je konala jen z čisté radosti srdce a upřímné lásky k venkovskému životu, nepovažuje Němcová za pouhou zábavu: jsou jí vlasteneckou povinností, vznešeným posláním a přípravou k uměleckému tvoření. Chce nejen psát o českém lidu, ale zároveň živým stykem pobízet lid ke čtení a sebevzdělání, probouzet v něm národní vědomí a smysl pro lidskou důstojnost.

Toto vlastenecké poslání nezanedbávala ani v městě; chtěla pomocí mužovou probudit v Domažlicích čilejší vlastenecký i společenský ruch a působit na dívky, aby zatoužily po hlubším českém vzdělání. Okolnosti zdály se její snaze příznivy. Již v dubnu 1845 založil J. Adamovic v Domažlicích české kasino, a na podzim přihlásilo se do něho tolik členů, že bylo třeba najat větší místnosti, jež byly otevřeny 26. listopadu slavnou besedou. Zpívalo se, hrálo a deklamovalo, tanec trval potom dlouho do noci, a mladý Pavlas, »schválně z Prahy přišlý« — jenž v Praze na Čejkovo doporučení učil Němcovou češtině — nalezl hned s počátku čtrnáct členů kasina,

kteří se chtěli u něho učit české literatuře a pravopisu. Němec napsal o této slavnosti do Pražských Novin neobratný, mnohomluvný, ale nadšený referát, který jej opětovaným voláním po »svornosti« o několik let později uvedl u vlády do podezření, že zakládal v Domažlicích buřičský spolek »Svornost«.

Němcová zvala městské dívky na nedělní besedy ke čtení českých knih. Ale přišlo jich jen pět, a to poprvé a naposled. Nabízela dívkám, že je bude učit česky číst a psát, doslechla však všelijaké poznámky, svědčící o velice chatrném národním uvědomění. Z osmi žaček vytrvaly, aspoň na čas, jen čtyři. Městská honorace počala se dívat na její osvětové a vlastenecké snahy s nedůvěrou. Když 9. prosince vyšel v Květech její list, v němž vypravuje, co zaslechla, snad od své posluhovačky, Marie Schustrové, z místní domažlické kroniky: různé pověry, spletené historie o Husitech a červených knězích, o strašidlech, kalounkářích a starých zvycích, vzbouřili se domažličtí »kalounkáři« proti domnělému hanobení svého města, uspořádali Němcové večer pod okny divokou kočičinu a hrozili oběma manželům bitím. Němcová, rozmrzelá, přestala se vůbec stýkat se »šosáky«, jak v listu Čelakovské nazývá domažlické sousedy, a věnovala se jen svým vesnickým přátelům. Choroba bránila jí však v zimě častěji vycházet, Dora jí také dlouho stonala, a tak nemohla se již dočkati, »jako poutník bloudící po poušti saharské«, až se zazelená tráva a rozkvetou první kvítka.

S nastalým jarem vedlo se jí lépe se zdravím, ale mrzutosti neustaly. »Jeden z domažlických panáčků« zaslal Havlíčkovi pro Včelu ostrý list proti Něm= cové, vytýkaje jí jménem nespokojenců mezi jiným i její důvěrný styk s lidem jako cosi neslušného — a k zásilce připojil hned peníze za otištění. Havlíček list neotiskl, vyčinil naopak náležitě domažlickým obča= nům otevřeným listem, v němž se Němcové rozhodně a srdečně zastal, ale Němcová byla přes to velmi rozezlena — poznámky, které mu poslala pro Žihadlo Včely o domažlických vlastencích, o kněžích a dů= stojnictvu v Klatovech, neodvážil se Havlíček ani otisknout. Ještě po roce, když se Němcovic aspoň s částí honorace opět smířili, naráží Němcová v refe= rátu na nespokojence, kteří jí neprominuli její články.

Na jaře 1846 počala Němcová s návštěvami u se= dláků, jimž během zimy, když přicházeli k jejímu muži, půjčovala knihy. Za slunného jarního odpo= ledne, kdy selky šly z pátečního kázání a sedláci roz= sévali obilí na poli, vyšla do Bořic, k dobrému hospo= dáři, jejž ctila pro jeho lásku k štěpům a včelám. Jeho žena a dcerka Hana, její známá, srdečně ji ho= stily, rozmluvily se o krojích, hospodářství, štěpař= ství, o domácím kraji, Němcová vypravovala o své domovině v horách, a Hana stýskala si, jak jí bylo smutno mimo rodnou ves. Němcovou živě zajímala »domácí nemoc«, stesk horalů po horách a rodném kraji, jenž je zachvacuje v cizině; od počátku svého styku s lidem zaváděla ráda na domácí nemoc řeč.

Hana jí také vyprávěla své smutné zkušenosti z dvouměsíčního pobytu u strýce ve Vídni, a Němcová z těchto různých zpráv napsala hned na to povídku »Domácí nemoc«. Dívčí stesk po domovině v cizím městě a postava ubohé babičky, která na stará kolena odhodlala se jít k synovi do Vídně a nemůže se smluvit ani se synem, ani se snachou, ani se svými vnuky, jsou podány s hlubokým citem a mocnými, živými rysy. Jak rozdílné jsou to city od oněch dojmů, jež slýchala doma od matky a paní Hochové, když vyprávěly o vídeňské blaženosti, a s jakou silou cítí Němcová potupné odnárodňování české krve ve Vídni a pokořující jeho význam pro náš český život! V té postavě stařenky, teskníci nad odcizenou rodinou, je patrně živá vzpomínka na poměr její vlastní babičky k její matce i k dětem, německy vychovávaným.
Jiná jarní vycházka, do výstavného, čistého Oujezdu u Trhanova, seznámila ji se starými chodskými tradicemi. Devadesátiletá matka jejího známého sedláka vyprávěla jí ochotně o statečnosti Chodů před Milánem, o vzniku jména Psohlavců, o Kozinovi, rodáku oujezdském, jeho sporu s Lamingrem o chodská práva, jeho potupné smrti a božím trestu, který stihl pána. Na jedné z procházek na vrch sv. Vavřince a do blízké myslivny sešla v květnu do Stráže, kde ještě ležel svěží drn u stájí proti čarodějnicím a po vsi stály krásné »máje«, dívkám od hochů postavené. Starý sedlák, vdovec, hostil ji se svojí svěží dcerkou Markytou a vyprávěl o starých krojích a zvycích, o úpad-

ku mravů, o starodávném pálení svatojanských ohňů. Vzpomínky na tuto vycházku oživují později pěkně v »Pohorské vesnici«. V Staněticích u myslivce Bendy zažila s dětmi několikrát příjemné dny, a dobrý myslivec ještě po letech rád uhostil u sebe na léto Doru.

2.

Na častější a delší vycházky zbývalo Němcové jen málo času. Domácnost dala jí dosti starostí, a hojná korespondence — psala vášnivě ráda dlouhé listy — zabírala jí mnohou chvíli. I z těch nepatrných zachovaných zbytků je zřejmo, že si čile dopisovala s rodinou, Čejkou, Staňkem, Havlíčkem, Tylem, a psávala Čelakovské, Pospíšilovi, Frantovi, Zelenkové a jiným. Chtěla-li psát do Včely a rychleji vydávat své pohádky, byla nucena nasazovat mimo večery i neděle. Sotva že mohla za krásných dnů zajít si k Petrovicům, odpočívat chvíli pod lipou a dívati se do kraje, vyjít do lesa a pohovořit se žebráky, babkami kořenářkami, ženami, jež sbírají houby, jahody na výdělek a se selkami, jež potkávala cestou. Bylo jí to opravdovým osvěžením a zvěčnila rozmluvy ty i náhodné scény, pohřeb mladého děvčete, selky, kráčející do kostela, rozkošnými obrázky ve svých listech.

Ale tato druhá serie listů, psaná na jaře a v létě 1846 do Včely, je proložena již také vážnějšími úvahami. Purkyně i Čejka vyčítali v pozdějších letech Němcové neprávem, že stará se jen o pentle, fábory, tance

a zvyky lidu. Neměla ovšem mnoho smyslu pro historism, pro dějinná duševní hnutí, ale postřehovala za to velmi jasně sociální jevy venkovského života a cítila živě nejen světlé, ale i stinné jeho stránky.
Byla unesena čistotou, lahodou a stylem řeči lidové, osvojovala si rychle krásná úsloví a obraty, ale — třeba že pro nářečí samo neměla mnoho smyslu — postřehovala velmi dobře, jak si mnozí ve styku s městem řeč kazí a jak děvčata ve zpěvu ztrácejí vkus jarmarečními písničkami. Když horlí proti zániku starého kroje, není to jen estetický a národopisný zájem — cítí, že je s tím spojeno odumírání starého prostého a účelného způsobu života, za nějž lid nevyměňuje dokonalejší kulturu. Dává-li se usnášet rozjařenou náladou tanečníků o posvícení a o svátcích, nezapomíná na rub těchto zábav, opilství, rvačky, přílišnou touhu po hýření, parádě, zbytečné utrácení peněz. Popisuje patriarchální poměry mezi čeládkou a hospodářem, ale studuje při tom podrobně, jak jsou placeni, stravováni, ubytováni, jaké jsou jejich čelední smlouvy. Všímá si úpravy vesnic, správy statků, vzdělávání polí, vysazování stromů — i ti vesničtí žebráci vzbuzují její účast, vyptává se jich, jak se jim daří a jak žijí. Zajímají ji sice pověry, zvyky, domácí léčení, ale pozoruje v nich soustrastně nevědomost a omezenost venkovského lidu.
Nejčastěji a nejrozhodněji vrací se v jejích listech o jarních vycházkách roku 1846 volání po lepším vzdělání a uvědomění lidu. Lid je zanedbán duševně, pyšní němečtí úředníci pášou na něm bezpráví, když

mu vnucují německé řízení, nestarajíce se o jeho duševní život. A sedláci necítí, jakým je to hříchem, nutit dcery a syny ze ziskuchtivosti do nešťastných manželství, nechávat své děti téměř beze všeho vzdělání, opičit se po pánech nerozumným způsobem v hloupostech, tíhnout k němčině z klamného domnění, že se stanou tím čímsi lepším a vzácnějším.
Vesnické školy jsou nejbolestnější stránkou lidového života. Učitelé jsou chuďasové, kteří sami nic neumějí, s 50 zlatými ročně div nezacházejí hladem, někde učí zedník, jinde truhlář, neumějí někdy ani číst a psát, jak se ukáže na jaře slunce, zavírají školy, a děti se rozběhnou na pastvu a do polí na práci. Aby škola děti nejen vzdělávala, ale učila lepším citům, nabádala je šetřit stromoví, pěstila smysl pro čtení a ušlechtilou zábavu, aby zřizovány byly opatrovny pro děti bez dozoru se potulující, o tom není vůbec ani řeči. »Krvavé slzy by člověk nad tím lidem ronil.« A nejhorší, že lid sám nechápe tuto duševní bídu, spokojuje se s trochou čtení a nedbá o vzdělání, nemaje dobrých rádců. »Co zde v několika vesnicích pravou zkázou jest, toť ten v peklo proklatý jesuitismus. Jsou zde na blízku dva jesuité od tak řečeného bratrstva, blázni! Ale nemáte pojmu, jak ti ten ubohý lid zbalamutili, na mizinu přivedli, takže chodí jako bludné, pitomé ovce.«
Nejvíce bolí Němcovou nedostatečná výchova dívčí, na vsi i v městě. Seznala sice již v Praze, jak mnohé dívky chápaly vzdělavací a vlasteneckou činnost jen jako pouhou modní zábavu, jak málo rozuměly osvětné

činnosti její přítelkyně Antonie, ale přes to neustává usilovati, aby dána byla dívkám možnost, lépe a odborněji se vzdělávat než dosud. Líčí s trpkou ironií ubohé vychování i městského děvčete, když není vůbec dívčích ústavů, a žádá aspoň trochu zeměpisu, přírodopisu a domácího dějepisu vedle dobré znalosti pravopisu a čtení. Nejde při tom jen o dívky, ale o matky, aby mohly své děti učit, na jejich vychování dbát, aby byly si vědomy svého češství a své povinnosti, vychovávat vlastenecky příští pokolení.
Vznešený a krásný úkol mateřský vyvolává u Němcové krásná a nadšená slova o povinnostech matky k dětem, tak učelivým, tak zvědavým. Dítěti vše je nové, »a každý brouček, každý kvítek, každá hvězda na nebi je dítěti mystickou pohádkou, jejíž rozřešení nejprv od rodičů žádá«. Matka musí dětem nahražovat školu, má se učit nejen pro sebe, ale pro své děti. »Každá žena musí dle své možnosti vyplnit částečky v nesmírném řetězu člověčenstva. A nyní je k tomu doba. Má-li být chrám naší národnosti na obdiv světu a chceme-li, aby naše děti v něm Te deum zpívaly, nesmíme zahálčivě ruce do klína vložit a na muže zevlovat, jak pracně po kaménku na něj snášejí. V našich rukou leží poklady, a neměly by je matky chovat, aby jimi cizí roucho zdobily, ale raději je vložit do zdí vlastního chrámu, by se jako jasné slunce zaskvěl. Není k tomu nic jiného potřebí, než lásky.« Mateřská láska! Jak krvavou obět přinesla Němcová vlastním životem tomuto citu!
V prvním roce domažlického pobytu, až do svého

odjezdu do Františkových Lázní, napsala Němcová tři další svazečky svých pohádek. Jsou to opět převahou romantické, kouzelné povídky, jaké ze vzpomínek a z čtení psala již v Praze. Neváhá ani podat jen prosaické zpracování Jablonského básně o Třech zlatých vlasech, když se jí téma, ostatně také ze vzpomínky známé, líbí. Vypravuje, stejně jako dříve, nejraději o dívkách a ženách: kouzelný příběh o dívce, která pláče perly, mluví růže a zanechává zlaté stopy, o líbezné Ladě se zlatou hvězdou na čele, získávající, i když se skrývá v škaredém myším kožíšku, lásku prince, o hodné Lence, krmící s láskou pejska a kočičku a vysvobozující zakletého prince, o zlé Dorle, jíž za její nelásku k zvířatům odnáší čert, o trpící ženě, která oddaně snáší jakékoliv pokoření, až dobude si zpět lásky mužovy, a o nesmírné mateřské lásce až za hrob trvající.

Někdy však již tísní Němcovou pohádková forma, a myšlenky i nálady, do látek pohádkových vkládané, přesahují prostý styl sdílného hovoru a naivní způsob myšlení, jež Němcová hledí ve svých pohádkách udržeti. Povídka o »Potrestané pýše« — téma Němcovou zálibně opakované — mění běžnou pohádkovou látku v drobný román. Pyšná princezna, jež pohrdla vzácným a hodným princem, podlehne lásce k prostému zahradníkovi, za kterého se princ převlékl, a v oddané pokoře jde s ním do ciziny, ráda slouží, snáší potupu, než dozví se, že prožila jen trpkou zkoušku. Němcová vylíčila zkoušku tuto velmi realisticky, z vlastní invence, a vložila do těch scén, — kde pyšné

princezně, vyšívající na objednávku, drzá komorná haní dílo a strhuje se mzdy, kde rozmarná paní týrá ji nemilosrdně jako služku, — hlubokou soustrast s osudy chudých ,pracujících žen, vydaných na milost surovým paničkám, cit, který se jí postupem let stále mocněji pak ozýval v srdci.
V »Anděli strážci«, jejž Němcová poslala z jara 1846 slečně Zelenkové, — která měla po ní redigovati ženský almanach, ale rovněž ho nesvedla, — oznívá, zvláště v druhé polovině, vášnivá milostná nálada. Němcová slyšela tuto katolickou legendu vyprávěti na vsi, ale podala ji románovým způsobem. Krásná Oliva, když prožila rozkošné chvíle se svým snoubencem v citronových a myrtových hájích, dočká se konečně rozechvěna svatebního dne a čeká večer v ložnici na milovaného muže. »Byla noc, temné klenutí nebeské, skvělými diamanty rukou Páně vykládané, rozprostíralo se nad širou zemí. U okna svého pokojíku stála mladá nevěsta v nočním lehkém rouchu a kladla tváře do vonného jasmínu, by je schladila.« Muž přichází, ale nad jeho životem vládne hrozivý osud, a jeho strážný anděl zve jej, ztrávit svatební noc u kaple na modlitbách. Muž poslechne, skrývá tajemství a loučí se s chotí. »Z temna zablesklo oko vášnivé ženy a v srdci se ozývalo cosi jako nedůvěra...« Celý příběh je vypravován tímto vášnivým stylem.
Němcová byla si již vědoma, že její kouzelné povídky nejsou lidovými pohádkami. Styk s lidem jí otevřel oči, ale přes to setrvala při svém způsobu vypravo-

vání, bála se jen, že bude nucena, jak nakladatel žá- dal, vyložit v předmluvě, co je její a co národní. Vy- kládá Čelakovské, jak i povídky, v lidu slýchané, pře- dělává, uhlazuje drsnosti, vypravuje dle nálady, jakou v ní vzbuzují. Hrozila se toho, podávat povídky tak, jak je slyšela, strašidelný i lascivní humor lidu by byl ovšem způsobil vzbouření mezi čtenáři jejích roman- tických novel.

Ale přes to mají svazky, vycházející za domažlického pobytu, dosti lidových povídek, strašidelných historií, žertovných anekdot, jichž nejvíce slýchávala a které její známí také nejraději vypravovali. Pomáhá si růz- ným způsobem, aby je podala čtenářům v snesitelné formě. V některých stírá jen hrubé a obscéní pointy a přihlazuje trochu styl, jiné však zpracovává hlou- běji, rozkresluje v nich uměle strašidelné scény a pro- kládá je realistickými obrázky i sociálními myšlenkami o poměru poddaných a pánů.

Noční stráž počíná živým líčením ubohé rodiny chu- ďasa, vesnického kantora, který pokorně žebrá u la- komého mlynáře o trochu vařiva, hlídá pak jeho mrtvolu a napaluje čerty o spoustu peněz. První po- lovina »Čertova švagra« je půvabná vesnická povídka, v níž vystupují rozkošně kreslené postavičky zlých správců, mstivé macechy, bývalé dvorské služky, ve- selého chasníka, jenž utíká z vojny, a jeho dobré tetky. Pohádka o službě u čerta v pekle je jen k tomu, aby chasník — jehož trpký osud poddaného robotníka by byl neskončil ve skutečnosti tak vesele — mohl zví- tězit nad svými protivníky. A stejně v »Čertovi a

Káči« jen právě čert je s to, aby, třeba bezděčně, pomohl ovčákovi zkrotit panskou pýchu a zpupnost zlých správců. Němcová opakuje neunavně tuto myšlenku, novelisticky rozváděnou, jak je potřebí lidu lepší vlády, větší volnosti, rozumnější správy. Spravedlivý Bohumil, když se má stát králem, prosí, aby byl napřed dobře vyučen a zkoumá »všecky potřeby lidu svého«, »prostředky, jak by se jim vyhovět dalo«, a nakonec dostává se mu poučení, »jakého hříchu se dopouští král, když dané slovo ruší«. A ovčák osvobozuje knížete od čerta jen s podmínkou, že bude spravedlivě, dobrotivě a moudře svůj lid spravovat«.
Těchto dalších svazečků pohádek si literární veřejnost téměř nevšímala. Časopisy omezily se na stručné noticky, a Jakub Malý, jenž psal kritiku do Pospíšilových Květů, napadl třetí svazek dosti ostře, vytýkaje Němcové »emancipaci«, o čtvrtém pak připojil jízlivou poznámku, že Němcová pohádku »o mluvícím ptáku vzala z tisíce a jedné noci«. Malý neposuzuje pohádky Němcové věcně, scházelo mu k tomu odborné vzdělání i vkus a smysl; byla mu spíš jen nepohodlnou konkurentkou, ale Němcovou právě jeho neoprávněná výtka velmi rozezlila. Stěžovala si na ni několikrát v dopisech, a odpověděla mu zaslánem ve Včele, kde se nabízí dovést jej k selce, která jí báchorku tu vyprávěla. Je to jediná zmínka Němcové, že slyšela kouzelně romantickou pohádku vyprávět v lidu. Ale když Čelakovskému jmenuje, na jeho žádost, které povídky ze své sbírky slyšela v lidu vyprávět, neuvádí ani této. Referáty Malého, otištěné v Pospíšilových Květech,

měly však ještě asi svou příčinu zvláštní. Čejka psal Němcové, že pohádky jdou hojně na odbyt, a tu osmělila se před vydáním třetího svazku žádat na Pospíšilovi osm místo šesti zlatých za arch. Malý se postaral, aby Němcová se nemohla odvolávat na neomezenou chválu kritiky, a Pospíšil počal si stěžovati Čejkovi na menší odbyt, naznačoval, že pátým svazečkem na čas přestane. Němcová z obavy, aby nepozbyla tohoto příjmu, spokojila se s čtyřiceti osmi zlatými za sešit.

Měla peněz nutně potřebí na léčení. Těch neplných šest set zlatých ročně, jež dostával její muž, jen tak že stačilo na živoření šestičlenné rodiny. Honoráře z Květů, Včely a Báchorek, byť i zmenšené o předplatné a knihkupecké účty, s výpomocí, kterou muž dostal, a se zálohou, již si vyzdvihl, pomohly jí, že mohla v polovině července 1846 odjet na čtyři neděle do Františkových Lázní. Pobyt v hlučném mezinárodním světě lázeňském osvěžil ji i duševně. Její listy, zasílané z lázní do Včely, jsou svěží, prozrazují humor i živý zájem o nové dojmy.

Popisuje lázně, společnost, toalety, vznešené panstvo, koncerty, slavnosti, ohňostroje, výlety do okolí a do Chebu, směje se společenským lvům — a hledá krajany. Češtinu neslyšet v tom koncertu evropských jazyků na promenádě, po čase však shledává se přece malá česká společnost, a Němcová přemýšlí o českém společenském vystupování a vychování českých dívek. Do rozmluvy s přívětivou německou rodinou z Anhaltu vkládá opětovaně svůj

stesk na rozdíl vychování německých a českých děvčat.
Dceruška její nové známé jí líčí, jak i na malé škole v jejich městečku učily se podrobně přírodopisu, dějepisu a zeměpisu, jak zvláště pečlivě dbal učitel, aby poznaly dokonale svou vlast. Její bratranci opět, jeden v obchodě, druhý při hospodářství, cestují soustavně každý rok po Evropě, aby nasbírali zkušeností. Jejich výklady o pouti Prahou zavdávají Němcové příležitost, aby ironisovala směšné poklonkování pražské společnosti. Hoši se smějí, že jim všady říkají Euer Gnaden, tetě milostpaní a sestřenici slečno. A Němcová jim s chutí přisvědčuje, »že se u nás titulů až k směšnosti užívá, jichž nepřiměřeným upotřebováním se vzdělanec více uražen než poctěn cítit musí a jen nevzdělance mohou těšit«. Je to po prvé, co Němcová veřejně zaútočila na pražskou společnost, a její útok způsobil v Praze dosti zlé krve.
Němcová vrátila se v srpnu z lázní osvěžena sice duševně, ale bez znatelnějšího zlepšení své choroby. Cítila ovšem úlevu, ale na podzim vrátily se bolesti s novou silou a probouzely v její duši hluboce melancholické myšlenky. Myslí na smrt a těší se, že není »zkažena nepřirozenou filosofií, která slovem smrt tělo i duši pochovává«, že nebojí se smrti: »vždyť umříti nemůžeme«. Jedinou opravdovou útěchou v její melancholii jsou jí děti. Kdyby zemřela, »slzy a vzdechy mých sirotků by duši mou s nebes výše k světu přivábily a pevnými pouty ji držely, že by se nemohla ze své proměny těšiti,« píše Čelakovské ve svém smut-

ku, a těší se radostně, že její přítelkyně má synáčka: »nyní jste sama matkou, a řekněte, zdali jest větších rozkoší nad rozkoše mateřské, chová-li srdce lidské čistší lásky nad tu, kterou matka své dítě objímá?«

3.

Smutek Němcové se rozptýlil, když se po svém návratu smířila s domažlickou společností. Soukromě stěžuje si ovšem Čelakovské, že od prvního do posledního »nestojí ti lidé za víc, než aby je hodil přes plot«, ale stýká se s nimi v kasině, na druhý svátek vánoční 1846 přednáší v hudební a deklamatorní akademii Tylovu báseň »Slzy vlastenek« s velkým úspěchem, a obecenstvo jí nadšeně tleská, když vystupuje v ochotnickém představení kusu »Pašerové«. V augustiniánském klášteře, s jehož převorem P. Svehlou žili v dobré shodě, nalezla dobrou a ochotnou družku v hospodyni panně Nanynce, která k nim často přicházela návštěvou.
Smíru s honorací užila Němcová, aby znovu se pokusila o vzpružení osvětné činnosti v městě. Na Havlíčkovo vyzvání v Pražských Novinách sebrala na zamýšlenou českou průmyslovou školu přes čtyřicet zlatých. Od Pospíšila obstarala knihaři do prodeje české knihy, starala se, aby spolková knihovna byla rozšířena a každému přístupna, opakovala návrh na zřízení městské opatrovny, vykládala podrobně, jak lze sebrat kapitál, jak nutně je dětem ústavu toho potřebí a vyzývala přímo duchovního správce, aby se

o opatrovnu zasadil. Bobeš Pavlas byl v těchto podnicích jejím pomocníkem.
V červnu 1847 dolétl k ní s Českou Včelou poslední pozdrav jejího básníka — na rozloučenou. Nebeský rozloučil se v lyrickém cyklu »Pomník« dojemnými verši s krásným snem svého mládí. Počíná ozvěnou úvodních slov svého »Třetího října«:

Vykrvácely ty rány
A ty jizvy palmou kryju;
V bolných upomínky těchách
Strastí zašlých slasti čiju.

Prudký plamen vášně se ztišil v zářivý svit a vyšlehl v teskné písně blahých vzpomínek:

»Když se láska ta v mém srdci
Zňala jako jitra rdění,
Tu má duše očerstvěla
Jako jara zelenění.«

»Láska tvá mé duši bude
Písní, jako by se byli
V opadalém, spustlém háji
Slavíci dva opozdili.«

»Jemnou myslí přivedlas mě
Ve života tiché dráhy
A v selanku blahou, jemnou
Ty mé hrdé, bludné snahy.«

Básník zakrývá současným čtenářům tu, s kterou se loučí, mluví o snivé panně, kterou »zdomácnělý dobrodruh« chtěl vésti domů, ale ohlas citů, probuzených roku 1843, je příliš zřetelný: sní o té, které již dvě leta před tím psal: »V dálce dlíš, ale musím s Tebou mluvit«, na ni vzpomíná, když praví:

»Kolem postavy tvé hrála
Jakás hrdá, plachá vnada:
Srnkonohá, srnkooká,
Celá jako srnka mladá.«

»A když jsem tě v soumrak čekal
Čilo srdce v blahém ruchu
Příchod tvůj, než dozněl šumot
Roucha tvého k mému uchu.
A když vstouplas, rozlilo se
Kouzlo májového světla,
A ta tichá, blahá jizba
Jako v loubí rozekvětla.«

Sen zmizel a po bouřích je klid:

»Že nám srdce rozervali,
Nechci déle vésti žaly;
Rozešly se naše snahy
My jsme si již s Bohem dali.«

Němcová nezapomínala rovněž, ačkoliv »si již s Bohem dali«. Její osvětné snahy jsou přímým ohlasem

ideí, vykládaných Nebeským v Květech a Včele v letech 1844—1846. Nebeský referuje r. 1844 o Rankově spise Aus dem Böhmerwalde, a mluví s nadšením o povídkách, v nichž se jeví přirozeně život toho lidu, jejž nikdo nezná, jenž nikde zastání nemá. Rok na to doporučuje horlivě pečovat o lid, vzdělávat jej, zakládat lidové knihovny, psát populární poučné spisy. V dopisech z Vídně vrací se několikráte k pokořujícímu postavení přistěhovalých Čechů ve Vídni, jejich odnárodňování, líčí živými obrazy bídu a ubohost těch přibylých vandrovníků. Němcová, když navštěvuje a poučuje lid a rozdává mu knížky, když píše »Domácí nemoc«, jde ve stopách Nebeského.
Během roku 1847 živá účast s životem a utrpením lidu stále zřejměji nabývá u Němcové vrchu nad pouhým popisem zvyků a krojů: posílá sice do Květů národopisné drobnosti, zaříkání nemoci, léčebné recepty, hádanky, ale hlavně se oddává studiu sociálních poměrů chudiny, cítí hluboce s lidskou bídou. Byl to bědný a hladový rok, v Domažlicích zámožní měšťané z obavy před cholerou počali se starat o chudý lid.

Němcová, ač soukromě leccos té nouzové akci vytýkala, pochválila ji přece v červenci ve Včele, předesílajíc několik srdečných a soustrastných slov o bídě chuďasů. Obrací se prudce proti lichvářům, kteří obce okrádají, sta v kartách prohrávají, peníze rozhazují a na trpící bratry nepamatují. Kdyby si byli vzpomněli včas, »nemusili bychom se bát následníka hladu, onoho bledého žence, který jde v patách za ním a

jehož ruka potom nejen po klasech v nížině, ale i po těch na výšce sáhne«. Velicí pánové nevědí ani, co je bída. »Kdyby se ale takový pán, od kolébky v nádheře a rozkoši vychovaný, ve vlhké, stuchlinou páchnoucí sedničce octl, kam paprsky celý rok nezasvitnou, kdyby viděl ty chatrné pozůstatky nábytku, to bídné lože, na němž trochu slámy, místo peřin kousek drchanky a roztrhané húně, kdyby viděl rodiče s dětmi na na polo oděné, vyschlé, hladem a zimou zmořené, s jakou hltavostí nemastnou polívku z otrub jedí — jakou by žádný panský pes nejedl — a přece Boha prosí, by jim na druhý den jen malý výděleček seslal, co by se jen zase takové polívky najísti mohli: kdyby to viděl a slyšel, nemusilo by mu srdce lítostí ustrnout?« Němcové trnulo srdce z té hrozné bídy, které se neštítila a kterou chodila aspoň těšit, když sama nemohla k své žalosti pomoci. Sama zkusila již dosti trpce, co je chudoba.

Její lidové studie ustupují těmto novým zájmům, nemá během zimy 1846/47 ani mnoho času a příležitosti chodit po vsích. Seznámila se však přece v tom čase důvěrněji s rodinou rychtáře Konopy z Medákova, jemuž již dříve knihy půjčovala, a její soucitnou účast vzbudil zvláště mladý Jan Konopa, nadaný, slepý hoch, který byl přes svoje neštěstí neobyčejně vzdělán, nad svoje poměry. Nechodil sice doma do školy, ale když byl v Plzni u příbuzných, poslouchal přednášky profesora Smetany. Doma dával si pilně čísti, učil se české i německé mluvnici, sledoval literaturu a duševní život v Praze z novin, naučil se hrát na několik nástrojů

a horlivě se staral o vzdělání svých sousedů. Shromažďoval je ke čtení, za peníze hudbou vydělané kupoval knihy, noty, noviny a při tom sbíral starožitné památky po okolí a pro Němcovou pohádky. Němcová věnovala mu nadšenou a spravedlivou chválu ve Včele a udržovala s jeho rodinou srdečné styky až do posledních let svého života, opětovaně jej o nové pohádky upomínajíc.

V druhém roce domažlického pobytu, za zimu a jaro 1846—7, napsala Němcová mimo několik drobnějších referátů poslední dva svazečky svých pohádek, jež ji počaly již namáhati více než dříve. Je v nich opět několik lidových anekdot a vtipů i dětských říkání a několik krásně vyprávěných romantických povídek. »Alabastrová ručička«, udělaná bezpochyby z lidového vypravování, je podána velmi realisticky: dva vysloužilci, usazení ve vsi, jsou dojista ze skutečnosti, a postava nadané svěží dívky, tolikráte se vracející v uměleckých snech Němcové, nabývá neobyčejné živosti a čistoty. Nálada je rušná: večer před sv. Janem Křtitelem, svatojanské ohně v zříceninách hradu, dovádění chasy a pak vidění v ztichlých zříceninách, v nichž Zuzanka zůstane sama, majíc na krku alabastrovou ručičku, nalezenou kdysi mezi kameny. Dívčin sen, knížecí průvod s hudbou, rajská zahrada se zámkem pod zemí a rozmluva s barevnými stíny, rozsvětlují se v líbezných barvách. A pak nalezený poklad, Zuzančino štěstí, její svatba, její dobré srdce, když prostě a srdečně béře starého vysloužilce žebráka do svatebního kočáru k svému šlechtickému ženichovi

— to vše je podáno s čistou naivností duše věřící prostě v spravedlnost osudu a přesvědčené o dobrotě lidského srdce.

Variant starší povídky o Čertovu švakrovi zavdal Němcové podnět, aby znovu a určitěji vyložila své názory na poddanství lidu. Nesyta, který stejně jako dříve Petr slouží v pekle, zřídí si z výslužky vesnici Výsluhov, postaví zámek, svolá řemeslníky, sedláky i chudáky z okolí, pořídí řemeslníkům domky, sedlákům statky, ubožákům chudobinec, a když král posílá na něj vojáky, že si osobuje právo rozdávat zemi, přeplácí mu vojsko, až král musí k němu přijet a dát mu svoji dceru. Je dojemný tento sen o ráji venkovského lidu v předvečer zrušení roboty.

Mezi romantickými povídkami těchto svazků jsou některé, jako Zlatý lupínek neb Tajemný pas, nápadny svým vleklým stylem a bezbarvým líčením. Němcová, obracejíc se s láskou k nešťastným, bídným a opovrženým, seznámila se se zakrnělým slabomyslným děvčetem, Rozalií Schustrovou, snad příbuznou její posluhovačky, kterému v Domažlicích přezdívali Trpaslice. Děvče mělo příliš živou a těkavou fantasii, četlo se zálibou laciné romány, vyprávělo smyšlené historie o svém šlechtickém původu, o svých láskách, snilo, rozčesávajíc své překrásné černé vlasy, o princích, kteří přicházeli vyznávat mu lásku, a bylo děvčatům na smích, když důvěřivě povídalo pohádky a bezděčně zaplétalo samo sebe jako vznešenou princeznu do děje. Trpaslice živila se uboze posílkami, půjčováním knih, psaním »vinšů« a milostných psaníček, přespávala

stočená na truhle ve výklenku u kuchyně a byla vděčna za každý kousek chleba. Němcová měla s ní soustrast, hovořila s ní ráda a od ní bezpochyby měla povídky, jež, zvláště ku konci, podávala bez umělecké úpravy. Rozárka psala i Němcové k Novému roku 1847 veršované přání, které zakončila upřímnou prosou: »Prosím, přijmou toto sprosté přání z lásky ode mne a zachovají mne i budoucně v jejich lásce a náklonnosti, do který já se co nejponíženěji odevzdávám.«
Jedna z posledních povídek sbírky, »Orel, slavík a růže«, je významná pro samostatný způsob tvoření Němcové. V prvním listu Čelakovské do Vratislavi zatoužila octnout se v dáli u svých milých. Píše, kdyby byla holubicí, jak by zaletěla do země jednohlavého orla k rodičům do Zaháně, odtud do zahrádky, kde kvete růže, kol ní čtvero poupat, nad ní pějící slavík . . . . a dává s bohem slavíku i růži. Tento alegorický pozdrav přítelkyni splynul jí se vzpomínkou na Chvalkovice, na chaloupku pod rybníkem, na strmou stráň nad vodou se schody, příkrými jako žebřík, k zámku, a zároveň s ohlasem z Tylovy kouzelné báchorky o vodní růži. Z těchto představ vyrostla pohádka o dívce, jejíž rodiče zaklela čarodějka v orla a slavíka, dívku pak, jakmile se zamilovala do mladého myslivce, v růži na vysoké skalní stěně nad rybníkem. Milenec popelem z těla čarodějnice ruší kouzlo, zlaté rákosí z rybníku vytvoří žebřík, po němž myslivec stoupá k růži, a orel, slavík i růže nabudou zas lidské podoby. Pohádkou prochvívá ona vroucí nálada, která se několikrát rozněcuje v duši Němcové, když, vzpomína-

jíc na blahé chvíle života, dává se v listech unášet svými city.

4.

Sedmým svazkem pohádek končí první doba uměleckého tvoření Němcové na několik let. Pospíšil nechal Malého, aby jej v Květech popravil několika pohrdlivými řádky, nechtěje již tisknout osmý, na který Němcová ostatně neměla ten čas ani dosti látky, jsouc zaujata starostmi o budoucnost. Již na podzim 1846 dostal Němec zprávu, že bude z Domažlic přeložen: jeho důvěrné zacházení se sedláky a literární, osvětná činnost jeho ženy v českém městě nebyly nadřízeným úřadům vhod. Němec, když zvěděl, že má být poslán do Nepomuku u Zelené hory, poslal ženu počátkem září 1847 do Plzně a do Prahy prosit, aby jej k vůli dětem, školou povinným, nechali v Domažlicích.

Němcová byla ráda, že spatří zas pražské přátele. Byla přijata s radostí, její domažlické obrázky i pohádky se obecně líbily, a u Staňků, kde dlel Čelakovský na dovolené, uvítali ji jako sestru: Lotynka jí tykala, a »božský pěvec« nestačil vyprávět o Antonii a o své rodině. Na návštěvách u vynikajících vlastenců prokazovali jí pozornost jako vážené spisovatelce. Paní Rudová a paní Kateřina Lauermannová — dcera Jungmannova — nabídly jí tykání a radily se s ní o chystaném spolku slovanských sester. Šafaříkovic viděli ji rádi, a ve vile Orlovce belhala se jí paní Jung=

mannová horlivě o berlích vstříc, vedouc ji k starému pánovi, jenž měl již v tváři stín nedaleké smrti.
Němcová, jíž lichotilo uznání, rozveselila se, jsouc potěšena projevy srdečného přátelství, jako za dívčích let a zapomněla na chvíli své starosti. Ztrávila u Staňků několik milých večerů, plných žertů a smíchu, Čelakovský jen sršel humorem, nakonec rozloučili se upřímnou hubičkou. Když se však vrátila do Domažlic, zmizela její blažená nálada: Němec byl přeložen do německých Všerub, malého horského hnízda jižně od Domažlic, a musil ještě na podzim nastoupit novou službu. Nezbylo než nechat oba starší hochy na domažlické škole, jejíž řiditel P. Kramer jim byl dobrým přítelem, a přesídlit do zapadlého městečka, ležícího sice poměrně blízko Nové Kdyně a Koutů, ale v zimě odříznutého od celého světa.
Bydlili v domě všerubského lékárníka a nestýkali se téměř s nikým; bylo jim svátkem, když k nim zabloudil pražský známý, Jan Krejčí. Pohraniční Němci chovali se k nim lhostejně, ba nepřátelsky, a Němcovi kolegové v úřadě byli vesměs německého smýšlení. Němcová měla sice dosti blízko do Medákova ke Konopům, ale prožila zimu 1847/8 v apatickém klidu. Nucený odpočinek prospěl po dvouleté horečné činnosti jejímu tělesnému zdravi, ale její duše zmocnila se teskná melancholie. Vzpomínal na sestru Marii, vdanou od listopadu 1846 za Francouze, hofmistra Jacquesa Micheneta (která pak v únoru 1848 jela s mužem do Paříže), na bratra, jenž byl v Miláně vojákem, a na matku, která se rozstonala starostmi o děti. Bylo dost, nač

vzpomínat, a teskně. Ustává i v literární práci, sotva že Palackému po svém návratu, v říjnu, poslala na jeho žádost výčet osad na Domažlicku.
Sama každou chvíli postonávala, Dorinka byla také churava, její Karel po dvojím záškrtu měl v krku křeče; a kolem sebe mezi lidem viděla jen bídu, která ji hluboce dojímala. »Mnohý rozmazlený psík by nežral to, co ta chudina jíst musí a ještě se ani takové potravy do syta nenají. Co se peněz prohýří, co se prohraje, na parádu dá a jiné darebnosti, a lidé hladem mrou.« Div nezoufá nad spravedlností, nad láskou křesťanskou a pokrokem, jímž prý se zdokonaluje člověčenstvo: pudí ji to »jít mezi ty ubohé a ukázat jim, kde hledat spravedlnost«. »Dokud je pes na řetěze, zloději hej, jak řetěz přetrhne, potom je vej.« Stýská se jí po synech, vzpomíná s žalostí, jak se jí odcizí, až dorostou, a zabývá se myšlenkami na smrt: s odporem pomýšlí na hnití v zemi.
Ani její spisovatelské úspěchy nebudí v ní světlejší myšlenky. Dívá se naopak střízlivě na to málo, co dosud vykonala, touží po důkladnějším vzdělání, aby se mohla vlasti něčím lepším zavděčit a nemusila se rdít, když jí někdo poklonu jako spisovatelce skládá. Zamítá poctu, kterou jí chystá dr. Staněk, chtěje dát litografovat její podobiznu do sbírky vynikajících spisovatelů a navrhuje místo sebe Magdalenu Rettigovou. Manželé Čelakovští snažili se ji v listech potěšit na její stesky lichotivou chválou i uznáním, Čelakovský poslal jí lístek do jejího památníku, děkoval jí za její poznámky o domažlickém nářečí a pobádal ji k další práci.

Děti v tom horském koutě konečně ozdravěly, ale otec měl těžkou službu: rodina často se strachem čekávala dlouho do noci, kdy se vrátí z nebezpečné výpravy za podloudníky.
Brzy na to rok 1848 probudil Němcovou z její těžkomyslnosti, a události z jara ji pohnuly k nové osvětové činnosti. Když české shromáždění ve svatováclavských lázních 11. března žádalo za udělení samostatnosti a politické svobody království Českému a když 5. dubna vyšel konečně kabinetní list Ferdinandův, Němcová pozvala si hned Konopu z Medákova s několika sousedy do Všerub, aby jim vyložila, co znamená ten obrat v politice, a v České Včele zahájila v dubnu nové listy ze Šumavy, v nichž líčí ruch, který se zmocnil celého kraje.
Oslavy ústavy zemské nebudí v ní však nijaké slavnostní pocity. Vidí jen bídu a hlad, jež moří kraj, líčí bledé dělníky, kteří za poslední krejcary jsou nuceni kupovat také svíčičky na iluminaci, aby jim policajt tmavá okna neroztloukl: a večer lidé smějí se ještě těm malounkým svíčičkám, nemyslíce na to, »kdo je dal a že za nimi ve vlhké světnici sedí pět hladových lidí«. Kdož ví, není-li v těch krutých slovech utajený stesk na její vlastní bídu?
Sedláci mají o konstituci své názory. Bouří se proti robotě, úředníci začínají se bát, konejší lid, ale mysli jsou pobouřeny. Němec zajel jednu neděli se ženou do Medákova, svolal sedláky po kostele k rychtáři, vykládal konstituci, klidnil pobouřené mysli, četl jim provolání dra Braunera a dostal od nich slib, že za-

chovají klid. Němcové šlo především o to, aby lid byl náležitě poučen: vybízela horlivě po vsích, aby odebírali noviny, a počala znovu, ještě úsilněji než v Domažlicích, šířit po vsích české knihy. Rozhodla se vzít od Pospíšila sklad knih na úvěr, rozprodávat je na svůj vrub, beze všeho užitku, svěřovat je do prodeje známým vesničanům a zřídit kočující knihkupectví, která by, zvláště o poutích, čelila kramářům, prodávajícím mizerné tiskopisy. Její krásný úmysl neměl bohužel velkého zdaru a ještě po letech zmenšil se její hubený honorář za druhé vydání pohádek o účet za knihy, svěřené tehdy do prodeje.
Volby do Frankfurtu pobouřily opět české i německé vesnice v kraji, a Němcová s velkou horlivostí sledovala toto hnutí. Němec šel také k volbě do Klenče, a ostře se přel v rozmluvách s »frankfurtiany« a se svými německými kolegy. Poplašné zprávy z Badenska o vzbouřených francouzských dělnících, o vpádu cizí luzy do šumavského kraje, šířily strach a hrůzu, a bída rostla, tlupy cizích žebráků toulaly se krajem. Němcová, popisujíc v květnu náladu v kraji panující, připojuje úvahy o sociálních poměrech lidu vesnického. Popisuje, jak je postaráno o chudé, jak se živí chudé vesnické děti, jaký je poměr čeledínů i podruhů k sedlákům, jak se snášejí Němci s Čechy — a ujímá se židů. (Nebeský již v Květech 1844/5 vlivem Mladého Německa a S. Kappera píše články o poměru Slovanů a židů, háje židy.) Její smysl pro spravedlnost bouří se proti antisemitismu: a slova o vesnických židech, která vkládá do úst starému sedlákovi, jsou

vpravdě pozoruhodna: vesničané mají židy dost rádi a nechtějí jim ubližovat. Je to k smíchu, říká-li se, že židi šidí; »kdyby chtěli pobít ty, kteří šidí, to by padlo ještě víc křesťanů než židů.« »Proč pak nepobijí ty lichváře, co okrádali chudý lid a posud okrádají?« Lidé jsou sami vinni, dávají-li se šidit. Kupují zbytečnou modní parádu a plno zbytečného zboží; kdyby nepili kořalky, přestali by ji židé prodávat. Mnozí židé jsou hospodáři stejně jako vesničané, často jen na najatém — a ten, který obchoduje, naběhá se o ten groš také jako chrt a musí být střídmě živ, chce-li něco zachovat. Židovského žebráka vůbec na vsi nevidět, ale křesťanských žebráků přichází k židům dost a každý dostane. A jsou-li též mezi židy šelmy — je všude koukol mezi pšenicí.

Všecko myšlení Němcové nese se k zachování pořádku a klidu, k živé účasti s ubohým lidem a k zjednání spravedlnosti pokojnou, zákonnou cestou. Její muž účastnil se horlivě jejích snah, hlásaných srdečně a přesvědčivě po vsích mezi lidem a listy zasílanými do Včely, Pražských Novin a Květů. Jednu chvíli měl naději, že bude zvolen poslancem na sněm, ale i tato slabá naděje ztroskotala se o nepřízeň a pomluvy německých úředníků. Byly to dny horečného rozčilení, jež se ještě stupňovalo zahájením Slovanského sjezdu 2. června. Němcová hořela touhou po určitějších zprávách. Když po svatováclavské mši na Koňském trhu 12. června vypukla bouře, a do Všerub dolétla o tom zvěst, chystalo se vše Praze na pomoc, a Němcová se odhodlaně loučila s mužem. Ale z výpravy

sešlo, a další zprávy byly stále zmatenější a hrozivější.
Němcová nesnesla tuto nejistotu: jela do Plzně »právě když v Praze mlýny hořely« — 15. června — prosit nadřízený úřad, aby přeložili Němce do českého místa poblíž Prahy, a z Plzně odjela do Prahy. Než odjela, spálila svoji korespondenci, kterou pečlivě schovávala — nejvíce ji bylo líto listů Havlíčkových. Na cestu do Prahy oblékla chodský kroj a vydávala se za ženu vojáka v Praze, aby ji propustili. Brány byly zavřeny, jela na lodi po Vltavě, kolem silných vojenských oddílů, a spousta, kterou v Praze spatřila, pohnula ji k hněvivému pláči. Nejvíce ji pobouřily úšklebky a proklínání proti Čechům od těch, kteří dříve své češství stavěli na odiv. »Když seznala jsem ty podlé duše, které, vydávajíce se dříve na oko za vlastence, nyní nejenom že honem obrátily, ale i s ďábelskou tváří proti nám se postavily, tu zošklivila jsem si tak ten svět, že s radostí do země zahrabat bych se byla dala, abych nikoho vidět již nemusila. O, že bůh trpí takovou čeládku, že země ji nosí a nesvrhne do propasti pekelné!«
Když se Němcová vrátila do Všerub, nalezla náladu zcela změněnou: německé úřednictvo nabylo opět sebevědomí, všude se hemžilo plno slídilů a udavačů, Němec, jenž mezi lidmi mluvil mnoho a otevřeně, byl německými kolegy očerňován, sedláci na vsích, i v samém Medákově, byli proti němu poštváni, obával se dokonce, že bude zatčen. Petr Fastr, jenž prchl z Prahy do svého rodiště Domažlic, navštívil jej, hledaje u něho

úkryt. Němec mu vyložil, že u něho právě mu hrozí nebezpečí. Fastr odešel týž den a v noci na to prohledávali kyrysníci dům, v němž Němec bydlil, i celé okolí, pátrajíce po Fastrovi. Za několik dní byl Němec přeložen: měl jít původně do Litoměřic, ale 26. června jej poslali do Nymburka. Stěhovali se počátkem července, zdrželi se několik dní v Praze, Němcová setkala se u Staňků se slovenským vlastencem Hodžou a mnohými přáteli, těšíc se, že bude se s nimi nyní častěji vídati.

5.

V Nymburce se Němcové na počátek zalíbilo. Najali si příjemný byt, téměř za městem, na Boleslavské silnici (č. 242) v novém domě pozdějšího purkmistra A. Brzoráda. Bydlili v přízemí, měli svůj domek, jenž sousedil se stodolami a zahradami velkého statku. Měli i psíka Vořecha, kanárka, Dora si ochočila černé kuřátko, jež za ní běhalo celý den jako pejsek. Chodili se koupat do Labe, tam kde se Labíčko sbírá s Labem, »v Hrdle« — Němcová byla by se na poprvé téměř utopila, neumějíc plovat.

Děti nalezly brzy hojně kamarádů z blízkého statku ke svým hrám, ale Němcové se počalo stýskat po horách. Čelakovskému napsala ještě koncem července obšírnou zprávu o Bulácích, vzpomínajíc při tom neustále na šumavský pobyt, a Janu Konopovi v Medákově popisovala podrobně nymburský život, při-

pomínajíc při tom často, jak jí na Šumavě bylo dobře. Muž se stěhováním vydal z peněz a honorářů nebylo, naopak, byla ještě Pospíšilovi dlužna za knihy, které si dala na Šumavu poslat do rozprodeje a které ve svém zápalu pro osvětnou práci spíše rozdávala než prodávala. Psala mu, že zbytek toho skladu chce odevzdati bratrovi svého muže, jenž si v Bydžově hodlá zřídit knihkupectví.

Na podzim, v září, děti dostaly osypky, a Němcové se opět hlásila její vleklá choroba. Povolala Dra Jana Dlabače, ušlechtilého, pokrokového muže, jenž se stal upřímným a obětavým přítelem její rodiny. V říjnu jí psala matka, že otec nápadně schází, a poslala jí několik zlatých na cestu. Němcová odjela koncem října na několik dní do Zaháně, ale když se vracela, neměla ani tolik, aby si zajela dvacet mil, ke své přítelkyni Čelakovské do Vratislavě. Když jí to Antonie vyčítala, vyznala jí otevřeně, s žalostným steskem, svoji bídu.

Její duševní život byl tehdy bezradný a ubohý. Neměla oddaných rádců, jimiž jí v Praze byli Nebeský a Čejka, a nevěděla, jak pokračovat ve své literární činnosti. Tu nalezla oporu v brněnském knězi Klácelovi, jejž poznala u Staňků v Praze. Klácel již v únoru 1848 napsal do moravského Týdenníku anonymně referát o pohádkách Němcové. Byl to nejasný výklad o ideovém podkladu umělých pohádek, ale Němcovou jistě potěšil v době, kdy kritika si její knihy nevšímala.

21. září 1848 vyšel v Týdenníku od Klácela nepo=

depsaný článek »Na pováženou«. Navrhoval zřízení nového českomoravského bratrstva na základě »naděje a lásky«, aby připravovalo všeobecné sbratření lidstva sbratřováním v národu českém. Základem sbratření je mu »bratrské svědomí«, tkvící ve svobodě, pořádku, rovnosti se vzájemností bratrskou, bratrství ve světle pravdy. Vidí již, jak z prvotního zárodku tří přátel, »bratří« neb »sester«, kteří utvoří »blíženstvo«, vzroste bratrská jednota spájením pěti blíženstev v příbuzenstvo, tří příbuzenstev v družstvo, tří družstev ve spolek a tří spolků ve sbor; a sbory utvoří jednotu, jejíž stanovy a řád předpisuje zároveň s dalšími úkoly: zakládání knihoven, vydávání novin, pořádání schůzek, poutí atd.

Němcová pozdravila s radostí tento sen o sbratření všeho lidstva a přihlásila se první za člena bratrstva. Klácelova náboženská filosofie odpovídala cele jejím tužbám. Klácel postavil svůj názor na »pravé zbožnosti«, která nevede k obnovení nějakého zvláštního náboženství určité církve. Člověk poznáváním přírody postupuje k touze po vědění a po vzájemné lásce všech lidí, k touze po rovnosti, svobodě a bratrství, cítí se synem otce, stvořitele vesmíru, poznává, že dějiny jeho jsou posvěceny duchem svatým. Poznání samo o sobě vede však jen k vzájemné nenávisti a k náboženským bojům. Proto je potřebí poznávat se v bratrské lásce a dát podnět k obecnému sbratření, o něž se pokoušela již Jednota Českobratrská.

Němcová v jeho vroucím, ale nejasném náboženském citu, plném naděje a lásky, nacházela své vlastní cí-

tění, odkaz na Jednotu Českobratrskou připomínal jí radu Purkyňovu, slib vzájemného poučování a bratrské družnosti plnil její touhu po vzdělání a po družném přátelském styku s duší stejně cítící. Psala Klácelovi, Klácel jí odpověděl nadšeně, a jeho listy, stále důvěrnější, podněcovaly Němcovou k myšlení o otázce sociální a ženské, jimž již za domažlického pobytu ve svých Obrazech věnovala tak živou pozornost.

V Havlíčkových Národních Novinách vyšel 26. srpna článek k pannám a paním českým od »sestry moravské«, jenž vítal snahy pražských paní po založení vzorného dívčího ústavu, ale upozorňoval, aby péče o dívky týkala se též »ženských čeledínů«, tak aby i služky mohly se vyučiti řádnými hospodyněmi. Němcové byl asi právě tento článek podnětem, aby řekla veřejně své mínění. Napsala Klácelovi do prvního ročníku Moravských Novin 29. listopadu článek »Hospodyně na slovíčko«. Stýská si, jak veliká moc žen, matek a manželek, je nesjednocena. Jak i v nové době osvěty a svobody jsou ženy otrokyněmi své vlastní marnivosti a zpozdilosti. Ti, kdo vychování lidu vůbec nedbali, ponechali vzdělání žen pouhé náhodě. Pražské paní chystají se k založení spolku a ústavu. »Zachvěla se radostí duše má . . . ale k pravidelnému vychovávání potřeba jest ještě více nežli dobré vůle a pěkných plánů.«
Čas nezdá se jí k založení spolku zcela příhodný, ale chce ukázati k snadnější a ne méně důležité povinnosti. Radí napřed odstranit tituly milost paní a jemnost paní.

Hlas Evropy volá po rovnosti, městské paničky nemají však chtít se rovnat jen bohatším a urozeným, ale též ženám selským, chudým a sloužícím. Obrací se rozhorleně proti týrání služebných děvčat. »To jest věc obyčejná, že psíček miláček lépe jí a spí než čeládka.« Paní střídají děvečky co chvíli, políčkují je, obviňují a dávají nevinně zavírat. A přece služky »nejsou otrokyně, ale jen pomocnice v domě, na jejichž počestném chování přemnoho záleží, přemnoho, pravím, pro rodiny i obce.« Jsou-li služky špatné, je to zpravidla jen vinou a nedbalostí paniček; přinášejí pak po návratu domů zlý příklad děvčatům venkovským. Němcová navrhuje nakonec spolek paní, jenž by pečoval o služebné dívky a o povznesení tohoto stavu různými prostředky.
Od nového spolku »Slovanek« v Praze mnoho dobrého nečekala. Stěžovala si trpce počátkem 1849 v listech přítelkyním na hříčky pražských dam s vlastenectvím, byla nespokojena s »národním krojem«, který vlastenky chtěly zavésti, ironisovala jejich marnivost, domýšlivost, nesnášelivost a nevěřila ve zdar dívčího ústavu, jenž neustále měnil program a neměl pevných základů.

Němcová se nemýlila. Snaha paní Honoraty Zapové byla ušlechtilá a opravdová, když chtěla s Johannou Fričovou vyvolati v život nový dívčí ústav. Škola Budče, vedená Svatavou Amerlingovou, neodpovídala nikterak osvětným požadavkům. Ale k novému podniku bylo potřebí peněz a přízně. Zakládaly tedy »Spolek Slovanek« a sháněly příspěvky. Zapová, Polka

rodem, dostávala peníze na ústav i ze své vlasti. Fričová měla být starostkou spolku, Zapová jednatelkou. Amerlingová účastnila se schůzí, získala část dam a dala se koncem 1848 zvolit za starostku proti Fričové. Po ostrém sporu došlo k zevnímu smíru, Fričová se však počátkem 1849 poděkovala, jsouc nemocna — zemřela 29. února — a spolek živořil, až koncem roku zašel, způsobiv obětavé jednatelce, nezištně a vroucně oddané svým plánům, mnohé trpké křivdy a příkoří.

Klácel byl nadšen »sestrou« a jejími dopisy ještě více než Němcová jeho radami. Psal stále nadšeněji a vroucněji, Němcová odpovídala mu se stejným nadšením, chtěli spolu zkusiti, »jak blažené bude kdys člověčenstvo«, a Klácel věřil, že »poesii se světa uprchlou tajně si přilákali«. Němcová však chtěla víc, než jen romantické přátelství, toužila po opravdovém vzdělání a poučení. Stýskala si »bratru Matoušovi«, že muži vylučují ženy vůbec ode všeho vyššího života a zaslepeni ani nevidí nesmírnou prázdnotu duší ženských. A přece žena celým srdcem touží, aby žena nezůstávala jen pouhou milenkou muže nebo »domácím skřítkem«, chce, aby vyrovnala se duchem muži.

Němcová cítí již správně a jasně otázku emancipace, tak jak o ni usilují dnes ženy: otázka netkví v tom, jsou-li či nejsou si muž a žena rovni, ale v spravedlivé žádosti, aby si mohli a směli být rovni, aby ženě nebylo bráněno ani zákonem, ani společností, ani předsudky neb hrubou silou, žít samostatně zodpovědným

MATOUŠ KLÁCEL

Podle litografie z roku 1854.

životem, najít dokonalé vzdělání ve všem, nač stačí, a volnou cestu ke každé práci a každému povolání, jež zastane, aniž by ublížila svému nejvznešenějšímu a nejvážnějšímu povolání, jež ji odlišuje, — a ne k jejímu neprospěchu, — od muže: mateřství.

Klácel ukojoval touhu Němcové po vzdělání listy, které adresoval své »Ludmile« a »Luděnce«, jak ji nazýval r. 1849 a později r. 1850 ve svých Moravských Novinách. Vykládá jí původ socialismu a komunismu, popisuje různé systémy, Platonův Stát, Morovu Utopii, Saint-Simonovy knihy, Fourierovu Falangu, Baboeufovy a Cabetovy theorie, připojuje zprávy o Marokáneěh na Chrudimsku, o »novozrozencích«, kreslí »obraz všeho míru«, líčí význam vědy, osvětné činnosti, dělby práce, význam dopravních prostředků pro sbližování lidstva, snahy po jednotném jazyce — prý řečtiny — všeho lidstva, poučuje o kulturním významu Ameriky, Anglie, Francie — a Němcová opájela se těmito výklady, jež jí byly mnohem milejší a bližší, než Čelakovského věda a Purkyňovo povzbuzování ke studiu dějin českého náboženského ducha.

6.

S literární prací nevěděla si Němcová rady. Čelakovský, jenž dříve obdivoval její básně a pohádky, hleděl ji mimoděk svými dotazy po šumavském dialektu, po národopisných podrobnostech přivésti k střízlivé vědecké práci, které se její duše vzpírala. Purkyně, jenž s počátku ve Vratislavi říkal Čela-

kovské, že každé slovo Němcové je ryzí zlato, vzkazoval jí nyní přímo, aby nechala pouhého sbírání pověr českého života a oddala se raději studiu historického vývoje českého života a jeho náboženského cítění, aby pátrala v lidu po stopách staré české kultury.
Němcová, ač necítila se povolána k tomuto úkolu, snažila se přece studovat lid podle rady svých přátel. Jezdila s mužem na jeho úředních objížďkách, navštívila evangelické fary v Hořátvi, v Bošíně, v Chlebích, chodila s Dorou na procházku po blízkých vsích, po mlýnech na Labi, hleděla navázat s lidmi ten důvěrný styk, který ji tolik těšil na Šumavě — ale byl to jiný kraj a jiná doba. Lidé z roviny nebyli tak přítulní jako šumavští horalé, nedůvěřovali paní finančního komisaře, a byli tím chladnější a tím upjatější, čím vlídněji jim přicházela vstříc. Nenalézala ani starých pohádek, ani zpráv o českých bratřích a jejich pronásledování, očividná zdrželivost a nedůvěra ji odrazovala od dalších návštěv. Byla by ráda pokračovala aspoň ve své sbírce pohádek, psala naléhavě Janu Konopovi do Medákova, aby pro ni sbíral lidové podání, ale sama již necítila se schopna psát ty naivní svěží pohádky, v nichž v Domažlicích kreslila idylické obrazy lidového života.
Když Havlíček ji požádal počátkem roku 1849 o příspěvky pro své Národní Noviny, poslala mu s počátku sotva dvě málo významné drobnosti. Od muže zvěděla o násilnosti, kterou způsobil český husar v Starobenátském hostinci na cestě k Nymburku, když láteřil na konstituci a hrozil, že vše rozsekají. Z prvního

března je v Národních Novinách popis této scény, zakončený ostrou výtkou, že vojáci, již mají býti ochránci konstitučních svobod, jsou svými představenými tak nesprávně poučováni. 11. dubna opět odpovídá na článek J. Kappera v Konstitutionelles Blatt aus Böhmen, v němž autor tvrdí, že pohraniční území Čech od Šumavy až k saským hranicím je »compact deutsch« a že by tudíž v zamýšleném správním dělení Čech Klatovský, Plzeňský a Loketský kraj se daly spojit v jedno. Němcová ukazuje proti tomu, že Prácheňsko a Klatovsko není obydleno pouze Němci, že na Koutském, Domažlickém a Trhanovském panství jsou vesnice čistě české, že česká osada Česká Kubice dosahuje až k samým bavorským hranicím a města Domažlice i Klenč jsou česká. Článek je podepsán sice mužským jménem Bořivoj N., ale Němec sám později tvrdil, že jej psala jeho žena.
Když počal v květnu vycházet k Národním Novinám Večerní list, otiskoval v něm Havlíček Němcové anekdoty ze Šumavy. 21. května žert o vojákovi, jenž se ve vsi ptá sedláka po rychtářovi, sedlák rychtářovi nadává, a rychtář pak vojákovi vykládá, že zastává svůj úřad jen »pro čest«. Den na to je otištěna povídka o císaři Josefovi, jak v Luženici přišel jako chudý pocestný k selce; selka jej vyzvala, aby jí pomáhal při sázení chleba, vyložila mu na otázku, proč je chléb tak černý, že páni si bílou mouku seberou, nakonec pak lála císaři, že je největší šelma, poněvadž na nich žádá vojáky a daně. Císař jí pak ukaže svoji hvězdu, a selka jej na kolenou odprosí. 25. května přináší Ve-

černí list žert o sedlákovi, jejž studenti v Praze zavlékli na universitu a řekli mu, že ten, kdo nezodpoví danou otázku, musí zaplatit pět zlatých. Ptají se ho, jak se jmenovala matka boží, sedlák odpoví správně, ale ptá se jich pak jak se jmenovala jeho máma, a když nevědí, shrábne peníze.

Den před tím však otiskla Němcová ve Večerním listu zprávu z Klatovska, která není nikterak žertovná a má vysloveně ráz protiklerikální. Vypravuje »Maličký příběh o jezovitské pobožnosti v Čechách«, jak jezovité chodili k umírajícím se zázračným křížem, jenž kýval hlavou a kroutil očima. Po jejich odchodu získal krucifix klatovský měšťan Z... a shledal, že byl tak uměle sestrojen, aby kostelník, tahaje za drátky, mohl hlavou ukřižovaného pohybovat (Šmilovský má tutéž zprávu ve své povídce Krupař Kleofáš patrně z místního podání). V létě politické a vojenské události zabírají v novinách mnoho místa a příspěvky Němcové přestávají.

Společenský život v Nymburce brzy stal se Němcovům nepříjemný. Stýkali se s mnoha měšťanskými rodinami, Havelkovi, Fleišmanovi, Všetečkovi, Gabrielovi je zvali, paní Kulichová byla Němcové přítelkyní, ale volné způsoby mladé paní, jejíž »démonická« krása vábila všechny muže, brzy způsobily upjatost a chlad. Vykala městským dámám, její »učená« čeština je znepokojovala a zábavy u Němců staly se během léta předmětem živých rozhovorů. Němcová měla ráda společnost mladých mužů: uhlazený Vorlíček nosil jí knihy, sextán akademického

gymnasia, Bendl, ji zbožňoval — stal se v pozdějších letech jejím důvěrným kamarádem — a učitel na obecné škole, kterou navštěvovaly její děti, Hink, zaujal ji svými svobodomyslnými názory a svou výbornou učební metodou.
V duchovních kruzích vzbudila Němcová za krátko zjevnou nepřízeň. Vikář a školní inspektor, Antonín Žich, zřídil si k dvojtřídní obecné škole zvláštní vyšší třídu pro zámožnější děti, kde duchovní vyučovali německy. Na konci roku, při veřejné zkoušce, děti z této školy deklamovaly německy; Němcovic úmyslně se zdvihli a odešli ze školní síně. Němcová odjela hned na to do Prahy, hledajíc Havlíčka, aby si mu postěžovala a zároveň aby prosila o mužovo přeložení do Prahy. Havlíčka nenašla, ale vyslechla na ulici hovor pánů před jeho podobiznou, z něhož seznala, jak ostře se veřejné německé mínění obrací proti němu. 14. srpna objevila se v Národních Novinách zpráva o oné zkoušce, v níž učitel Hink byl otevřeně chválen, ale proti vikářově soukromé třídě bylo ostře útočeno. »Srdce nám žalostí pukalo,« žaluje autor, když žák této třídy deklamoval německy vzývání svatého ducha. Referát končil upozorněním konsistoře v Litoměřicích, že soukromá škola páně vikářova příčí se školním nařízením.
Roztržka s vikářem způsobila v městě rozruch, anonymní »městský výbor« ohradil se proti zprávě v Národních Novinách, a společnost nymburská nalezla novou záminku k nepřátelství vůči spisovatelce, která ji svým chováním stále víc dráždila. U Němců bydlila

tehdy sestra mužova Anna, opatrujíc děti, a mimo to vypomáhala Němcové též dcera krejčího, Marie Votová, výstřední, neklidná dívka, jež Němcovou zbožňovala, strojila se s ní do stejných šatů, napodobila ji v chování i v řeči, a byla šťastna, když ji hosté považovali za sestru domácí paní. Mladých hostů bývalo dosti, i studentů z Prahy, bývali velmi veselí, hovořili, tančili, brávali i Votovou k tanci, a Němcová bavila se se všemi živě. Dámy vyprávěly si s hrůzou, že pokoušela se i kouřit. Němcová stýskala si později z Liberce Lotince Staňkové, jak jí v nymburských společnostech bývalo těsno jako na skřipci. Cítila se dítětem volné přírody, nechtěla zachovávat »pravidla a formičky společenské«; lehko se prý pak zavadí o to i ono a některé dámy pak považují takový »přestupeček« za velký hřích. Nedbala sice těch výtek, ale bolely ji: ještě po létech vylíčila nymburský maloměstský svět s ostrým posměškem v Bendlových Rachejtlích jako »Kávovou společnost«.

Na podzim 1849 objevila se v Nymburce cholera — následek italských válek — a způsobila, zvlášť mezi chudinou, mnoho bídy a žalu. Němcová měla příležitost pozorovat utrpení chudých lidí v sousedním dvorci, kde čeleď a dělníci bydlili v nezdravých nádvorních ratejnách. Znala bídu lidu a zhoubné účinky epidemie již z Domažlic: osud ubohých dělníků a zvlášť jejich žen rozdíral jí srdce. Zároveň však poznala vzácnou povahu Dra Dlabače, jenž neúnavně snažil se pomáhat, ošetřovat, starat se o chudáky, nedbaje vlastního nebezpečí. Dojem z těch žalostných

obrazů bídy v sousedním statku, nesrdečnost a lhostejnost maloměstské společnosti, i úctyhodnou obětavost lidumilného lékaře vylíčila později živými barvami povídkou »V zámku a v podzámčí.«
Situace Němcové stávala se v Nymburce zatím stále ožehavější. Její přátelsví se »služkou« Votovou bylo jí vykládáno ve zlé, zvlášť když Votová na její popud sbírala na Srby, bojující tehdy v Uhrách proti Maďarům. Doufala však, že se mužovi přece jen podaří dostat se do Prahy na vyšší místo. Šlo jí i o Hynka, do vikářovy školy jej dáti nechtěla, a na jeho pobyt v Praze neměla peněz. Do Prahy lákala ji i zpráva, že Čelakovských přijedou. Čelakovský byl povolán v květnu 1849 na pražskou universitu. Když mužovo jmenování nedocházelo, psala Němcová Antonii, jestli by Hynkovi nemohla zatím opatřit v Praze byt — tolik, kolik žádala Lotinka Staňková, platit nemohla. Čelakovská se jí omluvila, že o bytě neví, ale Franta Šumavský nabídl jí koncem září, že vezme Hynka k sobě a dá jej zapsat do Budečské školy. Byl již před tím v Nymburce návštěvou, přijel opět 20. října a vyslechl její stesky na nesnesitelný život v Nymburce, který ji velmi tížil. Když ji tím časem navštívil strýc Kašpar, nejstarší syn babiččin, jenž schudl docela a živil se bídně prodejem plátna po kraji, uchovávaje si stále zálibu v čtení a vyprávění, poslala jej k známému faráři, J. K. Rojkovi v Bohuslavicích s listem, v němž prosí pro něj o nějaké knihy a zároveň ostrými slovy trpce si stěžuje na nymburskou společnost. V polovině listopadu žádala Staňka naléhavým listem, plným úsil=

ných proseb a rozhořčení nad nespravedlností, která se na nich páše pro jejich vlastenecké smýšlení, aby se za muže přimluvil.

Roztržka Němcových s nymburským duchovenstvem zatím se stále přiostřovala a propukla novou silou, když Němcová zaslala 15. a 21. prosince do Národních Novin dvě útočné a prudké zprávy o zázraku ve Mcelích. Ve Mcelích u Nymburka byl lid již od jara pobouřen zvláštní událostí. V jedné chalupě zjevila se Panna Maria, venkovanů zmocnilo se náboženské blouznění, jesuita Vojtěchovský vykládal dětem ve Mcelské škole o onom božském zjevení, nymburský kaplan na pensi, Voháňka, daroval k pobožnostem v chalupě vzácnou knihu, byla pořádána procesí, sbíralo se na stavbu kaple, a sám výčepník kořalky ve Mcelích, žid, sliboval na kapli 100 zlatých. Mcelský farář obrátil se na Nymburského vikáře, ale nedostal odpovědi. Na podzim psal konsistoři do Litoměřic, ale obdržel jen radu, aby vyčkal a choval se zatím k zázraku zdrželivě. Němcová zabouřila v novinách ostře proti těmto pověrám a zvláště proti vikáři, kaplanovi i jesuitovi. Byla přesvědčena, že v Nymburce už dlouho nepobudou a odejdou do Prahy. Její protivníci však postarali se o to, aby se její naděje nesplnily. Němcův představený, kamerální rada Scherl, popsal Němce jako »poctivého, přesného, obratného a hodného úředníka, jemuž v úřadě nelze nic vytýkat«, ale připojil, že je »nepokojná hlava, přepjatý Čech, stará se o věci, o které se úředník starat nemá, o státní zřízení, a také se míchá do věcí naboženských«.

JAN DLABAČ
Podle akvarelu Václava Manesa z roku 1848.

8. února 1850 dostal Němec rozkaz, aby se odebral ihned do Liberce, na podřízené místo, v těžké, pohraniční službě. Soukromě byla připojena hrozba, jestli nepřestane, že »uvidí«. V kruté zimě stěhovali se z českého města. do kterého přišli před půldruhým rokem plni vlasteneckého nadšení a z něhož je vypudila do německého území zášť vlastních lidí. Vzorný učitel Hink byl téhož roku přeložen do Německého Brodu, a ještě po letech, roku 1857, když zažádal do Nymburka, byl pominut, místo dostal uhlazený a zdvořilý Vorlíček.

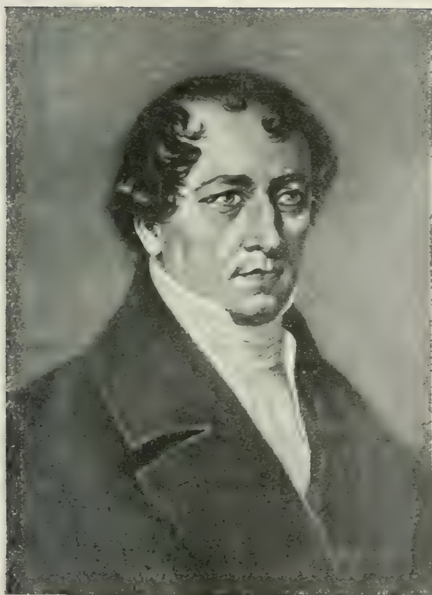
7.

Mezi libereckými Němci bylo Němcovům těžko. Bydlili s počátku v nevhodném bytě, nakvap najatém, z něhož je vypudil požár, a když se přestěhovali na Christianovo předměstí, platili nepoměrně velké nájemné. Dětem se v novém bytě líbilo: měly zahrádku, chovaly si kanárky, ale se školou byla potíž. Českých škol nebylo a v německých se děti s nimi pro jejich českou řeč nesnášely. Učil je pak doma soukromě český učitel, Dora chodila se učit ručním pracím a pianu, a Hynka odvezla matka v březnu 1850 do Prahy. Když se vrátila, polekala ji matka zprávou, že otec po dlouhé nemoci nápadně schází. Jela jej v polovici dubna navštívit a vrátila se počátkem května těžce zarmoucena, že ho již neuvidí. Němec jel se s ním rozloučit o svatodušních svátcích — zemřel 28. června, a matka poslala Němcové jeho podobiznu, kreslenou neuměle, den před smrtí. Dědictví nezbylo žádné.

Němcovou smrt otcova hluboce dojala a osamělý život v libereckém vyhnanství jen zesiloval její truchlivou náladu. V městě zuřila cholera a spála, lid v okolí byl poděšen přípravami k válce, množstvím vojska v pohraničním kraji, a nebylo ani s kým si promluvit, komu si požalovat. Muž přicházel ve všední dny unavený pochůzkami po horách, v neděli zacházel do České Besedy zahrát si v karty, Němcová učila se s dětmi, jež bez školy špatně prospívaly, hovořila o všedních věcech s paní Dusbabovou, ženou jejich představeného vrchního komisaře, a chodila na daleké procházky. Později našla konečně mladou duši, s kterou si mohla potesknit. Finanční úředník Houdek měl dvacetiletou dceru Elišku, nešťastně zamilovanou, která se Němcové svěřila, a Němcová našla v ní sdílnou spolutrpitelku.

K literární práci neměla nálady, a o poměrech libereckých neodvážila se po nymburských zkušenostech do Národních Novin psáti. Jedinou útěchou byly jí Klácelovy listy. Klácel získal pro své »bratrstvo« dva členy, profesory olomúcké university Ignáce Hanuše a Jana Helceleta. Hanuš byl v červenci 1849 přeložen na universitu do Prahy, Helcelet na techniku do Brna, kde stal se předsedou Cyrillomethodějské Národní Jednoty a chystal se vydávat kalendář Koledu. Klácel dával mu číst dopisy Němcové, posílal z nich ukázky Šemberovi do Vídně i Hanušovi do Prahy, Němcové popisoval zas svoje přátele a vzbudil v nich touhu poznat se navzájem osobně.

Němcová z jara čekala marně, že ji přátelé navštíví,

JAN KOLLÁR

jak slibovali. Nepřijel ani Klácel, ani Franta, jen karlínský Mencl, jenž navštívil v Liberci svou neteř, přišel se na ni podívat. V létě zašel do Liberce Petr Mužák, jenž v Praze učil kreslení a přijel na prázdniny k otci, rychtáři ve Světlé pod Ještědem. Setkal se s Němcovou a byl jí okouzlen.
Němcovou těšilo, že má s kým hovořit o Praze, o literatuře a o svých plánech. Litovala, že v Liberci nemůže se stýkat s českým lidem, a že nemá literárních pomůcek, aby mohla sepsat poeticky vzletně český dějepis pro dívky, který si přejí od ní pražské dámy. Mužák ji zval, aby navštívila jeho otce ve Světlé, a slíbil napsat do Prahy slečně Johance Rottové, aby jí pro dějepis poslala na vzor německou učebnici. Dostál slovu, slečna Rottová poslala Němcové 16. září Oserův dějepis a krasovědu a zvala ji k návštěvě, až pojede do Prahy.
Toho času vyzvala vláda finanční úřednictvo, aby se hlásilo k službě do Uher. Němec, jsa roztrpčen, že mu pražská správa křivdí, podal také žádost o vyšší místo, ale doufal, že jej snad přece povýší v Čechách. Němcová koncem září odvezla Hynka a Karla do Prahy. Ubytovali se u Franty, jenž bydlil v Štěpánské ulici ⟨č. 614⟩ a hospodařil se svojí sestrou Markétou. Hynek byl přijat do první realky a Karel do třetí třídy Budče.
U Staňků setkala se Němcová s četnou novou společností. Kollár, jenž byl v Praze návštěvou, radil jí, aby šli na Slovensko a nedbali pomluv o nenávisti Slováků vůči Čechům. Purkyně, jenž přijel z Vrati-

slavi na pražskou universitu, ještě před Čelakovským, ji překvapil. Myslila dle listů Antonie, že slavný fysiolog je přísný, nepřístupný učenec, a nalezla v něm milého společníka i upřímného přítele.
Nejmocněji však ji vzrušilo setkání s Hanušem a jeho ženou Laurou. Psala později o tom setkání, jsouc i ve vzpomínce dojata, Lotince Staňkové: »Ona tak něžná, dobrá, že mne to chvílemi nutilo k srdci ji přivinouti co sestru milou, jeho mužná postava, ta rázná, jasná tvář tak na mne hned na první pohled působila, že bych ráda byla mu řekla: bratře, zde ruka má a mé přátelství!«
K Rottovům šla s Frantou ostýchavě. Rottovic byli zámožná, patricijská rodina, žijící v jiné vrstvě společenské než její přátelé. Dědeček obou slečen Rottových zůstal až do smrti rozhodným Němcem, dvacetiletá Johanna i sedmnáctiletá Žofie byly vychovány německy, v drahém, soukromém ústavě, kam chodili na společenské večery chovanci šlechtického ústavu, mladí úředníci, synové bohaté německé společnosti, kde vrcholem kultury byla přísná etiketa, přesně napodobená podle dvorských kruhů vídeňských. O češtině nebylo v této společnosti mimo posměšné zmínky ani řeči, a teprve po smrti dědečkově směla se Johanna, ve svých šestnácti letech, zabývat češtinou.
Rok na to počal k Rottovům docházet Petr Mužák a vštípil dívkám uvědomělé, vlastenecké smýšlení. Hrdá, chladná a nepřístupná Johanna zachovala po celý život ostřejší rysy onoho vychování ve své povaze než srdečnější, něžnější a mladší Žofie. Oběma dívkám

JOHANNA ROTTOVÁ
(KAROLINA SVĚTLÁ)
Podle olejomalby z roku 1848.

vypravoval Mužák o mladé paní tolik chvály a s takovým nadšením, že očekávaly poněkud ostýchavě návštěvu slavené spisovatelky. Bydlily v Poštovské ulici, v starodávném domku u starého Poštovského plácku. Němcová přišla k večeru, obě dívky seděly v modrých, upjatých šatech v obývacím pokoji, zařízeném starosvětským, důkladným nábytkem; bylo již šero, ale venku zářil ještě večerní přísvit. Stanula s úsměvem v otevřených dveřích, vysoká, štíhlá, v těsně přiléhavých, jasných šatech pískové barvy, s řasnatou sukní, krátkým kabátkem z černého sametu a s bílým kloboukem na nádherných tmavých vlasech, hladce sčesaných podél skrání a stočených v řecký uzel. Zdála se devatenáctiletou svěží dívkou ve svých třiceti letech, a její zjev byl nesmírně vkusný a uhlazený. Lesklý vlas zářil kovově modrým odstínem nad vysokým čelem a černým obočím, srůstajícím černavým stínem nad kouzelnýma očima. Byly to veliké oči, temně zelené, jako horské jezero, zářící, s výrazem bolestně démonickým; hleděly zádumčivě — ale drobounké rtíky pod rovným pravidelným nosem se usmívaly vlídně a líbezně, a milý důlek v bradě zesiloval úsměvný výraz. Její skvělá, sametově hladká pleť měla nádech broskvového chmýří, a bílý, štíhlý krk i útlé ručky s tenkými, křehkými prsty byly klasicky úměrné. Žofie byla uchvácena jejím zjevem, a sama nepřístupná Johanna podlehla kouzlu její zázračné krásy.
Dívky zbavily se brzy počátečného ostychu, a Němcová okouzlila je svou duchaplností a svým milým, družným chováním. Spřátelila se s nimi hned srdečně,

jak toho byla právě svým čistým srdcem a svou lehkou myslí schopna, nabídla jim, aby si tykaly a rozloučila se s nimi jako starší sestra. Zamilovala si je obě, ale s počátku přiklonila se spíše k vážné, zdrželivé Johanně, přijímajíc vlídně nadšený a úctyplný obdiv mladší Žofie. Když se chystala odjet, rozstonala se, a proležela týden u Frantů. Vracela se pak churava a rozteskněna touhou, dostat se do Prahy. Pokoušela se marně zapudit melancholii literární prací. Její pokusy, studovat lidový život, i tentokrát selhaly. Již návštěva u Světelského rychtáře ji rozladila. Starý Mužák nebyl tak důvěřivý jako jeho syn, a Němcová se marně pokoušela pohnout jej k oné sdílnosti, s kterou ji vítávali Bor v Chrastavicích a Konopa v Medákově. Přijmul ji sice uctivě ve staré rychtě, kde v rohu nad stolem viselo »právo« žlutými cvočky pobité, sezval jí staré ženy ze vsi, ale zastrašil je předem, aby úřednické paní zbytečně nevyžvatlaly něco, co by mohlo mít za následek pokuty neb daně. Byla to formální, chladná návštěva, ženy vypravovaly známé pohádky, trochu pověr, a nedaly se pohnout, aby se rozhovořily o svém životě a o důvěrných otázkách, jež jim kladla živá, zvědavá cizí paní. Němcová odcházela tím spíš zklamána, že nedbala již o pohádky a pověry, ale pátrala po podrobnostech sociálního života, po zbytcích víry českých bratří, po smýšlení venkovanů, a vzbudila v nich tím nedůvěru.
Lépe se jí dařilo počátkem listopadu v Žitavě. Seznala tam potomka českých exulantů, zahradníka Morávka, jenž rozuměl ještě česky, sbíral starožitnosti, mince a

staré české knihy. Němcová, podávajíc o něm Erbenovi podrobnou zprávu, sdělovala, že jej vybízela, aby vyjednával o svých sbírkách s Českým Museem. Celkem však mnoho nezískala, a žalovala Klácelovi, jak se cítí bezradna. Klácel, aby ji potěšil, psal jí koncem listopadu o své žačce, Veronice Vrbíkové, sentimentální dívce, která smrtí své starší, souchotinářské sestry cítila se velmi sklíčena, a žádal, aby tuto novou »sestru« potěšila. Němcová počala si s Verunkou dopisovati, jevila živou účast s jejím zármutkem a rozepisovala se se sesterskou sdílností o svých cílech a myšlenkách. Mladé děvče však bylo dosti všedního ducha, nerozumělo jejímu nadšení a brzy ochladlo k »bratrstvu«.

Němec byl 4. října povýšen na komisaře první třídy v Uhrách. V listopadu dostal dekret a těšil se, že bude ustanoven do Pešti nebo do Prešpurku. Po několika dnech však se dočetl v úředním listu, že má jít na podřízené místo, do Jagru, venkovského města v čistě maďarské, Hevešské stolici. Odvolal se všecek rozčilen a prohlásil, že se raději vzdá povýšení, poněvadž maďarsky neumí a nemůže se stěhovat do místa, kde není pro děti vhodných škol. Němcová psala prostřednictvím Klácela Šemberovi do Vídně, aby se za muže přimluvil, a 13. prosince byl Němec ustanoven samostatným správcem VI. sekce v Miškovci, kde byly německé střední školy a okolí, v Boršodské stolici, z části slovenské. Němec se s tím smířil, ale žena prohlásila rozhodně, že nepůjde do města, kde není slovenského kulturního života, ani literárních styků, a

kde by děti byly nuceny chodit do německých škol, žádala muže, aby ji nechal s dětmi v Praze.
Toužila po velkém kulturním poslání ve prospěch svého národa, po spisovatelské činnosti, majíc vlivem Klácelovým opět důvěru ve své síly, chtěla děti vychovat česky — a tesknila po Praze. Snila o vzájemné lásce a sbratření všech lidí, v bezmezném soucitu s trpícími a pokořenými dychtila rozsévat živým slovem dobrotu i lásku mezi lidmi, pracovat ke sbratření Čechů, Moravanů a Slováků, k společné práci všech národů slovanských, neboť »dokud láska nespojí národy slovanské, nezdá se mi, že by cos velikého vyvedli«. Její dosavadní literární činnost, »ty pohádky a ostatní maličkosti«, zdály se jí bezvýznamnými proti tomu, co chtěla vykonat, jsouc osvícena myšlenkami Klácelovými. Jen jednu zásluhu si přičítala: že plní svůj mateřský úkol, vychovávajíc děti svému národu v duchu pravé lidskosti. A proto bylo nutno zůstat v Praze.
Muž neměl pro její ideály smyslu. Říkal jí to otevřeně, viděl jen obtíže, spojené s vedením dvojí domácnosti, značné peněžní výlohy a nepříjemnosti osamělého života v cizině. Němcová trvala na svém, že se přestěhuje do Prahy, muž odporoval, až konečně povolil, že pro počátek rodina zůstane v Praze. Opustili před vánocemi Liberec a najmuli v Praze byt o dvou pokojích v třetím patře třetího dvora u Greutlerů na Václavském náměstí. Němec po svátcích odjel do Uher, navštívil v Brně Klácela a Helceleta a počátkem 1851 nastoupil v Miškovci svůj úřad, a Němcová počala s dětmi v Praze nový, samostatný život.

BOŽENA NEMCOVÁ
Podle kresby W. Mislivečka z roku 1850.

IV. PRAHA A ČTYŘI CESTY NA SLOVENSKO.

1851—1855

1.

Manželé Němcovi rozloučili se koncem 1850 chladně: muž odjížděl mrzut, že jej žena opouští, a Němcová byla roztrpčena, že nechce chápat její plány a touhy. Byla však šťastna, že je volná, malovala si svěžími barvami svůj příští život, nedbajíc, jak těžce se jí bude žít s nepatrnými příjmy, na které mohla od muže spoléhat. Je hluboce dojemná ta její důvěřivá, naivní víra v ideál.

Upravovala si svůj těsný, tmavý byt s takovou láskou, tak radostně, že její zámožná přítelkyně, Žofie Rottová, když ji přišla po Němcově odjezdu navštívit, byla oslněna jejím nadšením a neviděla v tom nádvorním koutku na pavlači, téměř pod střechou, ubohou chudobu, čišící z tmavé předsíňky u kuchyně a z ložnice zastavené postelemi, jimiž se procházelo do »salonu«. Sedíc na sešlé, spravované pohovce obdivovala zbožně otevřenou knihovnu se sádrovými odlitky, podobizny českých literátů po stěnách, obehrané piano, okrouhlý psací stolek, jenž byl polepen obrázky pod průhledným lakem, a na oknech bez záclon množství květin, dýchajících do pokoje sladkou vůni.

Němcová se probudila brzy ze svých růžových snů

o nastávajícím štěstí, a její srdce, hladové po sdílné důvěrnosti dřívějších přátel, bylo bolestně zklamáno. Život v Praze za Bachovy vlády byl ztrnulý a mrtvý, svěží radostné nadšení počátku let čtyřicátých zmizelo, po novém roce vynášel vojenský soud ukrutné rozsudky nad mladými muži, Podlipským, Kavalírem, Fričem a jejich druhy, kteří měli řadu let hynout v žalářích.

Staří přátelé se změnili, Antonie nemocná, zklamaná ve svých vlastních nadějích na ideální soužití s božským pěvcem, neměla ve svých starostech o život smyslu pro nové, světlé touhy své přítelkyně, Čejka byl souchotinář, Nebeský roztrpčen životem a jízlivý vůči všem, Lotinka Staňková zvážněla v přísnou paní a sotva asi schvalovala odloučení Němcové od muže. Všichni byli sice vlídní, ale vážní a starostliví, po důvěrné sdílnosti a kamarádském, svěžím styku dřívějších let nebylo již stopy.

Němcová nalézala náhradu v oddaném obdivu něžné Žofie a těšila se, že u manželů Hanušových, kteří ji tak mocně zaujali, nahradí si zklamání, které jí způsobila proměna starých přátel. Hanušovi měli bídu, dluhy, stonala jim dceruška, Laura byla starostmi zmořena, ale Hanuš zachoval si svoji živost a drsný humor. Žertoval s Němcovou, hádávali se vesele, ale Němcová brzy zpozorovala, že počíná být nervosní a vykládá si jinak kamarádskou důvěrnost, o níž snil Klácel pro své bratrstvo.

Vyhýbala se mu žertem a vtipem, ale když zůstávala sama doma, cítila se sklamána a nešťastna. Psala

dlouhé listy »bratru« Klácelovi, Veronice Vrbíkové, vypůjčovala si z Musea od Hanky knihy, vzpomínala na své dětství, na vlastenecká, krásná slova své babičky a pokoušela se psát tyto upomínky, nedošla však než k pouhým náčrtkům. Zatím však doléhala na ni bída. Před mužovým odjezdem vypůjčila si 100 zl, ale když zaplatila byt a dala mužovi peníze na cestu, nezbylo jí téměř nic. Čekala marně na peníze od muže, jenž dlouho v Uhrách nedostával svůj plat, brala na úvěr z krupařského krámu u Hlavsů, musila pak prosit Annu Hlavsovou i o drobnou půjčku, nejedla téměř a nakonec upadla, bezradná a zoufalá, v prudkou horečku.
Čejka přišel ji léčit a zpozoroval, že v domě není ani peněz, ba ani chleba. Přátelé, kteří se sice divili, jak skromě žije, ale netušili její bídu, byli tím pobouřeni a spěchali jí pomoci. Němcová se styděla za svou bídu, ale ožila tou laskavou, přátelskou účastí, kterou jí projevovali. Hanuš, nemaje sám peněz, vyžádal si je od Klácela, Laura chodila k nemocné téměř denně, Žofie sedávala dlouho u jejího lože, poslouchajíc její stesky, Nebeský přicházel podvečer a bavil ji jízlivou kritikou literátů i společnosti, Hanuš jí čítal z chystaného vydání Tomáše ze Štítného, poslouchal s živým zájmem její trpké žaloby na těžká leta, prožitá s mužem a na chladnost bývalých přátel. Brněnští přátelé vyžadovali od něho denně zprávy o sestře Boženě a těšili se, když jim v únoru psal, že je mimo nebezpečí.
Následky nemoci však nepominuly tak rychle: až do

konce února nemohla Němcová opustit lože. Zkusila hodně, třeba že již mohla se živěji bavit a krátit si čas čtením Immermannova Tristrama. »Manka«, Marie Votová z Nymburka, starala se jí pečlivě o domácnost, desetiletá Dorinka ošetřovala matku s takovou vážností a takovou péčí jako dospělá ošetřovatelka, ale hoši zlobili; když přicházely návštěvy, musili je uklidit do kuchyně, a Hanuš býval všecek nervosní z jejich dovádění. Domlouval jí, aby je odstěhovala k Frantovi a aby na ně byla přísnější, ale Němcová, ač vskutku měla potřebí klidu, poslouchala jeho hněvivé rady jen s úsměvem. Pořídila si sice na ně k Hanušovu uspokojení metlu, kterou schovávala v posteli, ale snášela jejich bujnost a dětské rejdění s oddanou mateřskou láskou. Dovedla děti nejen vášnivě milovat, ale též prostě a nenásilně vychovávat, nenutila je k poslušnosti pro svoje pohodlí a působila na ně jen srdečným, sdílným hovorem, nikterak je při tom nerozmazlujíc.

Počátkem února, když Helceletovi zemřela malá dceruška, projevila Němcová soustrast i dík za pozornost »bratru Ivanovi« a dostala od něho obšírný, bratrský list. Jaro urychlilo její uzdravení, došly i peníze od muže, jenž byl v Uhrách spokojen, vzpomínal na rodinu s láskou a zval ženu k sobě. Čejka radil jí naléhavě, aby jela se zotavit, a bratrstvo v Brně se chystalo již v březnu na první »sjezd«. Němcová těšila se na svoji cestu jako na výpravu do říše pohádek.

Svěřila děti Marii Votové a odjela po velikonocích,

ANNA HLAVSOVÁ

24. dubna, do Brna, dychtíc po nových dojmech. Ve vlaku jel s ní zajímavý cizinec, jenž se s ní rozhovořil o české literatuře, o českém divadle a o nových snahách českého národa. Němcová vykládala mu ohnivě, se zápalem českou otázku, při rozchodu seznala v něm básníka Friedricha Hebbela.

V Brně čekalo již bratrstvo na svoji sestru, a Klácel, ač pršelo, neustoupil od chystaného »dekameronského« výletu (Helcelet překládal tehdy Dekamerona). Jeli kočárem na Mniší horu, kam Klácel chodíval s přáteli nejraději, a ztrávili tam rozkošný večer pod rozjasněným nebem »při dobrém víně a při klokotání jarních slavíků«. Klácel s Helceletem předstihovali se v pozornostech vůči Němcové, Tomáš Bratránek, Klácelův klášterní druh a Veronika Vrbíková nenalezli chvíle k důvěrnému hovoru. Po návratu do Brna se poroučeli a bratr Matouš s bratrem Ivanem vedli sestru Boženu do redakce Moravských Novin, kde měla uchystaný nocleh.

Ale všichni tři byli unešeni čarovnou náladou vlahé, jarní noci, ani nepomyslili na spánek a rozmluvili se do nekonečna. Němcová pocítila konečně blaho nadšené sdílnosti, po které od svého návratu do Prahy tolik toužila, ale v těch rozkošných chvílích přátelské důvěrnosti starý přítel, naivní, neobratný snílek Klácel, bezděčně ustupoval do pozadí před mužným, vášnivým a odvážným Helceletem, jenž byl krásnou, duchaplnou paní mocně zaujat.

Ke třetí hodině probudili se konečně ze svého opojení a spěchali k vlaku. Němcová teprve ve vagoně po-

cítila těžkou únavu po probdělé noci, a když se vzpamatovala, prožívala dlouho v mysli rozkošné dojmy ze schůzky s »bratřími«. Zatím se společnost ve vlaku rychle střídala, přejeli hranice, veselí studenti připíjeli si okny s cestujícími na dunajském parníku, jenž sledoval chvíli trať, dvořili se své roztomilé spolucestovatelce, a nabízeli jí pro Pešť své služby.
Na nádraží čekal však již Němec se svým kočím Jánošem. Shledání manželů bylo smířlivé a srdečné. Němec cítil se v Miškovci spokojen, měl naději na brzký postup, a Němcová byla v růžové náladě, těšíc se z cesty. Přenocovali v Pešti, prohlédli si město, rychle se zotavující po nedávných bojích, a vyjeli odpoledne do kraje. Byla to rozkošná jízda přes Kerepeš, Jedlovou, Hatvan, Dinděš, Kápolnu, Mezö-Kövešd a Haršán, maďarským územím, do Miškovce. Němcová, radostně rozechvěna, opájela se rozkoší, kterou jí působila rychlá jízda přes širou rovinu drobnými vesnicemi kolem starých zámků, nocléhy ve venkovských hostincích a letmé výjevy, jež se kolem nich mihaly. Všecko ji živě zajímalo: kapucín, jenž kázal v neděli o pouti v řídkém dubovém lese, kroj lidu, procesí, cikánské tábory v poli, slovenští vozkové kolem ohně pod jejím oknem podvečer v Kápolně, kde spala v jizbě, v níž před dvěma lety, 27. února 1849, vraždili se v krvavé řeži Maďaři s císařskými, velký hostinec německého obchodníka v Mezö-Kövešdu a vinné sklepy, kolem nichž vjížděli konečně třetí den do Miškovce.
Němec, jenž se upřímně těšil na svoji ženu, byl k ní

pozorný, a jeho noví přátelé vítali srdečně mladou paní finančního komisaře. Tři týdny uplynuly hravě a vesele návštěvami, pochůzkami po trhu, po jarmarku, výlety do vinných sklepů, do Edeléně k českému ře=diteli cukrovaru, do lázní v Topolčanech, v Diósďöru, a na trh do Jageru. Němec doufal, že se ženě Miš=kovec zalíbí, třeba že je převážně maďarský; bylo to již tehdy dosti velké město, mělo dvě gymnasia a rostlo vůčihledě po nedávném požáru. Spoléhal, že žena se odhodlá přesídlit k němu. Němcová však, ač byla novými dojmy radostně vzrušena, nemohla se rozhodnout, až bylo již na čase vrátit se k dětem. 14. května rozloučila se s mužem, jenž byl mrzut je=jím váháním; rozešli se opět chladně.

Jela pak z Tisa=Kesi po »Neptunu« ve veselé společ=nosti do Solnoku a drahou přes Pešť do Vídně, kde chtěla požádat Šemberu o přímluvu za mužovo po=výšení, pozdravit Kollára a navštívit sestru Adélu. Těšila se již na těch několik dní a pak na cestu zpět, přes Brno, kde na ni nedočkavě čekali přátelé, toužící po nové schůzce. Klácel chystal se, že jí přijede do Lednice s »bratrstvem« naproti, prožít nový dekame=ronský výlet. Ale u Šembery, jenž ji pozval do ro=diny, nalezla list, že Jarouš stůně tyfem. Nechala okamžitě všech svých plánů a odjela přímo do Prahy.

2.

Bylo to bolestné probuzení z kouzelného snu: Jarouš stonal těžce, vyžadoval pečlivého ošetření, a v do=

mácnosti opět se nedostávalo peněz po drahé cestě. Prosila, ač s ostychem, přítele Purkyni, aby jí půjčil sto zlatých: nesplatili ještě půjčku na cestu mužovu, a věřitel upomínal.

Starosti ji rozladily, přepadla ji opět tesknota, které ulevovala v dlouhých rozhovorech s Žofií, jejíž něžná dívčí duše lnula k tesklivé, vášnivé paní s oddanou láskou. Sedávaly hluboko do tmy samy v zadním pokoji, prosyceném vůní volkamerií a bílých verben, s psíkem Videm u nohou. Němcová, jež ve společnosti úmyslně zapomínala na svoji tesknotu a oddávala se lehkému humoru, byla tím melancholičtější v důvěrném hovoru s příbuznou duší. Žalovala své strasti, nevinila nikoho, nelála osudu, ale tesknila vášnivě. Souhvězdí velkého vozu zářilo do tmavého pokoje, kde se smutná paní tiskla k soucitné, svěží dívce, a Žofii se zdávalo, že dithyramby stesku jejího šlehají jako plameny ze srdce trpícího lidstva do nesmírného prostoru hvězdnatého nebe.

Stesk a vzpomínky na zažité dojmy tiskly v mysli Němcové její sny o velkém poslání do pozadí, a myšlenky o hlubokých problémech, vášnivě projednávaných v živé korespondenci s Klácelem, ustupovaly stále rostoucí sympatii pro Helceleta, jenž ji v důvěrném rozhovoru za jarní noci v Brně okouzlil. Jemu psala tehdy svoji smutnou pohádku o Viktorce, k níž jí byla podnětem povídka, vyprávěná kdysi babičkou, o duši stromů. Počíná sentimentální láskou dvou mladých duší, jež po dlouhém rozloučení dojdou manželského štěstí, a končí tragicky, když muž, ne-

rozuměje duši své ženy, bezděčně zničí její život. Němcová stvořila z pohádkového motivu půvabnou báji o ženě, jejíž duše v noci opouští tělo a vrhá se do náručí zelené vrby před oknem. Vrba mění se v paní vznešené krásy a vede ji do svého paláce, do kouzelné zahrady, v níž stromy i květiny hovoří tichými šepty, víly vystupují ze skal a hor, z řek a pramenů, a tančí s ní jásavé tance. Prosaický Vítek nechápe duševní rozkoše své Viktorky, podetíná vrbu, aby zrušil kouzlo — a Viktorka umírá.
Němcová poslala Viktorku v červenci 1851 Helceletovi pro příští ročník kalendáře Koledy, ale současně sdělila s ním své obavy, že jejich mladé přátelství bude zničeno Hanušovou žárlivostí. Hanuš z listů Helceletových postřehl s nelibostí, jak mocným dojmem působila Němcová na jeho přítele, zanevřel na bratrstvo a vypověděl z něho Klácelovi. Po návratu Němcové počal ji týrat uštěpačnými poznámkami a drsnými narážkami. Helceletovi psal listy, jimiž dotýkal se nešetrně jejího dřívějšího styku s Nebeským a Čejkou, a vylíčil ji jako »lhářku«, která nezasluhuje důvěry. Němcová se mu raději vyhýbala a přilnula zato tím důvěrněji k Lauře. Když Hanuš odstěhoval rodinu na léto do Záběhlic, navštívila ji s dětmi, zůstala tam pro dešť přes noc, četly Odyseu, povídaly si o přátelích, a těšily se společně na brzkou schůzku s Klácelem a Helceletem v Praze, která měla být druhým »sjezdem« bratrstva. Hanuše zpráva o zamýšleném sjezdu přivedla nadobro z míry, a když potkal koncem července Němcovou na ulici, vyčítal jí, že

je prolhaná a že on bratrstvo raději rozbije. U své ženy vzbudil však svým neopatrným hněvem vůči Němcové žárlivost, Laura se na ni vážně rozhněvala — nesmířily se až příštím rokem.
Na sjezd bratrstva v Praze nebylo po roztržce s Hanušovými pomyšlení. Němcová se s tím smířila a nabyla brzy opět světlé nálady. Cítila se zdráva a svěží, brněnští přátelé nedbali Hanušova očerňování, Helcelet psal jí vroucí listy, v nichž byl sice »mnohý trn, ale i mnoho růží« a od muže došla zpráva, že je povýšen provisorně na vrchního komisaře a přeložen do většího města, Balašových Ďarmot, na rozmezí novohradské a hontské stolice, v kraji převážně slovenském. Za povýšení měl co děkovati Šemberovi a přímluvě Jana Konečného. 15. srpna 1851 přísahal, po desíti dnech odevzdal úřad a chystal se do Ďarmot. Jsa churav, nejel, jak zamýšlel, do Prahy.

Němcová pomýšlela na letní pobyt s dětmi u známých v domažlickém okolí, nepřijede-li muž v září na dovolenou, ale Klácel nabídl jí, aby se sjeli »Na Horách« u České Třebové, jeho rodiště. Němcová vítala návrh s radostí: děti skončily dobře školní rok, nadaný Hynek postoupil do druhé reálky, Karel byl přijat do první, Dorinku a Jarouše připravila sama pro Budeč. Tak se po skončení školního roku schystali vesele na cestu, Hynek odejel napřed ke Klácelovi do Brna a dovezl srdečné vyzvání Verunce, aby přijela také. Verunka však necítila se ve společnosti bratrstva volna, a její přítel Mikšíček — jenž se s ní po dvou letech

oženil — rovněž bratrstvu nepřál. Na Horách sjeli se počátkem září jen Klácel s Němcovou.
Poutní místo u divotvorného pramene »Na Horách« nebylo hlučným letním sídlem. Hostinec s prostranným sálem byl všední dny pustý, stará dřevěná lázeňská budova a několik bud pro kramáře o poutích tvořily celé lázně. Jen v neděli přicházeli hosté z Třebové nebo z Litomyšle na odpolední výlet, a o pouti oživla louka u pramene i hostinská zahrada procesími z okolí. Klácel upravil pro Němcovou a děti byt v dřevěných komůrkách, bývalých koupelnách starých lázní, kde bylo těsno jako v kajutách na lodi. Přivezl jí hojně knih a čekal netrpělivě s Hynkem na její příjezd.
Čtvrtého září v poledne přijel však jen chorvatský básník Skender Fabkovič, Němcová zmeškala vlak. Chorvat odejel týž den, a večer dočkal se Klácel své přítelkyně. Němcová byla Horami okouzlena. Půvabná lesní samota, družný styk s bratrským přítelem a naprostá volnost v krásné, svěží přírodě rozveselily ji dokonalým štěstím. Děti běhaly celý den s namazanými krajíci po lesích, hrály s Mankou kuželky a válely se po chuti v trávě i blátě, a matka běhala s nimi, cítíc se dítětem jako za dob babiččiných. 7. a 8. září sešla se na dva svátky u zázračného pramene spousta poutníků v pestrých národních krojích, přes den bylo v okolí hostince hlučno, večer v tanečním sále rozpoutalo se při hudbě živé veselí, a Němcová nerada pomýšlela na to, že za týden se má vrátit do Prahy. Dala se snadno přemluvit Klácelem, aby pobyt Na Horách

ještě o týden prodloužila, zvlášť když Helcelet psal, že je navštíví, vraceje se z prázdninové cesty.
Dojel do Prahy s P. Bratránkem a mluvil s Hanušem o Němcové. Hanuš rozčileně bouřil proti Klácelovu bratrstvu, Helcelet mu v tom neodporoval, ale nesdílel s ním hněv proti Němcové. V pátek odejel Bratránek přímo do Brna, Helcelet však přenocoval v Třebové, a časně ráno 20. září si vyšel za mírného deštíku »Na Hory«, zamýšlel zastavit se jen na několik slov a jeti dál desetihodinným vlakem, ale Klácel ho již nepustil.

Ztrávili společně rozkošný den. Klácel byl Na Horách sestře Boženě jen bratrským přítelem, nevzdychal, odložil také svou učenost a bavíval se s ní přátelskými rozhovory. Když však zdržel Helceleta, zpozoroval, že jeho náruživá, krásná přítelkyně nalezla přes den mnohem více zalíbení v jeho duchaplném, trochu cynickém a velmi energickém příteli. Tušil to již za její návštěvy v Brně, ale nenadál se tak rychlého sblížení při druhém setkání. Večer odcházel smuten a rozrušen do své dřevěné komůrky, opouštěje jen váhavě vášnivou dvojici, probděl nešťasten celou noc, a ráno byly oči jeho pláčem zardělé.
Helcelet odejel v neděli ranním vlakem. Odpoledne vrátila se Němcová s dětmi do Prahy, a Klácel přijel do Brna v pondělí. Byl na pohled klidný, ale vyhýbal se všemu důvěrnému styku s Helceletem. Na Němcovou se hněvati nedovedl. Překládal pro ni na podzim Immermannova »Tulipánka« a jen veršovanou vložkou postesknul si na »Ludmilu«, jíž kdysi svěřoval

své nejtajnější vzdechy. Němcová napsala 26. září Helceletovi vášnivý list, a do konce roku žila rozechvěna ve vzpomínkách.
Po návratu z Třebové hledala rozptýlení ve styku se slečnami Rottovými, k nimž pravidelně v neděli chodívala, a na botanických výletech profesora Opice, se zástupem veselé mládeže, jež horlivě drancovala květenu pražského okolí pro přívětivého stařečka, neúnavně vykládajícího o donášených květinách. Němcová přinášela si z výletů množství sazeniček, studovala náruživě botaniku a rozveselovala se na výletech jako mladé děvče. Běhávala bezstarostně v nejprudším lijáku, smála se jen, když je v Šárce přepadla bouřka, nebo když v Kundraticích spadla do potoka a čekala, zabalená v plaidech a šálách, až jí její rozvážná Dorinka vyždímá a osuší zmáčené šaty.
Nežila sice s dětmi právě v nadbytku, ale muž měl přece tehdy tolik, že mohl platit byt a dávat jí dostatek na skrovné živobytí. Němcová, jsouc zvyklá i nedostatku, byla spokojena, a z mála pomáhala obětavě i jiným. Když se na ni obrátila Eliška Houdková z Liberce s prosbou, aby ji vzala k sobě, že touží po vzdělání a po vlastenecké práci, přijmula ji ochotně, starala se o ni, vodila ji po Praze i do společnosti, doporučila ji pak v říjnu 1851 Klácelovi. Klácel ji v Brně půl leta učil a poslal ji pak k Šemberovi do Vídně, jenž jí opatřil místo. Němcové se Eliška odvděčila špatně. Říkala po svém odjezdu z Prahy, že byla ve svých představách o velké spisovatelce zklamána, a za její doporučení i pomoc se jí ani valně nepoděkovala.

Němcová však nedala se nevděkem odradit. Nepřestávala prakticky a důsledně sloužit svému ideálu: dokonalejšímu vzdělání, osamostatnění a vlasteneckému probuzení české ženy, prokazování účinné pomoci i útěchy všem, kdo jich mají potřebí. Každé nové zklamání jen posilovalo její úsilí, pokud jí v tom nebránily vlastní nemoc a bída.
Počátkem zimy 1851 ochuravěla nebezpečně. K její staré chorobě přidružilo se bolestné rozšíření sleziny, a opatrování nemocných dětí, Dory a Jaroslava, jí ublížilo. Čejka, stonaje plicním neduhem, nemohl k ní častěji docházet a svěřil léčení sedmadvacetiletému Dušanu Lamblovi, příteli slečen Rottových, nadanému, energickému muži, jenž, ač chud, oddával se horlivě vědecké práci a měl do budoucna velké plány.

Němcová žila tehdy v snivých vzpomínkách na Helceleta, ač seznávala z jeho listů, že rychle vystřízlivěl z chvilkového opojení. Rmoutilo ji to, ale našla útěchu v přátelském styku s mladým svým lékařem, jenž přilnul k ní celou duší. Chodil k ní denně, když ležela, až do vánoc, slabá a churavá na loži, opatroval ji, bavil, až se smířila s Helceletovou lhostejností a napsala mu konečně přátelský list, v němž již není »žádných ilusí, ani červánkových září«, zato však nakonec významná prosba: »spal moje listy«. Helcelet, jemuž Hanuš prudce vyčítal styk s Němcovou, oddychl si a skončil opožděným listem na jaře tuto důvěrnou korespondenci.
Počátkem prosince psal Němec, že přijede na vánoce

do Prahy. Němcová byla ještě velmi slabá a stále polehávala, Lambl nutil ji, aby se šetřila a očekával příjezd Němcův s nepokojem. Němec přijel před Štědrým dnem, ukazoval se rád v Praze v nové hodnosti, chodil po návštěvách, do Besedy, do divadla, seznámil se s Rottovými a byl požádán s Lamblem za svědka k svatbě. Sylvestra slavili vesele u Němců se slečnami Rottovými a s Lamblem dlouho do noci, svatba se konala 7. ledna.
Němec odejel v polovině ledna, ale před odjezdem měl prudký výstup se ženou pro neopatrný Lamblův list, jenž se mu dostal do rukou. Smířili se konečně, a Němcová oddala se s celou duší důvěrnému styku s Lamblem, Žofií a mladými manželi.

3.

Počátkem roku 1852 Němcová všecka rozzářila štěstím ve svém důvěrném přátelství s Dušanem Lamblem a v Žofii Rottové nalezla přítelkyni, na kterou přenášela přemíru své lásky a něžnosti. Mazlí se ve svých listech s mladou dívkou, již nazývá svým sokolíčkem, ljubčicí, rozkošnou, drahou sestrou a hovoří s ní o radosti svého srdce v průzračných narážkách. Mladá paní Mužáková dívala se se shovívavou a povzbuzující blahovolností na vroucí rozechvění své přítelkyně. Píše jí brzy po odjezdu Němcově, že by k ní byla poslala, kdyby byla věděla, »že již Tvůj muž u Vás nestraší« a dodává významně: »Toho celou duší užívati, čeho nám okamžik podává,

to ta jediná přirozená a rozumná filosofie. Okamžik ti teď náhodou něco velmi sladkého, blahého podává — protož užívej toho — přijdou doby, Boženko, doby, kde bychme rádi a nemůžeme — proto ať žije přítomnost!«

Tyto důvěrnosti byly ovšem sladkým tajemstvím všech tří mladých duší, a rodiče sester Rottových dívali se vlídně na důvěrné přátelství svých dcer s rozkošnou mladou paní, která i je okouzlila svou srdečností a svým duchem.

Na literaturu Němcová tehdy mnoho nemyslila, přece ji však znepokojovalo, když se jí přátelé vyptávali na její plány do budoucna a povzbuzovali ji k další práci. Žofie Podlipská vypravuje velmi romanticky ve svých vzpomínkách, jak v prvních týdnech po svatbě Mužákových se jí Němcová tajemně svěřila se svými úmysly. Mužákovic pozvali je na čaj do svého nového bytu v zadním dvoře »u Valšů«, jenž souvisel s domem, v němž bydlili rodiče. Němcová přišla pro Žofii k Rottovům a Mužák vedl pak obě dámy po dlouhých, temných chodbách, přes rozsáhlou půdu, spěchaje napřed. Zůstaly na půdě samy, kolem nich přebíhaly kočky, nad nimi viseli netopýři, a mladá dívka tiskla se bázlivě k měkké, teplé paži své družky. Němcová se jen smála, stiskla jí vášnivě ruku a vyprávěla rychle, s netajeným pohnutím, že má konečně jasný plán k nové práci. Žofie byla nadšeně dojata, ale hned nato sběhly rychle přes zasněžený dvůr k Mužákovům, kde Němcová rozjařila svým nadšením a svým humorem i vážnou Johanu, bavíc se s nimi do pozdního večera.

BOŽENA NĚMCOVÁ A JEJÍ DĚTI
Jaroslav, Karel, Hynek, Dora. Podle fotografie z roku 1852.

Podlipská se domnívá, ačkoliv Němcová s ní o obsahu zamýšleného díla nemluvila, že myslila tehdy na »Babičku«. Němcová vzpomínala sice na babičku a své dětství počátkem roku 1851, kdy strádala těžce nemocí a nedostatkem, ale první cesta do Uher, výlet na Hory, styk s Klácelem a Helceletem vytiskly z její mysli tyto vzpomínky, které oživují znovu teprve po Hynkově smrti v době nového a těžkého utrpení. V té šťastné době osobní svobody a styku s Lamblem, počátkem 1852, na šťastné své dětství nemyslila — zajímaly ji otázky sociální, jež v ní probudil znovu Klácel svými listy, jak je patrno z jediné povídky, již roku 1852 napsala, »Barušky«. Pokoušela se sice také oživit v mysli pohádky, dopsat osmý svazek své staré sbírky a vydati zvláštní knížku pro malé děti, ale nedařilo se jí, musila se Pospíšilovi, jemuž je slibovala, v červenci omlouvat.
Starší přátelé, s nimiž se Němcová důvěrně stýkala dříve, v letech čtyřicátých, v té době z jejího duševního života mizí. Havlíček byl koncem 1851 odvezen do Brixenu, Tyla propustili z divadla, Hanuš, podezřelý vládě již od pohřbu Augustina Smetany ⟨31. ledna 1851⟩, byl zbaven profesury, Nebeský jízlivý vůči všem, Palacký trpce rozhořčen nevděkem Musea, Čejka stonal souchotěmi, Fričovic a Staňkovic rmoutili se nad úmrtím dcerušky a uvězněním J. V. Friče. I písemný styk s Klácelem po výletu na »Hory« ustával. Rmoutil se nad jejím přátelství s Helceletem, těžká politická situace jej tísnila, stal se upjatějším a opatrnějším, koncem roku odevzdal redakci

Moravských novin mladšímu druhu Leopoldu Hansmannovi, uzavřel se v klášteře a zachovával přísně řeholní řád. Nešťastní manželé Čelakovských již dohasínali, 2. května přistrojila Němcová svou drahou, zklamanou přítelkyni do rakve.
Přátelství Žofie, Johanky a Lambla rozptýlilo však i tento těžký zármutek. Když se její sestra, Marie Michenetová, vracela v létě přes Prahu do Zaháně, doprovodila ji se Žofií až do Drážďan. V Drážďanech po odjezdu Marie prohlížely si s nadšením obrazárnu, večer se doma rozhovořily s tak vroucí sdílností, až je překvapilo ranní slunce; ani neulehly a rozběhly se znovu městem na prohlídku až do odjezdu.
Na prázdniny zval Němec ženu i s dětmi naléhavě do Uher. Vyčkala ještě pohřbu Čelakovského, a tři dny na to, 10. srpna, odjela s dětmi i s psíkem Vidákem do Ďarmot. Klácel byl na »Horách« a přišel ji na třebovské nádraží pozdravit, ale Helcelet v Brně nepřišel. Schladl k ní vlivem Hanušovým docela, oba přátelé psávali si o ní cynicky a posměšně, nazývajíce ji s drsnou narážkou na její nemoc »Slezinou«.
V Ďarmotech rozkvetla duše Němcové šťastnou, světlou náladou, její listy Rottovům jsou plny svěžích dojmů, bystrých pozorování a půvabných obrázků. U Rottů čítali je v rodině s velkým zájmem. Žofie psávala jí o pražských známých i Lamblovi, Johana svěřovala se jí se svými úzkostmi, nosíc již děťátko pod srdcem, a obě chválily její listy, i deník, jejž jim posílala, vítajíce radostně její probouzející se tvůrčí sílu.

V září vzal Němec celou rodinu na desetidenní úřední objížďku do Zvoleňské stolice. Vyjeli sedmého odpoledne s veselým lékařem na vozíku, vystlaném slamou, pokrytém houněmi a překlenutém rohožovou střechou na tyčích, a projeli Hontem na Báňskou Šťávnici. Cestou bylo velmi veselo a plno nových dojmů: cizí kroje, vsi, kde rychtáři sháněli přípřež, hovorný kočí, maďarský statkář v Šazích, jenž je uhostil bohatou večeří a uložil na noc, rozkošný večer na vsi, slovenské služky a jejich šohajové, hovory o slovenském lidu, pověsti o památných místech — v listech Němcové rozvily se ty dojmy skvělým líčením, a ještě po letech vystupovaly v její mysli živě a a barvitě.

Ve Šťávnici prohlédli si i doly a Němcovou zajímal při tom nejvíce těžký život havířů, jejich tvrdá práce a malé mzdy. Končí svůj zápisek o návštěvě dolů významnými slovy: »Odtud šli jsme k obědu, při plných mísách a pohárech pohodlně se moralisuje, a hezky se mluví o bídě a nouzi, když člověk syt a v měkké lenošce . . .«

Třetího dne dojeli do Bystřice, kde se Němcová seznámila s Franciscim, jenž jí dal výtisk své sbírky slovenských pohádek, s kaplanem Plošicem a českými profesory na gymnasiu, den na to dojeli do lázní Sliače. Muž odjel za úředním řízením, Němcová se koupala v lázních a chodila s dětmi — bylo to pro ni několik rozkošných klidných dnů.

Odpočívajíc po procházce pod akátem, hledí plna nadšení k Hronu, do širého kraje, myslí na Prahu, na

své přátele a na plány do budoucna. 17. září vrátili se do Darmot za nevlídného dne a bylo jim všem teskno, když vzpomínali na návrat do Prahy. Němcová, ač se bránila mužovu naléhání, aby se přestěhovala k němu na stálo, oddalovala přece sama návrat, až již děti musily do školy. Chodila s nimi na pole dobývat brambory, do vinic na hrozny, popisovala v listech radostně idylický život svých dětí, těšila úzkostlivou Johanu, která ji volala k sobě do Prahy, očekávajíc každým dnem porod, prosila pro děti o několik dní prázdna ve škole a sečkala ještě na slavné vinobraní 5. října.

Teprve desátého dojeli do Prahy, Marie Votavová se vrátila již dávno z Nymburka a čekala na ně se zprávou, že paní Mužáková porodila den před tím dcerušku. Němcová spěchala navštívit drahou přítelkyni, byla slabounkému děvčátku, Boženče, kmotrou, a střídala se s paní Ullmannovou i Žofií u lože těžce nemocné šestinedělky.

4.

Po návratu z prázdnin oživl znovu důvěrný styk Němcové s Lamblem i se sestrami Rottovými, ale na jejich štěstí kladl se zvolna stín. Paní Mužáková, když vstala z šestinedělí, byla churava a teskливá, dceruška jí stonala, a její mysl se zachmuřovala. Lnula stále ještě k své obětavé přítelkyni, ale její poměr k Lamblovi a její literární bezmocnost ji naplňovaly obavami. Byla sice o deset let mladší, o literární

tvoření se ještě nepokoušela, ale svým společenským vzděláním a přísnou opravdovostí, s kterou se dívala na život, cítila duševní převahu nad svou zdánlivě tak lehkomyslnou a téměř hravou družkou.

Počala s ní mluviti vážně, pobízela ji k práci, hovořila s ní o jejích pohádkách a obrázcích ze Šumavy, netajíc se míněním, že se v nich zabývala jen zevními podrobnostmi lidového života. Vyprávěla jí, co znala od příbuzných o náboženské tradici v českých evangelických rodinách, radila jí, aby studovala tento náboženský cit a dějiny náboženského hnutí českého lidu. Svým úsudkem však Němcové křivdila. Němcová, pravda, neměla smysl pro historism, ale cítila hluboce sociální otázku českého lidu a měla bystrý zrak nejen pro »pentle a zábavy«, ale též pro stinné i světlé stránky venkovského života. V Domažlicích bezděčně vystihovala příznačné rysy i příčiny zbědovaného stavu českého venkova před zrušením roboty. Později Klácel jí rozžehl světlo: uvědomila si svůj názor na život, jejž cítila celou duší, soustrast s trpícími, lásku ke všemu tvorstvu, lásku k bližnímu, jímž je především ubohý lid, bezprávný a neosvícený, a bezprávná žena, jíž se odpírá vzdělání i účast na životě.

Z těchto dvou složek, z hlubokého bezděčného citu a vědomého altruistického přesvědčení vyrostla později její nejkrásnější díla, vytvořená bystrým pozorováním i soucítěním, živou tvůrčí fantasií, k níž se utíkala z vlastní bídy, a podaná prostým, svěžím stylem, jenž se vytříbil hojnou korespondencí s přáteli.

Světlá jí tuto příliš rozvětvenou korespondenci vytýkala, když Němcová se omlouvala, že rozsáhlé dopisování jí brání v literární práci. Ale Němcová právě tím neustálým bezprostředním vyjadřováním svých citů, myšlenek, běžných událostí v listech naučila se oné výstižnosti stylu, onomu dokonalému vztahu mezi slovem a náladou, v němž jí nedostihl nikdo ze současníků, ani z příštího pokolení. Skvělý soulad myšlenky a slova v jejích dílech, dokonalý, prostý způsob vyjadřování a rovnováha mezi výtvarným prostředkem a obsahem charakterisuje její pozdější práce tak nápadně právě proti pracím Světlé.

Světlá, vypravujíc o naučeních, jež Němcové udílela, dovolává se i Čejkova úsudku o Němcové. Čejka, ještě když byla Němcová v Domažlicích, obstarával jí tisk pohádek. Ale pak i jejich písemný styk mizí. Když se Němcová vrátila na stálo do Prahy, byl Čejka mrzutý, starý mládenec, souchotinář, vroucně oddaný své stařičké, nemocné matce, v sobě uzavřený a nevlídný ve společnosti. Uchoval si sice k Němcové sympatii, léčil ji počátkem 1851 v její nemoci, ale zacházel s ní jako s nerozumným děckem a neposlušnou pacientkou, ustoupil jiným přátelům. Byl patrně nespokojen s jejím způsobem života, a vzpomínaje, jak před lety hovořili spolu o jejím budoucím literárním působení, hněval se, vida, jak se rozptyluje a nemá se k práci. Němcová necítila již k němu oné živé účasti jako před lety, mluvila, žertujíc, o »bručivém starém mládenci«, ale mimoděk měla respekt před

eho hlubokým vzděláním a kritickým duchem. Cítila, že myslí s ní upřímně, když jí vyčítal, že dosud nesvedla nic významného a velikého.
Světlá popsala tu scénu, když přišla k němu s Němcovou, před jeho odjezdem do Italie, na lékařskou poradu. Čejka rozhorlil se na její přítelkyni, vyčítaje jí, že nesvedla dosud než národopisné obrázky a pohádky; a Němcová seděla se sklopenýma očima, tiše jako pěna, poslouchajíc jeho ostrou kritiku současné literární tvorby české, českých čtenářek, které s oblibou hltají prázdné romány Hahn-Hahnové, i vlastní své neschopnosti, vytvořit velký, smělý román. Na její nesmělou poznámku, že se necítí pro velký román ještě dosti zralou, vyčetl jí přímo, že je již přes třice let, vzpomínal na Sandovou, kterou před několika lety provázel po Praze, a žádal přímo, aby jako Sandová vytvořila román plný smělých myšlenek, jež by vybouřily národ z duševní stagnace. I vůči Čejkovi měla Němcová pravdu: její vnitrný život dotud neuzrál, a Čejka, stejně jako Světlá, vybízel ji k něčemu, čeho nebyla schopna.
Ač kdysi pod vlivem Nebeského chtěla být apoštolkou, hlasatelkou velkých myšlenek, ač Klácel v ní opět na chvíli probudil tyto touhy, její měká, soucitná a sdílná duše dovedla spíš vroucně přilnout, než ovládat a strhovat za sebou mysli. Již v tom, jak ochotně uznávala pravdivost přátelských výtek, jež v ní jen probouzely pocit slabosti a bezradnosti, je znát jasně ten měký, poddajný rys její přítulné povahy. Přes to však — a v tom se jeví velká tvůrčí síla její duše —

tyto rady neporušily její vnitrný vývoj, lpěla tím úsilěnji na svých vlastních myšlenkách a hledala dál jen ze sebe samé podněty k novému tvoření.

Napsala tehdy do »Koledy« na rok 1853 povídku »Baruška«. Rozvíjí v ní tutéž otázku, kterou již v Nymburce vyložila v článku »Hospodyně na slovíčko«. Baruška není ovšem ani román o náboženském vývoji českého lidu, ani dílem, jež by vřelo smělými myšlenkami podle vzoru Sandové, ale vyniká přes to jak svým reálným líčením tak svou vřele cítěnou základní myšlenkou nad tehdejší chudou literaturu. Soucit a láska k trpícím a poníženým, jež se objevují již v domažlických obrázcích a v článku k hospodyním, jsou v »Barušce« určitěji a živěji vyjádřeny: osud venkovských služek v městě, bytostí v té době ubohých, zotročených, vydaných bez ochrany na pospas libovůli paniček, a nebezpečí velkého města jsou rozvedeny až do hrozivých důsledků. Utrpení služek je Němcové nejvýmluvnějším dokladem, jak je nutně potřebí všem ženám bez rozdílu lepšího vzdělání, sociální ochrany, větší svéprávnosti a samostatnějšího, sebevědomějšího vychování.

Povídka je založena na domažlických vzpomínkách: Baruška je dcerkou ze statku v městě, kde »když sedláci jsou na poli, není žádného měšťana doma«, a nerozumný otec dá ji do Prahy na službu, domnívaje se, že tím nabude zkušenosti a vzdělání. Poněmčilá, pyšná paní nemá pro něžné venkovské děvče než výtky a pohrdání, služebnictvo se jí vysmívá a týrá ji, dětem je zakázáno přátelit se s »děvkou«. Baruška

JAN IGNÁT HANUŠ
Podle kresby J. Kaysera.

je nešťastna, najde přítelkyni ve zkušenější kamarádce Kačence, která jí dává praktické rady. Baruška však seznámí se s mladým malířem, k němuž přilne svým naivním srdcem, mladý muž nerozvážně zavede nezkušenou venkovanku do domu kuplířky, kde ji hostí vínem a chce ji svésti.
Němcová neřeší ještě otázku tragicky, ačkoliv snaží se vyhrotit děj hodně pochmurně: policie vnikne do domu, malíř brání dívku, je zatčen, Baruška zavřena na strážnici mezi nevěstky. Když ji propustí, chce se utopit, ale v pravý čas se jí ujme šlechetná paní, smíří ji s otcem i s kajícím svůdcem, jehož záletné choutky se změní ve vroucí lásku a realistická povídka končí romantickou svatbou.
Živý děj, vyprávěný prostě a svěže, s hlubokým soucitem, je proložen úvahami a radami: rady, jež zkušená Kačenka dává nezkušené Barušce, jsou vlastní rady Němcové služebným dívkám. A když šťastná malířova choť se vrátí z Říma s mužem a s děťátkem k dědečkovi, poučuje hrdé, bezsrdečné paničky, které před ní hanobí své služky: »Milujte je, ujměte se jich, ubohých, nestavte se tak vysoko nad ně a nešlapte je nohama jako otroky, důvěřujte jim, poučujte je a budete vidět, že dobrou budete míti čeládku . . . úcta nezíská se hrdostí, nýbrž láskou.«
Se svými názory o sociálních otázkách nalézala Němcová nejvíce účasti u Žofie. Žofie byla také její nejmilejší důvěrnicí. Johana stonala a její Boženka koncem roku chřadla. Němcová mluvila s Žofií často a náruživě o svých lidumilných ideách. Koncem roku,

28. prosince, posílá jí list plný vroucí lásky a přikládá k němu rukopis, na němž pracovala po celou noc: »Obrázek ten napsala jsem jen běžně, beze všeho vylíčení, ani v slohu není velká lahoda; ty mi ale budeš rozumět. Je to spolu výňatek ze života proletářů chudých, a mnoho takových mohla bych ti podat. Jestli myslíš, že by se to, pořádněji zpracované, i pro veřejnost hodilo, uděláme to, snad jako deník chudého děvčete. Ráda bych, abys ty mi radila často, když chci něco psát, a na tvém úsudku mi více záleží než tisíc kritik.« Lichotivá důvěra v úsudek Žofie zdá se narážkou na rady její sestry a výčitky doktora Čejky.

»Obrázek«, jehož náčrtek Němcová poslala Žofii, nezpracovala již, pro vážné starosti, jež ji stihly. Muž byl 2. prosince jmenován vrchním komisařem finanční stráže a tím ustanoven trvale v Uhrách. Měl přes 1000 zl. platu, byl dobře popsán, služba byla příjemná, se starším komisařem byli přátelé, jejich šéf rada Neger byl stále nemocen, úřadovali samostatně a cítili se spokojeni ve své nové vlasti. Němec, věda, že do Čech se již nevrátí, žádal rozhodně ženu, aby se přestěhovala na stálo k němu.
Němcová se hrozila myšlenky, že má na dobro opustit Čechy, vzdát se literárních plánů a rozloučit se s Prahou — a s Lamblem. V lednu rozstonal se jí Jarouš těžce na tyfus, Johana byla rovněž těžce nemocna a její Boženka umírala. Němcová ztrávila celé dny a noci u lože nemocných dětí, psala Johaně srdečné listy, a když děvčátko 13. ledna dokonalo,

těšila zoufalou přítelkyni. Na literární práci nebylo pomyšlení, myšlenka na blízký odjezd, jejž všemožně hleděla oddálit, tížila ji bolestně. Jen mimochodem dala Mikovcovi pro Lumír popis »drachenfestu«, který posměšně napodobili domažličtí chasníci za jejího pobytu na Šumavě podle německé výroční slavnosti v Brodu nad Lesy.
Lambl léčil obětavě Johanu i nemocné děti, staral se o Jarouše ze vší síly, až jej zachránil, Němcová nacházela ve styku s ním úlevy a klidu, hleděla se mu odvděčit péčí o jeho domácnost, prádlem a drobnými správkami. Ale jejich důvěrnost vzbudila nelibost staré paní Rottové, která počala nerada vidět vliv příliš samostatné paní na svoji Žofii. Došlo mezi nimi k napjetí tak trapnému, že Němcová přestala navštěvovati Žofii a nešla ani k nemocné Johaně, byla-li u ní její matka. Johana, jsouc vděčna své ošetřovatelce, hleděla ji konejšit vřelými dopisy, psala jí vroucně a přátelsky o Lamblovi, přejíc jí, aby užila plně blažených chvil před rozloučením. Sama však cítila dobře, že rozloučení je nutné pro obě žalem sklíčené duše.

Počátkem května chystala se Němcová k odjezdu, odvedla Hynka a Karla k Frantovi Šumavskému a balila své věci. Loučení s chudým, tmavým bytem na Václavském náměstí, kde v létě »bylo jako v olověných pecinách benátských«, bylo jí kruté. Plakala usedavě, když vynášeli starou pohovku a rozviklané skříně, když jí naposled zaskřípaly zrezavělé dveře na rozloučenou. Rozlítostněná, plná zlých předtuch do

nejisté budoucnosti, psala před odjezdem 9. května Purkyňovi. Prosila jej, aby jí prominul, že mu nemůže splatit svůj dluh, naříkala, že pro nemoc a starosti nemohla pracovat a končila: »Dovolte mi políbit Vaši dobrotivou ruku, kdož ví, kdy Vás zas uvidím, a jestli konečně, neboť nemáme na život pojištění; ale bez Vašeho dovolení bojím se k Vám přijít, bojím se Vaší přísné tváře, která jakoby mi předhůzky činila z mé nesprávnosti.«

5.

Téměř týž den, kdy Němcová odjížděla s Dorou, Jaroušem a Mankou do Darmot, plna zoufalství, že navždy opouští svoji otčinu, rozhodoval lhostejný Osud navždy o jejím štěstí a životě. 10. května 1853 udali finančnímu ministerstvu finanční komisař Ignác Kirschner a respicient Ferdinand Weber, že Němec roku 1848 po vypuknutí vídeňských bouří ve Folmavě u Klenče, v pivovaře, se prohlásil za republikána a mluvil neuctivě o císaři Ferdinandovi.

Němcová netušíc, jaké nebezpečí jim hrozí, potěšila se ve svém žalu, když spatřila na brněnském nádraží Klácela, jenž se s ní přišel rozloučit, dojela večer do Prešpurku a na druhý den časně ráno do Vácova. Děti byly vesely, chovaly Vidáka, obdivovaly Dunaj. Z Vácova dovlékli se bezedným blátem k večeru do Darmot, kde překvapili Němce, jenž nevěděl, kdy přijedou.

Němcové zasesklo se po příjezdu hrozně. Kašlala, cítila bolesti v boku, byt byl nevhodný, paní domácí nesnesitelná, ale po prvním dojmu nový život ji vzpružil. Po pěti dnech psala již dlouhé psaní Žofii, v němž je sice ještě plno stesku a vzpomínek, ale také plno zájmu z nového zaměstnání a plno nových plánů. Popisuje zahradu, kterou jí muž najal a ve které si nasázela melouny, tykev a kukuřici, muziku v Podlužanech, kam si v neděli zajeli, krásné lesy, zvyky a obyčeje slovenského lidu. Po týdnu připojuje zprávu o své nemoci, těší se do Sliačských lázní, jak jen se cesty po povodni vysuší, podává zprávy o svých dřívějších známých, vypravuje o zbojníku Šandorovi a končí vzpomínkou na toho, jenž je jejímu srdci milý.
Zatím ministerstvo nařídilo státnímu návladnictví Němce tajně pozorovat, podat zprávu o jeho politickém smýšlení, a z Prahy rozesláni auditoři do Domažlic, Nymburka, Boleslavě a Liberce, aby vyšetřili, jak se tam Němec choval. Němec dozvěděl se důvěrně brzy, že je pozorován, nevěděl však, kdo jej udal a z čeho je obviněn. Prvního června zbavili jej služby, návladní ukázal mu ministerský výnos, jímž mu bylo vytčeno, že v letech 1848—1849 pronášel velezrádné řeči, že je zuřivý Čech a že působí na Čechy prostřednictvím své ženy, české spisovatelky, vládě nepřátelské a u Čechů oblíbené. Zároveň mu bylo oznámeno, že od 1. července bude místo platu dostávat pouze 266 zl. ročně na výživu a že se nesmí vzdálit z Darmot.
Němcové se neštěstí dotklo velmi bolestně, když po-

myslila na syny v Praze, na něž nebudou moci platit, netěšila se přílišnou nadějí, vědouc, že Němec nebyl jediný, jejž stihl takový osud, ale snášela to poměrně klidně, těšila muže, a psala přátelům dlouhé listy. Hanušovi poslala 22. června pro něj a pro Krolmusa písničky a přísloví, a vypsala mu, co se stalo; Žofii dva dni na to ušetřila svojí nehodou a rozhovořila se s ní tím vroucněji o svých dojmech, popisujíc blátivé město, vonící řadami akátů, jež zasypávají ulice, pole, zahrady i hřbitov svými bílými květy, líčí cikánskou rodinu spokojeně tábořící ve své chudobě u hřbitovní zdi, hřbitov, na němž ošetřuje hrob zemřelého rady Negra, vypravuje o svatojanských ohních, o pověrách lidu, o svých snech, a těší se ze zábav svých dětí.

Němec v červenci žádal, aby byl vyslýchán a aby o něm rozhodli, stěžoval si, že s platem mu vyměřeným nemůže býti živ. Rozhodnutí nedošlo, ale dali mu malou výpomoc a zvýšili mu od září výživné na 533 zl. ročně. Sklesl na mysli, toužil, aby jej raději dali hned do pense, ale mladý adjunkt Dr. Prošek, známý z Prahy, jej těšil, aby vytrval, že vyšetřování skončí příznivě.

Němcová hleděla se zabavit prací, četla Rousseaua, Fischerovu Diotimu, Shakespeara, kterého jí dala na rozloučenou vdova po radovi Negrovi a srbské pohádky, jež jí opatřil Lambl. Zapisovala si poznámky o lidovém životě, písně, jež jí předzpěvovalo děvče od Muráně a dávala si od slovenských služek a starého sluhy vyprávět pohádky. Lambl jí však způsobil

starost zprávou, že Hynek stůně, pražské pomluvy ji rozčilovaly, těžké sny ji pronásledovaly, tak živé, až děsno. »Já začínám zde na své sny více věřit, protože mne to tušení duše tak málo kdy klame,« píše již 24. června Žofii. Žofie i Johana odjely na léto do Světlé pod Ještědem, a Němcová, netušíc ještě, jak na její přátele, zvláště na Johanu, působila zpráva, že je pod policejní dohlídkou, ženou politicky obviněného úředníka, a všechny ty ohavné klepy, jež se o ní vyrojily po Praze, žaluje jim své stesky ve dvou listech z 30. srpna a 1. září. Johance píše s bolestí, že Lambl se stará o to, co říkají o ní i její přátelé Krejčí a Franta, mluví vesele o tom, že policie otvírá její listy, děkuje »Mužáčkovi« a líbá svou dobrou, drahou přítelkyni. Žofii připomíná něžně a vroucně jejich vzájemnou lásku a popisuje jí rozmarně svůj život.
Němec, znepokojen Hynkovou nemocí, pobízel sám ženu, aby odjela s dětmi do Prahy, doufaje, že pak dostane sám spíše dovolení k odjezdu. Němcová čekala jen netrpělivě na zprávu od Lambla, jenž s ní měl sdělit, jak se jejímu nejstaršímu dítěti daří, netušíc, že jeho list, jenž ji nalehavě volal k umírajícímu dítěti, byl policií zadržen a poslán k censuře do Pešti. Chtěla odjeti koncem října, o stěhovacím termínu, a psala Žofii stručně na shledanou, prosíc naivně, jestli by mohla, kdyby přijela o několik dní dříve, pobýt, než si najde byt, u Mužáků.
V polou října poslali jí konečně Lamblův dopis: šílená bolestí sehnala výpůjčkou 60 zl. a odjela 15. s dětmi do Prahy. Dojela 17. října a zastala v nemocnici Hyn-

ka ještě živého. Rostl příliš rychle, od poloviny čer- vence stonal rychlými souchotinami, stesk po matce mu ubíral kvapem sil a jeho mladý život již dohasínal. Byl jí nejmilejší, ze všech dětí nejnadanější, rozuměl matčiným plánům a touhám, a matka spoléhala, že z něho vychová slavného muže. Přemohla svoji bolest, zůstala u něho v nemocnici a připravila ho statečně na smrt. Zemřel 19. října v jejím náručí. Profesoři a žáci z reálky vystrojili mu pohřeb tak skvělý, že se zdál policii politickou demostrací. Němec psal ženě hned den po jejím odjezdu naléhavě, jak se Hynkovi daří: poslala mu v útržku jeho listu kadeř Hynkových vlasů.

Smrtí Hynkovou byla zdrcena: po celý život zjevo- val se jí v těžkých snech mrtvý synek, její pýcha a naděje, jeho hrob jí byl útočištěm, na něm oplakávala v nejtěžších dobách své ztracené štěstí. Hynkova smrt ji však utvrdila v pevném předsevzetí, nevrátit se s dětmi »do té divoké země, kde je všecko ještě tak jako před pěti sty lety«, kde by se děti odnárod- nily a zakrněly na duchu.

První dny v Praze nevěděla Němcová co počít a kam se uchýlit. Paní Mužáková ji ovšem k sobě nevzala, ale opatřila jí bezplatně útulek u paní Ullmannové, která pronajímala pokoje. Wenzig, ředitel Hynkovy reálky, sebral pro ni 90 zl. Ale paní Ullmannová ji dlouho u sebe nestrpěla, a z peněz jí brzy mnoho ne- zbylo. Najala si byt v Ječné ulici v č. 516 a čekala zarmoucena, nešťastná a nemocná, jak se utváří její další život.

JOSEFINA ČERMÁKOVÁ

rozená Veselá.

6.

Němcová, počínajíc v Praze na podzim r. 1853 samostatný život, netušila ještě, do jaké bídy a do jakého ponížení klesne. Muž platil jí měsíčně 15 zl., paní Čermáková, matka malíře Jaroslava Čermáka, posílala jí anonymně 5 zlatých, staří přátelé, karlínský kovolitec Mencl, Jindický správec Hušek jí vypomáhali, Staněk, Šembera, Hanuš, Palacký, Purkyně ji neopustili, ale přes to cítila chlad, upjatost i zlou vůli z mnoha stran. Sama přinášívala vždy nešťastným a trpícím celé své srdce vstříc, obětovala se přátelům bez ohledu na vlastní strasti, nyní však shledala, že v době, kdy měla nejspíše potřebí laskavého slova a sdílné duše, stala se mnohým bývalým přátelům pouze předmětem opatrné a zdrželivé dobročinnosti.

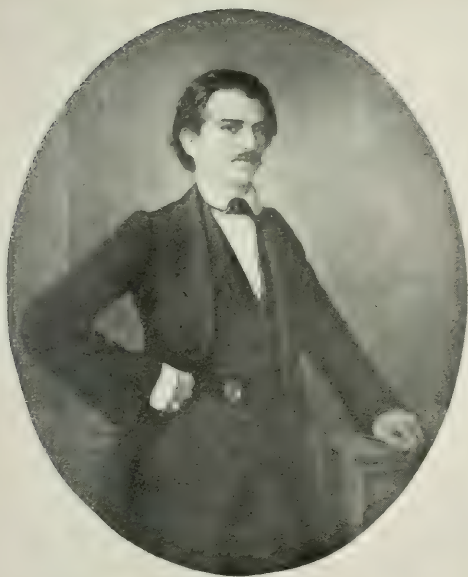
Světlá doznává sama ve svých vzpomínkách, že se Němcové odcizovala. Němcová cítila její upjatost, ale nechtěla si přiznat ještě svoji zoufalou situaci, nutila se do žertu a říkala Světlé na její rady a výtky »Hofdámo«. Ale když jí Klácel neodpovídal na její prosebné listy a teprve před vánoci 1853 jí poslal málo srdečný dopis s deseti zlatými, narážeje zřejmě na vlastní chudobu, oplakala smutna ztracený sen o »bratrstvu« a rozloučila se s Klácelem, děkujíc mu srdečně za jeho podporu. Že Klácelovi nešlo jen o peníze, stvrdil Helcelet listem Hanušovi, pravě, že se Klácel Němcových »z politické opatrnosti štítí«. Věrným přítelem ukázal se Hanuš, jenž se stal zatím knihovní-

kem universitní knihovny. Zapomněl na svůj hněv z doby jejího přátelství s Helceletem, navštěvoval ji, pobízel ji k práci, mrzel se sice na mládež, která Němcovou navštěvovala, ale neopouštěl jí, ani on, ani jeho žena. Žili v důvěrném styku a jejich děti byly dobrými kamarády.

Němec zatím marně čekal v Uhrách na výsledky a rozhodnutí; marně zahrnoval ministerstvo úpěnlivými prosbami 28. října, 14. listopadu, 2. prosince, 9. února o výpomoc, o rozsudek, neb aspoň o dovolení, aby směl přesídlit do Prahy, kde rodina žije v bídě. Uherské četnictvo mu vydalo svědectví, že choval se vždy bezúhonně, vyšetřování v Čechách nevyneslo nic přitěžujícího, ale návladnictví nechtělo přes to sprostiti jej tak choulostivého obvinění a nechalo akta ležet.

Němcová po celou zimu stonala a zápasila těžce s bídou. Hovořila s Hanušem o svém dětství, o babičce, vzpomínky na ta blažená leta rozkvétaly stále zářivěji v její mysli, snažila se pracovat, psala Mikovcovi do Lumíru popis své první cesty do Uher a mnoho četla. Náhradou za dřívější důvěrnou korespondenci s Klácelem byly jí listy Leopolda Hansmanna. Mladý diurnista stal se zatím v Brně kancelistou, redigoval Klácelovy noviny, posílal jí a Bendlovi obšírné, milé listy, smělé politické básně a prosil o knihy. Němcová mu odpovídala se sesterskou důvěrností, žalovala na svojí bídu a sháněla mu po Praze literaturu.

Muž psal z Ďarmot často a vlídně, vzpomínal na ženu, děti, líčil podrobně své úřední strasti, výslechy a

Josef Frič

JOSEF V. FRIČ

spory s představeným, jenž mu z byrokratické tvrdohlavosti zbytečně přitěžoval, chválil svého domácího Věženského, jenž, sám nemaje, byl k němu vlídný, a zámožného obchodníka Garbu, jenž jej hostil a dával mu přehlížet účty.

Z jara 1854, kdy již »Babička« nabývala pevné literární podoby, a paní Čermáková i Hanuš rádi poslouchali celé kapitoly jejího rukopisu, nabyla Němcová nové naděje a chuti k životu stykem s Fričovou družinou. J. V. Frič vrátil se v dubnu 1854 ze žaláře, usídlil se s bývalým spolubojovníkem na barikádách, Janem Sojkou, »U Štěpána«, chystal obrázkový čtrnáctidenník »Prahu« a měl smělé literární plány. Pomáhali mu přítel Němcové, Václav Bendl, Bohumil Janda a kolegové jeho bratrů, filosofové Vorlíček a Šetlík, mladý Lad. Čelakovský, Purkyně, Kolář, medikové Emil Holub a Hanuš Jurenka, později i Vinc. Vávra, Liblinský a Dr. Podlipský.

Bratří Grégrové, Kodym, Ohéral, Franta, kteří se scházeli v hostinci »U otce Pěkného« (v Jilské ulici č. 450), vítali Friče rádi mezi sebou, jiní ze staršího pokolení, Erben, Hanuš, Šafařík, Koubek, Doucha nestavěli se nepřátelsky vůči mladé družině, ale bylo dost jiných, kteří byli velmi upjati vůči mládeži, vedoucí si společensky volně a stojící pod policejní dohlídkou. A Fričovi druzi nebyli již krotká »Mladá Čechie«, z počátku let čtyřicátých, omezovali se sice zatím na literární plány, ale netajili se vůči starším svým neodvislým smýšlením a smělou podnikavostí.

»Prahu« měl redigovat Bendl, Němec měl se státi po svém návratu jejím administrátorem a Němcová se těšila, že stálým spolupracovnictvím bude vydělávat peníze. Hlásila se otevřeně k svým mladým přátelům, nedbajíc, že její starší známí, i Nebeský, staví se k nim krajně nepřátelsky. Žila s nimi po kamarádsku družně, nedbajíc na společenské pomluvy, sdílela s nimi své skrovné svačiny, spravovala jim prádlo, zanedbávala v dlouhých rozmluvách i svoji literární práci, cítíc se s nimi živě za jedno, zápasnicí za nový rozkvět duševního života v Čechách.

»Praha« však stále nevycházela, nebylo mecenášů, kteří by na ni dali peníze a Němcová trpěla s dětmi bídu. Zvykla se již prosit, těšíc se, že nadejdou lepší doby. »Dnes nemohu ani psát«, píše 22. května Purkyňovi, »protože nemám tolik peněz, abych si koupila papír . . . Kdybych sama byla, tak bych si z toho studentského života nic nedělala, jen když si trochu hlad zaženu, ale když se mám starat o tolik krků, to je smutná věc« — a na konec prosí Purkyni, jemuž byla již mnoho dlužna, ještě o »nějaký zlatý«. Obrátila se také na Wenziga, ačkoliv profesorský sbor jeho reálky byl proti jejím mladým přátelům zaujat — a Wenzig odevzdal paní Mužákové 25 zlatých s prosbou, aby je Němcové donesla.

Světlá líčí tuto návštěvu, poslední, dramaticky, svalujíc vinu z roztržky na Němcovou. Nalezla u Němcové svého nepřítele, Bendla, a žádala ji o soukromou rozmluvu. Němcová s důrazem prohlásila prý onoho pána za svého přítele, a on se »ironicky ušklíbl«. Ode=

VÁCLAV BENDL

vzdala jí tedy peníze, a Němcová se před ní rozdělila o ně se svým přítelem. »Blesk vítězoslavný vyšlehl z oka mého nepřítele. Byla jsem u jeho přítomnosti poražena na hlavu. Vzdálila jsem se, ani se neusadivši, s krátkým jen pozdravem«. Večer přišla Němcová se omluvit, vykládala, že je tomu mladému muži zavázána, poněvadž bude redaktorem »Prahy« a prosila přítelkyni, aby k němu byla přívětivější, dokládajíc, že byl jejím chováním uražen. Mužáková »citlivě zvolala«, že jí nechce působit mrzutost, ale s Bendlem že se setkati nemůže. Chtěla, aby napříště Němcová přicházela k ní, nežádajíc na ní, aby návštěvy její opětovala. Němcová pochopila, slíbila, ale omlouvala se, že bude míti s přípravami mnoho práce a rozloučila se s ní políbením vřeleji než jindy. »Nesplnila svého slibu, že mě navštíví a já, hluboce ve svém citu k ní raněna, nejen, že jsem nehledala příležitost k ní se přiblížiti, nýbrž vyhýbala jsem se každému možnému setkání.« Onen večer viděly se naposledy.

Okolnosti ukazují motivaci jejich rozchodu jinak, než se ji snaží vylíčiti Světlá. Rozpor mezi nimi tkvěl hlouběji, v povaze obou žen. Němcová, čím bídněji se jí vedlo, tím houževnatěji lpěla na přesvědčení, že každý člověk má nám býti bratrem, že je třeba, bez ohledu na společenské poměry, vzájemné dobroty a lásky. Světlá však nepsala marně později ‹16. srpna 1858› své sestře: »Nemiluji lidí, o kterých se říká, že mají dobré srdce.« Když se společenské postavení její přítelkyně sesazením muže s úřadu shroutilo, považovala se tím spíše za oprávněnou žádati na ní, aby dle toho

upravila své chování. V tehdejší těžké, politicky nebezpečné době, mohly návštěvy u osoby, stojící pod policejní dohlídkou, snadno kompromitovati. A bál-li se Klácel, »z politické opatrnosti« i písemného styku s Němcovými, je tím spíše vysvětlitelno, proč Světlá nechtěla navštěvovati přítelkyni, jejíž muž byl ve vyšetřování pro politický zločin — zvláště když se obávala, že se u ní setká s osobami politicky podezřelými. Erben o rok později přiznal Šemberovi zcela otevřeně tento důvod, pro který omezil se s Němcovou jen na náhodné setkání na ulici. Přišla-li se k ní Němcová přátelsky rozloučit, neopětujíc pak již svých návštěv, řídila se jen svým srdcem — pochopila důvod zdrželivosti své přítelkyně, a usnadnila jí rozchod — ačkoliv jiní, jako Palacký a jeho choť, nikdy Němcovou neopustili a zvali ji k sobě i v dobách pro ni nejhorších.

Němcová však také uchovala vzpomínku na ono setkání. Píše Šemberovi v září 1854, že po Hynkově pohřbu dostala podporu. »Od té doby se nikdo nezmínil, a byla zima, nemoce, a tak mnoho, mnoho trampot. Teprve když jsem už nevěděla si rady, obrátila jsem se zase s prosbou, a bylo mi doručeno 25 zlatých . . . Každý neumí dát, aby groš v hrsti nepálil, někdy mi byla trpká ta almužna. Raději jsem hlad trpěla, než bych řekla takovým — a bohužel, právě ti mají, a ti dobří nemají sami nic.«
Rozchod s přítelkyní Johanou osvětlil Němcové jasně její společenské postavení. Když přišla 1842 do Prahy, venkovanka a žena celního zřízence, neznala nikoho.

Nebeský a Cejka, zaujati její krásou a duchaplností, seznámili ji, jejich podnětem a pomocí stala se spiso= vatelkou, Tylova a Havlíčkova kritika daly jí jméno. Účast, kterou měla na sňatku Antonie s Čelakovským, získala jí důvěrné přátelství s rodinou Staňkovou a Fričovou. Když se muž stal úředníkem, patřila v Do= mažlicích i v Nymburce k maloměstské honoraci, a její styk s pražskými literáty, její básně a pohádky povznášely ji v očích malého města. Ale jak v Praze tak na venkově probouzela vždy žárlivou nevraživost a jizlivost v malých duších.

V její povaze je podivuhodný rys mužské statečnosti a jasného, přímého rozhodování. S počátku bezděčně, později vědomě zápasí se společností o právo ženy na sebeurčení, a nese vždy plně a nepokrytě zodpověd= nost za svoje činy. V době, kdy dává mužovi čtyři děti, v době zoufalého ponížení, zaviněného mužovou prchlivostí, snáší s ním vytrvale jeho osud, ač jejich touhy se naprosto rozcházejí. Když pražský pobyt v ní probudil vědomí tvůrčí síly a vlastních úspěchů, dochází k srážkám mezi ženou i mužem, a žena, cítíc svoji manželskou i mateřskou povinnost, podrobuje se, snaží se krotit svoje touhy a své srdce, dotud, dokud má naději nabýti tím aspoň poměrné volnosti k lite= rárnímu tvoření.

Když muž odchází do Uher, nastává mezi manželi roztržka: muž, jenž, čím pevnější je jeho postavení, tím zřetelněji libuje si jen v docela všedním žití a všedních požitcích, žije na svůj vrub; a žena, oddá= vajíc se radostnému pocitu ze své svobody, hledá,

jak uskutečnit štěstí svého života. Zájezdy do Uher jsou jen dočasnými pokusy o společné soužití, v nichž oba manželé setrvávají na svém.
Mužovo zlepšené postavení získává i Němcové v Praze společenskou oporu, i když její odloučení od muže vzbuzuje občas obtížnou situaci. Její váhavost v literární práci znepokojuje však její známé. Dříve než mohlo dojít k definitivnímu rozuzlení poměru mezi manželi, Němcová, zoufajíc nad svými nezdařenými snahami, chtěla se vzdát zápasu, muž však v téže době skončil svoji úřednickou karieru katastrofou. Jeho sesazení jej zlomilo. Zničením úřední kariery ztratil všechnu mravní oporu, sklesl na mysli a pozbyl i vůči ženě vší autority. Němcovou však právě toto neštěstí i Hynkova smrt probudily k novému úsilí. Nyní ona přejímá na svá bedra odpovědnost za rodinu. Muž ponechává jí starost o děti, a časem i starost o sebe, háje si jen svojí vlastní existenci. Přistupuje na to, aby žena žila na svůj vrub, a později dochází mezi nimi jen ke sporům o to, komu náleží starat se o děti. Muž, vzdávaje se pro ně části svých hubených příjmů, chce se jich co nejdříve zbýt, žena namáhá se ze všech sil, aby i za cenu vlastního strádání opatřila je co nejlépe pro život.
Oba manželé bídou a policejními dohlídkami jsou společensky zničeni. Němec, dokud z Darmot nebyl propuštěn, žil tam, pokud se dalo, pohostinstvím známých, odvykl práci a ztratil všechen zájem o účinný, energický boj se životem. Němcová v Praze s počátku poklesla na duchu. Byla nucena prosit, přijímat pod-

pory, a byla v očích mnohých dam, nemohouc ukázati svůj talent žádným novým dílem, pouhou podporovanou paničkou, s kterou neměly ani mnoho soustrasti, ukazujíce k tomu, že opustila svého muže, těžce postiženého, a nežije jako skromná, pokorná prosebnice, ale ve společnosti nevázané prý mládeže.

Němcová byla si toho vědoma, že stojí před těžkým rozhodnutím: buď vrátit se k muži, nebo žít v Praze jako skromná, neštěstím stíhaná žena, trpělivě přijímající s milodary rady, poučování, výtky, a pokorně děkující za každou podporu, podanou i pokořujícím způsobem. Obojí cesta znamenala pokořit se osudu, vzdát se všech snů minulosti a živořit.

Avšak čím více ji drtil osud, tím mocněji cítila touhu žít po svém, neodvisle, vzdělávat se, pracovat literárně, nebýt nikomu odpovědna než sobě, tím více si byla vědoma své vnitřní síly, chtěla zápasit s osudem a společností i za cenu života. Jít k muži do Uher nechtěla: žili každý v jiném duševním světě, nemohli si rozumět, muž zmamenal pro ni duševní otroctví, a pobyt v cizině hrozil jejím dětem odnárodněním. S pražskou společností byla rovněž odhodlána se rozejít, i když byla odkázána na její milosrdenství: nechtěla za almužnu prodati svoji volnost a své přesvědčení.

Nemohla přetrhati všechny svazky: nebyla bojovné mysli, aby se bila s osudem i společností v otevřeném boji, a láska k dětem donucovala ji přijímati všechny rány a všechnu lidskou zlobu. Přes to však tím houževnatěji lpěla na svém ideálu.

V dívčích letech snila o zázračném štěstí, o blaženém soužití s hrdinou svých snů, v němž by nalezla do=plnění samy sebe. Když se jako žena probudila k vlast=nímu duševnímu životu, hledala marně se zoufalým úsilím onoho reka, k němuž by mohla přilnout na věky s celou duší, s nímž by šla životem za velkým posláním, vytvářejíc velké umělecké dílo. Oddala se s resignací dětem, starost o ně přikovala ji k bědám všedního ži=vota, ale nereptala. Toužila dojít klidu plněním svých mateřských povinností, dokonalým vychováním dětí, oddávajíc se sama dobrotě a lásce vůči všem lidem. Ale osud byl stále neúprosnější, a lidé soudili ji přísně, oplácejíce chladem a pohrdáním její příchylnost a sdílnost. A z toho utrpení uzrála konečně její tvůrčí síla; v době, kdy se zřítily všechny její naděje na štěstí, napsala Babičku.

7.

Látka Babičky, zářivá vzpomínka na blažené dětství, roste v duši Němcové od té chvíle, kdy se v ní probudilo národní vědomí a s ním touha súčastnit se činně vlasteneckého života v Praze. To bylo v Polné roku 1841—1842.

Vypravuje o tom sama, deset let na to, v listu Vero=nice Vrbíkové z 22. ledna 1851: »Byla jsem již kolik let vdaná, když se mi dostaly do rukou »Spisy Ty=lovy«, ty mi hnuly srdcem a živě mi na mysl uvedly dobrou mou babičku . . . Upomínky na moje dětská leta obživly jasně v duši mé, slyšela jsem všecka ta

slova a srdečná napomínání, přemítala v mysli mé a seznala pravdu jejich. Tak poznenáhla upevňovala se ve mně láska k jazyku mateřskému a k národu, z něhož jsem pošla.« Vzpomínky v Polné týkaly se asi především babiččina vlastenectví a jejího napomínání z doby, kdy dorůstající děvčátko jevilo zálibu v němčině a v panském životě. Obrázky z dětství obnovily se živěji teprve po návštěvě Ratibořic s dětmi roku 1844. Před tím, ještě v létě 1844, touha po domově a vzpomínka na dětství v básních je dosti neurčitá.

Rok na to, v listu Čelakovské ze 24. července 1845, před odjezdem do Domažlic, je vzpomínka na dětství podána již vroucněji, v Domažlicích obrázky z dětské minulosti, vyvolávané stykem s venkovem, jsou již velmi reálné a svěží. Horský kraj šumavský, selky jdoucí do kostela, barevné mošničky — vše připomíná jí domov dětských let. Na jaře vrací se jí na mysl postava babičky, vyprávějící dětem o české historii, o své lásce k domovu a k české řeči, povzbuzující srdečně děti, aby se řídily jejím příkladem. »Upomínka na ty blažené chvíle mého dětství, na všechna ta zlatoplodným zrnům podobná slova, jsou drahé kameny v rámci mého života«, píše ve Včele 3. dubna 1846. V mysli vystupují jí dětské zvyky o svátcích, hry na louce, lití olova, pouštění svíčiček po vodě, Štěpánská koleda, kočičky o Květné neděli, ranní modlitba na Velký pátek, barvení vajíček, pletení dynovaček, pečení jidášků — jedna představa tísní druhou a všechny rozsvětlují se líbeznou svěží náladou,

která zatlačuje i čerstvé dojmy ze současné skuteč=nosti.
Babička neschází jí při tom z mysli. Když v »Domácí nemoci« líčí stařenku ve Vídni, naříkající nad odná=rodnělými vnoučaty, když na procházce trhá slzičky, když jahodářka jí vypravuje, proč ženy, jimž zemřelo děťátko, do sv. Jana Křtitele nejedí ovoce, když potká bábu kořenářku, vždy připomíná si svoji babičku, její názory, její povídky a její zkušenosti.
Z pobytu ve Všerubech, Nymburce, Liberci, není takových vzpomínek. Zaměstnává ji hnutí z roku 1848, a styk s Klácelem dává jejím myšlenkám jiný směr. Teprve když koncem roku 1850 se vrací s dětmi do Prahy a zůstává sama, bez muže, bez peněz, když doléhají na ni nedostatek, osamělost, tesknota, utíká se její duše z denních nesnází do snů o dětském štěstí, v nichž zjevuje se postava babičky ozářená kouzel=ným přísvitem idealisujících vzpomínek. Odlesk této nálady prosvitá v onom dopisu Vrbíkové z 22. ledna, v němž praví, že babička stála tehdy před ní »skvěle, krásně, jako obrázek prosté, upřímné lásky vlastene=cké«.
Neomezila se však jen na citový výlev v přátelském dopisu. Chtěla se již tehdy pokusit o umělecké vy=tvoření této nálady a psala si poznámky. Máme o tom svědectví v pozdějších listech ze 4. a 10. června 1855, v nichž sděluje přátelům podrobnosti o vzniku Ba=bičky. Praví, že, když se po smrti Hynkově stěhovala od paní Ullmannové do nového bytu, nalezla mezi papíry lístek, a na něm poznamenaný »plán Babičky«.

Nebylo toho asi mnoho, co počátkem roku 1851 si zapsala. Koncem ledna se roznemohla, pak odjela do Uher, a v letech 1851 a 1852 tíhla její mysl jiným směrem. Teprve když dolehl na ni zármutek ze smrti Hynkovy, když, po mužově suspendování, s nedostatkem peněz, s nemocí a útrapami v pražské společnosti pocítila bolestně celou tíhu života, byly jí vzpomínky na dětství znovu útočištěm. Píše v oněch lístech, že, jsouc již nemocna, četla koncem roku 1853 se zálibou ony zápisky, před třemi lety udělané — jako fata morgana vystupoval před ní hezký obrázek malého údolíčka do nejmenších podrobností, a v něm tichá domácnost Proškovic rodiny, v níž babička byla hlavní osobou. »Nemohu to ani povědít,« praví, »jak mne tenkrát vzpomínka ta, unášejíc mne z trudu života do utěšených dob mládí, mírnila, těšila.« Utekla se do toho osamělého stavení v malém údolíčku, k nohoum milé babičky, »a když jsem slyšela její rozumná slova, její písně a pohádky, když tu přede mnou stál její milý obraz, měla jsem za to, že jsem děvče, běhala jsem veselou myslí po lukách, lese a háji, navštívila upřímné duše všecky a zapomněla při nich na všecek ostatní svět, se všemi jeho trampotami.«

Vzpomínky její slily se ve světlý obraz, prozářený vroucí náladou: vytvářela jej umělecky v první své obsáhlejší dílo »pro úlevu vlastní zkormoucené duše své«.

Jednotná koncepce působila jí však s počátku obtíže. Vyprávěla sama později, v dopise ze září 1854, že nechtěla víc, než vylíčit »tichý život venkovský, zvy-

ky, obyčeje, svátky i pověry lidu v okolí náchodském, representantka tohoto staročeského života je babička, v tiché domácnosti, v kole vnoučat, která patří dceři, v městě odchované«. Světlá tvrdí, že Hanuš ji posiloval v tendenci národopisné a nutil ji, aby své vzpomínky soustředila na jeden rok, »v němž by postupně byly vypsány vedle změn počasí veškeré slavnosti výroční, obyčeje, obřady, návyky, hry a pověry k nim se vztahující, a svoji osobu učinila středem tohoto vypravování«.

Hanuš měl tehdy na Němcovou značný vliv. Smířili se již dříve, Laura byla jí opět oddanou přítelkyní, a Hanuš docházel k Němcové téměř denně, dával si předčítat, co napsala, vyháněl dokonce mladé přátele, aby ji nezdržovali v práci, a maje tehdy stále na mysli slovanskou mytologii, vykládal jí mytický původ pohádek, i teorii »o svěcení výročních svátků starých Slovanů a o jejich pozůstatcích mezi námi,« o níž psal roku 1852 do Koledy. Jeho výklady na štěstí neoslabily čarovnou náladu Němcové, z níž vykvétaly barevné vzpomínky dětství, živé postavy všech, kdo jí byli doma milí, mísily se se vzpomínkami na příběhy později zažité i slýchané a scelily se přirozeně a prostě v umělecké dílo, jehož zářícím středem byla babička.

Němcová byla by snad déle zápasila s celkovým rozvrhem svého prvního velkého díla, kdyby jí náhoda nebyla poskytla vzor pro uspořádání látky, rozčlenění kapitol a soustředění děje k postavě jí nejmilejší. Poznala pedagogický spis doktora F. J. Mošnera, ředitele

Olomúcké nemocnice, jenž se kdysi účastnil slavnosti v Olomúcké opatrovně a tím povzbuzen napsal roku 1848 knížku: »Pěstounka, čili způsob vychovávání dítek mimo školu.« Národní jednota v Brně vydala ji svým nákladem anonymně roku 1851. V posledních třech kapitolách nalezla Němcová svoje myšlenky, již na Domažlicku projevované, o zřizování opatroven pro vesnickou mládež, úsilnou snahu opatřit pěstounstvím náležité vzdělání i samostatné povolání ženám, a v prvních třech částech vzor pro rozvrh své Babičky.

Mošner pocházel z Dolní Mrači u Konopiště a pamatoval se ze svých dětských let na vdovu Dorotku, která z dobroty srdce a z lásky k dětem starala se pečlivě o dětskou drobotinu celé vsi a byla milována dětmi i dospělými, takže jí obecně říkali pěstounka. Ta vzpomínka je patrně skutečná, ale Mošner rozvil ji v pedagogický návod, přeplněný příklady a mravným naučením. Všecky vzpomínky soustřeďují se k pěstounce a jsou seřaděny tak, že napřed jsou vylíčeny její životní osudy, její zlaté srdce a moudrá rozšafnost, s kterou děti vede k dobru, pak čistá světnice, kde děti shromažďuje, pak jeden den s pěstounkou, dopoledne domácí zaměstnání, odpoledne vycházka za ves, a konečně jeden rok s pěstounkou, jarní i podzimní hry dětí se závěrečným slovem o pěstounčiných naučeních a o jejím poměru k dětem i k lidem.

Ve vypravování Mošnerově je dosti nápadných shod, jež odpovídají skutečným údajům Němcové ze života

v Ratibořickém údolí: již sama povaha pěstounčina, jejíž muž býval i vojákem, škola a kostel, vzdálené půl hodiny cesty od vsi, pouť dětí do školy, popis školy, přástky, šílená Bára, toulající se krajem, vlastenecká naučení, pověry o hastrmanu, časté vložky vzpomínek a příběhů, vkládané do děje atd.

Jsou však i podrobnosti, jež přímo oznívají z »Pěstounky« v »Babičce«. Nejnápadnější shoda je mezi návštěvou myslivce u Pěstounky a pana Beyera u Babičky. V Pěstounce přijde myslivec, přinese dětem kapradí, kvetoucí mech, pupence, ukazuje jim jestřába, kterého ráno zastřelil, vypravuje o rozličných dravcích — býval vždy milým hostem. Slibuje dětem, že je vezme na lov s výrem, hocha Jeníka napomíná, aby se pilně učil ve škole, že jej pak vezme do učení, a na jeho prosbu ukazuje dětem ručnici. V návštěvě pana Beyera v patnácté kapitole Babičky opakuje se řada podrobností z tohoto líčení. Nejsou dokladem, že by byla Němcová z Pěstounky prostě přejímala. Naopak, právě tato kapitola je udělána z velmi živých vzpomínek a krásně zabarvena rozkošnou náladou. Shody jsou jen svědectvím, že Pěstounka poskytla Němcové podnět, jak seskupit obrázky z blaženého dětství, soustředit je k postavě babičky, která ovládala mysl autorky od první chvíle vlasteneckého probuzení.

Majíc jistotu, že z jejích vzpomínek vyroste ucelené, obsáhlé dílo, počala Němcová již v době své nemoci, koncem 1853, na něm pracovati. Chvílemi ustávala v práci, jsouc zaujata přípravami Friče na vydávání

BOŽENA NĚMCOVÁ
Podle Farského litografie.

»Prahy« a plány svých mladých návštěvníků. Ale Hanuš neustával ji povzbuzovat, a Němcová, šťastna uznáním i jiných přátel, kteří četli části rukopisu, spěchala rychle ke konci. Doufala, že v květnu bude rukopis hotov, ale práce se jí protáhla ještě přes celý červen 1854. Když skončila, byl Hanuš spokojen, ale nevěděl, kdo by chtěl převzíti náklad a zaplatit honorář. Nabízela rukopis Pospíšilovi, ale byla odmítnuta, že jsou zlé časy. Nebeský radil, aby zadala knihu Matici České, ale to zdálo se Němcové příliš smělou my= šlenkou — výbor Matice byl proti mladým velmi za= ujat. A tak zůstala Babička prozatím jen v rukopise.

Jádrem díla je poměr šesti= sedmileté Barunky k ba= bičce. Babiččina komůrka, procházky po lukách, první výpravy do školy, návraty babičky z kostela, nedělní návštěvy ve mlýně, zacházky k myslivcovům, babič= činy pohádky v zimě, — to jsou skutečné dojmy z dětství asi v tom věku, v kterém je líčena Barunka. Ale popis prostředí a osoby, rodina »Proškovic«, mly= nářovic, lesníkovic, hostinský, pan Beyer, Kudrna a jeho děti jsou kresleny ze vzpomínek pozdějších let, kdy ve skutečnosti dospívající dívka se dívala již zcela jinak na svoji stárnoucí babičku. Stejně vzpomínky na zvyky o svátcích a na význačné dny, otcovy návraty, jeho svátek, na Boží tělo v městě, obžinky, svatbu, odvod, bouřku, povodeň, pálení čarodějnic, jsou shuš= těny z řady let, kdy dospívající děvčátko mělo již realnější dojmy. Vypravování o Viktorce, babiččiny vzpomínky z vlastního života, episoda o záletném

Taliánovi, o paní Zuzance a jejím učeném pánovi, pocházejí z dívčích let, stejně jako upomínky na povodeň, na svatbu konanou ve dvoře 1832 a j. Návštěva Ratibořic roku 1844 poskytla živé detaily pro líčení známých míst, a vlastní čtyři děti Němcové ony rozkošné podrobnosti z dětského života, pro které teprve jako matka nabyla oné láskyplné pozornosti, s kterou jsou v Babičce kresleny.

Do reálných vzpomínek, ať již dle skutečnosti kreslených, ať z řady let zhuštěných, vmísila Němcová dvojí vymyšlený svět: paní kněžny s kontesou Hortensií, milující italského malíře, a Kristy s jejím hochem Mílou. Vévodkyni zaháňskou znala jen jako světlý zjev, jenž se mihal občas na koni na lukách a v lese, z nahodilých, chvilkových zastávek, když vévodkyně byla v dobrém rozmaru, a snad z obřadní návštěvy s matkou, která ji v dospělejších letech vévodkyni představila. Neužila ve své povídce těch dobrodružných historek, jež se o vévodkyni doma vyprávěly, ale vzpomínek na její přirozenou dobrotu srdce, laskavost k dětem, přívětivost k lidem, a vtělila v postavě paní kněžny svůj sen o ušlechtilé šlechtičně, která vlídně sklání se ke svým služebníkům i poddaným, ráda svoluje k sňatku milované schovanky s pouhým malířem, jen aby ji viděla šťastnou, stará se i o ubohého Kudrnu, aby netrpěl bídu, a svým vlivem zakládá štěstí vesnických milenců. Na Kristlu měla Němcová živou vzpomínku; ale Kristlina láska s Mílou je pouhá lidová povídka, kterou Němcová předtím prostěji zpracovala v »Dlouhé

noci« a v které proti idealisovanému světu paní kněžny staví idylicky líčený svět venkovanů, jehož nálada a mnohý detail jsou promíseny dojmy z Domažlicka.

Osnova těch osmnácti kapitol, v nichž se rozvíjí příběh babičky od jejího příchodu do Ratibořického údolí až do její smrti, je dělena ve dví. V prvních deseti kapitolách je to časově nehybný obraz »tichého života venkovského«, uvedený babiččiným přijezdem: den od rána do večera v malém stavení u stoky, nedaleko splavu, řada figur, jež denně neb občas přecházejí kolem, zastavují se návštěvou, pravidelné nedělní návštěvy ve mlýně, život v hospodě, občasné vycházky k riesenburskému myslivci, návštěva u kněžny, ve městě, svátek pana Proška, pouť do Svatoňovic. Druhá část jest, patrně vlivem Hanušovým, soustředěný popis událostí jednoho roku: počíná odjezdem kněžny a pana Proška, popisuje podzim, zimu, jaro, léto, svátky a zábavy i zvyky až k svátkům svatodušním, prokládá děj významnými časovými událostmi: povodní, cestou do školy, odvodem, návštěvami přátel, líčením přijezdu otcova, bouřky, obžinek, svatby, dokončuje příběhy v první části počaté a končí úhrnným závěrem i smrtí babičky. Příběhy babiččiny, odpovídající, až na některé omyly, skutečnosti, a Viktorčiny osudy, rozvedené z ústní tradice v umělou povídku, jsou stejnoměrně rozloženy do obou dílů.

Život v Babičce vyznívá v dokonalou harmonii, pramenící z věčné dobroty a lásky, jež, přes všechny

bědy, vládnou světem. Osud může býti různě štědrý k lidem: jedněm rozdává hojnost, blahobyt, moc, druhé udržuje v bídě, strastech a porobě. Ale jako příznivý osud sám o sobě neskytá štěstí, tak nepříznivý osud nedovede zabrániti štěstí, žije-li člověk pro štěstí jiných, úměrně věčnému principu dobra a lásky, na němž spočívá život. V přepychu a blahobytu snadno se naň zapomíná: ale pokorní a ponížení, sami zápasící se životem a nesoucí tíhu neblahého osudu, nacházejí v něm útěchu ve svých strastech a pravé štěstí.

»Neštěstím a bolestí očišťuje se člověk ode všech šlaků jako zlato ohněm.«

Babička je vtělením tohoto věčného principu dobra a lásky. Nedotčena kulturou a přepychem vyrůstá v chudé horské vesnici mezi lidmi, jimž práce a láska k bližnímu jsou samozřejmými povinnostmi života. Když dospěje, je jí cit lásky k muži novou povinností, jíž se oddává se stejnou oddaností. Následuje svého Jiřího, i když je pruským vojákem, až do Němec a do vojenského tábora, opouští rodinu i vlast. Když však muž zemře, nedává se zlákat žádnými výhodami a odchází s dětmi domů, k tvrdé těžké práci, jíž se chápe s láskou pro své děti. Nechce s nimi zůstat v cizině, aby se jí neodcizily. »Kdo by je tam... učil milovat svoji otčinu a mateřskou svoji řeč? Nikdo. Byly by se cizé řeči, cizím mravům naučily a konečně zcela zapomněly na svoji krev. Jak pak bych se mohla z toho před Pánem bohem zodpovídat? Ne, ne, kdo z české krve pochází, ať zůstane při českém jazyku.«

Děti dorůstají, rozcházejí se do světa, a babička v podvečer života přichází k dceři, aby vedla vnoučata toutéž cestou, kterou plynul celý její život: učí je víře v Boha, jenž je věčná dobrota a láska, učí je povinnosti žít v práci a pravdě všem lidem ku blahu a učí je milovat především svoji vlast, svůj jazyk a svůj národ, ponížený, pokořený, jenž však ve svém jádru, v lidu, zůstává věren nejvyšším příkazům života. Sama neuchyluje se od nich nikdy a rozsévá kolem sebe štěstí, sama jsouc šťastna.
Cítí soustrast s každým utrpením, od těch kačátek, roztrhaných mlsnými psy, až po ubohé děti Kudrnovy a šílenou Viktorku. Hájí pravdu proti křivdě, držíc se pevně a neohroženě svého přesvědčení. Jejím vlivem i mocná paní kněžna chápe svoji povinnost, starat se o blaho svých bližních bez rozdílu jejich postavení: hodný chuďas dostává místo, dívky své milence, selský hoch vrací se z vojny, život ratibořického údolíčka mění se v zázračnou idylu pozemského štěstí, vykvétajícího z dobroty a lásky srdce babiččina.
Není potřebí k tomuto štěstí ani kultury, ani bohatství, ani přepychu velkého města. Všichni ti lidé jsou přirození, dovedou žít s přírodou, cítit s ní, podrobovat se jí a těžit z její darů a její krásy. Milují přírodu a jsou touto láskou prostní, dokonalí a šťastní, cítí hluboce její život a souvisí s ní celým svým životem. Když se sejde riesenburský myslivec s panem Beyerem z Krkonoš, vypravují si o tom svém soucítění s přírodou, jež je uchvacuje i proti jejich vůli. Pan Beyer pohlédl jednou do oka postřelené srny a

od té doby nemůže zastřelit srnu — a když mu zemřela matka, žaloval svoji bolest osamělému smrku nad propastí, jenž je důvěrníkem jeho stesků: »Když jsem drsné tělo stromu obejmul, zdálo se mi, že je v něm život, že rozumí mým žalobám, a ratolesti jeho chvílemi nade mnou zašuměly, jako by se mnou vzdychaly a povídat mi chtěly o stejných bolestech.« A riesenburský myslivec, když jednou poráželi krásnou břízu, utekl do lesa, zdálo se mu, že jej bříza prosí, aby jí život nekazil. Pojala jej pak lítost, když ji spatřil na zemi s nehybným listím, jakoby byl vraždu spáchal. V srdci člověka, žijícího s přírodou, rozkvétají dobrota a láska bezděčně a čistě, ale lidská společnost dusí tyto city v prostných duších. Pan Beyer vypravuje o žárlivém vrahovi, kterého navštívil před popravou, nabízeje mu donést vzkazy známým do jejich společného rodného kraje. A vrah, dojat jeho soucitem, žaloval mu, jak byl vlastní rodinou, lidmi i milenkou odkopáván, až z něho udělali zlého člověka. A vzkazuje pak pozdravení starému smrku nad propastí v maršovském revíru, pod nímž po leta spával a jemuž své strasti svěřoval.

Tato životní filosofie, jíž je ideálem soužití s přírodou, vedoucí k víře ve věčnou dobrotu a lásku, k milování rodného kraje, rodiny, národa, k vytrvalé práci pro vzájemné štěstí všech, nevystupuje v Babičce nikdy tendenčně. Je jen čistým vroucím vyznáním víry srdce, zmučeného životními bědami, tvoří přirozený podklad uměleckého díla, jež vyrůstá z vroucích vzpomínek na minulá leta štěstí, a nabývá živé reality v posta-

vách, scénách a náladách, vytvořených mocnou tvůrčí fantasií z dojmů velmi ostře postřehovaných a hluboce procítovaných. Vnímavost Němcové pro jevy skutečného života a schopnost, podávat je se zdáním věrné kopie života umělecky zpracované, jsou mnohem dokonalejší, než u kteréhokoliv ze současných českých autorů. Stvořila typ idealisovaného života lidu na českém venkově v době předbřeznové tak živě v podrobnostech a tak mocně v základním pojetí, že zůstane trvale živý ve své dokonale umělecké formě.

Jeho životnost nespočívá ve věrné kopii dějů a postav z doby dětství Němcové. Postavy, prostředí, běžný denní život i význačné události daly Němcové jen množství detailů, dojmů, nálad, materiál a výzdobu pro umělecké dílo, jehož podstatou je její ideál dokonalého štěstí v životě, vyslovený úchvatným obrazem takového šťastného života, jenž se rozsvětluje v její duši pod tlakem utrpení ze vzpomínek minulosti. Dá se přímo doložit na příkladech, že tyto vzpomínky nejsou pouhou kopií skutečnosti. Tak před vraty ratibořického mlýna stojí od roku 1796 socha Panny Marie, Němcová však popisujíc mlýn, praví, že tam stála socha sv. Jana Nepomuckéko; a ještě řadu jiných údajů zjistil Vávra, jenž také našel vzor k učenému podivínu — o němž vypravuje babička cestou z Božího těla podle vypravování své známé Zuzanky — v profesoru J. Smetanovi, s nímž se Němcová setkala v Ratibořicích roku 1844. Historka o něm však, jak odešel na procházku a vrátil se teprv za několik dní,

týká se, dle pamětí J. V. Friče, Purkyně, který roku 1845 ve Vratislavi nahnal své hospodyni strachu takovým čtrnáctidenním výletem do Krkonoš. List, který dostala Kristla od preceptora, jest vzat z básní Klácelových, patrně úmyslně k ironisování Klácela, s nímž se Němcová právě tou dobou rozešla. Tragický příběh Viktorčiny lásky vypravuje Čejka roku 1844 jinak než Němcová v Babičce, a měl jej přece dojista od Němcové, která ve svém díle si pak příběh ten volně zpracovala. Ani postava babičky a její vypravování není podáno věrně dle skutečnosti. V listech ze Šumavy připomíná Němcová jinak povídku babiččinu o vzniku slziček, než jak ji cituje potom v Babičce, a neváhá přikládat babičce i krásné myšlenky, jež slyšela i odjinud. Na Domažlicku vyprávěla jí chudá žena o svém otci, který, když stromy z jara kvetly a vítr skláněl jejich větve k sobě, říkával: »Děti, bude hojně ovoce, stromy se líbají«. Výklad této ženy o lásce květin a stromů, i s tímto rčením, vkládá Němcová do úst babičce.

Ale nesejde na těchto odchylkách od prožité skutečnosti. Babička není národopisnou studií, ale uměleckým dílem, jež nepopisuje život českého lidu, ale vytváří jeho ideální typ, založený na ušlechtilé filosofii života a rozsvětlený zářivou náladou prostého, upřímného a vroucně cítícího srdce ženy, která nalezla pro své sny svůj originální a dokonalý styl.
Styl Němcové nebyl dostižen žádným ze současníků a v pozdější české literatuře je málo příkladů tak do-

konalé, vyrovnané harmonie slova a myšlenky, tak čistého a prostého výrazu citu a tak přirozené a přec umělé a vystižné mluvy. Neustálá korespondence s mnohými přáteli, v níž až příliš důvěrně, pravdivě a upřímně projevovala své myšlenky a city, vytříbila neobyčejně ono úchvatné umění pravdivého stylu Němcové. Je pravdivý především onou bezpečností, s kterou pro určité nálady a povahou odlišné postavy připadají Němcové výstižná slova, věty, rytmus řeči, sledující přesně rytmus myšlenek a nálad. Před Babičkou podléhal její styl, stejně jako její myšlenky, vlivu přátel, ač od počátku má onen význačný rys vnitřní pravdy. Po Babičce podléhá vlivu myšlenek, jež Němcová chce svými pracemi šířit, a zabarvuje se někdy charakterem publikací, do kterých píše. V Babičce dospěla k dokonalému souladu mezi myšlenkou, citem a látkou, a k nedostižné jemnosti v podání nálad a v kresbě výjevů a postav.

Němcová nalezla slovní výraz, jenž vyvolává bezděčně hluboké hnutí všelidských citů a živé, idealisované představy o životě českého lidu, drahé každé české duši. A čím častěji čtete její vypravování, tím hlubší je bezděčné pohnutí, jím vyvolávané. Němcová první nadobro překonala papírový a knižní styl, vyrostlý z čtení i ze zápasu se slovním výrazem a stvořila poetickou prosu z živého slova. A Babička je slovo živé, pronesené v době hlubokého ticha české literatury.

8.

V červenci, kdy Němcová v Praze končila Babičku, ztížil si Němec v Uhrách své postavení neopatrným výletem.

Nudil se v Darmotech, unaven neustálým čekáním a marnými prosbami. Z finančních nesnází pomáhal mu mladý, bohatý sládek Josef Daněk z Chlumce nad Cidlinou, s nímž se znali Němcovic již z Čech. Otec Daňkův prokázal rodičům Němcovým v Novém Bydžově mnohé dobrodiní, a Němcová, když jela z Ratibořic, zdržela se u Daňků v Chlumci. Mladý Daněk najmul z nadšení pro vzájemnost československou v Báňské Bystřici pivovar. Ale nedařilo se mu, chtěl si tedy koupit raději na Slovensku statek. Poslal v létě 1854 rodinu do Čech k tchánovi, okresnímu hejtmanovi Jírovskému, a přijel 17. července za Němcem do Darmot, aby s ním jel na několik dní do Bystřice, ocenit vyhlédnutý statek.

Němec věděl sice dobře, že mu finanční rada dovolení k odjezdu z Darmot dáti nemůže, ale byl by rád si vyjel a vydělal odhadem trochu peněz. Odjet bez dovolení bylo nebezpečno: nad Uhrami byl prohlášen stav obležení a bez pasu nebylo možno cestovat. Němec však neodolal: svěřil se vrchnímu komisaři Širokému a požádal jej, kdyby se po něm ptali, aby pro něj poslal. 20. července odjel s Daňkem; prohlédli si statek v Piešťanech, ale nehodil se jim. Zůstali několik dní v Bystřici, a Daněk nutil Němce,

aby s ním dojel do liptovské stolice, kde se mu nabízel jiný statek ke koupi. Němec opět váhal, ale 25. července přece odjeli. Přenocovali v Ružomberku, kde Daněk přes den chodil po svých obchodech, a na druhý den jeli dál do Svatého Mikuláše.

Sestoupili dopoledne v hostinci u četnických kasáren, ale sotva vešli do šenkovny, přišel četník a žádal na nich pasy. Daněk pas měl; Němec nemohl se vykázati než svým jmenovacím dekretem. Četníkovi byli podezřelí, odvedl je do četnických kasáren, a tam je prohledali. U Daňka našli mapu, na které bylo připsáno azbukou několik německých poznámek. Daněk psal rád azbukou — bylo to tehdy modou, jeho paní psávala mu dokonce azbukou německé dopisy — a azbuka byla asi příčinou, že je četník považoval za ruské emisary, kteří jezdí po Slovensku agitovat pro panslavism. Když našli mimo to u Němce ještě výnos, jímž byl suspendován a akta o vyšetřování a národopisné poznámky, odvedli je do budovy stoličního soudu k slúžnému, slezskému Němci, a tam je uvěznili.

Němec popsal později podrobně tuto čtrnáctidenní vazbu: ovšem píše chybně, že to bylo v červnu, říká, že jeli na výlet, nezmiňuje se ani o tom, že neměl pasu, ani že se nalézal ve vyšetřování a ujel bez dovolení. Sdíleli vězení s jakýmsi starým výběrčím daní, jenž byl souzen pro zpronevěru, výrostek v okovech jim posluhoval, a žalářník, Slovák, jim donášel jídlo. Mohli po budově soudu chodit volně, a když ani po

třech dnech nebyli ještě vyslýcháni, šli k stoličnímu přednostovi Kučerovi si stěžovat. Kučera nařídil slúžnému je vyslechnout, ale odmítl je propustit, dokud nedostane prý odpověď od vojenského velitelství z Prešpurka. Zatím však nařídil u Daňka v Bystřici i u Němce v Darmotech domovní prohlídku a čekal na její výsledek.

Němcovi prohledali byt dva úředníci se čtyřmi četníky a sebrali celou jeho korespondenci, svazek Palackého Dějin, Havlíčkovu podobiznu, francouzsky psanou marseillaisu, Arnoldův spisek o Košutovi, revoluční plakáty z r. 1848 a dvě bambitky. Uvěznění zatím domnívali se, že nutno čekat na odpověď z Prešpurka. Daněk dal Němcovi šedesát zlatých, jež poslali Pospíšilovi do Prahy pro Němcovou. Směli vycházet v průvodu hajduka na procházky za město a byli veselí: honili se o závod, koupali se ve Váhu a občas popíjeli se svým strážcem víno v krčmách. Ve vězení navštívilo je několik Čechů, v Mikuláši usedlých, jen evangelický farář Hodža nepřišel; sdělil jim později, že úmyslně, aby jim, jsa sám podezřelý z panslavismu, nepřitížil. Třináctý den přijeli z Báňské Bystřice přátelé, gymnasijní profesor Gočar a kaplan Plošič: naléhali na Kučeru, aby vězně propustil. Kučera, jenž měl již výsledek domovní prohlídky v rukou, svolil druhého dne s podmínkou, že uvěznění opustí stoliční soud podvečer, nenápadně, a že se odeberou přímo do svých domovů. Poslechli, ale když Němec přijel 11. srpna domů, dověděl se o domovní prohlídce a dostal dva dny

na to výnos z 3. srpna, jímž se mu pro nedovolený odjezd z vykázaného místa odnímá již za srpen plat na výživu. Musil dvakrát úpěnlivě prosit, než mu opět plat přiřkli — a doznal při tom neopatrně, že úmyslně o dovolení k odjezdu nežádal, poněvadž věděl, že by ho nedostal.

Němcová ztratila tím na čas i ten skrovný příspěvek, který jí muž posílal na děti, jež se samy ještě živit nemohly. Karel byl učedníkem u zahradníka Fialy ve Společenské zahradě, Dora a Jarouš měli jít po prázdninách do školy, a nebylo ani na školné, ani na šaty, ani na jídlo.

Pospíšil, odmítnuv Babičku, slíbil vydávat po druhé národní báchorky za hubený honorář pěti zlatých za arch; strhnul si však třicet zlatých za knihy z pobytu domažlického nevyúčtované. Vydání dopadlo uboze: je ledabylé, přeházené a špatně tištěné. P. Štulc, jenž často býval u Staňků, nabídl Němcové, aby překládala pro dětskou knihovnu, kterou Hölzl v Olomúci chtěl vydávat podle Familienbibliothek profesora Jarische. Němcová odepřela překládat plané, duchamorné, mravoučné povídky, které jí poslali, a nabízela se, že udělá sama původní knihovnu knížek přírodopisných, historických, národopisných, prokládaných pěknými původními povídkami. Hölzl na to nepřistoupil.

Naděje na jiný výdělek nebyla žádná, Němcová byla nucena opět prosit, a naléhavě, na vše strany o pomoc. Píše koncem srpna 1854 Antonínu Markovi, děkanovi v Libuni: »Prosívala jsem často za

jiné lidi, činíc to ráda, bez ostychu, nyní ale, kdežto neštěstím přinucena, za sebe samu a svoji rodinu prosit mám, přichází mi to za těžko i tenkrát, když k nejšlechetnějšímu srdci se obracím.« Líčí svou bídu a dodává: »Nereptám proti bohu, ale mnoho na mne ukládá.« Šemberovi do Vídně současně žaluje prostě: »Máme mnohdy hladu dost.« Její přátelé byli dojati jejím neštěstím. MUDr. Staněk prosil Marka, aby přispěl »pro tuto ušlechtilou duši, pro tu nešťastnou paní«, a Marek dal. Dal i Šembera, a sama paní Mužáková, když jí Žofie napsala do Světlé o bídě její bývalé přítelkyně, ptala se, jakým způsobem mají přispěti. Antonín Skřivan, jenž měl soukromý obchodní ústav, agitoval horlivě mezi známými, aby se zavázali k pravidelným měsíčním příspěvkům.

Sbírka, na kterou přispěl kruh známých, vytrhla Němcovou na čas z nejhorší bídy, ale šlo o to, jak ji zabezpečit s rodinou trvale. Pražské dámy měly s ní sice soustrast, ale neviděly v ní velikou spisovatelku, které by měl být stálou podporou zabezpečen klid k uměleckému tvoření; naopak, netajily se svými názory o jejím neodvislém způsobu života. Žofie píše obaleně sestře Johaně: » . . . těmi příspěvky jí sice bude pomoženo na čas, ale to jsou jen palliativy a po nich se někdy neduh i zhoršívá. Co jí schází to je pevná podpora, to je osobnost, ku které by mohla míti důvěru a která by ji tou kluzkou drahou našeho života vedla.«

Pomýšlely s počátku na to, aby se Němcová naučila

»nějaké živnosti«. Pak jí radily, aby, podobně jako její přítelkyně Jindřiška z Rittersberků, brala na byt zámožné dívky z venkova a vodila je do společnosti, Wenzig jí nabízel, aby se stala řiditelkou dívčího ústavu, o kterém dámy se tehdy radily. Němcová však obě tyto rady odmítla. Pochopila po roztržce s paní Mužákovou, že ve společnosti není pro ni místa. O vychování žen měla jiné názory než matky zámožných dívek z venkova a znala příliš dobře, již z prvního pražského pobytu, věčné plány o dívčím vzdělavacím ústavu, než aby jim byla věřila. Řiditelství ústavu převzala místo ní Honorata Zapová a udržela jej jakž takž do své smrti pomocí příspěvků i z Polska vyprošených.

Němcová v prvních chvílích po nešťastné zprávě z Uher sklesla na duchu, a ačkoliv se neodhodlala přijmout nabídky pražských dam, chtěla vzdát se literatury a uchytit se v jakémkoliv zaměstnání, jen aby opatřila výživu dětem a sobě. Její přátelé lékaři chtěli jí opatřit místo společnice u zámožné, melancholické dámy, která byla léčena v pražském ústavu choromyslných. Němcová litovala sice, že bude odloučena na celé dny od svých dětí, ale lákal ji plat tří zlatých denně, jenž by ji byl zbavil všech starostí o domácnost. Zatím však, když měla nastoupit, zhoršil se stav nemocné do té míry, že společnice nesnesla. Němcová, zklamána, obrátila se na Šemberu, prosila jej, aby jí zaopatřil jakékoliv místo, třeba i za domovnici ve Vídni, nebo společnici na cestách, ale prosila marně.

Němec konečně v listopadu 1854 se dočkal žaloby, motivované, s odkazem na § 331 zřízení finanční stráže, porušením služebních předpisů. Obsahovala šest bodů, z nichž dva byly výsledkem nového vyšetřování. Za prvé byl obviněn z autorství článku v Národních Novinách 1849 č. 178, namířeného proti Němcům a německé řeči: to byl výsledek vyšetřování v Nymburce. Po druhé pro list z 4. května 1852, v němž prý projevil zášť vůči Maďarům a naději, že plémě to bude brzy vyhubeno. Za třetí provinil se, že r. 1848 opustil bez dovolení okres sobě svěřený, když odešel ze Všerub k poslanecké volbě do Klenče — to bylo vše, co nalezl auditor na Šumavě. Za čtvrté byl viněn, že samovolně a tajně odešel 1854 z Darmot, vystavil se v liptovském komitátu zatčení, čímž poskvrnil čest finanční stráže. Za páté vyčten mu výsledek domovní prohlídky po zatčení: podobizny mužů vládě nepřátelských, Havlíčka i Košuta, a revoluční píseň marseillaisa. Na konec uvedeno nejtěžší obvinění, udání F. Webera a J. Kirschnera z 10. května 1853.

Němec napsal na každý bod obžaloby obšírnou odpověď: článek v Národních Novinách přičetl ženě a hájil se tím, že článek ten nebyl namířen proti němčině: vyplynul, jako jiné takové články, i ve vládních listech otiskované, z tehdejší nálady. Tvrdil, že němčina stala se mu druhým zvykem, a že s rodinou veřejně mluvíval téměř vždy německy. Popírá nepřátelský úmysl proti Maďarům ve svém soukromém listě a odvolává se na svoji oblibu mezi Ma-

ďary. Volbou v Klenči nezanedbal povinnost, odešel jen na několik hodin do sousedství. Odjezd z Dar= mot omlouvá jen, že nebyl tajný: byl podniknut z ohledu na úsporu pro rodinu; bezdůvodné zatčení nezavinil a bez pasu mohl prý jeti proto, poněvadž nepřekročil hranice okresu své bývalé působnosti. Obrazů v bytě u něho nalezených k nijakým úče= lům neužíval, měly prý pro něj jen »pekunierní« cenu, a nemohou být svědectvím o jeho smýšlení.

Konečně zamítá rozhorleně udání obou udavačů. Webrovi býval přísným, ale spravedlivým před= staveným, ostatně nechoval se k mužstvu nikdy dů= věrně, věda, jak důvěry takové bývá zneužíváno. Weber se mstí, a udání jeho po tolika letech ne= může být spolehlivé, když r. 1853 uvádí slova, jichž Němec prý užil r. 1848. Kirschnerovo udání není svědectvím, poněvadž Kirschner je žalobcem. Kdyby bylo pravdivé, bylo Kirschnerovou povinností udat Němce hned tehdy, roku 1848. Pozdní udání svědčí jen o nízké povaze a zlém úmyslu. Němec připouští, že tehdy ve Folmavském pivovaře hovořili o politi= ckých událostech, popírá však udané výroky. Kirsch= ner řeč jeho schválně překroutil, jsa Němcovým politickým nepřítelem. Němec končí svoje hájení ujištěním, že měl vždy blaho Rakouska na mysli a dovolává se osudu mužů, kteří v bouřlivé době stáli v čele hnutí, dnes však zaujímají první místa státní správy: proč tedy on, muž bezvýznamný, má být volán k zodpovědnosti.

Odpovědí Němcovou bylo vyšetřování skončeno,

a akta poslána v prosinci do Vídně. 14. února 1855 dostal Němec dovolení odjet do Prahy, kde od 1. dubna měl poukázán plat na výživu.

9.

Zatím co Němec v Ďarmotech skládal odpověď na žalobu, zápasila Němcová v Praze s bídou a nacházela útěchu ve styku s přáteli z družiny Fričovy a s Lamblem. Lambl seznámil ji v polovici října se svou matkou a sestrou, jež přišly za ním z venkova a bydlely s ním na Františkově nábřeží. Jeho sestra doprovodila ji ve výroční den Hynkova úmrtí na jeho hrob a pak chodívaly společně často na vycházky do pražského okolí. Němcová je navštěvovala téměř denně, čítávala jim své práce, Slovenské pohádky, »V zámku a podzámčí«, radila se s Lamblem dlouho do noci, a Lambl ji pak, ač unaven celodenní prací, provázíval ještě domů do bytu na Hrádku pod Emauzy, kam se v říjnu 1854 přestěhovala.

Lamblova sestra vzpomínala ještě po letech s rozechvěním na úžasný dojem, jímž Němcová každého okouzlovala: na její něžný a líbezný hlas, na snivé, smavé oči, ušlechtilé rysy, krásnou postavu a zvolné, rozkošné pohyby. Lambl podlehl znovu jejímu kouzlu, ale Němcová, ač vroucně k němu lnula družným přátelstvím, sblížila se tou dobou důvěrněji s Fričovými druhy, kteří byli nadšeni její Babičkou a vymáhali na ní pokračování jejích vzpomínek z mládí.

Němcová psala jednomu z nich, (snad Hansmannovi?) dlouhé listy, v nichž vyprávěla upřímně o svém minulém životě, o poměru k babičce, o pobytu v Chvalkovicích, o svých dívčích letech. A do svědlých, šťastných vzpomínek mísily se jí teskné úvahy o pozdějších dobách, o prchavých chvílích štěstí a o bolestných zklamáních. Sestupovala — jako kdysi Nebeský — do »Valhaly« srdce svého, prožívala minulé okamžiky blaha, a tesknila sama nad sebou. Co píše, zdá se jí bledé, plané, chladné, cítí, jakoby měla v žilách led. »Až bych nad sebou plakala, když se pozoruji, a přece ve mně hoří plamen nejprudších vášní. Mnohdy hrůzou přemožena rozprostírám rámě, abych celý svět k prsům přitiskla — mnohdy zatoužím po muži, který by mne tak miloval, jako já bych milovala jeho — ale . . . je pozdě na takové ideály«.

Když přehlíží svůj život, všechny ty bolesti, trpká zklamání, jež ji vháněly na pokraj zoufalství, jest jí, jakoby těžký mrak tížil její duši. Zdá se jí, že je na světě zbytečna, pohrdá životem, ale »navzdor tomu neztratila jsem důvěru a lásku k lidem«. Děti jsou jí útěchou, ale nemůže potlačit ve své bídě trpký vzdech: »Kdyby těch nebylo, bylo by ovšem jináče«. Ošklivý podzim zesiloval jen její smutnou náladu. Toužila po jaru, ven, do přírody, na daleké cesty, ale spokojovala se s tichou resignací, v níž se chvějí potlačované slzy, s líbeznými sny, v nichž si splňuje všechny ty tužby, které jí život odepřel. ». . . když není skutečnost, ať blaží sen! Jak často uko-

jila jsem touhu po moři — ve snu, jak často se těšívala v rozkošných krajinách — ve snu. Sen mi přivádí drahé osoby, jež nikdy více nespatřím, ve snu bývám někdy celá já — bývám šťastna na chvíli. Proč pak naříkat, že to jen sen — když mi zůstane toho pocit celý den . . . Pod tou prachovou peřinou se to spí teple a příjemně . . . tu člověk se ukryje před veškerou zlostí osudu a zapomene na ten chladný svět«.

Z té družiny mladých přátel zaujal ji nejvíce medik Hanuš Jurenka. Byl drsný, prudký, přímý, sám Frič vzpomínal na něj po letech srdečněji než na ostatní. »Sami přihlásili se ke mně milý, nezapomenutelný tovaryš, kandidát lékařství Em. Holub . . . a s ním i hřmotný, mnohomluvný kamarád Jurenka. Oba sice pero nenamočili, ale brali vřelý podíl na našich poradách, i potírali s velikou opravdivostí, jeden klidným vtipem, druhý přímo vyzývavým posměchem brzké mé literární protivníky.« Jurenkovic bydlili v Hybernské ulici, v jejich bytu scházela se živá společnost: bratří Grégrové, Sladkovský, Habětínek a bavívali se vesele a hlučně. Hanuš znal se dobře s Bendlem, jenž poznal Němcovou již jako student o prázdninách v Nymburce, po jejím návratu z Uher se jí s počátku kořil, ale pak s ní žil v srdečném, kamarádském styku. Byl čilý hoch, tmavovlasý, čiperných očí, ač nosil brejle, choval se uhlazeně, uměl vtipně hovořit, neměl téměř z čeho žít, ale spoléhal se na P. Štulce, jenž mu sliboval zaopatření. Němcová, chodíc do trhu, nosila své rukopisy v ko-

VÁCLAV ŠTULC

šíku Štulcovi, Štulc je dával Bendlovi, jenž nad nimi sedával se svým spolubydlícím Petrákem.
Bendl chodíval pak k Němcové téměř denně, byla důvěrnicí jeho srdečných strastí. S Bendlem přicházel i Jurenka. Němcová hostila přátele čajem, koláčky, jež zbyly od chudého oběda — děti měly Bendla rády a schovávaly mu samy ze svých dílů — ob čas i doutníkem, a Bendl se jí odvděčoval lekcemi ruštiny. Pražská společnost, která za svoje podpory cítila se oprávněnou sledovat zevrubně soukromý život Němcové, vytvořila z těchto čajových táčků pověst, »že svůdná naše spisovatelka vlákala prý do svých sítí bohatého Rusa, jehož vyssála, až se dostal na mizinu«.
Bendl zůstal Němcové pouhým kamarádem a učitelem slovanských jazyků — ale Jurenka stal se jejímu srdci drahým. Jeho smělé, bezohledné vystupování, rozhodné a povýšené soudy, jí imponovaly. Kořila se jeho energickému duchu a podlehla oddanému citu k muži, jenž vzbudil v ní znovu sen o věčné, věrné, vzájemné lásce, provázené ideálním přátelstvím a mocným povznesením splynulých duší. »Jaké mocné, nevyzpytatelné kouzlo, ptám se mnohdy sama sebe, spočívá v jistém člověku, že nás jediný jeho pohled, jediný potisk ruky o všecku sílu připravit může, že chvění jeho hlasu jako třtinou námi zmítá? Proč pokojně bije srdce, když jeden přítel ruku nám stiskne, proč potisk druhého žár do žil vlévá? Já poznala moc toho kouzla, a podala se mu bezbranně, s celou vroucností své duše.« Přátelům zdál se Jurenka často drsný,

rozmarný, stěžovali si naň, nevěřili, že bude jednou velkým mužem, a dívali se nepříznivě na jeho styk s Němcovou.

Ohéral mluvil příkře proti němu a psal o Němcové zbytečné důvěrnosti Hansmannovi do Brna, ale Němcová hájila vášnivě svůj poslední sen o štěstí, jemuž se oddala s celou duší, bez ohledu na úsudek a nepřízeň veřejnosti. Neviděla slabých stránek zbožňovaného muže, zdál se jí heroem, jejž styk s ní rozohní k velkým, smělým činům. »Pro vás byl všelijaký,« píše Bendlovi po půldruhém roce, »pro mne ale byl jediný, jehož jsem stavěla nade všecky vás! Já bych mu byla věnec z hvězd nejskvělejších spletla nad čelo, do nebes bych ho byla vnesla, aby nade všemi skvěl se. Já nezkoumala, zdali hoden toho, protože jsem ho milovala. Snad ho bude dosti ženských ještě milovat, ale tak bezohledně a vroucně žádná, ani žena, ani děvče (to dokonce). Snad i on to někdy uzná, ačkoliv nebude nikdy vědět, co jsem já proň zkusila!«

Jurenka přestěhoval se do téhož domu, v němž bydlila Němcová, psal vyhýbavě sestře, když mu v listopadu činila výčitky, a vzdoroval všem pomluvám. Po čase však přece jen jej to tísnilo, býval mrzut, ale Němcová snášela pokorně jeho zlé rozmary, třesouc se o své štěstí. Počátkem 1855 však chápala přece, že Jurenkova nálada mění se trvale, opojení zmizelo, zůstala jen všední bída a úmorné plahočení za skývou chleba.

Chodila v sešlých, beztvárných šatech, v roztrha-

ných botkách, vypůjčovala si drobné obnosy od Vrťátka, od Hlavsové, od Purkyně a sháněla dětem po známých obědy, nemajíc někdy sama co jíst. Koncem března podařilo se jí konečně pohnout Pospíšila, aby vytiskl Babičku, současně však oznámil jí muž, že přijede domů. Když přijel, neměl peněz — poukázali mu je teprve v polovině května — litoval dobrých časů v Uhrách, kde žil laciněji, volněji a nacházel u obchodníka Garby pohoštění i společnost. V Praze nezbylo mu než sedět celý den v těsném bytě: kouřil celý den, četl, zlobil se na celý svět a huboval na ženinu literární práci. A když konečně dostal peníze, nechtěl platit víc, než posílal z Uher, ačkoliv Němcové ubyly podpory, které dostávala občas od známých, dokud byla sama.
Němcová stěží stačila upravovat korektury Babičky, rychle pokračující, a psát povídky, jež tiskla v Perlách Českých, a při tom sháněla ještě Jurenkovi informace, jak by bylo možno vstoupit za lékaře do ruského vojska — zuřila právě krymská válka.
Její společenské postavení bylo zničeno policejní dohlídkou a bídou: byla odkázána na podpory, spíše ještě almužny těch, kteří nepřáli jejím mladým přátelům — ale to jí nevadilo, aby nežila po svém. Když Havlíček po svém návratu z Brixenu koncem dubna 1855 zajel do Prahy, vyhýbali se mu bývalí známí jako psanci. Ale Němcová, sotva jej shlédla na Příkopech, běžela k němu, srdečně jej vítajíc. Na jeho ironickou poznámku, aby si s ním nedělala ostudu, odpověděla vesele: »Eh co — já si z vlády nic nedělám.«

Byla psancem jako on, a jako i Palacký tou dobou. Jak se k ní chovali její dřívější přátelé, to napsal jasně Erben. Šembera jej žádal koncem dubna 1855, aby se zeptal Němcové, dostala-li peníze, které jí poslal. Erben odpovídá: »Nemohu k ní dojíti ... vím totiž, že ona pod přísnou dohlídkou jest, a že se na každého pozor dává, kdo k ní přijde. Ona to ví také, a přece tak neopatrná jest, že návštěvy ráda přijímá, a zvláště to jí mám za zlé, že některé z mladšího pokolení spisovatele, jichž hlava je pověstný Frič, okolo sebe shromáždí — snad proto, že jí lichotějí. Nyní tu již od několika neděl jest také její muž — druhá příčina, proč se člověk v úřadě postavený příbytku jejího varovati musí.« Erben tedy přání Šemberovu nevyhověl, dokud Němcovou náhodně nepotkal. Pak napsal Šemberovi 23. května 1855: »Shledal jsem ji velmi jaksi sešlou, a skoro bych mohl říci poněkud spustlou — není divu, ke vší předešlé starosti o sebe a o rodinu přišel jí nyní ještě muž na krk.«
Erben její literární práci uznával. Ve své Kytici udělal Zlatý kolovrat a Vrbu podle její pohádek, ač toho v poznámkách neuvedl, posoudil příznivě v soukromém listu její příspěvky do Lady Nioly a veřejně v Obzoru později její Babičku, ale osobně byl k ní upjatý a odmítal jí radit a pomáhat. Když v oné nahodilé rozmluvě Němcová mu vykládala, že by ráda jela na Slovensko sbírat pohádky, nemá však peněz, »pokrčil ramenoma, že je to těžká věc«, že neví, »aby se kdo našel, kdo by na takové věci co obětovati chtěl«. Erben měl asi soukromé důvody, pro její styk

s Jurenkou, svým švagrem, proč tak na Němcovou zanevřel, a její poměr k vládě byl mu záminkou, aby s ní přerušil styky. Havlíček ji navštívil. Zamýšlel získat příspěvky, aby mohl vlastním nákladem vydávat spisy vynikajících českých spisovatelů, a chtěl i Němcové tím pomoci; jeho nemoc mu zabránila uskutečnit tento podnik.

10.

Radostné rozechvění z důvěrného styku s Jurenkou povzbuzovalo Němcovou k úsilné literární práci a k novému uměleckému tvoření. Pospíšilovi nabízela, že doplní druhé vydání pohádek novým, osmým svazkem. P. Řezáčovi dodávala do Štěpnice, která roku 1855 počala vycházet, dětské hry a říkání, připravovala sbírku valašských písní, dialektický český slovníček, prohlížela svůj slovenský materiál, ale mimo to počala tvořiti nové povídky ze svěžích, hluboce cítěných nálad.

Nebyla chtivá literární slávy — zakazovala přátelům, aby uveřejnili její podobiznu, — ale pociťovala čistou rozkoš z uměleckého tvoření, těšila se, že svou literární tvorbou prospívá svému národu. »Poctivé srdce, upřímné snažení, stát se vždy dokonalejší, prospět národu seč síly moje jsou — to jest to jediné, co mne nad obyčejné ženy staví, které pro nic nejsou na světě.«

V její tehdejší tvorbě střídá se trojí, ostře od sebe odlišná nálada: Nejprve rozkošné, světlé vzpomínky

v »Karle« a v pohádkách »O dvanácti měsíčkách« a o »Bačovi a šarkanu«. Pak hluboká soustrast s lidskou bídou a bolest nad těžkým osudem trpící ženy v »Sestrách« a v »Rozárce«. Konečně v roce 1855 hořká ironie a ostrý posměch ve »Výkladu historie« a v »Kávové společnosti«.

Frič chystal na podzim 1854 almanach, jenž měl být vyznáním víry družiny jeho přátel. »Lada Niola« vyšla pak počátkem prosince. Hanuš, jenž s Krolmusem měli asi podíl na jménu staroslovanské bohyně v čele almanachu, uvítal nový literární projev sympaticky, stejně jako Klácel, Tyl i Havlíček v Brixenu. Ale Slovanské Noviny bratří Jirečků ve Vídni odsoudily Ladu Niolu počátkem ledna po mravní stránce tvrdými slovy, a Palacký, Štulc, Nebeský, Vocel i jiní postavili se proti mladé družině odmítavě. Němcová, která jediná z účastníků dostala honorář, uveřejnila v Ladě Niole pod pseudonymem »Ludmila z Hrádku« povídku »Sestry«, a pod svým jménem slovenskou pohádku »O dvanácti měsíčkách«.

Pohádku »O dvanácti měsíčkách« slyšela Němcová vyprávět od své služky Marky roku 1853 v Darmotech, dojista však ne v té dokonalé podobě, v které ji napsala. Vytušila z ní správně mravní podklad lidových pohádek, spravedlivé vyrovnání dobra i zla již na tomto světě vlivem nadpřirozené moci, procítila jej z hloubi své láskyplné duše a rozvila jej v úchvatnou, dokonale harmonicky vyznívající náladu. Její živý zájem o dívčí osud dodal líčení útrap krásné pastorkyně Marušky něžnou, vroucí účast s pokornou,

pracovitou dívkou, sestrou všech těch líbezných dívčích postav jejích povídek, od českých báchorek až k náčrtku »O cestě z pouti«. Vzpomínky na život lidu slovenského rozsvětlily se stejně jako »V chýši pod horami« v rozkošný obrázek úvodní o životě tří žen, zlé Holeny, dobré Marušky a její nesrdečné macechy, podaný prostě čistým rytmem lidového vyprávění. Příběh sám rozvíjí se dramaticky živým postupem ve třech větách, opakujících v dokonalém souladu stupňovanými variacemi tytéž stylistické obraty, týž rámec děje, ale vytvářejících trojí zcela různou, úchvatnou přírodní náladu jara, léta a podzimu; končí pak mocným, tragickým závěrem zimní bouře, jenž vyznívá v harmonický akord věčné spravedlnosti vesmíru.

Povídka počíná krutou disonancí mezi dobrem a zlem. Škaredá Holena chce zničit krásnou Marušku; zachtělo se jí v lednu vůně fialek, posílá pro ně nevlastní sestru do třeskuté zimy: »chci je mít za pasem, abych mohla k nim čichat«. Maruška bloudí sněhem až na vrchol hory, kde kolem ohně sedí dvanáct Měsíců, a dialog, jenž se rozpřádá mezi ubohou slovenskou dívkou a vládci světa, je rozkošný svou prostou životností. Leden postupuje své místo Březnu, Březen máchne kyjem, oheň vzplane. »Sníh začal roztávati, stromky začaly pučeti, pod bůčkami zelenala se travička, v travičce růžověla se poupátka chudobek, a bylo jaro. Pod křovím, uschovány pod lístkami, rozkvětaly fialky, a než se Maruška nadála, bylo jak by modrou plenu prostřel.« Druhý den zlá

Holena, hovící si u pece, žene Marušku do lesa na jahody. Maruška probrodí se sněhem k ohni, Červen zasedne k vládě, oheň jeho pokynem vysoko vzplane. Žárem ohně »roztál sníh ve chvilce, země se zazele= nala, stromy obalily se listem, ptáčkové začali pro= zpěvovati, rozmanitých kvítků po lese rozkvétalo — a bylo léto. Pod bůčkami bílých hvězdiček jak by nasil. Vůčihledě se ale měnily ty bílé hvězdičky v ja= hodky, skokem zrály a zrály, a než se Maruška na= dála, bylo jich, jakoby krve rozlil«.

A po třetí zachtělo se zmlsané Holeně červených jablek. Maruška spěchala závějemi přímo na vrch k ohni, vlády ujal se Září: »vatra rudě zahořela, sníh se ztrácel, ale stromy neobalovaly se listem; jeden lísteček po druhém opadával, a chladný větřík je roz= nášel po zažloutlém pažitu, jeden sem, druhý tam. Neviděla Maruška tolik rozmanitých kvítků. Po stráni kvetla turanka, červenaly se klinčoky, v údolích je= senka, pod bůčkami rostlo vysoké kapradí a hustý zimozeleň. Maruška se dívala jen po červených jabl= kách, a tu vidí vskutku jabloň, a na ní vysoko mezi ratolestmi červená jablka.« Holena, zvědavá, v teplém kožíšku a s plenou na hlavě vydá se sama do hory, pohádá se urputně s měsíci a odejde hledat domnělou čarovnou zahradu. Velký Sečen však zachmuřen máchne kyjem. »V tom okamžení zachmuřilo se nebe, vatra nízko jen hořela, sněh začal se sypati, jak by cíchu rozsypal, ledový začal dúti vichr po hoře. Ho= lena nevidí na krok před sebe, bloudí, bloudí, padá do závějí, oudy jí slábnou, křehnou. Ustavičně sněh

se sype, ledový vítr duje.« Matka jde hledat dceru, nenalézá stopy, volá marně. »Bloudila, bloudila dlouho, sněh se sypal, ledový vítr dúl po hoře.« Maruška zatím hospodaří v chaloupce, vaří, obstarává kravičku, přede, plna úzkosti vyhlédá macechu a sestru do tmy. »Nebe se třpytí, zem se svítí — člověka nevidětí.«

Všechna vroucí láska k přírodě, tak význačná pro povahu Němcové, všechna něžnost mysli, kterou tak často projevovala mluvíc o květinách, zahradách, lesích a lukách, rozkvetla v této povídce, prozářená čarovnými sny o tajemném životě přírody, láskou ke všem dobrým bytostem a vírou ve věčnou spravedlnost — v nejkrásnější pohádce, kterou kdy napsala.

Druhá povídka, psaná pro Perly České pod jménem Š. Danieli, O bačovi a šarkanu, má později ve sbírce slovenských pohádek slohové dodatky a řeč víc poslovenštěnou. Němcová neměla k ní základem pohádku slovenskou, ale dvě různé pověsti: o hadím králi, jenž spí se svými poddanými v zimě ve skále, a o draku, na němž jezdí černokněžník. Němcová, vzpomínajíc na své návštěvy na salaších, rozveselená svěžími, radostnými vzpomínkami, vytvořila z lidových pověr svou vlastní pohádku žertovně nadechnutou, o zvědavém, dobráckém bačovi, jenž opravdu nakonec neví, jestli se mu to všechno jen nezdálo. Viděl jednou na podzim hady otvírat pomocí kouzelné zelinky skálu, vlezl za nimi, přespal v skvostné jeskyni zimu, ale než vyšel, musel slíbit hadímu králi, že o tom pomlčí. Když vyjde, je jaro, spatří v košiaru

ženu, plačky vypravující pěknému pánovi, že bača zmizel. Ženu ukonejší, ale pán, černokněžník, vynutí na něm, aby mu skálu zelinkou otevřel. Černokněžník vyvolá pak ze skály zaklínáním šarkana, káže bačovi hodit na draka ohlávku, ale nastane tma, a drak, dýchaje ohněm, vznese se s bačou k nebi. »Země se otřásala, kamení sypalo se s vrchů dolů. Zlostně mrskal si šarkan boky; který bůček, kterou jedlinu zasáhl, zlomil jako proutek, a vody tolik na zem chrlil, že tekla po vrchách dolů jako Váh.« Bača zapřísahal draka, ale marně. Až se objevil skřivánek, bača jej poslal k Otci nebeskému prosit, Otec nebeský poslal zlaté písmo na březové blánce, skřivánek je pustil šarkanu na hlavu, a šarkan se spustil s bačou na zem.

Způsob, jakým Němcová vystihla v této povídce naivní lidové představy a lidový humor, je rozkošný. Zřetelný úmysl, vylíčit šarkana jako přírodní mythus, zpodobení jarní bouřky s prudkým přívalem vod, nemusí být právě výmyslem Němcové. Slováci rádi si vypravují takové mytické alegorie přírodních jevů, aniž při tom třeba myslit na prastarou mytickou tradici z primitivních časů.
V Perlách Českých je také »Karla«, světlý, živý obrázek z domažlických vzpomínek. Rychtář ve Stráži, jeho žena, Markyta Drahoňová, vdova po vojákovi, jenž zemřel v cizině, starý vysloužilec, jsou staří známí a přátelé Němcové, kteří se objevují již v listech ze Šumavy a v pohádkách, stejně jako vesničtí hoši a děvčata. Příběh Markyty, která vycho-

vává svého Karla od malička v dívčích šatech, aby jej uchránila před vojnou, až doroste v statnou »Karlu«, zamiluje se do své družky, rychtářovy dcerky, dá se sám odvést, a na konec pomocí kmotra důstojníka a rychtáře slaví svatbu, je Němcové podnětem, aby rozvíjela rozkošné obrázky z chodské vesnice a vzpomínala na rozmanité podrobnosti, s láskou odpozorované a svěže líčené.

V »Sestrách« je motiv o osudu svedené dívky, v »Barušce« smírně zakončený, rozveden tragicky. Látkou bylo Němcové vypravování, jež slyšela v Zaháni, když tam přijela z Nymburka na návštěvu. Žena jejího bratra Josefa byla dohližitelkou v Etzersdorfské trestnici u Zaháně a vyprávěla o dvou děvčatech, odsouzených pro vraždu dítěte. Němcová počíná světlou náladou červnového večera a popisem dostaveníčka Hedviky s mladým myslivcem Robertem. Líčí pak živě slavnost v zámeckém parku a šílenou bolest děvčete, jež spatří svého svůdce po boku kněžny a pozná v něm knížete. Nato kreslí v pochmurných rysech obraz ženské trestnice, mši v kapli, kde mezi trestankami klečí Hedvika, její sestra Johana, jejíž muž, sedlák Burckhard, stojí v pozadí kaple. Hedvika porodila mrtvé dítě, Johana je zahrabala na křižovatce, ale psi našli mrtvolu a sestry byly odsouzeny do žaláře. Když Johana vytrpí svůj trest a opouští vězení, umírá Hedvika ve své cele žalem. Povídka končí pohřbem nešťastné trestanky na pusté pláni. Když spouštějí mrtvou do hrobu, jede kolem v kočáře její svůdce. Burckhardův bratranec chce se vrhnout na

knížete, ale Johana jej zdrží: Hedvika před smrtí odpustila svému svůdci. A sedlák končí: »Bůh soudiž: on vidí, kdo koho šidí.«

Těch několik scén, velmi náladově a dramaticky rozvitých a se schválným kontrastem proti sobě položených, má patetický styl, jindy neobvyklý u Němcové. A závěr vyznívá žalobně proti osudu, ač ani v tomto zoufání nad bídou života nevzdává se Němcová své víry v moc dobra a lásky, která i v utrpení vede k odpuštění.

V »Rozárce«, která vyšla v Poutníku z Prahy na rok 1855 pod názvem: »Pomněnka šlechetné duše«, vrací se Němcová k prostému, půvabnému stylu, jímž hovoří v Babičce, ale bolest z bezútěšné bídy života vyniká tím zřetelněji. Jsou to zkrásněné dojmy z Domažlic, kde Němcová poznala ubohou »Trpaslici«, Rosalii Schustrovou, a bídu chudiny za doby moru a drahoty. Z ubohého života a fantastických snů malého mrzáčka vytvořila si postavu Rozárky, a vlastní utrpení dalo jí hluboce a účastně procítit bezútěšný osud chuďasů. Portrét Rozárky Smilovic a kresba prostředí, v kterém žije, jsou velmi realistické, a vytvořeny se srdečnou bolestí a s živým soucitem v dokonalé umělecké dílo.

Ubohá souchotinářka, která má zchromlou matku, slepého bratra a sestru mrzáka, kleká v třeskuté zimě v lehounkých šatečkách denně v kostele: »černé oko její obrací se na oltář, na krásný obraz Krista Pána. Nejeví se v něm výčitka: Pane! proč jiní mají mnoho a já ničeho? Nikoli, ono prosí plné oddanosti: Pane

slituj se! Posiluj mne v mém utrpení!« Živí sebe i svou rodinu bídně placenou prací, pletením punčoch, hraje si plna dobroty s dětmi a bez trpkosti snáší jejich zvědavé dotazy, proč je tak malinká, a proč nenosí v neděli jiné šaty. Nestěžuje si, trpí s úsměvem, neprosí, je skromná, za vše vděčná, a vychází s láskou všem lidem vstříc, i když jí ubližují. Její překrásné černé vlasy jsou jedinou její pýchou, a s tesknou zálibou vypráví soucitné paní osudy své šlechtické rodiny, jež klesla v bídu, utrpení své matky, jež musí se pro své děti dožebrávat pomoci a almužny. »Trpké sousto, které se prošením kupuje. Kdo sám nezakusil, neuvěří... Lidé mi říkají, že prý jsem hrdá, že si nikdy nestěžuji, a neprosím. Já nejsem hrdá; to by mne Pánbůh trestati musel, kdyby mi pýcha do srdce vlezla; ale jsou lidé, kteří neumějí ani dát dobrého slova, ani kousek chleba podati. Člověka to v ruce pálí, což od nich přijme. Já bych nechtěla nic, než abychom měly všecky dost práce po celý rok; pak bychom se přece poskrovnu vyživily.«

Ale není ani dosti práce, ani dosti síly snášet utrpení. Rozárka živoří s rodinou v ubohém pelechu, v starém domečku na valech, ohřívá se u kamen jiného ubožáka, ševce Záveského, opatruje nemocnou podnájemnici, sama kašle, stůně, prodává na konec i své krásné vlasy, aby přispěla matce, a hyne, blažena vykonanou povinností. Měla jen jediný sen: sousedův Antonín žil nepořádně, přiměla jej svou mírností, laskavostí, k řádnému životu, zbožňovala jej tajně a umírá šťastna, slyšíc jeho kroky, jak se vrací z dlouhé

cesty. »S úctou dívala jsem se,« končí Němcová tento obrázek vlastní své povahy, »na bledou pletačku, která byla mnohem, mnohem lepší než my všickni. Sama trpitelka, byla služebnicí lásky, byla neúnavnou křesťankou.«

Dobrota a láska, důvěra ve věčnou dobrotu, jež láskyplně vládne světem a jejíž odlesk svítá v ušlechtilých duších, byla Němcové útěchou ve vlastním utrpení, svítí i v drobounké dětské pohádce »o zlatých hvězdičkách«, kterou tehdy napsala. Šestiletá osiřelá Boženka putuje na podzim neznámou cestou do sousední vsi k tetě. Nemá než lítost v srdci, je ode všech opuštěna, ale dává ráda žebrákovi svůj chléb, otrhanému děcku svůj šáteček, polonahému děvčátku svou sukničku. »Zima ji tuze netrápila, neboť věděla, že dobře činila, a tím se jí srdéčko zahřívalo.« A samo nebe má se sirotkem smilování: zlaté hvězdičky padají mu do klína, mění se cestou ve svítek, doma v dukáty a odměňují dobrotu srdéčka sirotkova.

Sestry i Rozárka vyrostly z vlastních dojmů a vlastních nálad Němcové, originálně, v základě bez cizích vlivů; jen v podružných věcech podléhá Němcová směru a ovzduší sbírek, do kterých píše: mladoněmecká romantika Lady Nioly vyvolává vášnivý pathos Sester a mravoučná tendence lidového kalendáře svádí ji v Rozárce k názorným příkladům, jak lze výchovně působit na mládež bez výstrah a domluv rozumným hovorem a čtením. Oba povrchní vlivy mizí však v jednotné, mocně a hluboce cítěné náladě, prochví-

vající tyto povídky, která je výrazem těžkého pesi-mismu, tísnícího duši Němcové, jíž však i tehdy svítí dvě hvězdy jejího života: dobrota a láska.
Třebaže těžce trpěla »zlobou lidskou«, přece jen ne-nechávala vyklíčit té zlobě ve své duši, nedovedla se mstít, ani útočit, jen ve svých listech občas ulevila své hořkosti žalobným steskem nebo krotkou iro-nií. Když však Bendl počal roku 1855 vydávat pod pseudonymem Fabián Čočka své »Rachejtle«, napsala mu přece pro jeho list »Výklad historie« o Žižkovi, jejž podává hokynář Josef paní Marjánce v krámku »na mandlu«, ukazujíc tím ubohou nevědomost lidu. A v »Kávové společnosti« maloměstských chudá-ckých paniček, které si hrají na dámy a pomlou-vají zle »paní Skalickou«, pomstila se žertovně na nymburské honoraci i na »pražských klepnách«.

Počátkem 1855 napsala také pro Helceletovu Koledu »Drotary«, idealisovaný příběh o dobrotivosti hra-běte Hanuše Kolovrata Krakovského vůči dráteníkům. Hrabě setkal se v únoru roku 1834 na svém panství Březnici s povozem, na němž dopravovali postrkem nemocného drotara Jana Galika z Kolárovic na Tren-čínsku. Vzal chudáka k sobě na zámek, dal jej léčit, a když zemřel, vystrojil mu pěkný pohřeb a postavil mu na březnickém hřbitově kříž s nápisem: »Ač v ci-zině, přec mezi bratry«. Tentýž příběh byl však již vyprávěn roku 1852 v kalendáři Moravanu, a Hel-celet »Drotary« neotiskl. Němcová užila pak té látky v Pohorské vesnici.

11.

Počátkem června 1855 byla dotištěna Babička, dokončeno také druhé vydání pohádek, a nakladatel s Němcovou účtoval. Po její smrti, když Hálek vyčetl nakladatelům, že neplatili Němcové ani tolik honoráře, kolik stál opis její knihy, odpověděl mu Pospíšil zasláněm v Národních Listech z 26. ledna 1862, že zaplatil Němcové celkem na honorářích — tedy za dvě vydání pohádek a za Babičku — 459 zl. 22 kr. Dva dny na to odpověděl Pospíšilovi J. Bouček, jednatel překladatelské a opisovačské kanceláře, tímto výpočtem: Němcová dostala za Babičku 158 zl. $93\frac{1}{2}$ kr., opisovači rukopisu zaplatila z toho 13 zl. Kdyby byla psala Babičku jen čtyři měsíce, vydělala denně 1 zl. 21 kr. Opisovač jejího rukopisu dostal však denně 1 zl. 50 kr.

Babička byla přijata českou veřejností s velkým uznáním, a Němcová, majíc radost ze svého úspěchu, toužila odpočinout si po těžké práci literární za poslední rok. Nechtěla zahálet, ale cítila, že má potřebí nových dojmů, nové látky, již chtěla sbírat na Slovensku. Již v září 1854 pomýšlela na cestu na Slovensko, na celý rok, nebo aspoň půl roku, chtěla žít na slovenských dědinách, studovat lid a navázat styky se slovenskými pracovníky. Idea československé vzájemnosti ji zajímá stále úsilněji; je dojemné, jak v těch těžkých poměrech trvá neústupně na myšlence československého i slovanského sbratření.

Po vydání Babičky rozpočítávala si aspoň čtyřměsíční

cestu do Trenčína, Liptova, Turčan, Oravy, Zvoleně a Hontu, chtějíc »poznat co možná život slovenského národa a vylíčit ho věrně, pravdivě, jak je«. Známí v Praze jí sice její úmysl schvalovali, ale peněz nedali. Psala Šemberovi, jenž jí nedlouho před tím dal doručit trochu peněz od svého vídeňského přítele Doležálka, ale ani Šembera neměl. Vrťátko sliboval jí podporu od hraběte Kolovrata, ale hrabě nebyl ten čas v Praze.

1. srpna 1855 uzavřela smlouvu s Jeřábkovou na román »Pohorskou vesnici« pro sbírku českých původních románů, slibujíc dodat 1. listopadu rukopis prvního šešitu. Hrabě Kolovrat poslal jí 250 zl., a tak dostala se konečně v pondělí 27. srpna z Prahy, šťastna, že aspoň na chvíli unikne krutému zápasu s domácí bídou, vyléčí svoji nemoc v Sliačských lázních a nabude pobytem u slovenských vlastenců svěžích dojmů a nové látky k práci, pracujíc tím zároveň pro československé sblížení.

Její cestu známe na počátku podrobně z listů zasílaných muži. Neměla již své oddané přítelkyně, Žofie Rottové, která se jí odcizila vlivem své sestry, a její listy nemají těch zářivých nálad, jimiž se rozněcoval její cit, když psávala dříve z Uher Žofii. Jsou však přes to, zvlášť v prvních týdnech, rozkošným cestopisem, plným svěžích obrázků, povahových kreseb, půvabných líčení. Ulevovala prostě svému srdci a těšila se ze své živé tvůrčí fantasie, nehledíc k tomu, že adresát nemá pro její dojmy smyslu. Muž odpovídal mrzutě, káravě, psal jen stížnosti na služku, zlost-

né zprávy o nesnázích s bytem, o nedostatku peněz, výtky, rady a naléhání, aby se vrátila domů. Omrzelo ji nakonec sdílet se s mužem o své cestovní dojmy, a pro poslední dobu jejího pobytu v Uhrách nemáme dosud než stručný zápisník a několik článků, jimiž později těžila z výsledků své cesty.

Poslední dny srpna zdržela se ve Vídni u tety, aby prosila za muže. Šembera přijmul ji hned na druhý den vlídně, pozval ji s Antonínem Rybičkou k večeři. Zůstala u Šemberů na noc, a ve středu ráno šla do ministerstva k referentovi rytíři z Neuwallů, bývalému poslanci, jenž týden před tím přejmul svůj úřední referát a s ním Němcovu záležitost. Jeho předchůdce Schindler nechal akt po celý rok prostě ležet. Němcová vykreslila muži mistrně podobiznu nového referenta, obratného, hladkého a řízného byrokrata, jenž uměl konejšivě hovořit a říkat výtky i sliby prostě a otevřeně, pochopit bystře situaci a energicky ji rozhodnout.

Slíbil především rychlé vyřízení. Řekl jí přímo, že Němec v kritickém roce 1848 neukázal se vládě spolehlivým: bude musit z Čech pryč, někam do alpských zemí k celnímu úřadu, a má-li být reaktivován, musí složit zkoušku z nauky o zboží, předepsanou po jeho sesazení r. 1853 celním a finančním úředníkům. Němcová pochopila z rozmluvy s ním jasně, jak dopadne rozsudek a byla upokojena. Smířila se s tím, že Němec své dřívější hodnosti nenabude — hodnost vrchních komisařů měla být vůbec zrušena — a pobízela muže, aby zkoušku složil, dou-

ALOIS VOJTĚCH ŠEMBERA
Fotografie z roku 1864.

fajíc, že nový úřad jej uklidní. Chtěla jen zastavit se ještě v Prešpurce, kde ležela akta, aby nezdržovali rozhodnutí. Němec však se s danou situací smířit nechtěl. Zlobil se na Neuwalla, že je mluvka, ke zkoušce nestudoval a nutil dopisem ženu, aby se ucházela o jakousi dámskou protekci; ale Němcová s rozhořčením odmítla. Nechtěje se vpravit do nutnosti, doufal stále, že se vrátí staré časy — jak, to ovšem nevěděl.

Němcová, když obstarala mužovu záležitost, poohlédla se v průvodu Šemberově po Vídni, navštívila rodinu Viléma Hocha, nejstaršího syna Chvalkovického správce, jenž byl ve Vídni dvorním inspektorem, a odjela 1. září po lodi do Prešpurka, vezouc si doporučující listy od Šembery na slovenské vlastence. Šemberova účast na osudech Němcové je vskutku dojemná. Mimo Palackého a Purkyni žádný z jejích dřívějších přátel nevykonal pro ni tolik, tak prostě a upřímně, jako on, právě v nejtěžších dobách.

V Prešpurku nezastihla sice přednostu úřadu, Ignáce šlechtice Plenera (pozdějšího ministra), ale ujistili ji, že záležitost jejího muže bude brzy vyřízena. Odpoledne potěšilo ji milé shledání. Bratr Viléma Hocha, Alfred, jenž ji v Chvalkovicích jako chlapec měl rád, byl v Prešpurku stavebním asistentem. Když k němu přišla do úřadu, padl jí radostí přede všemi kolem krku, zavedl ji k své mladé ženě, a milá Katty přijmula s radostí dávnou známou svého muže. Šli s ní odpoledne na výlet, pozvali ji k večeři, a byli

opravdově zarmouceni, když se nedala zdržet a odjela ještě večer drahou do Gran-Nany, toužíc již po Slovensku.
Němcovou pak spěch mrzel. Přijela do Nany časně ráno, a pošta odjížděla až odpoledne. Zajela si tedy do Ostřihoma, prohlédnout město, a odpoledne vydala se na cestu přes Steinbach, Bystřici a Štiavnici do Sliače, vzpomínajíc na Hynka, s nímž před dvěma lety tudy jela. Třetího září dojela do Hájníků u Sliače. Zámožný katolický farář Záhorský, s nímž se již znala, přijmul ji velmi srdečně. Byl dobrák člověk, jenž se sice nezajímal o literaturu, jeho hospodářství a domácí klid byly mu nade vše, ale nabídl jí upřímně, aby k němu chodila z lázní denně na oběd, a posílal jí ráno smetanu k snídani. Najmula si druhý den v Sliači chudičkou mansardu v lázeňském domě, jenž v té pokročilé době strašil již práznotou, a počala se léčit.
Lázně za ta tři leta, co jich neviděla, znamenitě rozkvetly, ale byly též značně dražší — a ona měla tak málo peněz! Dr. Hageman sliboval jí dokonalé vyléčení, kdyby mohla přijeti na déle a dobře se živila. Němcová, ač si z bídy mnoho nedělala, tesknila přece, že jí nedostatek brání nabýt úplného zdraví. Pohostinství Záhorského pomohlo jí aspoň tolik, že mohla zůstati až do ukončení lázeňské sezony.
Po několika dnech cítila se již svěžejší a silnější, snesla bez následků dlouhou procházku do Zvoleně a těšila se na výlety do okolí. Popsala mužovi rozkošně svoje denní zaměstnání, vytrvalé lázeňské

hosty, líčila s živým soucitem utrpení lidu v okolních vesnicích, kde zuřila cholera. V neděli, 9. září, vzal ji Záhorský do Bystřice na Radvaňský jarmark. Jela kočárem s Ankou, farskou hospodyní, a s rektorovou dcerkou, sestoupila u starých manželů Rárusových, kteří se před několika dny vrátili ze Sliače a upřímně ji na odjezdu z lázní zvali k sobě. Pepa Szablaková, jiež znala ze své první cesty do Bystřice, přišla hned pro ni, navštívily známé, Francisciho, Gočara, a odpoledne šly na jarmark.
Němcové bylo přímo rozkoší tlačit se mezi stánky v těsném davu Slováků v pestrých krojích, kupovat drobnosti, hovořit s lidmi, až se udýchány a uříceny vypletly k večeru z té hlučné vřavy. Dojely domů až pozdě večer, a Němcová, putujíc za tmy do Sliače, vzpomínala rozradostněna na krásně prožitý den.

Týden na to chystala se přesídlit ze Sliače do Bystřice nadobro. Lázně byly již téměř opuštěny a zavíraly se 20. září. Odvážela si s sebou dosti zápisek, i pohádky a počátek Pohorské vesnice. Francisci vzkázal jí po Záhorském, že jí postoupí celou sbírku slovenskych pohádek, z kterých otiskl jen několik ve své knížce r. 1845, chce-li si dojeti pro rukopis k evangelickému faráři Reussovi do Velké Revúce. V pondělí 17. září rozloučila se s farářem Záhorským, jenž ji dal dovézt do Báňské Bystřice k Rárusovům. Přijmuli ji jako vlastní dceru, stařičký pán, již poněkud dětinský, upřímně si ji zamiloval, a jeho veselá, živá paní postarala se jí o všecko pohodlí.

První dny navštěvovala staré i nové známé v průvodu Pepy Szablakové a horlivého vlastence Čulena, jenž jí ukazoval všechny znamenitosti města, starožitnosti, kostel, lázně i doly. V Bystřici bylo několik českých profesorů, ředitel Růžička, pak Vlček, Franta — synovec Franty Šumavského — Kořínek a P. Slota, jenž se právě vrátil z Brna.
Julius Plošic, jenž byl za její první návštěvy v Bystřici kaplanem a stal se pak farářem v Selci, horské dědince nedaleko Bystřice, pozval Němcovou, aby jej navštívila, prohlédnout si jeho salaše. Ve čtvrtek 20. září vypravila se k němu celá společnost na výlet, odpoledne přijela i paní Rárusová ztrávit na faře veselý den, vrátili se večer, jen Němcová s Pepou Szablakovou zůstaly ještě dva dny, vyšly si na salaše, dostaly od bači dobré žinčice a ovčí sýr. Vrátily se v sobotu večer, ale ráno v neděli vyprávělo se již po Bystřici, že v noci hledali Němcovou u Plošice četníci. Němcová spěchala na úřad k svému známému správci Trojanovi; nestihla ho sice doma, ale komisař ji ujistil, že zpráva je nesprávná, žádný takový rozkaz prý vydán nebyl. Ani velitel četnictva, když jí vidoval pas na další cestu, nechtěl o ničem vědět. Rárusovic ji ujišťovali, že jim to nevadí, ale Němcová přece raději odjela hned den na to k lékaři Gustavu Zechentnerovi do Brezna.
Dojela pozdě večer, veselý doktor přiběhl hned druhý den ráno, dovedl ji k své nemocné matce a seznámil ji s evangelickým farářem Chalúpkou. Odpoledne jeli na návštěvu k farářově bratrovi, jenž byl farářem v Horní

Lehotě. Samo Chalúpka je přivítal srdečně, vzpomínal si s radostí na Lamblovu návštěvu před lety, ukazoval jim vykopané starožitnosti a své sbírky lidového podání, zval Němcovou, aby se usadila v Lehotě a zapisovala si tam pohádky. Na zpáteční cestě ukázal Zechentner Němcové továrnu na koleje a na večer ji dovedl v Brezně k Chalúpkovům. Druhý den ji vzal sebou do Bacuchu, kde poznala lesní život drvoštěpů, ve čtvrtek a pátek jeli do Balogu, v sobotu konečně, 27. září, přestěhovala se do Horní Lehoty.
Samo Chalúpka se o ní postaral pečlivě. Dovedl ji k stařeně, která i jemu vypravovala pohádky, nechal ji opsati ze své sbírky několik pověr a vodil ji horlivě po okolí: 3. října šli na Hrádek, 6., v sobotu, na Brezovou, a horské výlety Němcové prospěly, cítila se svěží, těšila se hojnou národopisnou kořistí a měla v tom odlehlém horském koutě pokoj od četníků i od bystřických klevet.
Devátého vrátila se do Brezna. Muž psal mrzutě o tom případu s četníky, naříkal na úřední pochůzky, na Bendla, zlobil se na děti, na Marii Votavovou, která je tou dobou nadobro opustila, chtěl peníze na nájemné a žádal, aby jela přes Ďarmoty domů. Němcová však, toužíc získat pohádky, Franciscim slíbené, napsala muži konejšivé psaní, a odjela druhý den do Tisovce, kde ji pohostil Štěpán Daxner. Navštívil s ní známého faráře, pilného sběratele českých knih a dal ji 13. října dovézti do Velké Revúce.
V Revúci se zklamala. Ve Sliači a v Bystřici byla vítána, hoštěna a přijímána se srdečnou upřímností. Ne-

odvislý lékař Zechentner a proskribovaný vlastenec Samo Calúpka — vyvázl tehdy z jakéhosi procesu jen stěží s pokutou — nedbali četnické pozornosti, kterou Němcová vzbudila v Bystřici, a hlásili se veřejně i důvěrně k české spisovatelce, vládou stopované. Avšak evangelický farář Reuss — jeden ze čtyř synů váženého administrátora superintendence potisské, Samuela Reusse — byl její návštěvou nemile překvapen. Vláda patrně sledovala pozorně její cestu: revúcký slúžný, rodem Čech, pozval ji na úřad, a ačkoliv se k ní choval dvorně, byl to přece jen úřední výslech.

Reuss přijmul ji chladně a sbírku rukopisných pohádek jí nevydal. Vyložil jí, že pohádky ty byly svého času sbírány na popud jeho otce mnohými mladými lidmi, hlavně studenty, že nejsou ještě spořádány a upraveny pro tisk: slíbil jen, že jí některé nejlepší pohádky opíše a pošle do Prahy. Němcová, cítíc jeho upjatost, ani se neodvolala na slib Francisciho a hned na druhý den odjela, s hořkostí v srdci.

Když později z Prahy se omlouvala A. Sladkovičovi v Hrochoti, proč jej za svého pobytu v Sliači nenavštívila, připojila v dopisu trpce, že »také do Revúce jela, cesta ta přišla mi ale hořko«. Dodává pak ještě, se zřejmou narážkou na Reusse: »Ona panuje taková nedůvěra mezi Vámi proti nám Čechům, že mi mnohdy až k pláči bylo«.

V neděli 14. října odvezl ji z Revúce Nandrassy k evangelickému faráři Samuelovi Tomášíkovi do Chýžného, a jeho laskavé pohostinství bylo jí po mrzu-

tosti s Reussem srdečnou útěchou. Tomášík doprovodil ji v úterý do Tisovce k Daxnerovi, jenž ji dal dovézti zpět do Brezna.
V Brezně se nezdržela, ve středu 17. října večer byla již v Bystřici, opálená, zdravá, plna horlivosti k nové práci. Těšila se, jak si u Rárusových měsíc pobude, uspořádá nasbíranou látku a dokončí první část Pohorské vesnice. Ale muž psal jí naléhavě, aby se vrátila, měl starosti s nájemným za starý byt v Hrádku pod Emausy, se stěhováním do nového bytu do Štěpánské ulice č. 647 a se zkouškou, kterou měl vykonat koncem měsíce, od které však v poslední chvíli odstoupil. Němcové nezbylo, než odjet. Rozloučila se s bystřickými přáteli, napsala muži 20. října krátký, mrzutý lístek a odjela druhý den přes Nanu do Prešpurku, opouštějíc naposled světlý a svěží život, nezatížený všedními starostmi, a vracejíc se nadobro do své domácí bídy.

V. POSLEDNÍ LETA

1855—1862

1.

30. října 1855 finanční ministerstvo vyloučilo Němce ze stavu finanční stráže »pro politické rejdy«, a degradovalo jej na nesamostatné místo v některé alpské zemi s platem 700 zl. Zároveň však rozhodlo, že dokud nebude ustanoven, má zůstat v dočasné pensi a dostávat pouze polovinu toho platu. Tím dostal Němec místo dosavadních 533 zl. výživného pouhých 350 zl. pense. Vyplatili mu však tou dobou zbytek cestovného, jež mu patřilo za stěhování z Liberce do Uher, a Němec se spokojil. Žadal o slíbené místo, těšil se, že dočasná pense dlouho nepotrvá — ale nesložil předepsané zkoušky, bez níž nemohl být ustanoven.

Němcová cítila se po svém návratu ze Slovenska osvěžena. Psala Pavlu Dobšinskému, Škultétymu, Reussovi, aby jí poslali slíbené pohádky, vyjednávala s nakladateli, aby vytiskli sbírku slovenských pohádek v původním nářečí, u Palackých, u Šafaříků, u Hanušů vykládala živě o své cestě i o svých plánech, a u Holinů stýkala se ráda s mladým literárním světem Hálka a Nerudy.

Starý Holina byl důvěrný přítel Krolmusův, horlivý a nadšený vlastenec. V jeho bytě scházeli se Hanka, Erben, Patera, Zvonař a j., hlavně však mladý lite-

JAN NERUDA A M. HOLINOVÁ

rární svět. Jeho něžná dcerka Anna navštěvovala taneční hodiny u Linků, seznámila se tam s Nerudou, vzplanula k němu láskou a zůstala svému citu věrna, i když se s Nerudou rozešla, až do hrobu. S Nerudou přicházeli k Holinovům Hálek, Barák, Heyduk, Goll, Sabina, někdy i Havlíček, sedávali dlouho při křižovnickém pivě a soleném chlebě a vedli nadšené vlastenecké rozhovory. Němcová oživovala v té mladé společnosti a cítila se v ní šťastna.

Neruda znal Němcovou dotud jen z ulice: vídával ji dříve jako student, když vodívala Jarouše do Budče, a líbil se mu její krásný zjev. Ještě po letech vzpomínal rád, jak se s ní u Holinů pak seznámil. Oslňovala společnost svým duchaplným hovorem a znamenitými improvisacemi, byla svěží, plna důvěry ve svou tvůrčí sílu, bavila se s ním o mladoněmecké škole a o Heinovi, jenž tehdy umíral v Paříži. Anna Holinová po mnohých letech, kdy jako křehká stařenka žila osaměle v tom starém bytě, plném památek a vzpomínek, vyprávěla s pohnutím o Němcové, jak u nich uchvacovala mládež jako tajemným kouzlem. Litovala jen, že si tehdy nezaznamenávala její skvělé hovory, dodávajíc: »Jen je tisknout, jen je vytisknout.«

V duši Němcové tehdy naposled vzplanula radostná a silná tvořivost, pomýšlela na nové romány, na spis o Slovensku, a psala zatím původní povídky. Pro kalendář »Českou pokladnici« napsala »Divou Báru«. Svěží postava prosté venkovské dívky, která se zjevovala opětovně v její mysli od prvních počátků literárního

tvoření, vykvetla v této povídce v květ nejrozkošnější. Jméno vsi Vestec je vzato snad z okolí Nymburka, odkud Němcová do vsi Vestce chodila s Dorou, ale osoby jsou bezpochyby kresleny podle vzpomínek z Chvalkovic. Ve svých Zápiskách poznamenává si aspoň Němcová k Chvalkovicím: »farská Pepinka . . . kostelník Vlček a B.«
Divá Bára, dcerka obecního pastýře, vyrůstá bez učení ve volné přírodě se stádem, bez matky, od útlého dětství vede otci čistě a pořádně chudičkou domácnost, rozvíjí se přirozeně a jako polní kvítko v hbitou, statečnou, dokonalou dívku. Pracuje v patnácti letech jako muž, žije prostě, zdravě, nemajíc mysl zakalenu nijakou vášní, nijakým zlozvykem, nijakou pověrou, a umí vše, čeho má k svému pracovitému životu potřebí. Nezná jiného přání, než žít nerušena v tom klidném prostředí, z kterého vyrostla, její čisté srdce rozeznává bezděčně a přesně dobro a zlo, její důvtip, vytříbený od malička úpornou prací, učí ji bezpečně poznávat lidi se všemi jejich ctnostmi i slabosti, rozhoduje se vždy bez váhání a jistě, spoléhajíc jen na vlastní zkušenost a vlastní sílu.
Je cosi nesmírně svěžího a půvabného v této líbezné postavě venkovského děvčete, odchovaného přírodou bez rousseauovské metody, jež rozkvete v chudé chalupě na vsi, nedotčeno kulturou, a dospívá přirozeným vývojem v dokonalou ženu z lidu. Němcová rozsila kolem tohoto ideálu — kresleného velmi realisticky a pravdivě — roj figurek, jež jí vyvolávala

fantasie ze vzpomínek na venkov: pan farář, jeho hospodyně a jeho schovanka Elška, kostelník Vlček, jeho ostýchavý Josífek, pan správce Sláma, obecní pastýř, i ten pes Lišaj, věrný průvodce Bářin, všichni oživují v tom světlém obrázku z »Vestce« v ostrých rysech a sytých barvách.
Elška, slečna, je kamarádkou »divé« Báry, pan správce uchází se o Elšku, a panna Pepinka z fary přeje tomu sňatku. Elška touží po mladém doktorovi v Praze, a Bára z lásky k ní dělá v noci strašidlo, jež zamilovanému správci nahání cestou z námluv strachu, ale zbouří také celou ves. Tendence, kterou Němcová vkládá do povídky, určené pro lidový kalendář, a kterou chce v lidu zesměšnit pověru, je tak nenápadně zdůvodněna celým dějem, že neoslabuje uměleckou cenu díla. I ta romantika na konec, když Bára — odsouzená farářem za trest přespat noc v kostnici — beze strachu jde večer na hřbitov a vrací se ráno s otcem jako snoubenka statného myslivce, jenž dávno ji miloval, do vsi, je podána s tak půvabnou naivností, jako nejpřirozenější věc pod sluncem.
Ale vedle těch jasných chvil, kdy se při práci rozvětlovala duše Němcové blahými vzpomínkami a vábnou hrou vzrušené fantasie s barevnými stíny minulosti, opakovaly se neustále dlouhé hodiny dravé bolesti, mučící její ubohé srdce. Zklamání, jehož se dožila s Jurenkou, zanechalo hlubokou ránu: nemohla zapomenout, cítila, že to bylo naposled, kdy se kochala chvilkovou nadějí, že jí rozkvete zázračné štěstí jejích dívčích snů. Ohlížela se zpět po svém životě, viděla,

že nezbývá než resignace a bída: vzbouřila se zoufalým vzdorem a ulevila zmučené duši rozvášněnou zpovědí ve »Čtyřech dobách«.
J. V. Frič vzdal se po marných pokusech příprav na druhý ročník Lady Nioly. Jindřiška z Rittersberků a Němcová sestavily náhradou za to s několika dámami vlastnoručně psaný almanach, a přinesly jej Fričovi darem k Novému roku 1856. V tomto soukromém díle jsou od Němcové čtyři visionářské kapitoly ze života ženy, smutná, horoucí píseň lásky, které se ještě po letech děsily naše krotké hlavy, omlouvajíce ji, s rozpačitou shovívavostí, jako poblouzení. A je to přece čistá a vroucí zpověď zmučené ženské duše.
Mladá dívka klečí za jarní noci, znějící klokotem slavíků, v gotické kapli s malovanými okny před mramorovým sousoším Krista a Magdaleny, prosíc krásnou kajícnici: »Ty svatá, naplň srdce moje milostí svou, abych došla milosti Jeho« a pláče »slzy nevědomé, svaté touhy«. Pak sedí, jako květina mezi květinami, pod oranžemi v zahradě, kolem ní rozlévá se májovou nocí růžové světlo, stromy se objímají větvemi a šeptají milostné vzdechy, vlnky, květiny, motýli, vše oživuje láskou ve věčném kolotání, s rdícím se jitrem vykvétá před dívkou čarovný květ a z květu vystupuje bělorouchá děva vznešené krásy s páskou třpytivých hvězd kolem světlého čela. Láskyplná bohyně láká zmámenou pannu, která se jí zasvěcuje, klesajíc v opojení na zelený pažit.
Scéna se mění: v bílém šatě a v myrtovém věnci

vlekou pannu k oltáři, kde se má konati »slavnost lásky, spojení dvou milujících srdcí«. Tam slibuje, že chce jíti s mužem, který ruku její ve své drží, životem . . . dobrovolně státi se otrokyní. »Ó, nevěsto, běda ti, co jsi udělala v nevědomém počínání! Mníš, že jsi lepší část svoji zadala andělu, trup pak jen člověku — a zatím tě celou pojal ďábel v náruč!« U svatebního lože nevěsta s žalem vzpomíná na zářící nebe, na májovou noc, usměvavá bohyně se jí zjeví, ale hvězdy na jejím čele halí se v šedou mlhu. Ráno při úsvitu vstává z lože bledá žena, zmateně ohlíží se kolem sebe, vidí lože poskvrněné mužem, který duši její je cizí, vidí zcuchané roucho, svadlý věnec, krajina venku je pokryta sněhem — modlí se k Magdaleně o pomoc.
Pak kráčí utrýzněná žena životem, nenalézá nikde ukojení ani usjednocení. »Láskou horoucí bych objala celý svět, lásku podávám lidem, a oni mi srdce rozdírají špendlíkem. Že se lásce kořím, nazývají hříchem, že svobodu miluji — za to mne křižují, pravdu-li mluvím, zle, a lhu-li, lají mi. Jak to snésti? Rámě moje není titanské. Slabá jsem žena — nemocná — jsem hříšnice: V nevědomosti zhřešila jsem proti tobě, lásko svatá, a trest mne neminul. Já se kála — plamenem bolesti. Bolest mne očistila, uvědoměna se vrhám k tvým nohám, ó lásko svatá, všemohoucí, přijmi dítě své v milost svou, sešli mi hvězdu, která osvítí dráhu života mého!« Na konec rozjasňuje se kolem ženy růžový svit, ladná děva ji unáší k světlému trůnu, tam vidí vznešený svůj obraz v živé kráse,

a krásné postavy ozářeny, vítají ji, nazývajíce ji sestrou. Tam klesá ku Kristovým nohám, plesajíc: »To je náš Bůh! Bůh ten je láska! Milujte a budete spaseni!«

2.

Ke dni stříbrné svatby císaře Ferdinanda a jeho choti Marie Anny 27. února 1856 uložila pražská obec svému archiváři Erbenovi, aby vydal holdovací almanach. Je v něm hodně bezvýznamných příspěvků, za to však nějaká vyšší redakce odmítla Vocela, Vinařického, Jablonského, J. J. Kolára a jiné, jejichž rukopisy zůstaly v Erbenově pozůstalosti. Mezi nimi je také báseň Němcové.
Počíná líbeznou náladou »luzné noci«, v níž dýchají stříbrolisté topoly a jásají roztoužení slavíci, luna s myriadou hvězd ozařuje nivy, potok, háj, »prolívá jich spánek tajemstvennou vnadou, každý keř i každou květinečku zlíbá«. Z dáli zavlají vzdušná roucha tančícího sboru vil, jejich královna stiší jejich ples, posílá je v nejvábnější světa kraje, tam kde rdí se růže nejkrásnější, hoří kvítí světa nejpestřejší, do mořské tůně pro nejskvostnější perly, a káže svíjet z čarovonných květů, perel a drahokamů, věnec slávy tomu, jenž stírá slzy zarmoucených, »jemuž dobrotivost krásně věnčí skráni«. Nálada básně rozsvětluje se z půvabné vidiny oživené přírody, která probouzí se v mysli Němcové od dětských let, kdy se jí Ratibořické údolíčko měnilo v rajské zahrady, kvete v po-

hádce o Jarmilově podzemním ráji, v nočních choro- vodech vil ve Viktorce, v povídce o lesní žence, tančící s Bětuškou, a v úvodním obrazu Čtyř dob. Nálada zdvihá se v nadšení pro toho, jenž »s tisícera zarmoucených očí strhl roušku slzí trpkých, bolest- ných« a »blaho kouzlí na lících prv žalostných«. Ve- lebí prostě ideální postavu ušlechtilého dobrodince, nestarajíc se o formální účel almanachu.

2. ledna 1856 zemřela paní Zapová, a Wenzig po- bízel Němcovou, aby převzala její dívčí ústav. Ale ústav ten, o nějž bylo od let čtyřicátých mezi praž- skými dámami tolik sporů, neměl peněz, a Němcová zcela rozumně nabídku nepřijmula, vědouc, že by ne- pochodila — ústav také v krátké době zašel. Něm- cová však měla opravdu naléhavě potřebí peněz.

Karel si tehdy u Hanušů i v Společenské zahradě způsobil nepříjemnosti, a matka hleděla jej vypravit do světa na zkušenou. Psala do Zaháně sestře Marii, a Marie opatřila mu tam místo ve vévodské zahradě u zahradníka Teicherta. Ale na cestu nebylo peněz, Karel neodjížděl a Marie psala mrzutě, nepřijedeli, že místo ztratí. Němcová psala dnem i nocí Pohorskou vesnici, aby dostala od Jeřábkové zálohu, paní Čer- máková jí přispěla, a tak konečně 24. dubna vypra- vili Karla do Zaháně za poslední, co jim zbývalo.

25. dubna šel si Němec vyzdvihnouti pensi, ale u po- kladny mu řekli, že po tři měsíce nedostane nic. Ne- složil předepsané zkoušky, jeho žádosti o slíbené místo byly zamítnuty, a pokladna dostala rozkaz, aby mu strhla najednou obnos, jejž byl dlužen na

starou zálohu a poplatek za jmenování (během vyšetřování mu na tento dluh nebylo nic sráženo).
Rodina zůstala bez chleba, Karel nepsal, jak dojel, a Němcová, zoufalá, psala počátkem května matce: »Jsem beztoho už zrozena k neštěstí, žádné přání, žádná radost se mi nevyplní nezkaleně — když se ovšem splní, což se zřídka stává. Zdá se mi, jakoby se nade mnou vznášel mrak, tak černý a tak těžký jako noc, jakoby mne víc a víc tísnil, až mne úplně rozmáčkne — a v té noci nevidím ani jediné hvězdy, jež by mi přívětivě svítila. A v mém životě je to vskutku tak, ať obrátím zrak kamkoliv, nikde není pro mne štěstí, všude zármutek a starost — i když se podívám na děti.«
Jedinou nadějí Němcové byla hraběnka Eleonora Kounicová; poslala jí Babičku a čekala, že hraběnka jí dá peníze. P. Štulc však, jenž Němcovou povzbuzoval k modlitbě a pokoře, poradil hraběnce, aby jí nedávala peníze nebo cenný dar, poněvadž by prý Němcová peníze promarnila s kamarády a cenný dar zastavila. Hraběnka poslala Němcové šest tenkých stříbrných lžiček: Němcová ukázala je Fričovi, když k ní přišel, a nabízela mu je, se slzami v očích, ke koupi. Neměli již co jíst.
Odhodlala se jít k hraběnce osobně. Neprosila, ale její chatrné šaty a horečně se lesknoucí oči mluvily za ni. Hraběnka měla hosty, ale přijmula ji vlídně, doprovodila ji do předpokoje a tam jí dala šetrně 15 zl., nevědouc, v jaké bídě se Němcovic octli. Večer však vychovatel Šulz, jenž se znal s Bendlem, vyprávěl

hraběnce, že Němcovic nemají z čeho žít. Hraběnka poslala druhý den k Němcové Bohdana Staňka, jemuž byl její choť otcovským přítelem, aby jí donesl 50 zl. Němcová přišla se poděkovat, hraběnka jí srdečně vyčtla, proč jí nic neřekla, dala jí šedé hedvábné šaty a slíbila, že to zařídí, aby Němcová za každý arch jejž napíše, dostávala 20 zl. stálého honoráře.

Němcová byla hraběnčinou laskavostí hluboce dojata: »To je dáma«, píše »která umí dávat, aby člověka tím neponížila . . . to není každému dáno. Nic, pranic, žádné odříkání, žádné strádání nebylo mi obětí, když jsem ale mnohdy takovéto ponižování snést musela pro rodinu — to mi bylo tuze trpkou obětí, a posud mi krev vře, když vzpomenu«.

Hraběnka vyzvala Němcovou, aby na léto odjela s dětmi do Poříčí nad Sázavou, kde rodiče Bohdana Staňka měli zájezdný hostinec, a slibovala jí, že ji na podzim vezme k sobě na zotavenou. Němec konečně 30. května složil zkoušku, zadal znovu o místo a chtěl odjet do Vídně. Nemohli však z Prahy, protože Dora se těžce rozstonala horečkou.

Bydlili v nezdravém, tmavém a vlhkém bytě v Štěpánské ulici, postel Němcové v plesnivém koutě přes zimu téměř shnila, děti tím těžce trpěly na zdraví. Byl to ubohý byt, z něhož bylo již prodáno téměř vše, co mělo cenu. Němcová uchránila jen malé poprsí Goethovo na psacím stolku, dar Purkyňův, podobiznu G. Sandové od Čejky a portret mladé dívky. Ale květin bylo všudy plno, a starý psíček Viďák s krotkým kanárkem oživovali chudou domácnost.

Němcová chodila tehdy k Palackým, Šafaříkům, Staňkům, k Purkyňovi, stýkala se důvěrněji s Hanušovými a dobrými známými Menzlem, Šlenkrtovou, zahradníkem Fialou, ale její styk s mladými literáty ustával.

Frič se oženil 24. května s Annou Ullmanovou, která jej Němcové odcizovala, Ohéral, jenž tehdy překládal Babičku do němčiny, způsobil mezi Fričem a Němcovou trapné napjetí pomluvami o Jurenkovi, Frič rozešel se též s Bendlem, jenž se nedočkal Štulcova slibu, že mu pomůže do Rajhradského kláštera, odjel k matce a vstoupil na podzim do budějovického semináře. Sojka držel se Friče, jenž mu opatřil místo u antikváře Šalka, Janda stonal v nemocnici, a Jurenka byl doma v Březnici.
Němcová, čekajíc až se Dora uzdraví, psala dlouhé listy Bendlovi a Hansmannovi a pracovala horlivě. Do Koledy poslala slovenské pohádky o Kovladu a o Víťazkovi, do Štěpnice Peračinový květ, Slovenského junáka a Sůl nad zlato. Štulcovi dala pro kalendář, »Poutníka z Prahy«, povídku »Alina«, již Štulc otiskl s názvem »Chudí lidé«, a Helceletovi zaslala mimo slovenské pohádky dříve již napsanou, ale znovu přepracovanou povídku »V zámku a podzámčí«. Stýskalo se jí tehdy po starém přátelství s Helceletem. Připojila k zásilce v červnu důvěrný, něžný list, jímž se pokusila navázat bývalé přátelství.
Zpovídá se mu upřímně, s tou milou srdečností, které tak málo rozuměli její přátelé: »Vždycky se stydím, když mne muži, jako na př. Palacký, chválí, protože

přece jen vím, jak málo vím a mohu při svých nedostatečných vědomostech. To plánům, když o větších dílech v hlavě se snovají, vždy zasadí smrtelnou ránu.« Hraběnka Kounicová chtěla jí svým nákladem vydat skvostně v Lipsku překlad českých pohádek, ale Němcová vyznává klidně: »Já se . . . o takovou slávu, mít jméno v německé literatuře, nederu, a věř mi, Ivane, jakkoliv bych jako ženská trochu té marnivosti mít měla, že jí nemám ani za mák«. Vzpomínka na rozchod s Helceletem plní ji lítostí: »Mladá jsouc, tropila jsem hříčky, v hrdém nerozumu odmítla jsem mnohé šlechetné srdce, ale nyní je mi toho líto. Já vidím nyní, že to přece nejkrásnější, a bez ušlechtilého srdce (anebo citu) že nespasí ani rozum, učenost, krása, aniž co jiného; omámit může to vše, i mne ty vlastnosti u mnohých omámily, ale netrvalo to dlouho a nezůstalo po tom srdci ani památky — ale kdy i srdce mne zaujalo, tu zůstala i stálá památka«.
Helcelet jí dávno již nepsal než otevřené krátké lístky prostřednictvím Hanušovým o věcech redakčních a nedal se pohnouti k bývalé důvěrnosti. V listech Hanušovi netajil se pohrdavou ironií, s níž se díval na její »toužení« a švitořivé listy, vyjadřoval se později pohrdavě i o její literární práci — příštím rokem posílá Němcová překlad srbských pohádek Vuka Karadžiče pro Koledu 1858 Hansmannovi.
Její styky s rodinou v Záhani byly trapné. Karel psal málo a působil jí lítost, sestry neměly se příliš k tomu, aby vyhovovaly jejím prosbám o staré šaty a podporu, stará matka byla rozhněvána na Němce i na

dceru, když zvěděla, že byl Němec propuštěn ze služby a že je politicky podezřelý. Obávala se dokonce, aby vévodkyně se proto na ně nerozhněvala, a Němcová, když jí Karel o tom v červenci psal, byla roztrpčena, nesla velmi bolestně lhostejnost rodiny ke svým vlasteneckým snahám. Psala tehdy Karlovi krásná slova, stěžujíc si na národní neuvědomělost svých sester a matky: »Člověk je všude člověk — a já ctím člověka bratra v každém člověku, jakékoliv národnosti, ale můj vlastní národ musí mi být nejmilejší, a poněvadž není možno, aby člověk jeden pro celý svět účinkoval, musí vždy začnout od svého nejbližšího, od své rodiny, obce, od celé země, a pak teprve přijde do všeobecného světa — a kdo nemiluje svého, nemiluje i cizého, kdo nectí svou národnost, nectí i jinou«.

V červenci byli stále ještě všichni v Praze, plni nedočkavosti, aby mohli konečně odjet; domácnost byla v nepořádku, domažlická služka Marjánka, která u nich od minulého roku sloužila, měla dcerušku Boženku, jíž Němcová byla kmotrou, Dora se sice uzdravila, ale byla ještě slabá, nemohla se starat o domácnost, a Němcová dopisovala chvatně své práce. Chodili do hostince »U Apolla« na stravu, Jarouše živili přátelé obědy, a muž staral se, aby dostal peníze na cestu do Vídně, kde chtěl osobně opětovat svou žádost. Němcová očekávala od hraběte Kolovrata dar za Pohorskou vesnici, kterou mu po vydání poslala — ale když jí hrabě poslal srdečné poděkování bez peněz, psala Karlovi, že ji to »velmi

těšilo, neboť takové milosti člověka hrozně ponižujou, a mne vždycky takový groš v hrsti pálí, ale musím ho přece vzít, když pomyslím na rodinu«. A přece za všechnu úmornou práci od zimy do léta nemohla očekávat mnoho z Koledy od Helceleta, od Štulce z Poutníka, od Wenziga za překladové právo pohádek pro Westslawischer Märchenschatz, od Erbena z Obzoru, Řezáče ze Štěpnice a od Mikovce z Lumíra.

3.

Pohorskou vesnici pokládala Němcová za své nejlepší dílo, dokonalejší než »Babička«. Ideově je vskutku uvědomělejší, vykládá určitěji a úmyslněji filosofický názor na život a jeho důsledky pro sociální otázku, poměr pánů a poddaných, otázku národnostní. Láska lidu k rodnému kraji, práce šlechty pro národ, vzájemný styk vyšších i nižších vrstev, českého i slovenského kmene, jsou objasněny názorně, idealisovanými příklady, prostředí je kresleno národopisně věrněji a oživeno mnohými určitě vyhraněnými lidovými typy. I mluva chce být charakterističtější, Chodové i Slováci mluví svým nářečím, třebaže ne filologicky věrně.

Němcová byla si, píšíc Pohorskou vesnici, určitěji vědoma toho, že chce úmyslně kresliti ideální obraz života českého venkova, založený na vzájemné dohodě a lásce panstva i lidu, že chce hlásat bratrské splynutí obou kmenů československého národa, a cítila, oč reálněji kreslí ideál českého šlechtice podle ži-

vého vzoru, hraběte Kolovrata Krakovského, i chodský lid ze svých Šumavských dojmů, a Slováky ze zkušeností, nabytých na Slovensku.

Ale právě ta úmyslná tendence, podat povzbuzující vzor dokonalého života českého venkova idealisovanou skutečností, sloučit tři různorodé národní vrstvy, šlechtu vpravdě českou, chodský lid a slovenské drotary reálně prokreslené, ve smyšleném vzájemném styku, ruší v jejím díle skvělý půvab bezděčného souladu myšlenek, nálady i stylu, citové vroucnosti a naivnosti, jež prochvívají Babičku. Bezděčná nálada ustupuje úmyslné tendenci, která však svou upřímností a ušlechtilostí činí i z Podhorské vesnice vzácné dílo, tím umělečtější, čím živěji jsou kresleny význačné rysy těch tří tak různých světů, žijících v malém hnízdě šumavském v dokonalém souladu.

Nejrealističtěji je podán život chodské vesnice, od vánoc do 1. května, z půvabných vzpomínek na domažlický a všerubský pobyt, jež splynuly v mysli Němcové v jediný krásný obraz, v němž vystupují postavy jejích chodských přátel v tak živých podobách a skvělých barvách, jako postavy vesničanů v lidových studiích jejího přítele Manesa. Ty, již byli jejímu srdci nejmilejší, sloučila v jednu rodinu: moudrou bábu, jež léčí nemoci, ve všem ví radu a pomoc, stejně jako »babička«, jíž se podobá, třebaže není líčena s onou naivní, dětinnou láskou, s kterou Němcová vzpomíná na vlastní babičku; bábinu vnučku Dorlu, zručnou vyšívačku, nejpůvabnější postavu celé povídky, a slepého syna bábina, Jozu, znamenitého hu-

debníka, portrét vesnického hocha z Medákova, o němž Němcová již v jednom listu ze Šumavy mluví s upřímným uznáním. (I bába objevuje se již v těchto listech ve vzpomínce na stařenu, sbírající léčivé byliny, a na starou Konopovou z Chrastavic.)

Život na vsi rozdělen je s průzračnou tendencí na dobrý a zlý: zlým živlem je podloudník Srna a jeho druzi: mezi bábiným dobrým a Srnovým zlým světem stojí divoký, ale dobrý Pavel, jejž strýc svádí k pití a podloudnictví, láska k Dorle však pomocí kamaráda Petra vybavuje ze zlých vlivů. Petr se svojí tajnou, nešťastnou láskou k učitelově dceři, která o jeho náklonnosti nevěděla a za jiného se provdala, je postava neobyčejně jemně a výstižně kreslená.

Život na zámku je mnohem podrobněji rozveden a vylíčen v těsnějších vztazích k lidu než v Babičce, ale je tendenčně konstruovaný. Hanuš Březenský, přes to, že podnětem k němu byl živý vzor Hanuš Kolovrat-Krakovský z Březnice, je sestrojen jako vzor českého šlechtice, jak by se měl starat pomocí učitele a kněze o své poddané, zařizovat zámek jen pomocí domácích řemeslníků, poučovat sedláky o úspěšném vzdělání polí, vzdělávat je, radit jim a pomáhat. Němcová nespoléhá již, jako v Babičce, na prosté soužití s přírodou, aby lid dosáhl štěstí. Lidu je potřebí osvěty, poučení, pomoci, a to je povinností pánů. A jako je hrabě svým sousedům dobrým rádcem, tak jeho matka a jeho sestřenka láskou, přátelstvím a dobrotou získávají si jejich srdce. Hraběnka

nepohrdá radou moudré báby, a Jelenka je kamarád-kou rozkošné Dorly.
I v těchto vzájemných stycích je více úmyslné tendence než idealisované skutečnosti: dobří na vsi uznávají vděčně panskou přízeň, kterou zlí marně podezírají. Pavel kolísá, dává se strhovat žárlivostí, když strýc obviňuje hraběte z nekalých úmyslů k Dorle, ale na konec uznává svůj omyl, když hrabě zasnubuje se s Jelenkou a slibuje mu udělat jej myslivcem, aby si mohl vzíti Dorlu.
Slovenský živel, ač je založen na skutečnosti — hrabě Kolovrat staral se na Březnicku o dráteníky podobným způsobem, jak Němcová vyprávěla již v »Drotarech« — je nejméně reálný v rámci této povídky. Šafář Míča, muž bábiny dcery, je sice pěkně charakterisován, snivý drotar Jano, jenž chodí světem, aby sestře naspořil věno, touží stát se umělcem a zbožňuje tajně, uctivou, pokornou láskou krásnou Jelenku, má pěkné rysy něžného typu slovenské povahy, ale přes to oba příliš zřetelně jsou cizím živlem v reálně kreslené chodské vesnici.
Děj povídky snaží se být živější, dramatičtější, než v Babičce, ale zůstává přece pouhou, málo významnou osnovou, která skýtá jen příležitost k rozvíjení rozkošných lidových scén: při mši, u Dorly na zahrádce, v bábině světnici, na zámku, kde drotaři zpívají neb Dorla rozmlouvá s Jelenkou, v bavorské hospůdce, kde Petr s Pavlem se pobijí s Němci, při stavění májů — studie k nim pronikají již v listech ze Šumavy. Pojítkem mezi nimi je příběh Dorliny a

Pavlovy lásky, láska Jeleny a Hanuše, a starší příhoda hraběte, jenž byl kdys cestou přepaden lupiči a Míčou zachráněn. Jeden z lupičů smluví se Srnou vykradení panského ovčína v noci na 1. máje, Srna marně svádí Pavla k účasti, Pavel, maje hlídku, prozradí zloděje, a lupič ze msty střelí po hraběti, zasáhne však drotara Jana, jemuž hrabě staví pak na hrob pomník s nápisem: bratr — bratru.

Nejkrásnější jsou v Pohorské vesnici místa, kde Němcová nechává se unášeti svými živými vzpomínkami z Chodska a těží z těch svěžích, milých dojmů, jimž se oddávala v družné důvěrnosti s vesnickým lidem. Mimo tyto scény, na př. rozmluvu Jelenky s Dorlou o třešňové haluzce, hovor Petra s Dorlou o Pavlovi, náladu noci před 1. květnem, vkládá Němcová do textu schválně myšlenky, projevené již v listech ze Šumavy, o úpadku přirozeného lidového života, o nutném vzdělání lidu, o výchově žen, o bídě chuďasů, dávajíc se jimi unášet k mocnému vzrušení, k hlasitým protestům proti bídnému osudu ženy, jejž sama právě v té době nejkrutěji pociťovala.

Byla si stále vědoma svého nedostatečného vzdělání, a závislost na muži, jenž neměl smyslu pro její velké touhy, jí byla těžkým břemenem. Když hraběnka žaluje na zanedbanou výchovu ženy, jsou to vlastní slova Němcové, jimiž se bouří proti křivdě, na ženě společností páchané: jsou-li ženy marnivé, povrchní, požitkářské, »je to kletba hříchu, jehož se muž na ženě dopustil, zameziv jí cestu do chrámu Ducha Svatého. — Nevědomost ženy je ta nemesis, která muže

ustavičně v patách stihá, půdu pod nohou mu podemílá, kdy se vznést chce k výši, olověné závaží na křídla mu přivěšuje, která budovy jeho boří, úrody v popel obrací. Nevědomost ženy je bič, jejž muž sám na sebe plete! Dokud si nebude žena vědoma svého vysokého postavení a úkolu, jejž Bůh jí přiřkl, polože do její ruky blaho veškeré budoucnosti: dotud muž na sypkém základě buduje. Žena musí býti jeho spolupracovnicí, má-li se stavba podařit. Žena musí být povýšena na stolec panovnický vedle muže, ne aby soudila, ne aby trestala, ale jako anděl míru mezi ním a světem. Do ruky ženy dal Bůh palmu víry a pochodeň lásky, by je nesla před mužem, když kráčí do boje ducha. — Její pata potře hlavu hada nepřítele, do její ruky vložil Bůh moc, roztříštil modlu ješitnosti a na vysoký stánek, na nějž se ona povznesla, vyvýšil velebný obraz lásky, oné lásky, jež s kříže za nepřátele svoje prosí. Žena musí lidstvu vrátit ztracený ráj, onu drahocenou perlu; dříve však musí vědět, že spočívá na dně vlastního srdce, tam že se musí pro ni ponořit!«

Němcová kreslí v hraběnce Březenské typ takové ušlechtilé ženy, která rozsévá kolem sebe milosrdenství, stará se o sirotky, vybavuje nevěsty, rozdílí potřebným, uznávajíc za povinnost »dáti ze svého přebytku těm, kterým se nedostávalo toho nejpotřebnějšího, alespoň tolik, co by postačilo k zachování čistoty tělesné a tím k občerstvení duše«. Ale hraběnka žije v blahobytu, a třebaže má soustrast s trpícími, nemůže cítit, »kterak je těm chudým matkám, co v tmavých

BOŽENA NĚMCOVÁ
Podle fotografie z roku 1856.

a vlhkých komorách život tráví a tím se svými rodinami před časem obětmi smrti se stávají«.

Němcová ví, jak je těmto matkám. Sama v Domažlicích i v Nymburce mívala soustrast s bídou v době drahoty a cholery — ale, když psala Pohorskou vesnici, prožila již sama to kruté utrpení chudé, na almužnu odkázané matky, a za sebe mluví, svou vlastní bolest a svůj vlastní stav líčí, když praví: »Kterak může taková paní vědět, jak bývá matce chudé, když večer hrstkou slámy dětem podestýlá, a jedinou peřinu do ruky béře, nevědouc, má-li ji dát na to choré nejmladší, neb na to nejstarší, zimou zkřehlé, které muselo po chlebu chodit, nebo jí popřát muži od práce zmořenému. — Neví, jak je být v jednom chatrném oděvu, o jedné košili, kterou, chce-li čistou mít, v noci prát a do rána usušit musí, nezná cit radosti, s jakou chudá matka do dveří kráčí, když přináší polénko dříví na oheň, trochu černé mouky na polívku a bochníček chleba, by hladovým dětem hody připravila . . . Nezná také pocit trpké bolesti, která do nohou olova vlévá a na srdce valí chudé matce kámen, když vchází přes práh mezi holé čtyři kouty, děti s pláčem vstříc jí jdou: »Matko, máme hlad!« volajíce, a ona nemá, co by jim dala.«

To je doslovně pravdivé líčení vlastního utrpení, výkřik vlastní bolesti, jímž Němcová ulevila uprostřed světlých vzpomínek na Chodsko své utýrané duši, výkřik, jenž vyznívá ve vznešenou a úchvatnou modlitbu k Stvořiteli, principu věčné lásky a věčného dobra, jenž je jediným jejím útočištěm: »Kdo je vidí,

ty miliony slzí, jež v takových obydlích se prolévají? Kdo si jich všímá, těch slzí, jež co žhavé jiskry na prsa matky země padají, až útroby její v plamenu se rozněcují? On, jehož vůlí v jednom okamžení tisícero tvorův umírá, tisícero k životu postává, jehož zákonem se řídí kolotání milionů světů, jehož oko zároveň vidí na špice nebetyčnýeh hor i na červíčka u jeho paty po zemi se plazícího, na vrchole hájů palmových i na travnatou step, na slzu v oku ubohého otroka i na perlu ukrytou ve skořápce na dně mořském, na zlatý stolec i na lože dělníkovo; On, jenž sčítá prach semene bylinového i písek v moři, jenž stejně bdí nad snem dítěte u prsu matčina, jakož nad vrahem na galeji přikovaným; jehož dopuštěním se stává, že bouře tisícileté stromy podvrací a slabý šípek jen ohýbá, staleté budovy, díla umění lidského, v okamžení v niveč obrací a chaloupku slimáka nepokazí; On, jemuž nic malé, nic velké, jehož mocnost a divotvornost se zobrazuje v jediné kapce vody, jako v celém ohromném moři; On, jenž drží osud králův i žebrákův ve své ruce, jemuž dítětem sluje Paria opovržený i kníže vznešený, obyvatel ledných hor i požehnané Arabie, divoch i vzdělanec; On, jenž pokřtil všecky svoje děti jedním jménem, jménem »Člověk«, jím ve spolek se zvát a za svaté je mít káže; On, jenž rozumí každé vroucí modlitbě, která vychází ze srdce Člověka: On jediný, Otec náš, Tvůrce všehomíru, jenž od věků byl, jest a na věky bude, Bůh Veliký, Mocný — Bůh milosti setře s lící utýraného člověka.«

Povídka »V zámku a podzámčí« opakuje po třetí zá-

kladní motiv Babičky i Pohorské vesnice: vzájemný vztah mezi dvěma společenskými vrstvami, lidovou a panskou. V Babičce líčen je tento vztah na základě víry ve věčnou dobrotu a lásku, projevující se v duších pokorných, očištěných strastmi života, žijících s přírodou, a probouzející se jejich vlivem i u těch, kteří žijí v přepychu a ovládají lid. V Pohorské vesnici založen je poměr mezi lidem a pány na povinnosti dobroty a lásky, samozřejmé z vnitrného popudu všem dobrým lidem, pánům i poddaným, jako nejvyšší příkaz života, jejž lid plní bezděčně, přirozeně, a páni vědomě. V zámku a podzámčí zůstává sice vzájemná dobrota a láska všech lidí ideálním požadavkem života, život sám však je pln bolesti a utrpení, jež plynou z nedodržování tohoto nejvyššího příkazu.

V Babičce lid je pojat jako řada typických postav českého venkova, z nichž nejvýraznější je babička, a panstvem je světlý zjev paní kněžny, nořící se jen jako půvabný obrázek z dětských vzpomínek. V Pohorské vesnici lid je kreslen národopisně, a panský život konstruován podle ideálu dokonalého šlechtice. V zámku a podzámčí ustupují vzpomínky, národopis i ideální požadavky před čistým problémem sociálním: lidem jsou chuďasové plahočící se na panském, a jejich život je podán se soustrastnou účastí a s hlubokou bolestí nad jejich bídou; panstvo, zbohatlí měšťáci, šlechtičtí příživníci a rozmařilci jsou kresleni s trpkou ironií, i se svou družinou povalovačného, nadutého, zlodějského služebnictva. Němcová připojila ještě

třetí společenskou vrstvu, maloměstské měšťanstvo, s nímž nabyla v Domažlicích i v Nymburce trpkých zkušeností, a neušetřila ho ostrých výčitek a hořkého posměchu.

Osnova povídky je založena na příbězích dvou žen a dítěte, bytostí, s jichž osudem jevila Němcová vždy největší účast. Chudá podruhyně, Karásková, ztrácí muže, musí opustit tmavou špinavou komoru ve dvoře, kde živořili, dokud muž byl živ, a putuje do světa se svým hošíkem Vojtěchem a nemocným děťátkem u prsu, nevědouc kam. Obraz bídy dvorské čeledi a utrpení ubožačky, o kterou se zaměstnavatelé nestarají, jakmile přestala být schopna těžké práce, je kreslen beze vší sentimentality a romantické rozcitlivělosti, ale s tak srdečnou účastí, tak výstižnými rysy, jakých neznala současná česká literatura.

A proti ubohé vdově, jíž děťátko umírá pod křížem a která sama hyne na to cholerou, stojí bohatá paní Skočdopolová, která vládne svým dobrákem mužem, poněmčí a pošlechtí si jméno, opičí se po šlechtě, řídí se slepě radou své prohnané komorné Sáry a hýčká a rozmazluje anglického psíka, domnívajíc se, že jedná po šlechtickém vzoru, když psíkovi určuje po své smrti pensi. Mazlivou lásku k psíkům znala Němcová z dívčích let u vévodkyně Kateřiny.

Ale mezi lidem, jenž je otupen bídou a úmornou prací, i mezi měšťany, posedlými hrabivostí, pýchou a hloupostí, i v té panské společnosti a v její družině, jsou dobří lidé, kteří řídí se nejvyšším příkazem života, dobrotou a láskou, nacházejíce tak pravé, vnitřní

štěstí. Umírající ubožačky ujme se chuďas, krejčí Sýkora, jenž má sám mnoho dětí, ale přece si po její smrti nechá Vojtěcha. Je to figurka tak živá a s tak dojemnou láskou vytvořená, že se vyrovnává postavám Šmilovského. Mezi měšťany starý doktor, zámecký lékař, k němuž vzorem byl šlechetný lékař Nymburský, Dlabač, je z těch lidumilů, kteří, zdrsnělí na povrch klopotným životem, mají zlaté srdce, smiřují se s lidskými bědami, a zasvěcují celý svůj život blahu svých bližních.
Z panského služebnictva dcera staré klíčnice, Klárka, její ženich, písař, poctivý správce, i ten bručivý vrátný, jsou dobří lidé, snášející trpělivě panské rozmary a účastně pomáhající všem v bídě postaveným. A sám pan Skočdopole, ač slaboch, neodporující rozmarům své ženy, je dobrosrdečný muž, upřímně se těšící, když na konec paní pozná svoje poblouznění.

Němcová ani v této povídce neklade váhu na dramatický děj, oddávajíc se předem kresbě povah a vystižení nálad. Miláčci obou žen, Vojtěch chudé vdovy a psíček bohaté paní, setkají se v parku, když krajem pobíhá vzteklý pes, a Vojtěch zachrání Žoliho. Paní jej zato udělá svým lokajem a obleče do pestrého fráčku. Zatím však hrozí kraji mor, a majetné třídy obávají se, aby na ně nepřešel z chudiny, zmírající rychle ve své bídě a špíně. Měšťané počínají se starat o chudinu — k čemu je nevedla přirozená dobrota a láska, to si vynucuje strach před smrtí.
Na zámku nastane náhlá změna, když paní vyslechne

rozhovor své komorné Sáry s komorníkem Jaquesem, a pozná, jak své komorné i panstvu byla jen na smích. Její těžká nemoc dokoná obrat: paní pozná, že jen v péči o štěstí jiných spočívá naše vlastní štěstí, zbaví se lísavých příživníků, smíří se s těmi, kdo jí poctivě a upřímně slouží, přijme za vlastního mužova syna, a Vojtěcha zbaví nedůstojné služby, nechá jej studovat lékařství. Doktor, když šťastné panstvo odjíždí na jih, praví k sobě o uzdravené paní: »Jak mnoho tisíců duší jako ty úpí v poutech ješitnosti, marnosti a předsudků, nemajíce dosti síly setřásti je«.

V Babičce a v Pohorské vesnici, i v povídce V zámku a podzámčí, je sice základem vyprávění život lidu, ale jeho šťastný osud je vždy do jisté míry závislý na pánech, ať se starají o jeho blaho pohnuti příkladem, či z vlastního citu povinnosti vůči lidu, neb poučeni vlastní smutnou zkušeností a vlastním utrpením. V Chudých lidech však mizí tento vliv a naopak: ti pokorní a ponížení, nejenže svou vlastní dobrotou a láskou docházejí štěstí, ale odpouštějí pánům páchané příkoří a pomáhají jim, stihne-li je zlý osud. Život není již založen na předpokladu, že pánům dává blahobyt a moc, chudým strast a bídu: dobrota a láska zajišťuje nejen vnitřní štěstí, ale chrání pokorné před bídou a utrpením, a pýcha i zloba rozvrací pozemské blaho, strhujíc i bohaté a mocné do zkázy — není než jeden zákon života, vyrovnávající nesrovnalosti společenské a nespravedlnosti osudu.

V Chudých lidech kreslí Němcová všechny typy reálně a živě, v skutečném prostředí, není tu smy-

šlených postav, jako je paní kněžna, rodina hrabat Březenských neb manželé Skočdopolovi. Povídka je téměř bez děje — není než obrazem, kresleným ze vzpomínek na pobyt v Červeném Kostelci na šlechetné chudé lidi, s nimiž se stýkala, a pyšné bohaté průmyslníky, o jejichž bankrotu si lidé vyprávěli. Život chudých a pokorných je půvabná idyla, jejíž hrdinou je prostý chuďas, plnící do písmene vznešený zákon dobroty a lásky, Jakub Halina.

Jeho otec umořil se ve službách bohatého průmyslníka Martoně, jeho bratři se zkazili ve službě panstva, jeho sestra sloužila bezcitným panským dětem za hračku, až ji zchromily: stálým týráním se zatemnil její mozek. Jakuba, když se vzpíral býti lokajem, dal Martoň odvést na vojnu. V Italii láska k zbožné a ušlechtilé dívce změnila jeho vášnivou a pomstychtivou mysl. Marietta naučila jej hledat útěchu v modlitbě, práci a odpuštění. Jakub po návratu z vojny živí se těžkou prací, žije skrovně jako žebrák a stará se o svoji slabomyslnou sestru, Martoň marnivým přepychem octne se v úpadku, jeho sobecký syn zachrání si trochu majetku, ale dcery žijí v nouzi. Dvě starší nechtějí se smířit se svým osudem, ale nejmladší, Florinka, je klidna a skromna po neštěstí, jež je stihlo. Jakub miluje tajně tuto tichou, krásnou dívku, ale neodvažuje se projevit svoji lásku. Rychtářův syn vrátí se ze světa jako obratný tkadlec a obchodník, béře si chudou Florinku proti vůli svého pyšného otce, a Halina dá prostřednictvím faráře Florince své úspory věnem, zůstávaje neznám.

Postavy i prostředí této idyly vystihla Němcová v rozkošné kresbě s živou, reálnou věrností a neskonalým půvabem. Kupcův domek, denní život těch dobrých, laskavých manželů Hlouškových je z jejích nejkrásnějších obrázků; nálady, jako je večerní koncert na faře, unášejí svou tichou, dojemnou radostí ze života, a celou povídkou prochvívá vášnivá touha po klidném, pokorném štěstí, prýštícím z bezmezné dobroty a lásky k bližnímu, jež povznáší člověka nad všechnu bídu a utrpení světa.

4.

Koncem července 1856 čekala Němcová jen na honoráře za rozeslané práce, aby mohla odjet s dětmi do Poříčí. Mužovi byla sice nová jeho žádost ze Štyrského Hradce 27. července vrácena, spoléhal však, že jej ministerstvo někam přidělí, a Němcová měla naději na klidný pobyt venku, kde chtěla se oddat nové práci. Snila o povídce »Světlo a stíny«, pro Jeřábkovu měla napsat povídku ze staropražského života, ze slovenských zápisek chtěla udělat řadu cestopisných obrázků a přichystat k tisku sbírku slovenských pohádek. Farář Reuss jí poslal již počátkem 1856 dvanáct povídek, Francisci svolil, aby otiskla jeho sbírku z r. 1845, od Sládkoviče, Tomašíka, Škultétyho, Chalúpky očekávala ještě příspěvky. Smlouvy nakladatelské však ještě neměla, a neblahá událost zničila náhle její sny o uměleckém tvoření i o klidném pobytu v Posázaví.

V červenci byl Havlíček převezen ze Šternberských lázní v beznadějném stavu do Prahy k svému švagrovi Jarošovi, jenž bydlil naproti státnímu nádraží. Němcová toužila jej ještě jednou spatřit, šli jej s mužem navštívit. U Jarošů našli Palackého a Riegra s doktorem Podlipským, jenž je žádal, aby sečkali, až se Havlíček probudí — spal skoro neustále. Nedočkali se, a Podlipský svolil, aby se naň šli podívat — naposled. Spal klidně, jen pravá ruka pohybovala se mechanicky po pokrývce, jako by psala. 29. července Havlíček zemřel, a policie obávala se nepokojů. Jaroš telegrafoval z Vídně, že ministr Bach zapověděl rozesílat úmrtní lístky. Ferda Náprstek a J. V. Frič starali se přes to o slavný pohřeb a dali natisknout parte. V den pohřbu, 1. srpna, byl pokoj, v němž byla vystavena mrtvola, od rána pln lidu, i venkovanů ze vzdálených končin a vojáků. Němcová dala mrtvému do sepjatých rukou květ mučenky a nad hlavami rakve pověsila vavřínový věnec propletený trním. Němec stál u rakve a dával lidem na památku úmrtní lístky. O pohřbu valily se za rakví, na níž ležel jediný věnec od Němcové, ohromné zástupy lidu, muži šli s obnaženými hlavami. Němec, jehož vysoká postava nápadně vynikala z davu, smekl také a upozornil pána, jenž šel vedle něho, že je nutno smeknout. Byl to policejní konfident. U Nové brány měla být rakev položena do pohřebního vozu. Lid tlačil se k vozu a chtěl rakev donést sám až na Olšany. Vznikl rozruch, ale podařilo se lid ukonejšit. U hrobu roznesli si lidé věnec Němcové do posledního lístečku.

10. srpna zažádal Němec u policie o pas na cestu do Vídně, a den na to zadal znovu k ministerstvu, aby byl reaktivován. Policejní rada Weber si jej povolal a vyslýchal jej pro jeho učastenství na Havlíčkově pohřbu. Němec se sice ospravedlňoval, ale byl 21. srpna odsouzen policejním řiditelem Paumannem pro »veřejně projevovanou nechuť k vládě a zlehčování jejích nařízení« k osmi dnům vězení. Den předtím byl v ministerstvu podepsán dektet, jímž byl Němec reaktivován a 26. srpna, týž den, kdy se odvolal z policejního trestu k místodržitelství, byl přidělen k celnímu úřadu v Solnohradě s rozkazem, aby hned nastoupil. Němec se bál, že mu policejní trest znemožní návrat do státní služby, po případě i dosažení služby soukromé v Novém Bydžově, kam 20. srpna zadal o místo důchodního. Byl připraven dokonce, že mu vezmou pensi a vypovědí jej z Prahy.
Němcová neváhala ani okamžik zůstat s Němcem v Praze a vyčkat výsledek odvolání. Vypravila Jarouše a Doru na osm neděl do Poříčí, radila služce, která se již zotavila po úmrtí svého novorozeněte, aby si hledala lepší službu, a byla odhodlána, budou-li vypovězeni, stěhovat se do Ameriky. Vystěhovalectví se tehdy vzmáhalo, kupec Alois Kareš z Vamberku, usazený v Brémách, prostředkoval krajanům cestu do země svobody, a Němcová, posuzujíc ostrými slovy policejní rozsudek, loučila se již v duchu s Čechami. Těšila se tím, že v Americe je také Čechů dost, »a naše vlast je tam, kde jsou lidé jednoho jazyka a jedněch mravů«.

Muž byl mrzut a rozčilen, 5. září jej důrazně vyzývali, aby v Solnohradě nastoupil, a místodržitelsví neodpovídalo. Němcová snažila se jej potěšit, psala o něm dětem uznalými a srdečnými slovy, sama však cítila se hluboce nešťastna. Bloudila po známých ve svých sešlých hedvábných šatech, posteskla si u Hanušů, navštěvovala Hynkův hrob, zdobíc jej barvínkem a monogramem z růžových poupat, zacházela do Společenské zahrady potěšit se novými květinami, a vracela se sklíčena do prázného bytu, kde se jí stýskalo po dětech a kde vyl starý psíček Vidák, hledaje Doru. Cítila, jak se jí zmocňuje ochablost, jak stárne, a marně pokoušela se pracovat; psala jen dlouhé listy Karlovi do Zaháně, Hansmanovi do Brna, Lamblovi do Londýna a četla Andersena, jehož pohádky ji těšily, »poněvadž vyplývají z čistého, dětinného srdce«.

V polovici září bylo Němcovo odvolání místodržitelem Mecsérym zamítnuto s pohrůžkou, že podruhé by byl vypovězen. 16. září musil nastoupit trest. Vypravoval později s humorem, jak hned s počátku získal si profousovu přízeň velkou lahví roztopčinky. Profous za dobrou odměnu nechal jej přes den seděti v kanceláři, kde sledoval činnost policejního aparátu, zprávy konfidentů a s odporem poslouchal zálibné chlubení profousovo, jak důkladně vykonává tělesné tresty na odsouzených ubožácích. Večer brával jej profous s sebou na procházku do pražských ulic a na noc nechával jej spáti ve svém bytě. Odsouzení vzbudilo v pražské společnosti sympatie

k Němcovi, a také žena měla s ním upřímnou účast: nosila denně oběd i večeři pro celou dozorcovu rodinu, od Halánků posílali hojnost piva, a tak trávil Němec dobu vazby do 23. září docela příjemně, až na několik hodin, kdy přišla inspekce, a profous musil jej zavřít do cely. Zatím, co byl na policii, přišla nová upomínka, aby hned nastoupil, a zastavili mu pensi.

Když byl propuštěn z policejního vězení, dostal konečně cestovní pas; dříve však, než se vypravil do Solnohradu, oznámilo mu štyrskohradecké ředitelství, že jej jmenovalo prozatímním účetním oficiálem u celního úřadu v Běláku v Korutanech s platem 400 zl. a vyzvalo jej, aby při nastoupení složil kauci ve výši jednoročního služného.

Němec se tomu opřel, odvolával se na ministerské rozhodnutí, jímž mu byl zaručen plat 700 zl. a neposlechl ani opětovných rozkazů ze Štyrského Hradce. Němcová, ačkoliv měla starosti s Jaroušovým zápisem do čtvrté reálky a s říjnovou činží, vyprosila mu pomocí Bohdana Staňka — jenž se zatím stal profesorem chemie na technice — 35 zl. od knížete Thurn-Taxisa a opatřila mu koncem října volné místo v dostavníku rodičů Staňkových až do Budějovic. Ale Němec vzdoroval, ležel pak s churavou nohou, a teprve 18. listopadu odhodlal se jeti do Vídně.

Jel drahou přes Brno, navštívil Hansmanna, jenž jej přivítal velmi přátelsky, ale Helceleta nenašel a Klácel choval se k němu chladně. Ve Vídni referent Neuwall jej uklidnil, radil mu, aby místo v Běláku nastoupil a

slíbil mu, že se pak o něj, až se v celním oboru zapracuje, postará. Ve Vídni navštívil také tetu Němcové, sestru jejího otce, Johanku, která umírala. Druhý den nalezl ji již v rakvi, zdržel se ve Vídni a doprovodil ji ke hrobu.

V Štyrském Hradci jej přivítali nevlídně, žádali rozhodně, aby složil aspoň 100 zl. na kauci, ostatek měl mu být měsíčně strhován z jeho hubeného platu. Psal naléhavě ženě a odjel do Celovce. V Celovci byla teprve nedávno provdána dcera MUDra Staňka, Božena, za profesora reálky Šetlíka. Hostili jej srdečně a zvali jej, aby je o vánocích navštívil. Počátkem prosince konečně dojel do Běláku a nastoupil úřad. Stýskalo se mu v cizí zemi, psal často, upřímně a srdečně své ženě, vzpomínaje na Prahu.

Němcová zatím v Praze úzkostlivě hleděla do budoucnosti. »Táta nezeptal se ještě,« píše Karlovi, »copak si tu počneš, ženo, s dětmi, když ti nebudu moci nic posílat, a bůhví, kdy ještě? To mne bolí.« Přátelé jí trochu vypomohli, MUDr. Staněk dostal Doru zdarma do Žofínské akademie, paní Lotinka ji brala k sobě na šití prádla, Jaroušovi dávali u Skřivanů, u Špottů, u Frenclů obědy, ale děti neměly teplých šatů, a Němcová třásla se zimou v staré, zelené sukni, v jupce přešité z mužova starého kabátu, a do bláta, do sněhu nemohla se vůbec odvážit ve svých děravých botkách.

Když muž psal o kauci, hledala marně dlouho, kdo by složil těch sto zlatých, až se konečně nad ní smiloval Fričův otec. Snažila se pracovat, do konce ledna

chtěla napsat pro Jeřábkovou povídku »Světlo a stíny«, vymáhala na Karlovi články o zaháňských zahradách, upravovala zprávy, které jí posílal Němec pro Pražské noviny, ale nedařilo se jí, a pomluvy jí ztrpčovaly život. Psala dokonce jakousi povídku o »pražských klepnách«, ale povídka ta — je to příznačné pro její povahu — nevyšla.
Bendl jí psal z budějovického semináře často, a poslal k ní mladého kandidáta profesury Antonína Tilla, »dobrého hocha«, jak jej chválila Bendlovi. Tille byl z Březnice, kde měl jeho otec na nedalekém Hrádku najatý pivovár, shlížel s úctou k slavné spisovatelce, hovořil s ní rád o svých březnických přátelích, o Jurenkovi — jenž se stal později jeho zetěm — o literatuře, nosil jí knihy, opisy Havlíčkových veršů a prostředkoval pozdravy do Březnice.
Podobizna Němcové z roku 1856 ukazuje zřetelně, jak bída a strasti zničily její bývalou kouzelnou krásu. Pravidelná, ušlechtilá tvář je dosud vroubena hustými, tmavými vlasy v hladkém účesu po skráních, ale velké oči, hluboce vpadlé, hledí smutně a tvrdě, rysy jsou ostré, ústa pevně a trpce sevřena, ušlechtilá hlava sklání se na štíhlém krku, a vychudlé vzpřímené tělo ztrácí se v chudičké černé bluze a laciné, tečkované sukni.
Koncem 1856, po odjezdu Němcově, způsobil P. Štulc Němcové výstup, jejž popsal velmi dramaticky J. V. Frič ve svých pamětech. Štulc měl Němcové její styk s Fričovými druhy velmi ve zlé. Neopatrností některého z nich dostal se mu do rukou list

Němcové, psaný Jurenkovi, a Štulc jej užil k mravnímu nátlaku. Zahrnul Němcovou výčitkami a nutil ji, aby s ním jela v otevřeném kočáře na Hradčany k zpovědi na důkaz, »že skutečně odříká se pro vždy marnosti světa tohoto«. Sliboval jí za to trvalou práci v katolických tiskárenských podnicích. Když Němcová odmítla, počal vyhrožovat, že její list uveřejní. Němcová se nepodala, ale obávala se přece, aby Jurenka její dopisy neopatrně někomu nevydal. Pokoušela se pak marně prostřednictvím Bendlovým dostat je zpět. Štulc se k ní pak neodvážil celý rok.

5.

O vánocích 1856, ačkoliv ještě ráno na Štědrý den neměla Němcová doma ani krejcaru, a poloprázdný, vlhký byt ji přímo dusil, zažila přece s dětmi několik šťastných chvil. Přátelé si na ni vzpomněli, stačilo několik drobných dárků a trochu pozornosti, aby zapudila aspoň do Nového roku zoufalost, která se jí zmocňovala, když si připomínala, že budoucím rokem nebudou vůbec moci žít. Dostala k polednímu několik zlatých, Doře poslali z venku vánočku, Hanušovic jí dali pentli a náramky, Dr. Staněk poslal k večeři modrou štiku, Skřivanovic chléb a víno, Krejčovic ořechy, Náprstek punč. A tak, rozradostněni nadělením, měli hody, knedlíky se zelím, pili na zdraví otce, Karla, na památku Hynka a pak šli na jitřní. Na Boží hod je pozvali Palackých k obědu, Hanušů na večeři, v neděli Krej=

čovic, na Nový rok Dr. Špott, a na to oběd u Pala-ckých končil to radostné hodování, po němž tím trpčeji dolehla bída.
Němcová se roznemohla, kašlala, dostala vyrážku, objevily se příznaky tyfu, proležela polovici ledna 1857, a na práci nebylo pomyšlení. Musila sáhnout na zálohy od Jeřábkové za nenapsaný román a od Řezáče za články do Štěpnice, jež schovávala na činži. Ale i to rychle zmizelo, dotrhávali poslední košile i šaty, a když bylo nejhůř, posílala známým rodinám po dětech lístky: »Prosím, poskytněte mi kousek božího dárku.«
Na masopustní úterý, 23. února, neměli celý den co jíst — a tu přijel do Prahy Jurenka na dvou-nedělní porodnický kurs. Němcová vzkazovala mu již dříve prostřednictvím Bendlovým, aby jí nenavště-voval, ale přišel přece o popeleční středu se slečnou Němečkovou na návštěvu. Choval se cize, oznamo-val jí, že jí vrátí její listy, jež komusi půjčil, a mluvil hněvivě proti Ohéralovi, Sojkovi i Fričovi, že roz-šiřují pomluvy. Němcovou zastihla ta návštěva ne-připravenu: byla dojata a cítila tím bolestěji schválnou lhostejnost bývalého druha; sevřelo jí to srdce, když pomyslila, jak do té chvíle s tesknou něžností vzpo-mínala na dřívější styk s ním. Nemohla potlačit záchvat hněvu, byla ironická, jízlivá, ale přes všechnu trpkost neubránila se vzrušení. »Láska je nemoc, ale zdraví se nechce.«
Týž den zemřela po porodu Anna Fričová. Něm-cová zapomněla na všechnu trpkost vůči ní, navštívila

FRANTISEK LADISLAV RIEGER

Friče a smířili se nad rakví se slzami v očích. Jurenka přišel ještě jednou, k důvěrnému hovoru však nedošlo. Setkali se pak na ulici, počali hovořit, ale přistoupil k nim Čejka, a Jurenka hned odešel. Zahlédla jej ještě na pohřbu paní Fričové, pozdravili se — a to byl konec.

9. února 1857 sezval Rieger čelné spisovatele — Němcová byla mezi nimi jediná dáma — k poradě o vydání českého »Plutarcha«, sborníku, jenž měl obsahovat životopisy znamenitých Čechů. Němcové uložili napsat životopis české básnířky Marie Antonie. Nebyla tím nadšena, chtěla raději vypsat život Dobromily Rettigové. Plutarch nevyšel, místo něho počal Rieger chystat Naučný Slovník.

Tou dobou navštívil Němcovou také V. V. Tomek se svou mladou paní. Znal ji již od roku 1845, a jeho paní připomněla jí s radostí, jak se setkaly jako děvčata v Chvalkovicích. Když jí Němcová oplatila návštěvu, vzpomínala na Chvalkovice, kde ji slečna Betty chránila proti nezbednostem dětské drobotiny, a prosila ji, aby »obnovila zase kamarádství mladých let«. Němcová byla jí sice vděčna za její pozornost, ale přátelství neobnovila — krutá bída ji zatvrzovala proti společnosti.

Muž psal jí často, nudil se v Běláku a na postup neměl valné naděje. Vánoce ztrávil vesele u Šetelíků v Celovci, v lednu psal žádosti na ministerstvo i do Štyrského Hradce, v únoru těšil se nějaký čas marně, že se dostane k městskému úřadu ve svém rodném městě, Novém Bydžově, v březnu seznámil se s fará-

řem Mayerem z Gerljachu, přítelem Lamblovým, navštívil jej několikrát a psal ženě články o životě Slovinců, mezitím obnovoval několikrát od března do června své žádosti o vyšší plat a úřednické místo, dovolávaje se amnestie, udělené jeho bývalým uherským soudruhům.

Mužova důvěra a příchylnost, kterou cítila z jeho listů, Němcovou těšila, za to však ji Karel těžce rmoutil. Od svého odjezdu do Zaháně v dubnu 1856 psával dosti pravidelně, ale na podzim se stával lhostejnějším, stěžoval si na práci, na nedostatek, pak se zamiloval do své tety, rozkošné Aidy a vzepřel se matce, když jej v listech kárala. Od Štědrého dne 1856 až do 2. prosince 1857 nenapsal jí ani řádky. Matka, hluboce a bolestně zarmoucená psala mu tou dobou pět listů, stále naléhavějších, psala i Aidě, až konečně Karel pochopil bolest, kterou matce působí, a poddal se matce, své nejvěrnější přítelkyni.

Korespondence Němcové s Karlem je zachována téměř celá a je tak krásným příkladem listů matky k synovi, jaký by se sotva našel po druhé v světové literatuře. Vyzařuje z nich tak úchvatná láska a moudrost, tak něžná péče o nerozumného syna, tak srdečný a upřímný poměr matky k dospívajícímu, slabému, vznětlivému dítěti, a jsou prodchnuty tak dokonale ucelenou náladou, stylisovány tak prostě a skvěle, že náleží k nejlepším literárním výtvorům.

Němcová cítila se ve své bídě k tvůrčí práci neschopna. Pokoušela se marně o povídku »Světlo a stíny«, dříve již počatou, myslila na novou povídku

»Žena z lidu« a zatím upravovala pro časopisy články, jež jí posílal farář Mayer, slovinské pohádky, pověry a zvyky, příspěvky k »Báječnému přírodopisu«, mužovy příspěvky, Zechentnerův popis medvědího honu na Slovensku. Frič jí opatřil překládání Gogolova Revisora a Gutzkovova Tartuffa pro herečku paní Peškovou — ale to vše nestačilo, nezbylo než zastavovat vše, co mělo nějakou cenu, i lžíce, aby bylo co jíst, vypůjčovat si po zlatkách od známých a co chvíli hladovět.

O velikonocích nebylo v domácnosti ani sousta. Chodila s Dorou a Jaroušem na dlouhé procházky a toužila, aby si mohli vyjeti s nastávajícím jarem na venek. Koncem května jel jejich věrný přítel, karlínský kovolitec Mencl, do Komárovských železáren a vzal Němcovou i s dětmi sebou. Jeli kočárem do Hořovic, na zpáteční cestě navštívili Valdek, Žebrák, Točník, Beroun, sv. Jana pod Skalou, a Němcové stačilo tak málo, aby její stísněná duše okřála, že se jí zdál ten třídenní výlet rozkošným osvěžením.

Po návratu vedla Doru o svatodušních svátcích k biřmování, a kmotra, paní Špottová, choť lékaře, v jehož ústavě se Dora léčila, dala Doře letní šaty. Jarouš neměl téměř co obléci, a matka sháněla aspoň trochu stravy opisováním, psaním adres, chystajíc, pokud vůbec byla schopna práce, k tisku slovenské pohádky. Známí, Mencl, paní Šlenkertová, choť čalouníka, přinášeli si k ní občas večeři, aby se s dětmi najedla, a Němcová přijímala tuto pozornost s naivní důvěřivostí, netušíc, jaké domněnky může vzbudit v spro-

stých duších upřímnost a důvěrnost její v zacházení s lidmi. Jeden její známý — je zbytečno uváděti jméno tohoto člověka — který jí opatřoval drobnou výdělečnou práci, přinášeje pro ni a pro děti trochu jídla a pití, nabízel jí docela neomaleně svoji lásku a dával najevo, že by pak byl ochoten zmírnit její bídu. Snesla s klidem i toto ponížení, nutila se dokonce do ironie, když o tom podávala zprávu svému muži. Ale v hloubi duše byla všemi těmi bědami, starostmi a urážkami velmi stísněna.

Mysl její se zachmuřila a její sny, jež ji dříve těšily v její bídě, počaly ji děsit. Již v letech 1852—3 stěžuje si z Uher Žofii, že její sny pozbývají poetického půvabu a mění se v úzkostná, prorocká tušení. A 24. července 1856 píše Karlovi: »Ovšem, že jsou sny jen výtvory rozčilené mysle, ale jsou tušení v duši člověka, které se nedají vysvětlit, a ty se pak do snů přenášejí.« Vídá často Karla ve snu a bojí se o něj, zjevuje se jí mrtvý Hynek »v tom měnivém kabátku«, jako živý, a často, když nemůže usnout, »přichází celé vojsko temných postav, živých i mrtvých, kteří mne mají rádi a nemají rádi, celé vojsko starostí, a všecko to mi víří v hlavě, plaší spánek s očí a kalí je slzami často po celé hodiny«.

Počátkem června 1857 dolehla na ni tesknota tak těžce, že si ulehčila důvěrnou zpovědí Aidě. Myslí na svoji minulost, na své touhy po štěstí i lásce, a rozebírá s trpkou oddaností své city, své naděje i svá zklamání. »Nemůžeme se vždy spoléhat na své srdce, neboť často uteče se vším rozumem a vrhne nás do

propasti bolesti, a nemáme síly, abychom se ubránili, ba jsme tak slabí, že raději snášíme všechen ten žal, nežli pyšný, chladný klid rozumu. A kdo by to neprozkoumatelné moře s jeho úskalími a propastmi, s jeho bohatými poklady a strašnými nestvůrami, to moře zvané lidské srdce, kdo by je prozkoumal! . . . Často člověk považuje za lásku docela jiné city, nejčastěji je to ješitnost, bláznovství mužů i žen . . . Každé ženě lichotí, když se jí muž koří, kdyby byl sebe ošklivější, a čím je prudší a čím ona stojí výše, tím větší účast nebo soustrast cítí pro něho, i kdyby její srdce bylo jinému zadáno. Naproti tomu každá žena může způsobit, aby se muž do ní zamiloval, když dá najevo, že má o něho zájem, neboť muži jsou ještě mnohem ješitnější, často si namlouvají z pouhé ješitnosti, že jsou zamilováni do té, u níž vzbudili zálibu. Ach, co všechno lidé často nenazývají láskou! A jsou to mýdlové bubliny, pouhé dětské hračky, které se nejtišším záchvěvem vzduchu rozpadnou v nivec! Komu však kdy pocit pravé lásky vrostl do srdce, ten jej podrží až do smrti, taková láska září v prsou jako jasná kapka jantarová, která nemůže ani vyschnouti, ani se vpíti!«
Byla hotova se životem, neočekávajíc do budoucna pro sebe splnění svých ideálů. Zbývala jí jen jediná naděje, že aspoň děti její dočkají se lepšího života, a jejich štěstí chtěla zasvětit všecko své úsilí. Nepokoušela se již pro své vlastní blaho najít ideálního reka svých snů, s nímž by kráčela životem, a vzpomínajíc na muže, jenž se mořil písařskou prací

v Běláku, byla jata touhou smířit se s ním, vyzpovídat se mu a ujasniti si jejich vzájemný poměr. Napsala mu krásný list, v němž mezi drobnými zprávami z všedního života, stesky a vzpomínkami upřímně vyložila své myšlenky. Nelze jasněji a prostěji vystihnout poměr těchto dvou nešťastných bytostí, upoutaných k sobě jen dětmi a společnou bídou. Píše muži 13. června 1857:

»Já bych Tě také ráda viděla, mnohdy když jdu na procházku sama nebo s dětmi, cítím se tuze osamotnělá a zatoužím po Tobě, ale naučila jsem se mnoho postrádat, tak i to. Myslím si zase, kdybys tu byl, že by to přece zase dle starého šlo, že bychom si nerozuměli, a tak se těším, že jsem alespoň paní svou. Ale vskutku to není tak; já bych to břemeno ráda s někým sdělila a to panství jemu přepustila, ale když jsou okolnosti takové, že to musím sama nést, tedy nesu. Já tu také žiju lépe než mnohá jeptiška, ale někdy mimovolně přijde mi touha, kdybys tu byl, abych se mohla na Tvoje prsa položit a poplakat si. Já vím, že tam přece jen můj jediný útulek, všecko ostatní je cizí. Tys mi vždy říkal a myslíš si, že já Tě nemám za nic — a že v mojí duši zcela jiné ideály žijou — ale nemáš zcela pravdu. Neupírám, že jsem kdys neměla před sebou ideál muže, tak jako i ideál manželství. — První byl vzor vší dokonalosti a krásy, a druhé představovala jsem si co nebe. — Inu byla jsem mladá, nezkušená, vychovaná jen v přírodě, přenechaná sama sobě. Nikdo se nestaral o moje fantasie, aniž mi svět s pravého stanoviska ukázal.

Bujná fantasie moje i k Tobě mne zavedla a Tebe též jen zevnějšek lákal a snad nezkažený cit můj. Kdybys byl ten rozum tehdáž míval, co nyní máš, a mne tak znal, byl bys ze mne jinou ženu udělal. Já Tě měla ráda a na ideály svoje zapomněla. Stalo se jinak a trpěli jsme oba. V duši mojí je vštípen od mladosti již pud vzdělání, touha po něčem vyšším, lepším, co jsem vůkol sebe neviděla, a ošklivost před sprostností a hrubostí. To bylo mojím štěstím, ale také příčinou našeho rozpadnutí, mojím neštěstím. — Kdybych byla svět tak znala a sama sebe, nebylo by se to ovšem stalo.

Málo která žena má tak v uctivosti manželskou důstojnost, jako já měla a mám, ale víru jsem v ni pozbyla záhy. Kde ji vidět? — Samá lež, klam, privilegovaná otroctví, nucená povinnost — zkrátka sprosťáctví. Moje srdce bažilo být velmi milováno, mně bylo lásky zapotřebí jako květině rosy — ale darmo jsem hledala takovou, jako já cítila. Já chtěla muže mít, před nímž bych se kořit mohla, jenž by vysoko nade mnou stál, já bych život proň byla obětovala, ale viděla jsem v mužích jen hrubé despoty, jen pána. — To schladlo všecku vroucnost — úcta se ztratila, a hořkost a vzdor v srdci se umístily. Tak to šlo — já žila zase v sobě, jako děvče, a ty staré ideály v duši opět se umístily. Tělo moje jste měli, činy moje, moji upřímnost, ale touhy moje šly do dáli, kam, tomu jsem já sama nerozuměla. Toužila jsem, chtěla jsem to prázdné místo v srdci něčím vyplnit a nevěděla čím.

Tenkráte myslila jsem, že to může být jen láskou k muži; nyní vím, že to není pravda. Byla jsem sama sebou nespokojena, nesjednocena. Děti byly moje jediná rozkoš a přece mne jejich nevědomá láska nemohla uspokojit. Já chtěla být lepší, chtěla jít po pravdě a svět mne nutil lhát. Bože, co mne to náboženství stálo bojů; nyní jsem to vše přestála a duše moje pokojna je v tom ohledu. Ideje národní chopila jsem se celou duší, myslila jsem, to že je to, co touhu moji ukojí. Ani to; idea ta ovšem časem stala se pevným přesvědčením a cílem mých snah, kdežto dříve jen romantická byla fantasie, neuvědomělá. Já poznala svět, shledala jsem, že není na světě ideál úplné dokonalosti.

Chtivost srdce zklamala mne mnohdy; držela jsem za zlato, co bylo bláto. Tak jsem se učila; a přece nepřestala toužit a hledat po zosobněném mém ideálu. Měla jsem ctitele nejednoho — jeden měl ducha, který mne zaujal, onen tělo, ten srdce, onen rozum, ale konečně jsem přece v nich neviděla, po čem jsem toužila; m u ž e, před nímž bych se ráda kořila. Všichni měli své slabosti, nimbus spadl, a byli to obyčejní muži, z nichž bych si žádného za muže svého nevolila. Touha ta spočívá v duši mé jako kapka, která nevysýchá ani neodtéká, ale věčně se třpytí jako diamant; je to ona touha po neskonalé Kráse a Dobru, je to ona touha, která člověka z prachu povznáší, která, kdy se octne v přírodě, náruč mu rozevírá, že by celý vesmír k srdci přitiskl, která ho vede na cestu Calvarie! — Touha ta, spojena s láskou, láskou

ANNA FRIČOVÁ, RODEM KAVALÍROVÁ

Pseudonym Sázavská. Podle olejomalby.

opravdivou, ne k jedné osobnosti, ale ku každému člověku, k veškerému lidstvu, láska, která nežádá odplaty, nalézajíc sama v sobě vše, snaha státi se vždy lepší a Pravdě se zblížiti, to je můj ráj, moje štěstí, můj cíl. To mi dodává síly, to mne blaží, a bez té lásky, co bych byla? — Ale svět ti to nepochválí; já vím, svět haní, co je v člověku nejkrásnější; přirozenost slove mu hříchem. Kdo se nežene s obecným stádem pouze jen za korytem, toho křižuje, takový každý je mučeníkem. Ale lépe být mučeníkem, než být darmochlebem, který neví, zač a proč je živ.

Kdyby té lásky, té poesie ve mně nebylo, jakže bychom my spolu žili? — To by to bylo se mnou špatně dopadlo, neboť jsem všecku důvěru k Tvému srdci a úctu před Tebou ztratila; kdybych nebyla přišla k lepšímu rozumu, bylo by to tak zůstalo. To však je pravda, že když jsi vzdálen, se mi zdáš pěknější a že po Tobě častěji si zatoužím. Je to přirozené a Tobě snad také tak je. Když jsou dva ustavičně pospolu, všecky svoje potřeby jeden před druhým vykonává, pěkné, nepěkné, tu se sevšední jeden druhému. Není pak touhy, ani poesie, je to jen zvyk a potřeba, co je k sobě vábí — a to je, co se mi protiví. Mně by se každý muž zprotivil, kdyby ustavičně byl okolo mne. To je, co aristokracii neb boháčům závidím, tu příležitost, že si mohou být vždy vzácní. To víš, já mám už takové své podivné náhledy, a ty já už asi nepřemohu. Přemohu sice, já se umím přemoci, ale což, pak se děje všе bez potěšení. Já bych přála si, aby mezi

námi bylo při všem činění a jednání potěšení a ne jen ta chladná povinnost. — Goethe povídá: Was ist Pflicht! — Pflicht ist, was sich der Mensch selbst befiehlt! — Všecko si však člověk poručit nemůže: já bych Ti byla také někdy ráda v jedné povinnosti vyhověla, ale právě v té případnosti neplatí žádný zákon, žádný mus, hrozba ani prosba, jestli není vzájemné vzplanutí citu. — Právě v této případnosti měli by mužové vždy zapomenouti, že jsou páni, a chovati se k ženám, jichž si váží, co milenci. Tu dlužno šetřiti co nejvíce citu a chrániti se co nejvíce každé sprostnosti. — Já alespoň myslím, že by takovéto chování květ mnohého svazku manželského do pozdních let udrželo.«

6.

V létě 1857 cítila se Němcová opuštěna a ubohá. Její tvůrčí síla, naposled rozkvetlá výletem na Slovensko, hasla, předčasné stáři již na ni doléhalo a bída blížila se hrozivěji než kdy dříve. I důvěrní přátelé ji zanedbávali. Frič, jenž se po smíření opět o ni staral, přicházel k ní sice častěji, četl jí ze svého dramatu Svatopluka, ale když pořádal 26. července na oslavu svátku své druhé matky divadelní představení, nepozval jí. Hráli scény z Hamleta, Frič se učil k tomu u Rambouska šermovat, přibral z divadla na pomoc Šimanovského, Slabihoudka, Kašku a sezval velkou společnost, v níž byly i Žofie Rottová, paní Mužáková a pak Anna Kavalírová, ušlechtilá

dívka, jež se na podzim, 11. listopadu, stala Fričovou druhou chotí.
Němcová toužila tehdy z Prahy ven. Farář Plošic ze Slovenska psal jí upřímně, aby k němu přijela i s Jaroušem třeba na celé léto, ale nebylo krejcaru v domě. Koncem měsíce vypověděl ji domácí a žaloval ji o dlužnou činži. Dala mu zálohu, již dostala na slovenské pohádky.
5. srpna žaluje Němcová trpce sestře Adéle: »Mám živit rodinu jen duševní prací a v mé hlavě straší jen bledé postavy zármutku a starostí, jako těžká mlha mi to leží na duši, a ty krásné postavy, které mně fantasie vykouzlila, těch já nemohu nalézt. Mám činit lidem potěšení, a lidé mne za to rmoutí k smrti.«
6. srpna poslala Doru k Lotince Staňkové s lístkem: »víš, že se nemám na koho obrátit. Půjč mi jen asi 40 kr., já ti je zítra přinesu.« Den na to přinesl jí Frič několik zlatých, děti se najedly u známých, ale za několik dní nebylo doma opět ani sousta. Lotinka zvala Němcovou, aby chodila jíst k nim, ale počasí bylo ošklivé, a Němcová vzkázala, že se ve svých chatrných botkách nemůže odvážit do bláta na ulici. Lotinka poslala tedy i botky.
V polou srpna navštívil Hanušovic v Praze na několik dní Helcelet; Němcová byla s nimi dvakrát na večeři. Staré lásky a staré hněvy i jizlivosti už pohasly. Němcová píše o jeho návštěvě s klidem: ». . . hodně sestárl, ale dobře vyhlíží. Je to dobrý člověk a milý, ten si také zůstal vždy věren«.
Krutou ironií je v té době návštěva německé spiso=

vatelky Idy von Düringsfeld, která přišla poklonit se slavné české spisovatelce, vykládala jí o svých literárních plánech a vyjednávala s ní o překladu Babičky i českých pohádek. A česká veřejnost rovněž, jakoby ani neviděla, že slavná spisovatelka doslova zápasí o skyvu suchého chleba, divila se, proč autorka Babičky nepokračuje ve své literární práci. Ozvěna této dotěrné pozornosti zní tvrdě z listu Němcové 9. září:

»Ta rota vlastenecká, ta mne hněte. Což oni vědí, jak člověku je na těle i na duši sklíčenému. Oni jen když mají břicha plna sami — pak se snadno káže jiným lidem: pracujte, dělejte! Jim je snadno dělat! Myslí, sprosťáci, když švec může s hladovým žaludkem botu sešít, že spisovatel může román ukovat. Ach . . . kéž by mne Bůh už těch milostí sprostil!«

Němec v Běláku byl zatím již od počátku léta v úřadě nespokojen, žádal marně o dovolenou a jeho žádosti o vyšší místo byly zamítány.
18. července zadal znovu o vypsané místo vrchního oficiála. Ale 2. srpna oznámil mu nadřízený úřad v Celovci, že prešpurské řiditelství na něm vymáhá 20 zl. 11 kr., jež za jeho úřadování v Darmotech roku 1852 byly mu poslány jako milodar pro jakousi vdovu po finančním strážníkovi a vdově té nebyly tehdy odevzdány. Němec se rozčilil tímto podezřením z nepoctivosti do té míry, že zadal 5. srpna o pensi a pak 13. srpna napsal ostrý protest proti obvinění. Tvrdil, že peníze byly patrně ukradeny na poště, a žádal

současně znovu za dovolenou. Objevilo se, že měl pravdu. Zatím však dostal 18. září dovolenou, den na to byl dán do pense. Na to 27. října dostal zadostučinění, správa v Celovci uznala, že byl obviněn nesprávně.
Výměrem pense Němcovi ukřivdili. Když mu roku 1855 vyměřovali dočasnou pensi, uznali ve Vídni právem, že mu mají být do pense vpočtena i vojenská leta, poněvadž vstoupil přímo ze služby vojenské do služby civilní. V Štyrském Hradci však měli doklady jen o jeho službě civilní a vyměřili mu pensi nižší, pouhých 233 zl. Přijel do Prahy rozhněván, nemocen, odvolal se hned k ministerstvu, ale bez dokladů a bez adresy, poslal doklady teprve po několikerém naléhání. Dostal příznivé vyřízení teprve v červnu 1858.

Zatím hledal zaměstnání, jímž by úbytek nahradil. Vojáček, statkář na Tetíně, opatřil mu koncem října místo pokladníka v novém cukrovaru Skály a Macháčka ve Zdicích. Dostal zdarma byt, stravu na úvěr a slíbili mu příštím rokem po kampani plat. Němcová byla ráda, že se jí doma uleví. Přestěhovala se do dvou pokojíků v třetím patře v Řeznické ulici (č. 1360), Jarouš chodil do průmyslové školy, prodával výkresy, Dora pomáhala u Hanušů šít a Palacký s Čejkou jí platili francouzské hodiny. Matka, trýzněná žaludečními křečmi a bolestmi hlavy, psala do Musejníka 1858 o »Uherském městě« Darmotech, do Posla z Prahy na rok 1858 »Obrazy ze života Slováků«, pro Pražské noviny článek o okolí Běláku dle

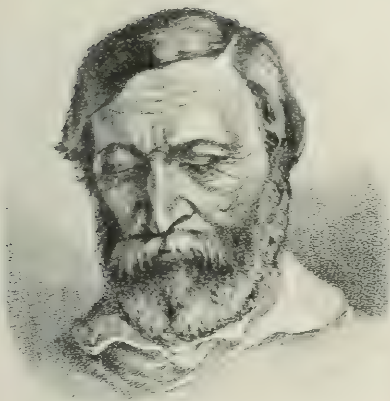
mužových zpráv, otištěný 31. ledna až 5. února 1858. Štěpnice a Učitelský Sborník tiskly jí mimo to různé drobnosti.
Hlavní starost měla se slovenskými pohádkami. Psala je česky, jen dialogy měly být slovenské, ale nevěděla si se slovenštinou rady. Prosila o pomoc Hattalu, jemuž již dříve dala slovenské písně. Hattala ji bavil svými neomalenými, kousavými vtipy, předčítal jí svůj překlad Slova o pluku Igorově, jenž počal vycházet v polovici října, ale o slovenštinu jejích pohádek se staral málo. Němcová chtěla mít vydání, oznámené zároveň s počátkem »Igora«, pěkně upravené, její přítel Manes jí nakreslil titulní list, a ona obětovala na dřevoryt a tisk dvacet zlatých svého hubeného honoráře, jenž jí byl téměř jediným pramenem příjmů. Úprava dopadla však nedbalostí tiskárny velmi chatrně. V druhé polovici listopadu vyšel konečně první sešit, a tisk protáhl se až do srpna 1858.
Vedle práce výdělečné a redakce slovenských pohádek nalezla Němcová přece několik volných chvil, aby ze svých vzpomínek na minulost vytvořila novou povídku, prodchnutou šlechetným názorem na život a srdečnou láskou k dobrým lidem. Je to »Dobrý člověk«, povídka otištěná v Poslu z Prahy na rok 1858. Dobrým člověkem mínila Rtyňského rychtáře Hejnu, jenž za jejího mládí jezdíval jako forman s bohatým nákladem několika vozů do Vídně. Znala jej již jako dítě, když, jsa tehdy statný, třicetiletý muž, přijížďíval každoročně po sv. Antonínu do Ratibořic pro ovčí vlnu, později stýkala se s ním i v Červeném

Kostelci, kde si chodíval k jejímu muži pro »bolety« a konečně setkala se s ním 1842 ve Vídni, kde asi také poznala podrobnosti, jež líčí v povídce. Němcová vylíčila jej velmi živě v postavě »pantáty Hájka« a opředla jeho zjev smyšlenou milostnou historií.
Její povídka zabývá se otázkou vystěhovalectví z Čech do Vídně, které se Němcová dotkla již v obrázku »Domácí nemoc«, a sociálním postavení služek, o němž se rozepsala se srdečnou účastí již v Barušce. Obojí problém řeší v »Dobrém člověku« živěji, a zasazuje jej do rámce milostné povídky o lásce mezi statným, zámožným vozkou ze severovýchodních Čech, jenž jezdí pravidelně z Náchoda do Vídně, a dívkou ze vsi Jasené, kterou kdysi vzal sebou, když uprchla před nenáviděným nápadníkem.
»Pantáta Hájek« je dobrý člověk, jenž sbírá cestou děti, posílané chudými rodiči do Vídně pěšky po říšské silnici, ujímá se jich, a odevzdává je paní Kateřině, vzácné výjimce mezi vídeňskými dohazovačkami, starající se o ty ubožáky s mateřskou láskou. Madla z Jasené jde sloužit, a její utrpení ve službě, její styk s kamarádkami a její shledání s bratrem, který chodí s potulnými muzikanty, jsou Němcové podnětem k velmi svěžímu a reálnému líčení života těchto vyhoštěnců z domova, kteří, pokud se neodnárodňují, žijí v chudých poměrech a hynou neb živí se těžkou, nevděčnou prací.
Němcová byla si plně vědoma, jak důležita je tato otázka pro český život — měla v mysli živý příklad na své matce a svém nešťastném původu — dotýká

se však jen velmi šetrně smutných stránek. Hledí ukázati na Hájkovi a paní Kateřině, jak poměrně snadno dalo by se pomoci dobrou vůlí a trochou péče těm ubohým a bezradným, kteří bývají vydáni ve své nezkušenosti Vídni na pospas, ale omezuje se jen na živé obrázky ze života, končíc náhle zcela romantickým příběhem: nenáviděný nápadník překvapí Madlu ve Vídni samotnu v bytě a vrhá se na ni, Hájek však vrací se do Vídně právě včas, aby Madlu osvobodil.

Němcová dokončila tuto povídku všecka znavena neustálou prací, trvající denně dlouho do noci, bolestmi hlavy a starostmi. Byla s dětmi v Praze sama, muž v cukrovaru nedostával sice slíbeného platu, ale aspoň stravu na úvěr, takže mohl rodině nechávat svoji hubenou pensi. Bylo to málo na čtyři lidi, a Němcová, nemohouc platit své nové služce, Marii Langhammrové z Domažlic, radila jí, aby si hledala službu s lepším platem. Bylo jí děvčete líto; Manka našla si dobrou službu kdesi na Malé Straně a koncem listopadu odešla. Ale za tři dny přišla s pláčem zpět, že se jí stýská, že nemůže bez nich být, přivlékla na druhý den radostně svůj kufr a vrátila se snášet hlad a bídu se svojí paní.

Štědrý večer měli smutný. Krátce před vánocemi roznemohl se jejich starý, oddaný přítel Franta Šumavský a za tři dny zemřel. Němcová, ač sama nemocna, šla navštívit umírajícího, o Štědrý den provázela v dešti a chladu rakev za bránu a přivedla si na večeři sestru Frantovu, Markytu. Na žádost re-

JOSEF FRANTA ŠUMAVSKÝ
Podle tváře mrtvého kreslil Josef Svoboda roku 1857.

daktora Šimáčka napsala do Posla z Prahy dojemnou vzpomínku na skromného slovníkáře, jenž býval jí oddaným druhem a jejím dětem pečlivým vychovatelem. Muž přijel o vánocích ze Zdic na tři dny domů, přivezl kus cukru a několik zlatých, takže měli na slušnou večeři, i na Ježíška zbylo: Dora dostala štuclíky a rukavice, Jarouš vestu, penál, tři barvičky a dva štětce.

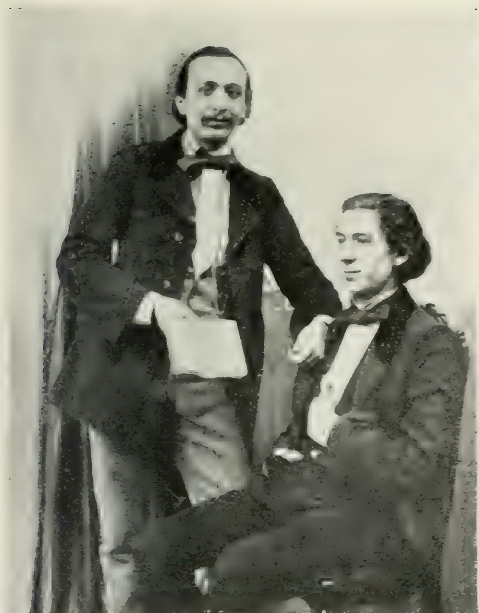
Jak bylo Němcové, když kupovala tyto dárky, jež byly pro ni cosi tak neobyčejného, že je Karlovi podrobně vypisuje? Ale ani na ni Ježíšek nezapomněl. Paní Aignerová, která přijela za Vojtou Náprstkem z Ameriky, poslala jí malou elegantní lampu s bílým skiem na psací stůl, a Němcová těšila se z ní jako dítě: »Večer, když sedím pak v pokoji teplém, lampička mi pěkně svítí, při ruce šálek čaje, tu se mi staví před oči ty milé obrázky, tu hezké děvče, tu nějaký pantáta a šuhajové a zakleté kněžny a šarkani a tátošíkové«.

7.

Počátkem 1858, dokud byl muž ještě ve Zdicích, měla Němcová dosti klidu k práci, třebaže ji bída nutila co chvíli vypůjčovat se u známých a konejšit naléhavé věřitele sliby, jimž sama již nevěřila. Osvěžila ji tehdy společná práce s Fričem, překlad hry »Die Grille«, kterou Birchpfeifferová upravila z povídky G. Sandové o Malé Fadetce. Ve Vídni v lednu 1858 slavila herečka Goss=

mannová v titulní úloze skvělé triumfy. Frič navrhl tuto hru paní Peškové, přeložil ji zběžně a požádal Němcovou, aby ji upravila pro české jeviště. Němcová pracovala na té úpravě s láskou, a intensivněji, než připouští Frič v »Pamětech«: přenesla hru na český venkov s případnými českými jmény a podala velmi podrobný popis krojů. Němcová vzpomínala při tom dojista na svoje vlastní mládí. Sedláci ve hře vystupující jsou ze Žernova a z Boušína, vsí nedaleko Ratibořic, kroje jsou popsány, jak se nosívaly v kraji jejího dětství, a v kresbě povah jako by místy oznívaly rysy figur jejích vlastních povídek. »Diblík«, jenž vyšel v Divadelní bibliotéce ještě za života Němcové, 1861, je v její úpravě vskutku česká lidová hra. Frič doznává také s povděkem, že se Němcová starala i o výpravu premiéry, hrané 28. února 1858 ve prospěch režiséra Chaura. Radila při úpravě jeviště, s garderobiérem Peškou pořizovala kostymy, a nebyla-li hra přijata kritikou příliš sympaticky, byl na tom vinen spíše odpor tehdejší kritiky proti Chaurovi, a snad také Fričův poměr k tehdejší české společnosti. Němcová se nehlásila ke svému spolupracovnictví, stačilo jí, když o premiéře seděla — po prvé — s dětmi v loži, sledujíc na jevišti paní Peškovou v úloze smělého, živého »Diblíka«, jenž jí připomínal její dětská leta.

Frič chodíval tehdy do kavárny Čáslavského v Dominikánské ulici, kde se scházeli mladí lidé po tanečních hodinách u Linka k družným rozhovorům. Hálek a Neruda, oba již autoři samostatně vydaných

JAN NERUDA A ADOLF HEYDUK

Fotografie z roku 1859

knížek, Alfreda a Hřbitovního kvítí, sedali vždy spolu u okna, a ve veselé družině Barák, Heyduk, B. Meyer, Tonner, Durdík, někdy i Podlipský, ženich Žofie Rottovy, hovořili o literatuře. Hálek s Nerudou učinili počátkem ledna návrh, o kterém se radili již na večírcích u Holinů, aby byl vydán literární almanach. Všichni uvítali návrh s radostí a radili se, koho přizvat. Hálek mluvil proti účasti J. V. Friče, ale přece pak došel k němu s Nerudou. Frič chopil se myšlenky se zápalem, navrhl, aby almanach byl nazván na paměť Máchovu »Máj«, a nadšenou řečí o pěvci Máje získal si obecné sympatie. Kniha měla vyjít v květnu 1858 a ze starších měli být požádáni o příspěvky Sabina, Erben a Němcová. Neruda vylíčil po letech svou návštěvu s Hálkem u Němcové.

»Šli jsme, abychom ji požádali o příspěvek do prvního ročníku »Máje«. Chtěli jsme si vyžádati od ní nejlíp takhle »nějakou pěkně vypravovanou pohádku slovenskou«, neboť jsme se ve své literární naivnosti domnívali, že se podobné věci jen tak sypou. A vědouce z doslechu, že se jí nedaří valně, byli jsme odhodláni, jí jediné ze všech přispívatelů nabídnouti honorář — my, kteří jsme neměli sami v kapse halíře. Byli jsme uvedeni do pokoje, abychom tu sečkali, až Němcová si v kuchyni upraví trochu toiletu svoji. A seděli jsme tu jako zařezáni. Zraky naše bloudily po chudičkém, oloupaném nářadí a stále se vracely na vybledlý, namodralý ubrus, před námi rozestřený; podnes vidím v něm ty propálené či prodřené otvory, zacelené velikými bílými stehy. Ne snad že bychom

byli neviděli, sami třeba i na sobě nepoznali chudoby ještě větší, ale že jsme ji spatřovali zde, u osobnosti proslulé, jaksi co výsledek života plného práce — to dojímalo mladou duši! Němcová přišla v kartounové suknici, v hedvábném sice, ale již prastarém límci černém. Usedla na pohovku, rozumí se, že rovněž sešlou a hrbolatou, a s přívětivým úsměvem počala s námi hovor. Byla tak suchá, a hluboké její oko plálo tak zimničně! My vyhrkli se žádostí svojí a dosti neobratně pronesli jsme tedy také slovo »honorář«. »Bohužel, že bych bez honoráře nemohla ani psát — potřebuji všeho času na ruční práce« podotkla smutně, ale klidně. Byli jsme rádi, když jsme byli zase přede dveřmi. Šli jsme po schodech mlčky; pojednou jsme se zastavili a zahleděli na sebe. Byli jsme mládi — a také odhodláni »věnovat se literatuře«.

Přípravy k Máji spojily mladou společnost v těsnější svazek. Barák měl na starosti redakci, u Fričů se scházeli, čítali došlé příspěvky a s nastalým jarem chodili společně na výlety, pořádali taneční zábavy, plni horlivé práce. Němcová se jejich společenských zábav nezúčastnila. Její honorář jakoby postavil mezi ni a celý májový kruh hráz. Dostala od Hálka dvakrát zálohu a po vyjití Máje marně vymáhala na nich, kteří sami neměli, zbytek. Důvěrněji stýkala se jen s Fričem, jemuž pro Máj poskytla látku k básni »Růže na Kriváni« a k povídce »Život sváteční«. Ale mladé hnutí zajímalo ji živě. Podávala o něm Bendlovi podrobné zprávy se zajímavými posudky

prací i charakterů. Hned po Hálkově a Nerudově návštěvě psala Bendlovi o jejich dvou prvních samostatných knížkách. »Hálek je chlapík, ten by se Vám líbil, Neruda je trpký, a mne nezahřál.« Pro Máj napsala jim půvabnou idylu o československé vzájemnosti, po níž tehdy, vydávajíc slovenské pohádky, tak vroucně toužila.

»Chýše pod horami« je naivně a dojemně idealisovaný »obrázek ze Slovenska«. Helcelet vyjádřil se o něm, stejně jako o celém Máji, velmi pohrdavě — nepochopil zářivou, kouzelnou náladu líbezných vzpomínek na slovenské výlety, jež se rozsvětlily v duši Němcové, roznícené touhou po velkém poslání, být prostřednicí mezi dvěma větvemi českého národu, uskutečnit československé sbratření.

Němcová kreslí velmi živě obrázek zámožného statku »U Medvědů« pod Dumbierem, v němž sídlí rodina Žatných, pocházející, podle rodinné tradice, z Čech. Mladý Sokol ze Sokolova zabloudí tam v bouřce před sv. Janem Křtitelem na svých toulkách Slovenskem, prožije rozkošné chvíle srdečného pohostinství, pálení ohňů o svatojanské noci, výlet na horskou salaš, a vzplane čistou, prudkou láskou k líbezné Katušce. Němcová procítila lásku Katuščinu od prvních bezděčných záchvěvů až k vášnivému vzplanutí panenského srdce s takovou vroucností, že se mimoděk chvěje hruď při čtení milostných scén této přeidealisované idyly. Zasnoubení českého šlechtice se Slovenkou vyrovnává bolest, kterou dříve kdysi strýc ženichův rodině Žatých způsobil, zastřeliv na med-

vědím honu nešťastnou náhodou Katuščina otce, a je zároveň symbolem československého sbratření. Konec povídky však zaznívá posměšným tónem proti těm, kteří se Němcové posmívali pro její horování o slovenském lidu. Paní Sauerschüllová čeká v Praze netrpělivě, až se Sokol vrátí z cesty a požádá o ruku její pyšné dcery. Místo Sokola však přijede jeho přítel a vypravuje, že se Bohuš na Slovensku oženil, a společnost trne hrůzou, jak se mohl šlechtic oženit s »cikánkou«.

Němcová psala tuto povídku, štěstím jen zářící, v zoufalém duševním stavu. Muž byl ve Zdicích nespokojen, že nedostává plat. Jarouš byl u něho od poloviny února, ale když se po měsíci vrátil, cítil se churav, Karel psal rozmrzele ze Zaháně, že jej inspektor pronásleduje, poněvadž chce místo něho dosadit svého syna. Zahradník Teichert mu opatřil místo v královské zahradě v Sanssouci u Berlína, ale na cestu je třeba peněz. Němcovi oznámil cukrovar v polovici března, že jej musí propustit, poněvadž je pod policejní dohlídkou. Počátkem dubna se vrátil do Prahy do těsného bytu, huboval, a 7. dubna Jaroslav dostal prudký zánět plic. Němcová opatrovala nemocného syna, poslouchala mužovy nářky, a psala, psala, utíkajíc se z té hrůzné, všední bídy do čarovného ráje svých snů.

Píše Karlovi, posílajíc mu těch několik krvavě vydělaných zlatek. »Pracovala jsem kolik nocí, abych udělala novelu malou, za kterou jsem těch 15 zlatých dostala. Jarouš byl zrovna v nejhorší nemoci, a

v strachu a úzkosti jsem to psala, a když jsem ti peníze poslala, nezůstal mi krejcar v domě.«
Karel již psaní nedostal, odjel mrzut 1. května ze Zaháně, Němcová se dověděla o jeho odjezdu teprve od Aidy, která ji prosila o pomoc: jejich matka dostala ze zámku výpověď, odstěhovala se na druhý konec města, prala pro lidi, a Aida i Otto marně si hledali nějaké místo. Němcová odpověděla jí teskně, že sama marně se snaží najít pro muže nějaké místo u dráhy.
Tou dobou, o sv. Janě, vyšel konečně »Máj«, »jarní almanach«, věnovaný »nesmrtelné památce pěvce Máje«, a vzbudil v českém literárním světě mnohem vážnější a živější dojem než svého času Lada Niola. V Máji vedle Němcové a Anny Sázavské, jež psaly již do Lady Nioly, objevují se po prvé sestry Rottovy: »Žofie« — jež se 31. července 1858 stala chotí Podlipského — s dvěma básničkami, a paní Mužáková s povídkou »Dvojí probuzení«, podepsanou »Karolina Světlá«. Májový kruh byl spokojen se svým úspěchem, nedbaje nepříznivých kritik a posměšků starší generace. Podnikl pout ku hrobu Máchovu do Litoměřic, a žil družně až do podzimku, kdy Frič byl násilně poslán do Sedmihradska. Jeho odchodem přestal styk Němcové s májovým kruhem nadobro. Příští ročníky nemají již jejích příspěvků, Hálek a Neruda se sbližují se sestrami Rottovými, a Karolina Světlá nachází v Nerudovi přítele, později pak vášnivého ctitele, s nímž prožívá hluboké citové vzrušení až do roku, kdy umírá Němcová.

Počátkem června 1858 dostal Němec vyřízení, že mu ministerstvo přiznalo právo na vyšší pensi. Sotva dostal náhradu za minulé měsíce, odjel do Nového Bydžova s Jaroušem, nestaraje se o novou službu. Němcová sama vyprosila mu u hraběte Kolovrata na léto revisi účtů. Dotiskla v srpnu Slovenské pohádky, ale vybrala téměř celý honorář předem, tak že na činži jí sotva stačila podpora poslaná Šemberou. Na pobyt na venku nebylo pomyšlení. Teprve na podzim, v září dostala se konečně na týden z Prahy k Palackým do Lobkovic, ale neokřála, cítila, jak víc a více chřadne.

Trpěla kašlem a žaludečními křečemi po celou zimu. Starala se Karlovi o šatstvo a prádlo na zimu, sběhala všechny známé, aby mu vyprosila obnošené věci, od Riegrů, Náprstka, Lauermannů, Doubků, Krejčího, Vrťátka, těšila se, že Jarouš ozdravěl, krásně modeluje ve škole, a že Dora vypomáhá šitím, učíc se pilně francouzsky. Čtla s živým zájmem překlady z anglické krásné literatury, která je jí »nade všecky«, zvláště Dickens, a opatrovala svoje květiny, jež jí poslal Karel: vysokou thuju u stolu, břečťan, vinoucí se kolem okna, na okně košatý juniperus a akubeu, baňatý kaktus, štíhlý ibišek a barevnou pelargonii.

Nevycházela, než když musila, vyhýbala se návštěvám, bylo jí stydno a zima v zedraných šatech, sedávala raději doma se sestárlým, mrzutým Vidákem, a poslouchala s tupou myslí mužovy věčné stížnosti a prchlivé výbuchy.

»Sestárla jsem velmi,« píše koncem listopadu Karlovi,

FRANTIŠEK PALACKÝ

»dokud táta doma nebyl, pracovala jsem více, ale teď je mi těžko, protože nemám upokojenou chvíli; avšak proto přece musím, abych měla co dosazovat a nazí jsme nechodili.« Mužova pense nestačila, nastávala drahota, a muž vyléval si zlost na dětech, že mnoho stojí. Němcová je bránila, nedbala, má-li bídu, jen aby dětem dostalo se lepšího vzdělání: »Kdyby to nebylo o ty děti, já bych dávno šla někomu sloužit, a také by si mne paní Palacká k sobě vzala; ale dokud nejsou děti zaopatřeny, musím trpět.«
Když jezdila za mužem na Slovensko, nalezla příležitost působiti pro československou vzájemnost. Byla na Slovensku celkem čtyřikrát v letech 1851—1855. Poprvé, když v dubnu a květnu 1851 navštívila na tři neděle muže v Miškovci, prožívala jen s radostí první živé dojmy, jež později vypsala v článku. Následujícího roku, na výletu z Balašových Ďarmot do Sliače, setkala se v Báňské Bystřici s Franciscim, jenž jí dal svoji sbírku deseti slovenských pohádek, tištěnou roku 1845, stěžoval si, že nemohl ve vydávání pokračovati a že v Čechách nebylo pro jeho knihu smyslu. Sto výtisků, jež poslal do Prahy, dostal zpět. Z tohoto druhého pobytu na Slovensku uveřejnila Němcová jen popis cesty do Sliače.
Když se v květnu roku 1853 přestěhovala do Ďarmot na stálo, počala se horlivě zabývat podáním slovenského lidu. Zapisovala si úsloví, popěvky, zvyky, písně, služky Rozka a Manka a starý sluha vyprávěli jí celkem šest pohádek. Její práce však byla přerušena náhlým odjezdem v říjnu do Prahy k umírajícímu Hynkovi.

Po dokončení Babičky, když se vzpamatovala z těžké bídy, která na ni dolehla, napsala vlastním stylem a v samostatném vypracování dvě rozkošné slovenské pohádky o Dvanácti měsíčkách a o Bačovi a šarkanu. Jsou to její nejkrásnější lidové povídky uměle zpracované.
Naposled dostala se na Slovensko roku 1855, po vydání Babičky. Odjela v srpnu léčit se do Sliačských lázní, ale pomýšlela na soustavné studium života a podání slovenského lidu. V Bystřici setkala se opět s Franciscim a požádala jej, aby jí svěřil netištěné pohádky, které chtěl původně vydati jako druhý svazek své sbírky, že by je sama v Praze vydala. Francisci ochotně svolil, ale odkázal ji na faráře Reusse ve Velké Revúci, jemuž, jako jiní slovenští sběratelé, poslal rukopis své sbírky. Němcová, dokud se léčila ve Sliači, zapsala si sama jednu pohádku od staré chůvy. Pak ji pozval farář Samo Chalúpka do Horní Lehoty, dovolil jí vypsati několik textů ze své vlastní sbírky a seznámil ji se starou Lehoťankou, která jí vyprávěla sedm pohádek. Reuss ve Velké Revúci jí sbírku Francisciho nevydal, ale poslal jí později opisy jedenácti čísel. Mimo to poslala jí ještě její přítelkyně Josefa Szablaková z Bystřice sedm pohádek. Bezpochyby na této poslední cestě setkala se se čtyřmi prostými Slováky z Trenčanské stolice, které nazývá Janko a Miko Sochoríkovci, Ďuro Šulek a Štěpán Marton, kteří jí vypravovali hojně lidových povídek. Jedenáct z nich otiskla, ty, jež znala odjinud, vynechala. Kde se však setkala s těmi vypráběči, nepo-

TEREZIE PALACKÁ

věděla ani v tištěném obrázku z poslední cesty, ani v listech, ani v doslovu k svým pohádkám.
Když se v říjnu vrátila ze Slovenska do Prahy, nabízela pražským nakladatelům, aby vydali slovenské pohádky v originálu, slibujíc si z toho značný prospěch pro československou vzájemnost. Když však nakladatele nenašla, chystala se vydat slovenské pohádky česky a nechat jen dialogy v původním znění. Uveřejňovala ukázky z nich po časopisech a psala známým na Slovensko, hledíc co nejvíc rozmnožiti svoji sbírku. Slováci však chystali sami vydání svých pohádek, a tak musila se spokojiti otiskem knížky Francisciho, ukázkou od Reusse, zásilkou Josefy Szablakové a vlastními zápisky.
Se slovenštinou nevěděla si v těchto zápiscích rady. Měla sice velmi živý smysl pro slovenská úsloví, pro vazby vět, pro rytmus řeči, a osvěžila tím neobyčejně českou řeč, ale slovenské mluvnice neznala, a její pomocník Hattala jí mnoho neprospěl. Její slovenština je chatrná, ale její práce vykonala přece svůj úkol: otevřela českým čtenářům výhled do duše slovenského lidu a svou čechoslovenštinou usnadnila jim čtení pohádek, jež by v originále sotva byly nalezly tolik horlivých čtenářů.
Svou sbírku nepokládala za pouhou ukázku slovenského podání. Měla být součástkou velkého cyklu slovanských pohádek, ku kterému se chystala, a zároveň podnětem k navázání těsnějších kulturních styků mezi Čechami a Slovenskem. Když vybízela Slováky, aby jí posílali svoje zápisy, psala počátkem r. 1856

Ondřeji Sládkovičovi do Hrochoty: »Ráda ‹bych› nás Čechoslovany viděla spojeny v jeden svorný celek . . . ta nesvornost je kletba, která nás více tlačí, než všechna pouta, a té používají i nepřátelé, aby nás zahubili. Kéž bych tuto pravdu každému Slováku, každému Moravanu i Čechu povědít mohla, a vlít jim do srdce lásku vzájemnou. K tomu však patří také poznání, a to se docílit může jen literaturou, výměnou plodů duchovních, a tu by se neměli pro nějakou písmenku vůdcové lidu nesvořit, kde účel tak svatý a veliký. Tak alespoň já vždy mínila.«
Když počala sbírku vydávat, píše v prosinci 1857 Šemberovi: »Já poznala Slováky a vím, že jsou hodni, abychom si jich všímali. Tam je pokladů neocenitelných, a nikdo si jich nevšímá. Co je nám do nich, my jich nepotřebujeme, oni nás ale — mluví mnozí. Eh, jsou to hrdé myšlenky těch pánů; my potřebujeme jeden druhého: dobře tedy, abychom se poznávali, jeden druhého laskavě podporovali a k vzájemnému cíli pracovali.« Po vydání slovenských pohádek vyslovila svoji touhu po československém sbratření líbezným slovenským obrázkem »Chyše pod horami«.
V doslovu k celé sbírce praví Němcová, že texty sice překládala, ale »co se obsahu v překladu tom týče, držela jsem se přísně originálu — jak rukopisu, tak i ústního podání, leč kde byly v rukopise dlouhé, nepotřebné rozpravy, dovolila jsem si zkrátiti je«. Byla jistě přesvědčena, že, na rozdíl své české sbírky, zachovávala aspoň obsah vypravování — hlavně

v textech, jež dostala psané — přesněji. Ale přes to její vlastní zápisy nejsou nikterak věrně podle diktanda psaná vypravování. Dvanáct měsíčků a Bača a šar=kan jsou umělé povídky na lidové téma, několik po=vídek staré Lehoťanky má zřetelné ozvěny z příbuz=ných povídek její české sbírky, u dvou pohádek užila vydatně shodných písní v Kollárových Zpievankách, a povídky dříve v časopisech otiskované sama ve sbírce slohově měnila. Byl to běžný názor doby, jímž se v Čechách řídil i Erben, na Slovensku její vlastní dodavatelé a v cizině téměř všichni sběratelé lidového podání: přejímali od lidu jen obsah, který upravovali slohově i věcně podle svého vkusu a podle svého ná=zoru o významu těch látek, které slyšeli vyprávěti.

Němcová v povídkách, které sama sbírala, měnila a upravovala sloh úsilněji nebo prostěji podle toho, jak ji látka zaujala. Zpočátku psala vroucně z vlastní nálady, později upravovala jen náladu vyprávěče.

Mimo Dvanáct měsíčků a Baču a šarkana je znát její vroucí procítění zvlášť na povídce Sůl nad zlato od chůvy ve Sliači a v povídce o Dlouhém, Širokém a Žárookém od starého sluhy v Darmotech. Starý král chce udělat ze svých tří dcer královnou tu, která jej nejvíce miluje. Nejstarší jej chce milovat nad zlato, druhá nad svůj věneček, ale Maruška jako sůl. Král se na ni rozhněvá a vyžene ji. Němcová zdůrazňuje s upřímným soucitem věrnou lásku zavržené Marušky, její bolest, její skromný, pokorný život u stařenky,

která ji učí dojit, příst, tkát, nesrdečnost jejích sester, zármutek krále, když dojde v zemi sůl a on pozná, jak upřímně mu nejmladší dcerka projevila svou lásku. Pyšné sestry pohrdají králem, ale Maruška myslí na něj s láskou, vyžádá si za svou práci jen trochu soli, aby mohla otci pomoci. I popis solných dolů, jež stařenka Marušce daruje, krásných solných zahrad a družiny přívětivých permoníčků jeví stopy autorčiny živé fantasie.

Pohádka o třech zázračných tovaryších počíná vese=lým úvodem lidových vypravěčů: »Bylo to za oněch časů, když kočky střevíce nosily, žáby v čepcích chodily, osli ostruhami po ulicích štrngali a zajíci za psy se honili«. I styl udržuje schválně naivně lidový, ale uměle vyhlazený. Králevič Matyáš, šuhaj pěkný jako jelen a bystrý jako sokol jede ucházet se o prin=ceznu, která si chce vzít toho, kdo ji po tři noci uhlídá. Cestou sebere Širokého, Dlouhého a Žárookého, hlídá s nimi princeznu.

Líčení těch tří nocí je nejpůvabnější ze všech textů této lidové látky. Když hlídači usnou, princezna vy=kutalí se Širokému pod uchem jako červené jablíčko a kutálí se na zelenou louku. Matyáš se probudí, Žá=rooký spatří jablíčko, Dlouhý je dosáhne oknem. Po druhé odletí princezna jako holubička, ale křídélkem zavadí Dlouhému o vlasy, Žárooký ji žehne v letu očima až znavena usedne na strom a Dlouhý ji chytí. Po třetí přelétne jako muška Žárookému přes nos, vklouzne do studny a změní se v rybičku. Dlouhý ji nemůže vylovit, Široký se spustí a vytlačí vodu ze

ze studny, ale rybičky nevidět. Tu Žarooký zahřeje zrakem vodu až vykypí a rybičku vyhodí. V kouzelné povídce není tu jako u Erbena dalekých krajů a čarodějného prostředí, princeznino unikání a princovo sledování odehrává se na louce, v zahradě, na dvoře, v zámku, jako rozkošný menuet starých pastýřských idyl.
I když Matyáš pak unáší svou dívku zlému králi a je pronásledován vojskem, je vyprávění Němcové zvláštní a pěkně motivované. Dívka zahodí šáteček s hlavy do větru, pravíc: kolik v něm nitek, tolik nech je dřeva: a za nimi stojí hustý les. Po druhé pustí na zem slzu, řkouc: staň se řekou, a řeka vojsko zadrží. Po třetí, když odpočívají a vojsko se žene, přeje si nevěsta, aby byla tma, Dlouhý se vytáhne až do oblak a zakryje polovinu slunce na straně vojska, které se octne ve tmě. Na závěrek vrací se povídka do běžných kolejí: Široký nechá vojsko vtáhnout do otevřené huby jako do městské brány a propustí je, až jsou snoubenci v bezpečí. Nevím, jak zněla povídka starého sluhy, ale podle jiných textů a zkušeností s lidovými vypravěči soudím, že jsou něžný styl a hravá nálada této kouzelné hračky utkány skvělou fantasií a líbezným vkusem Němcové.
Němcová zakládala si nejvíce na pohádce o Kovladu, o které praví, že ji dostala od Samka Chalúpky a »která snad ani v celém Slovanstvu není, mimo tohoto zákoutí v okolí Lehoty«. Chalúpka později popřel, že by ji byl sám dal Němcové a tvrdil, že ji Němcová zapsala podle vypravování staré Lehoťanky, od které

i on ji slyšel. Je to možno, Chalúpkův text, později otištěný, liší se od povídky Němcové uměle rozvedenou mytologií a závěrem, jenž podezřele připomíná řecký mythus o Persefoně. Postup vypravování je v obou textech ovšem nápadně shodný, ale i to je vysvětlitelno: staří lidoví vypravěči mají své povídky velmi pevně v mysli. Němcová se asi mimo drobné slohové změny držela dosti věrně své vypravěčky, která uměla dobře a výstižně vyprávěti. Zbožná vdova se rmoutí, že její pyšná, krásná dcera odmítá nápadníky, slyší ji v noci ze sna se smát, a dívka vypravuje, že se jí zdálo o ženichovi, jenž přijel na měděném voze. Odbývá pak hrdě nápadníka, jenž ji zve na »selský chléb«. Po druhé má sen o ženichovi na stříbrném voze a odmítá jít za muže na »panský chléb«. Po třetím snu, o ženichovi ve zlatém voze, přijede opravdu pán s všemi třemi nádhernými vozy, zve ji na měděný, stříbrný i zlatý chléb, a krasavice s ním odjíždí, nedbajíc nářku matčina. Ale kočáry vjedou skalní branou pod zem. »Zemotras« za nimi zavalí vchod, permoníčci jim svítí, projedou olověným lesem, a ženich »Kovlad«, pán nad poklady země, uvede nevěstu do zlatého zámku. O hostině však předkládají jen měděný, stříbrný a zlatý chléb, dívka marně naříká, že neposlechla matky.

Tato hornická pověst, založená na úctě chuďasů k božímu dáru, jenž je nad všechny poklady světa, nemá ovšem toho mytologického významu, který jí přičítá Chalúpka, ale je krásnou ukázkou hluboce procítěného a krásně rozvitého podání slovenského lidu.

VOJTA NÁPRSTEK

Sbírka Němcové nalezla v Čechách hojně vděčných čtenářů, třebaže kritika nedocenila její opravdu záslužný význam: je bohužel i dodnes ještě jedinou českou knihou, z níž naši lidé poznávají úchvatný kouzelný svět slovenských pohádek.

9.

Jaro a léto 1859 žila Němcová v Praze bez muže: pořádal hraběti Kolovratovi registraturu v Hrubých Dvorech u Přimdy a trávil tam příjemně čas od 27. dubna do 7. září. Němcová sledovala z jara s živou účastí přípravy k italské válce a její postup, psávala o tom obšírně Karlovi, a po bitvě u Magenty, 4. června, netajila se s radostnou nadějí v lepší budoucnost Čechů i Slovanů vlivem Ruska. Policii neušel její zájem: překvapila ji prohlídkou, pátrajíc po korespondenci s Ruskem, a zpráva o tom octla se i v zahraničních listech.
16. července odjela Dora, která již vyspěla v pěknou dívku, se služkou Mankou Langhammrovou do Domažlic. Jely s formanem Ledvinou až do Týna, pak šly pěšky, Dora přespala několik dní s Mankou u její matky a navštěvovala známé. Pak ji vzal k sobě na tři neděle myslivec Benda v Stanětících pod Ryzmburkem, a Dora psala nadšeně matce, jak ji mají rádi a zvou i ji, aby k nim přijela. Po Dořině odjezdu vypravila matka i Jaroslava na cestu. Archeologický sbor mu dal doporučení, že bude kreslit hrady a kostely pro Památky archeologické, od Zapa dostal

na cestu 5 zl., a tak vyšel si pěšky s rancem přes Libiš u Mělníka na Nymburk a Všejany, hledaje pohostinství na farách.

Němcová zůstala v Praze sama se sestrou Manky, Zuzkou a se starým Vidákem, téměř bez peněz. S bídou sháněla na trochu stravy, a na řídkou kávu, chodila po známých a tesknila. Útěchou jí byl styk s Vojtou Náprstkem. Poznala ho již jako studenta roku 1845, a když se vrátil r. 1858 z Ameriky, sešla se s ním po čase. Chodila k Haláakovům prohlížet jeho sbírky, knihy, stereoskopické obrázky a nalezla v energickém, vážném, o šest let mladším muži sdílnou duši, které si ráda požalovala. Vojta Náprstek ji opravdově ctil, šetrně jí pomáhal a uchoval na její přátelství věrnou vzpomínku.

Koncem července způsobila jí potěšení pocta, kterou jí chystali. Byla fotografována a malíř Jan Quast chystal do tisku její litografovanou podobiznu.

Když se vrátili děti a i muž, vyjela si také Němcová do Nového Bydžova k příbuzným svého muže. Jela s Jaroslavem, měli však na cestu jen 15 zl. a z těch chtěla ještě uspořit, aby jí zbylo pro Karla, jenž se chtěl vrátit domů. Z Bydžova poslala 26. září Vojtěchu Náprstkovi lístek a vyšla si s Jaroslavem do Mlíkosrb k faráři F. Šafránkovi. 3. října odjeli vozem do Králové Hradce. Čekajíc do druhého dne na vlak, psala Němcová Vojtěchu Náprstkovi obšírný list, v němž mu líčí vycházku z Bydžova, vypisuje, za jaké mzdy pracují dělníci, ale nakonec list neposlala. Na druhý den jel Jaroslav k faráři Rožkovi do No-

vého Města n. M. a Němcová odjela do Skalice, navštívit naposled zaslíbenou zemi svého šťastného dětství.

Jak jí bylo, když bloudila po místech, kde si hrávala jako dítě, když se procházela parkem, kde spřádala jako dívka první milostné zálety, když prohlížela starý byt, z něhož před dvaadvaceti lety stoupala po příkrých kamenných schodech v šatech nevěstinných ke kočáru, jenž ji vezl k oltáři! Prožívala ty teskné vzpomínky sama se svým srdcem — jen do školy zašla si jeden večer s učitelem Kolískem prohlédnout si chudou síň, kde sedávala jako děvčátko ve škamně. A vzpomínky na ta leta chatrného učení vyvolaly v ní touhu napsat své myšlenky o vzorné venkovské škole.

Do Nového Města k faráři Rožkovi se již nedostala. Neměla peněz a když jí Vojta Náprstek 7. října poslal 20 zl., spěchala již domů, aby předešla Karla, jenž se měl vrátit. Odjel 25. září ze Sanssouci do Zaháně, ale neměl peněz na další cestu, psal matce a čekal u babičky, která ho div nevyháněla, sama jsouc stísněna.

Karel se konečně vrátil zdráv a silen, Němec dostal od hraběte Kolovrata přes půldruhého sta za revise, Němcové se na chvíli ulevilo, ale sotva se zbavila nejhorší starosti o chleba, již osnovala plány, jak opatřit dětem lepší vzdělání. Karlovi radila, aby psal odborné články, Jarouše měla k tomu, aby vstoupil na malířskou akademii a Doru chtěla dát, až složí zkoušku z frančtiny, do učitelského ústavu na Malé Straně.

Od té chvíle propuká mezi manželi zjevný, houževnatý boj o vychování dětí. Němcová byla stále hotova strádat třeba nejkrutější bídou, jen aby z dětí mohli se stát vzdělaní lidé, toužící po vyšších cílech, Němec však neměl pro tyto oběti smyslu. Dokud žena vydělávala literaturou a starala se o děti časem téměř sama, omezil se na výčitky; ale nyní, kdy děti dospívaly, žena sama byla bez peněz, a na něm bylo pro děti se omezovat, postavil se na odpor. Karla chtěl dát k finanční stráži, aby se vyhnul odvodu a byl zaopatřen, Jaroušovi zakazoval vstoupit na akademii, odepřel platit zaň školné a kupovat mu šaty, Dora měla pracovat v domácnosti místo služky, kterou chtěl propustit a ženu nutil, aby nechala literatury, společenských styků i »ideálů«, a starala se jen o kuchyni.

Němcová se nepoddala. Karel sice sám netoužil po takové činnosti, k jaké jej vybízela matka, ale k finanční stráži nešel: odjel 4. listopadu 1859 do Rájce, kde dostal skrovné místo. Jarouš šel proti otcově vůli na malířskou akademii, a matka, ač pozorovala, že jí trochu divočí se svými novými druhy, pobádala jej k vytrvalosti. Doru učila sama doma, a spisovatelství se nevzdávala, naopak úmyslně vystupovala i na veřejnosti, nedbajíc svých chatrných, záplatovaných šatů.

Ve dnech 9.—11. listopadu byly konány v Praze Schillerovy slavnosti: slavnostní představení v divadle, banket na Žofíně, pochodňový průvod na Valdštýnské náměstí, kde řečnil Tomek — na konec

však oslavy vyzněly velkoněmecky a vyvolaly v če=ském obecenstvu rozhorlení. Studenti se bouřili, a Jarouš byl z prvních, kteří okázale nosili »slovanské vesty«.
13. listopadu, v neděli, hrála paní Pešková ve svůj pro=spěch v Novoměstském divadle překlad Gutzkovova Tartuffa pořízený Němcovou. Obecenstva sešlo se dost, přes to, že v netopeném hledišti byla citelná zima, a bavilo se dobře. Němcová seděla s dětmi v loži, hlučný potlesk ji těšil, ale třásla se zimou v leh=kých letních šatech, a Pražské noviny zkazily svým referátem její radost, podotýkajíce, že »překlad není takový, jak se očekával od Boženy Němcové«.
16. listopadu 1859 česká společnost, aby protesto=vala proti velkoněmeckému rázu Schillerovy slav=nosti, vzpomenula dvanáctého výročí Jungmannovy smrti slavným rekviem v universitním kostele v Kle=mentinu. P. Štulc, katecheta akademického gymnasia, sloužil dopoledne s četnou asistencí zádušní mši, stu=denti v smutečních šatech stáli se světly před oltá=řem, a Zvonař řídil na kůru sbory. Němcová, chvějíc se horečkou, seděla mezi výkvětem české společnosti ve svých sešlých, zašívaných šatech, děravých bot=kách a v tenkém tibetovém pláštíku, naslouchajíc s hlubokým smutkem v unavené duši pochmurným chorálům. Po dvou letech a dvou měsících týž kněz sloužil u sv. Jindřicha, v kostele plném smutečních hostů a v kruhu studentstva s hořícími svícemi, opět rekviem, jež zakončil modlitbou za duši Boženy Němcové.

Němcová tou dobou cítila již, jak její tvůrčí síla ochabuje, ale přece napsala ještě poslední svou dokončenou povídku, »Pan učitel« pro učitelský Sborník na rok 1860. Vzpomínala na první chůzi do školy, na leta strávená v nízké světnici skalické školy, na chvalkovického učitele a jeho paní, a oživila si v mysli svou starou touhu, tak srdečně vyslovovanou již za domažlického pobytu, aby náš venkov dostal konečně vzorné české školy.

Stýská si učiteli Koliskovi ve Skalici, když mu píše v lednu 1860 o svobodě obchodu a řemesel: »Boháči a židé budou mít z toho nejlepší užitek, ale řemeslníci přijdou s tím docela na mizinu. K takové svobodě patří lepší časy a potom hlavně vzdělaný řemeslnický stav. Měli nám dáti dříve dobré školy obecné na základě národním a školy průmyslové a potom svobodu řemesel a obchodu «

V »Panu učiteli« líčí takovou vzornou vesnickou školu, a její pokyny byly pro čtenáře učitelského kalendáře vzácným naučením. Nezapomíná ani na názornou metodu, ani na účelné zaměstnávání dětí, výchovu charakteru, blahodárné účinky vzorné školy pro obec, a základem veškeré té dokonalosti jejího ideálního typu školy, v nějž vzrostly její vzpomínky z dětství, je týž pramen života jako v »Dobrém člověku« i v »Chýži pod horami«: zákon věčné dobroty a lásky. S dobrotou a láskou ať vychází učitel dětem vstříc, získává jejich důvěřivá srdéčka a svým příkladem i vedením vychová dokonalé a šťastné budoucí pokolení. »Chvalínský« pan učitel je takovým ideálem doko-

nalého vychovatele, jehož vlivem má po českém venkově dozrávat nové a lepší pokolení českého národa. Dojemnou modlitbou a zpěvem zahajoval učení ve vzorně čisté a spořádané světnici, neznal potupných a tělesných trestů, vyučoval názorně, měl svatou trpělivost s maličkými neposedy, nezapomínal na český dějepis a zeměpis, vybízel k cestování, zaměstnával děti i ruční prací, učil je štěpovat, opatrovat včely, vysazovat stromy, vodil je na procházky a neustále upozorňoval při tom na přírodu, na účelnou úpravu okolí vesnice, důležitost vysoušení močálů, pěstování ovocných stromů, odnaučoval děti hrubosti, špatným návykům. Nikoho nenutil do kostela, ale dovedl děti k němu připoutat, takže zápověď kostela byla trestem. Dovedl si získat se svojí ženou velkou vážnost u občanů, jimž byl přítelem a rádcem, staral se o vydržování chudých žáků, a paní opět účelným zaměstnáváním dívek přispívala k jejich vzdělání. Pan učitel byl »učiněná dobrota a láska«, a když zemřel, cítili přemnozí, »že se klade do hrobu srdce, které pro blaho svých bližních jako pro své vlastní žilo«.
Koncem roku 1859 měla Němcová naději, že se jí podaří najít pro muže i pro sebe zaměstnání, jež jim pomůže vybřednout z bídy. Od 1. ledna 1860 měl být vydáván redakcí profesora Zeleného deník, a Rieger jí slíbil, že se Němec stane expeditorem nového listu. Nakladatel Augusta v Litomyšli, jejž Rieger podporoval, chystal se k velkým literárním podnikům a sliboval Němcové bezstarostně souborné vydání jejích spisů. Smluvil s ní na podzim 1859, že

příštím rokem počne vydávat její spisy ve velkém formátu a v krásné úpravě, chtěl tisknouti také její redakcí sbírku všeslovanských pověstí, jež měla počíti jejími pohádkami, a současně pomýšlel na rozsáhlý spis o Slovensku, jejž měli psáti Hattala, Krejčí a Němcová. Mluvil již o tom, jak je z jara 1860 pošle na Slovensko na studie. Němcová věřila všem těmto slibům do písmene, viděla se již samostatnou, finančně od muže neodvislou, a těšila se, jak bude moci dětem přispět k dokonalému vzdělání.
Před Štědrým dnem se však její naděje rozplynuly v niveč. Augusta, nemaje peněz, odložil své plány na pozdější dobu, vydávání deníku nebylo vládou povoleno, a Němec, vida, že je celá rodina odkázána opět jen na jeho pensi, zanevřel přímo na ženu i děti. Tak končil rok 1859 truchlivě. Karel v Rájci stonal. Na vánoce jel však přece do Brna ke Klácelovi, nechal se hostit Hansmannem a navštívil i Helceleta. Němcová neměla na vánoce než pět zlatých, jež jí poslala paní Palacká z Italie, na Štědrý den nemohla dát dětem než po kousku ryby a malé jablíčko — po večeři děti hrály s Mankou o ořechy, a Němcová záplatovala Jaroušovi šaty.

10.

Po novém roce 1860 Němec ulehl, maje nohy churavé, zlobil se na celý svět, Němcová, rozčilena sklamáním, nechtěla již snášet jeho výčitky, a mezi manželi došlo k roztržce. Od let bylo oběma

manželství obapolnou trýzní, žili neustále každý v jiném duševním světě. Němec viděl jen domácí nesnáze, nedostatek peněz, a když se jeho naděje na stálé zaměstnání nesplnily, nebo když Němcová, umdlévajíc, ochabovala v práci, cítil jen obtíž, kterou mu rodina působí, požadoval, aby žena i děti nechaly svých finančně nesplnitelných plánů. Němcová opět nikdy nedbala nesnází všedního života, a čím byly jejich peněžní poměry neutěšenější, tím úsilněji lpěla na svých »ideálech«, jak muž posměšně říkal, nelekala se žádné oběti, aby dětem připravila lepší budoucnost, a s dětsky naivní důvěřivostí spoléhala na všecky úmluvy a sliby, z nichž kynula nějaká naděje.

Tak i počátkem r. 1860 spoléhala znovu na Augustův nový slib, že počne 1. březnem vydávat její spisy, a doufala, že se jí podaří napsat pro Kobrovu knihovnu román, který již po tři leta odkládala. Byla si budoucností tak jista, že s Jaroušem bez vědomí mužova smluvila plán na jeho cestu do Mnichova, aby se stal slavným malířem. Muže, když se o tom dozvěděl, přešla trpělivost nadobro. Hrozil, že se přestěhuje do Nov. Bydžova, kde bude žít laciněji sám ze své pense a rodině nic nedá. Němcová zase pomýšlela na rozvod, chtěla dát Doru na léto k matce do Zaháně a sama si najmout pokoj s nábytkem, aby mohla v klidu chystat své sebrané spisy. Muž nevěřil jejím hrozbám, zanevřel na Jarouše nadobro, srazil se s ním v ostré hádce a počal ženě strhovat z měsíčního příspěvku na domácnost, aby ji donutil k povolnosti.

Dokud vydělával revisemi, nechával jí celou pensi.

Na březen dal jí však již jen dvacet zlatých, vyčítaje jí, že sama nic nevydělává, a na duben nechtěl dát víc než patnáct zlatých. Němcová mu je vrátila, aby si hospodařil sám s Dorou, a živila se s Jaroušem zemáky, jež jim poslal baron Villani ze Střížkova. Vyprosila od děkana Rojka z Nového Města n. M. pro Jarouše podporu na cestu, B. Staněk slíbil mu deset zlatých měsíčně na pět příštích měsíců, i od paní Náprstkové měl slib, že jej bude podporovat, děkanové Mach z Náchoda, Archleb z Dobrušky a farář Ludvík v Č. Skalici chtěli mu platit za kopie obrazů mnichovské galerie. Němcová s mužem stýkala se jen písemně, a Jarouš se otci vyhýbal.

10. dubna 1860, na velikonoční úterý, vypravila jej matka s chudičkou výbavou, doporučujícími listy a čtyřiceti zlatými přes Brod do Mnichova. Její oddaná mateřská láska k dítěti, z něhož chtěla i za cenu svého zdraví a klidu udělat umělce, je vpravdě úžasná, a tím dojemnější, že Jarouš tehdy nebyl ještě schopen starat se energicky o sebe, nemaje ani oné geniální vlohy, již matka chtěla v něm vypěstit.

Němec vydělával v Praze opět revisemi, ale rozstonal se znovu po Jaroušově odjezdu. Nechtěl ženě odpustit, že podporovala Jarouše proti němu; vyčetl jí v prudké hádce její bývalý styk s Lamblem, ač se s Lamblem po svém návratu do Prahy stýkal — a Němcová od něho odešla s Dorou a najala si 8. května pokoj s nábytkem u jedné paní v Štěpánské ulici v domě »u archy Noe« (č. 544), ač neměla peněz, jen dluhy. Krutá nouze donutila ji, posílat Doru k otci, aby si na něm

vyprošovala dvě nebo tři zlatky. Němec chystal se do Bydžova, psal v květnu bratrovi o byt a přemlouval Doru, aby mu šla hospodařit.
V červnu konečně vybředl na čas z bídy. Státní pokladna vrátila mu sto zlatých, jež složil svého času pomocí své ženy v Běláku na kauci, a k tomu třiaosmdesát zlatých, jež mu tam strhovali po čas činné služby na doplnění kauce. Němec dal upravit Hynkův hrob, o májové slavnosti 23. června 1860 se oba manželé nad synovým hrobem smířili. Němcová zůstala s Dorou v Praze a Němec odjel na zotavenou k bratrovi do Bydžova, odvážeje s sebou starého psíčka Vidáka, kterého paní domácí nechtěla ve svém bytě trpět.
Němcová si oddychla a po dva měsíce žila v Praze téměř šťastna, plna nových, smělých plánů do budoucnosti. Augusta se sice neměl k tomu, aby počal s vydáváním sebraných spisů, k nové práci neměla již síly, ale naděje kynula jí s jiné strany. Byla tak naivně dětsky důvěřivá k lidem, tak odevzdaná do svého bídného osudu, že nejvšednější vlídné slovo, nejpovrchnější konvenční laskavost cizích lidí vzbudila v ní ihned plnou důvěru a nejsmělejší naděje.
Z jara 1860 navštěvoval Jarouše jeho spolužák Demetr ze Šumny v Bulharsku, kterého podporoval na studijích v Praze bohatý Bulhar Semienov. Semienov přijel v červenci se ženou a se syny kupovat hospodářské stroje. Demetr seznámil je s Němcovou, a Němcová byla jim horlivou průvodkyní, vykládala jim o Čechách i o praktické slovanské vzájemnosti.

Semienov i paní přijímali její úsluhy, poslouchali ochotně její plány a návrhy, slibujíce lehce vše, nač si jen vzpomněla. Semienov chtěl se postarat, aby příštím rokem přijelo do Prahy víc bulharských studentů, nejen na universitu a na malířskou akademii, ale též vyučit se prakticky řemeslům. Paní zas slibovala Němcové, která se chtěla přes zimu naučit u Demetra bulharsky, že přijedou z jara do českých lázní a že ji pak vezme i s Dorou do Bulharska: ji si nechá u sebe, aby mohla studovat bulharský národopis, a Doru umístí za učitelku frančiny i češtiny na bulharské škole. Demetr přivedl k Semienovům i Karla, jenž dal v červenci v Rájci výpověď a vrátil se domů. Němcová snila již o tom, jak Karel pojede se Semienovými do Bulharska, dostane místo v sultánových zahradách v Cařihradě, kde byl zahradníkem Čech, a za vydělané peníze odjede studovat do Paříže.
Kochajíc se těmito lehkými sliby, věnovala se Němcová úplně svým novým přátelům po celý červenec a srpen, utratila celou mužovu pensi za ty dva měsíce na činži, drobné dluhy a výlohy s provázením bulharských hostí spojené. Hosté koncem srpna odjeli a Němcové zůstala po nich jen bláhová naděje do budoucna a dukát od paní Semienové, jejž poslala Jaroušovi do Mnichova.
Muž vyjel si z Bydžova do Skalice a Ratibořic, když mu však žena neposílala pensi, byl znepokojen, chtěl přijeti do Prahy. Němcová jej prosila, aby zůstal v Bydžově, že nemá pro něj ve svém pokojíku místa, ale Němec přijel přece v polou září, usadil se u ní,

hrozil jí žalobou pro utracené peníze, hádal se a kouřil celé dny, až jim paní domácí po ostrém výstupu dala výpověď. Němec chtěl se dát rozvést a odjel do Bydžova, Němcová pomýšlela na odjezd do Litomyšle k Augustovi, aby jej přiměla k vydávání sebraných spisů.
Synové jim při tom působili starosti. Karel, nečekaje na Semienovy sliby, našel koncem srpna místo v Eisenbergu u Seestadtu na saských hranicích, ale hrozil mu odvod a otec hleděl jej vybavit z vojny. Jarouš psal v září matce, že ve své bídě na malířství pomýšlet nemůže, chtěl vstoupit do řezbářské školy, prosil o peníze na školné. Němcová vyprosila na Purkyňovi pro něj 50 zlatých a slib, že bude dělat dřevoryty pro přírodovědecký list Živu, až se vyučí. Jaroslavovi však bylo hůř, než matka tušila. Do malířské akademie se na podzim již zapsat nedal, ale neměl, když zaplatil dluhy, ani na školné do řezbářské školy. Jeho bytná, paní Megendörferová ve Frauenhoferstrasse, upomínala jej již v říjnu o činži, nedávala mu snídaně; neobědval celý měsíc a aby nezhynul hlady, vypomáhal za nízkou mzdu u fotografa. Malíř Maixner, když přijel do Mnichova, nalezl jej zuboženého, radil mu, aby se vrátil domů. Ale Jaroslav neměl peněz ani na cestu, ani na živobytí. Zůstal mu jen jeden věrný ochránce, universitní profesor Richter, přítel Purkyňův. Kvartýrská dala jej v listopadu zavolat na policii, kde mu hrozili, nevykáže-li se stálými příjmy, že jej pošlou domů postrkem. Psal domů zoufalé psaní, ustrašená matka zjednala mu od P. Rojka,

B. Staňka trochu peněz, ale to vše nestačilo, o vánocích byl již jako psanec, přespával u známých a trpěl hlad.
Němec zatím najmul si koncem října v Hradební ulici, mezi Koňskou a Žitnou branou velký pokoj s pokojíkem a kuchyní. S Jaroslavem se nesmířil, prohlašoval, že došlo na jeho slova a že ani ženě ani Jaroslavovi na výživu platit nebude. Němcová tušíc, že Jaroslav se v Mnichově neudrží, najmula od muže velký pokoj pro sebe a pro Jaroslava za 6 zl. měsíčně a čekala s úzkostí na synův návrat, shánějíc pro něj peníze. 30. ledna 1861 mohla mu konečně poslat tolik, že poplatil dluhy a počátkem února se vrátil.

11.

Rok 1861 počínal pro český národ slavně: správa Prahy dostala se do českých rukou, počaly vycházet Národní listy, v únoru vyšel ústavní patent a chystaly se volby do českého sněmu.
Němcová však neměla klidu a její situace stávala se čím dál tím zoufalejší. Karel byl zaopatřen, vrátil se z Eisenbergu a dostal místo v Klamovce, ale Jaroslav, jenž pracoval u fotografické firmy bratří Wintrů na Příkopech, bydlil s matkou a s otcem se nesmířil. Němec seděl ve svém malém pokojíku, Dora hospodařila mu v kuchyni, ale matka se synem měli bídu. Otec byl na ně čím dál drsnější, nevšímal si, jak žena schází, vyčítal jí, že je podrážděná a nesnášelivá, že nic nevydělává a žije z jeho milosti, utvrzujíc Jarouše

ve vzdoru proti otci. Němcová neměla chvilku klidu k práci, pokoušela se psát vzpomínky na Slovensko, počínajíc výletem na hrádek hornolehotský, sestavovala cyklus slovenských pověstí — jejž Ohéral po její smrti ztratil — a bezradně hledala nové látky pro své sebrané spisy, na něž s netrpělivostí čekala. Touha po práci štvala ji vždy horečněji k marnému úsilí vytvářet nová díla, bloudila celé dny ulicemi, chodila po svých známých, hovoříc nervosně o svých plánech a naříkajíc nad svým osudem.
Vzájemný poměr obou manželů stával se nemožným. Němec přijal nabídku své ženy, že bude sebe a Jaroslava sama živit, doslova, žádal od ní činži za pokoj, který obývala, nedával jí ani světlo, ani topivo. Jaroslav vydělával sice retušérstvím ve Wintrově fotografickém závodě, přátelé poskytovali Němcové občas podpory, ale to vše nestačilo na živobytí, a drobní věřitelé počali být netrpěliví. Němec, jenž měl slíbeno místo v administraci Národních listů, oznámil, že se počátkem srpna přestěhuje do domu »U tří lip« na Příkopě. Napjatý poměr mezi manželi nezůstal pražské společnosti utajen, dámy radily Němcové, vidouce, jak chřadne, aby odjela na venek, a paní Šafaříková poskytla jí na cestu trochu peněz.
Němcová chystala se v úterý, 30. července odjeti, poslala svoji korespondenci, kterou si nashromáždila od roku 1848, k paní Petrovičové — dceři Jungmannově — a skládala své věci. Večer však Jaroslav nepřišel včas domů, muž se rozhorlil a zamkl byt. Po prudkém výstupu Němcová odešla z domu, procho-

díla s Jaroslavem noc, ráno se schystala a v poledne odjela přes Týnici k sládkovi Daňkovi do Chlumce nad Cidlinou. Rozčilení a strádání poslední doby zhoršilo její nemoc; ztratila mnoho krve a dojela na malém vozíku všecka vysílena.

Daněk seděl na lavičce před pivovarem a nemohl v první chvíli poznati svoji přítelkyni, když sestupovala s vozu, vyhublá, sešlá, se zimničným leskem ve vpadlých očích. Podala mu ruku a pravila: »Přicházím churava na duchu i na těle.« Daněk spěchal uvést ji do pokoje, při večeři okřála trochu v kruhu rodiny, ale odešla brzy, cítíc nový záchvat nemoci. Probděla těžkou noc, ale k ránu se jí ulevilo. Prohlížela s dětmi hospodářství, vyprávěla jim pohádky, studenti Otakar a mladý Goll, Daňkův synovec, nosili jí maliny. Potěšila se jejich úctyplnou pozorností a nazývala Golla žertem svým šohajem.

Daněk zdržel Němcovou u sebe až do neděle. V důvěrném hovoru vylíčila mu Němcová svoje domácí strasti, prosila, aby nevěřil pomluvám a ulevila svému rozbolněnému srdci. Když v neděli odjížděla do Mlíkosrb k faráři Šafránkovi, podal jí Daněk do kočáru obálku s penězi a prosil ji, aby je přijmula na důkaz úcty jako příspěvek k zamýšlené cestě na Slovensko. Němcová byla dojata jeho pomocí: potřebovala peníze nutně na činži, na drobné dluhy v Praze a na nákupy: nevzala si z Prahy téměř nic s sebou a scházely jí již i nejvšednější potřeby. Z Mlíkosrb psala po třech dnech, ve středu a ve čtvrtek, Bohdance tři listy, posílajíc jí zároveň peníze. V listech těch jeví se

MARIE NĚMCOVÁ,
Vnučka Boženy Němcové

neklid, horečná, bezradná živost; píše se zimničným rozechvěním, bez ladu a skladu drobné objednávky, připomínky, stále opravujíc, opakujíc a dodávajíc zapomenuté věci.

Z Mlíkosrb odvezl si Němcovou po několika dnech Němcův příbuzný, Josef Němec, do Nového Bydžova. Byl řezník a měl hostinec »U zlatého anděla«. Tam nalezla Němcová na několik týdnů konečně kýžený klid a přívětivý domov. Chodila se denně koupat a přes den sedávala ve své podkrovní světničce u malého stolku, s koštěnými brejlemi, připisujíc brkovým perem poznámky k vypůjčenému svazku svých pohádek, pokud je v nich podání a co přidala ze svého.

Z této doby snad pochází také nedokončená povídka »Cesta z pouti«, poslední záblesk její tvůrčí síly. Psala již těžce, rukopis — který Žofie Podlipská měla ještě v rukou — byl plný škrtů, svědčících o nejistotě a váhání. Ale zachovaný zlomek má ještě její starý, skvělý a prostý sloh, pečlivě tříbený, vytváření nálad i osob je stále ještě tak pevné a čisté jako dříve. Líčí pěknou postavu prosté dívky, Verunky Blaženovic, která se chce vrátit z Prahy do Obic u Klatov, zmešká však vůz, jde pěšky, zabloudí a setká se konečně s děvčetem, které ji pozve na nocleh do Velkého Vosova. Verunka je půvabnou sestrou dřívějších dívčích postav, jež Němcová vytvořila, a popis večera v prosté chaloupce, kde dívka nalezne přístřeší, rovná se jejím nejpěknějším náladovým líčením. Zlomek končí rozkošnou scénou: Verunka spí v komoře bratra své

nové přítelkyně. Bratr se však neočekávaně v noci vrací, nalezne překvapen na svém loži spící dívku, je mocně dojat a odejde tiše do zahrady. Němcové se však již nepodařilo dosnít tento líbezný sen o lásce dvou čistých mladých duší.
Její hostitelé hleděli ji zabavit. 11. srpna vzali ji s sebou do ochotnického divadla, pak pozvali na návštěvu Doru a patrně dopsali i Němcovi. Spor manželů Němcových vzbudil jak v Praze tak i u přátel pozornost. Všichni viděli, že Němcová je těžce nemocna a vůčihledě slábne, hleděli jí pomoci a zjednat klid. Němec konečně 20. srpna jí poslal smířlivý list, zval ji, aby se k němu vrátila, rozmlouval jí cestu na Slovensko, a varoval ji, aby nespoléhala na Augustu, o němž se v Praze proslýchalo, že je v peněžních nesnázích. Téměř současně dostala Němcová list od redakce chystaného almanachu »Víla«, v němž ji redaktoři, Panýrek a — Jurenka, prosili o příspěvek.

Němcová na mužův list neodpověděla: její bolest byla příliš hluboká, nechtěla již nic přijmout od muže a v horečném chvění toužila jen, aby mu dokázala, že je vynikající českou spisovatelkou a že se dovede sama svým perem uživit. A osud na chvíli jakoby jí byl chtěl odměnit za všechna utrpení a ponížení posledních let. Český život se tehdy mocně probouzel, Praha stala se českou, počaly vycházet Národní listy, na venkově konány sjezdy a slavnosti. Studenti v Bydžově chystali se oslavit starou studentskou merendu. Sjelo se jich mnoho, i z Prahy, přijel i Jaroslav,

v pondělí 26. srpna byl pořádán průvod se starým studentským praporem, mluveny vlastenecké řeči a večer se tančilo. Na druhý den uchystala mládež poctu slavné spisovatelce, jež byla hostem jejich města. Přišli v průvodu s hudbou k hostinci »U anděla«, zapěli Kde domov můj a Hej Slované, studentská deputace složila Němcové úctu a pozvala ji na večerní akademii. Večer vítali ji ve vyzdobeném sále intrádami a voláním slávy, uvedli ji na čestné místo a přednesli její báseň »Ženám českým«, která vyvolala u posluchačstva hluboké pohnutí. Němcová slzela radostí a chvěla se nadějí, že snad přece jí nastává nový život, v němž dojde vděku za své utrpení, dožije se uznání svého díla a dočká se samostatného, neodvislého života.

Jednání s Augustou ji udržovalo v domněnce, že bude moci býti samostatně živa z výtěžku svých sebraných spisů. Augusta psal jí již 5. srpna do Prahy, že hodlá počíti s tiskem a žádal předem rukopis na tři svazky, které chce do roka vydati. Němcová pokoušela se psáti pro první svazek nové dílo a v hlavě se jí mihaly dalekosáhlé plány na nové romány, ale síly ji opouštěly.

Němec byl znepokojen. Cítil, že veřejné mínění obrací se proti němu, že zašel příliš daleko, když vykládal známým o svých domácích nesvárech a ospravedlňoval svoje ukvapené jednání. Když četl Augustovu nabídku, psal ženě, a když pak zvěděl o oslavách, jimiž studenti uctili v Bydžově jeho choť, rozjel se do Bydžova, aby ji usmířil. Němcová vyslechla klidně

jeho přemlouvání a jeho výstrahy, ale zůstala pevně rozhodnuta: zamítla vrátit se k němu, spoléhala již jen na vlastní sílu. Němec vrátil se s nepořízenou.

8. září přijel Augusta do Prahy, jednal s Němcem a sliboval pevně vydat do roka dva svazky sebraných spisů. Němec psal o tom chladně ženě, žádaje ji, aby přijela do Prahy a sama uzavřela smlouvu. Němcová však poslala 11. září Bohdanku domů a sama spěchala do Litomyšle. Z Týnice oznámila Augustovi svůj příjezd a zajela ještě do Vysokého Mýta, kde doufala najít A. V. Šemberu, od něhož očekávala peníze na slovenskou cestu. Šemberu nenašla, setkala se jen s mladším synem Šafaříkovým, jenž přijel do Mýta za svou nevěstou, a ujistil Němcovou, že vídenští přátelé na ni nezapomenou.
Do Litomyšle dojela v pátek 13. září a sestoupila v hotelu »U modré hvězdy« na hořejším náměstí (č. 84), na který ji odkázal Augustův přívětivý list. Hotel patřil příbuzné Augustovy ženy, paní Tobolářové. Paní Tobolářová přivítala Němcovou vlídně, uvedla ji do připraveného pokoje a oznámila jí, že Augusta jí již vyjednal byt i stravu. Němcové se v hotelu líbilo, paní jí byla sympatická, v jídelně bylo několik českých i cizích listů. Augusta se k ní choval velmi srdečně, vodil ji městem, dal jí zálohu, v pondělí ji provedl tiskárnou a odpoledne v besídce na zahrádce uzavřeli písemnou smlouvu o vydávání sebraných spisů. Augusta se zavázal, že spisy počnou hned vycházet v šestinedělních pětiarchových sešitech a

slíbil platit 20 zl. za arch nového tisku, 10 zl. za věci přetištěné, hned po vydání každého sešitu. Němcová mu postoupila vydavatelské právo na 15 let a měla si sama obstarat korekturu tisku. Augusta jí nabídnul, aby mu korigovala také Wenzigův spisek, jenž byl právě v tisku, a »Obrazy ze života«, redigované J. V. Jahnem, poněvadž zasíláním korektur do Prahy se tisk zdržoval. Němcová přijala nabídku s radostí; měla dostávat zlatku za arch.

Tak doufala, že konečně stanula u cíle, byla volna. Nedbala slabosti a nemoci, v pondělí ještě vyšli si na Zavadilku, v úterý byla v městě slavnost, královská střelba do terče, cítila se vším tím rozveselena, vítězná, snila již o tom, že zůstane v Litomyšli do jara, vezme Bohdanku k sobě a opatří jí v městě francouzské hodiny, na léto pak že pomocí Šembery a hraběte Kolovrata pojede na Slovensko, kam ji upřímně zval farář Plošic.

Radost a pýcha z dosaženého vítězství svedly ji však k unáhlenému skutku. Mrzelo ji, že jí Dora dosud nepsala; poslala jí vyčítavý list a přiložila k němu dopis na sluhu z administrace Národních listů, Seidla. Ukládá mu různé objednávky, péči o knihy, jichž má potřebí, stěžuje si na rodinu, že o ni nedbají, prohlašuje, že se o děti už starat nebude, zmiňuje se o oslavách, které jí uspořádali v Bydžově, o smlouvě na sebrané spisy, líčí se zálibou, jak pěkně je ubytována a pyšní se, že je v tiskárně korektorkou. Němcová dojista se nechtěla tak důvěrně svěřovat cizímu člověku, sice by mu byla psala přímo. Ale zamýšlela

patrně listem tím pokárat děti, že jí nepíší a pochlubit se muži svým úspěchem. Doru list matčin zarmoutil, odpověděla hned a připojila, že Seidlovi dopis neodevzdala, protože dochází také k Mužákům a všelicos donáší. Němec bezpochyby dostal list pro Seidla do rukou, rozlítil se a napsal ženě 21. září drsné psaní, v němž jí jako její zákonný manžel zakazuje konat korektorské služby. Nemá prý nic proti rozvodu, ale žádá, aby žena přijela dříve do Prahy. Viní ji, že poskvrňuje čest rodiny, a na konec vyhrožuje soudem. Němcová, jsouc rozechvěna hněvem, dala list číst Augustovi. Augusta bledl a červenal zlostí, prohlásil Němcovy urážky za »impertinentní lež« a psal ostře J. V. Jahnovi, domnívaje se, že v Praze šíří klepy.

Němcová byla dlouho mužovým listem rozrušena. Ale čas kvapil a Augusta naléhal, aby dodala rukopis prvního svazku. Němcová by byla ráda počala novým dílem, v programu spisů oznamovala několik nových věcí: mimo »Cestu z pouti« romány »Nevešelá svatba«, »Zlatá tchyně«, »Urozený a neurozený« a »Obrázky z okolí pražského i venkovského«. Pokoušela se také, snad právě tehdy, vypsat prostě a upřímně svůj původ románem »Urozený a neurozený«. Zachovaný zlomek rukopisu ukazuje však jen první náčrtky počátku, zachycené vzpomínky, v nichž po její skvělé tvůrčí síle není stopy. Mladý štolba Jan vypravuje, jak se dostal ve Vídni do služby u hodného hraběte, jak si rozumně zařídil svůj život, jak poznal v malé vinárně »neť hostinského«, Terezku.

Hostinský na něj naléhá, aby se s dívkou oženil, známý lékař jej varuje, jeho sestře, vdané ve Vídni, se Terezka nelíbí, Jan se pak vymlouvá, že hrabě nesvolí, aby se ženil, hrabě nakonec posílá Jana k známé šlechtičně, aby se u ní hlásil do služby. Vypravování rozbíhá se do bezvýznamných podrobností, v textu je mnoho škrtů, sloh je neobratný. Zlomek projevuje jen lásku Němcové k otci a její zaujatost vůči matce, na jejíž nevlídnost z dětství nemohla zapomenout.

Po marných pokusech poznala Němcová sama, že se jí k nové práci již nedostává sil. Chtěla tedy v prvním svazku otisknout Babičku v nové úpravě a psala Jaroslavovi, aby jí pro první svazek poslal její podobiznu z roku 1859. Ale churavost doléhala na ni stále úsilněji, ani úprava Babičky se jí nedařila, a Augusta pozbyl trpělivosti. Když jej Němcová prosila koncem října o novou zálohu, odmítl drsně, dokud nebude mít předmluvu, prospekt a rukopis prvního svazku v rukou. Němcová dodala aspoň počátek Babičky, tiskárna počala sázet, ale marně čekala na pokračování. Augusta psal Němcové 7. listopadu: »Déle nechci a nebude čekat jak si ze mňe dle libosti blasna dělate, odevzdejte tištěnou babičku sazeči, obstarám si spojení sam, a Vy hleďte, by ste Litomišl brzo opustila. Augusta.« Němcová, třesouc se horečkou a zimnicí, nebyla již schopna nějaké práce. Prosila znovu, ale Augusta odmítl 12. listopadu jakoukoliv »podporu«, dokud nedostane rukopis. Naléhal ještě několikrát a když se nedočkal, řekl 18. listopadu paní

Tobolářové, že za Němcovou již ručit nebude. Němcová, nemajíc peněz, devatenáctého jen snídala, den na to nejedla, jedenadvacátého obědvala za čtyři krejcary.
Byla zdrcena svojí bezmocností, ale přes to nechtěla doznat svoji porážku a vrátit se k muži. Chtěla si ulevit ten den listem milému příteli, Vojtovi Náprstkovi, ale její duševní síla byla zlomena: třikrát počala obšírný list, ale myšlenky se jí mátly, nedovedla vylíčit, co ji tíží a nedovedla skončit. Počíná vždy omluvou, že Babička ještě nevychází, a pak snaží se vypsat důvod, proč odešla od muže a svůj život po odchodu z Prahy. Jednou líčí příjezd k Daňkovi a jak si mu stěžovala na muže. Podruhé rozpisuje se přímo o sporech s mužem a o svém utrpení, potřetí, večer, pomíjí své stesky a popisuje obšírně pobyt u Daňků. Po tomto krutém dni horečného rozčilení nejedla opět celý den, třiadvacátého měla aspoň na kávu a na dvě polévky. Snad tehdy prodala svůj granátový náramek paní lékaře z České Třebové.

Den nato přijel konečně Němec. Kdo jej upozornil a jak se vyrovnal s Augustou, nevíme. Zaplatil celý účet Němcové a odvezl ženu 28. listopadu ráno do Prahy.
Poslední zápas Němcové se životem o právo na nezávislý život skončil tragicky — nezbývalo než umřít. Pražské dámy sledovaly pozorně její osudy: když se vrátila, poslala jí paní Riegrová peníze a vypsala jí, které dámy jí budou posílat denně obědy. Když

JAN NERUDA
Roku 1860.

si odpočinula, okřála trochu, ale byla nápadně změněna: pleť žlutá, suché vlasy hojně prošedivělé, postava vyhublá, oči vpadlé — nezbývalo nic z té skvělé krásy, která ji činila dříve tak podobnou carevně Kateřině. Její nemoc se horšila. Navštívila doktora Podlipského a setkala se s jeho chotí, svým bývalým »sokolíčkem«, Žofií. Nemluvily spolu od té doby, co se Němcová rozešla se Světlou. Plakaly obě, Žofie ji zvala, aby přicházela častěji, ale Němcová očividně slábla a ulehla. Podlipský s Hamerníkem chodili ji ošetřovat, a vzdávali se naděje. Augusta sázel rychle a nedbale »Babičku« jako první díl sebraných spisů — a pražské dámy chystaly smuteční šaty.

Živý duch Němcové však ještě nějaký čas vzdoroval rozkladu. Když ji přátelé navštěvovali, vzpomínala na minulost, stěžovala si na nevděk, Erbenovi vykládala s horečnou živostí své literární plány do budoucna. Po novém roce se jí přitížilo, přenesli ji z velké světnice do vedlejšího pokojíku, kde s ní spala její ošetřovatelka Švajcarová. Návštěvy přátel ustávaly, jen Frantova sestra Markyta chodila těšit nemocnou. Němcová již častěji na dlouho usínala, v jasných chvílích probírala svou korespondenci, kterou si dala přinést od paní Petrovičové a pálila mnohé listy, jež tak pečlivě po leta opatrovala.

Den před jejím skonem přišly z Litomyšle první výtisky Babičky, tištěné na hrubém, chatrném papíře, s hrubou obálkou, plné chyb — zaplakala žalostí, že se nesplnilo ani poslední její přání, spatřit své životní dílo v dokonalé úpravě. Vepsala do dvou výtisků vě-

nování dceři a Markytě, a sepisovala na lístek v tobolce jména těch, jimž měly býti poslány výtisky — to jsou poslední řádky z její ruky. Pak usnula těžkým, smrtelným spánkem. Probudila se ještě na chvíli, Němec poslal pro kněze, ale kněz zastihl ji již bez jasného vědomí. Od deváté hodiny večerní odpočívala klidně, bez bolesti, stále usínajíc, až tiše shasla 21. ledna o šesté hodině ráno.

Denní listy, i Bohemia, oznámily její úmrtí úctyplnými vzpomínkami. Hálek pod čarou v Národních listech obrátil se příkře proti těm, kdo jí za života činili příkoří. Neruda v Hlasu ocenil její literární význam, a nakonec označil Světlou, které se tehdy kořil, za dědičku její slávy: »Jedna hvězda spadla, druhá však počíná již na obzoru našem prosvitati leskem stříbrným, krásnou budoucnost věštícím a Karolina Světlá stává se dědičkou Němcové.«

V pátek, 24. ledna, za třeskutého mrazu, konal se z domu »U tří lip« o půl čtvrté slavný pohřeb do ulic, přeplněných zástupy lidstva. Hlahol zpíval smuteční sbory, kanovník Štulc vykonal výkrop, podél rakve kráčely řady černě oděných studentů a dívek s rozžatými svícemi a s věnci, na kterých vlály slovanské trikolory, bulharští a chorvatští studenti provázeli rakev v národních krojích. Za rakví kráčel Němec s dětmi, za nimi české paní, Riegrová, kněžna Thurn-Taxisová, hraběnka Kaunicová, a v hlubokém smutku — Karolina Světlá. Téměř za tmy došel obrovský průvod na Vyšehrad, kapitula očekávala rakev před chrámem a vykonala slavné obřady. V nočním šeru,

při svitu planoucích voskovic, šel průvod hřbitovem. P. Štulc velebil nad hrobem lkavým hlasem zásluhy mrtvé, a Světlá, nesmiřitelná přítelkyně, položila na rakev, spouštěnou do hrobu, svěží věnec.

„Co tě asi bolelo, ty ubohé srdce? Co ti udělali? . . . Už ti nikdo nenahradí cos trpěla; kdo je vinen, Bůh ho bude soudit — tys ve světle a pokoji.“

Babička 292.

O B S A H:

I. Ratibořice 1820—1837.

II. Pout po východních Čechách a Praha. 1837—1845.

cházky. Selští přátelé v Chrastavicích. Vzpomínky na Ratibořice. První vesnické povídky. Dopisy do Květů. Vlastenecké působení v městě. Spory s měšťany. Jarní vycházky 1846.

2. Hojná korespondence. Dopisy 1846 do České včely o sociálních poměrech lidu. O vychování dívek. Další tři svazky pohádek. Nepříznivá kritika Jakuba Malého. Františkovy lázně v létě 1846. Listy z lázní do Včely.
3. Smír s městskou honorací. Akademie, divadlo, osvětná činnost v městě. Nebeského »Pomník« v červnu 1847. Jeho vliv na smýšlení Němcové. Zájem o bídu lidu Přátelé v Medákově 1846–1847. Poslední dva svazečky pohádek. Rosalie Schustrová.
4. Cesta Němcové do Prahy v září 1847. Uznání pražských přátel. Stěhování do německých Všerub. Smutek a úvahy o bídě lidu. Jarní události roku 1848. Poučování lidu. Dopisy do pražských listů. Hájení židů. Cesta do Prahy ve dnech svatodušních. Odjezd do Nymburka v červenci 1848.
5. Peněžní nesnáze v Nymburce a vzpomínky na Šumavu. Dr. Dlabač. Návštěva v Zaháni u nemocného otce. Klácelovy listy. Článek »Hospodyně na slovíčko«, Spolek »Slovanek«. Náz r Němcové o právech ženy. Další listy Klácelovy 1849–1850.
6. Sklamání ze styku s lidem. Dopisy do Havlíčkových Národních novin a do Večerního listu 1849. Pražští hosté, společenské nesnáze. Vikářova německá škola. Článek o školní zkoušce. Spor s vikářem. Marie Votová. Cholera na podzim 1849. Žádost o přeložení do Prahy. Články o zázraku v Mcelích. Němec z trestu přeložen do Liberce 8. února 1850.
7. Život v Liberci. Rozloučení s otcem v Zaháni. Otcova smrt 28. června 1850. Cholera. Eliška Houdková. Klácelovo bratrstvo. Petr Mužák. Němcova žádost o místo v Uhrách. Cesta Němcové do Prahy v září 1850. Návštěvy u Staňků a u Rottů. Noví přátelé: Hanuš, slečny Rottovy. Návrat do Liberce. Výlety do Světlé pod Ještědem a do Žitavy. Dopisy Vrbíkové. Němcovo jmenování. Touha Němcové po osvětové činnosti. Stěhování do Prahy. Byt u Greutlerů na Václavském náměstí. Němec po vánocích 1850 odjíždí sám do Miškovce.

IV. Pobyt v Praze a čtyři cesty na Slovensko.

1. Byt Němcové v Praze. Žofie Rottová. Sklamané naděje na družný život. Ignác Hanuš. Vzpomínky na babičku. Nedostatek peněz. Nemoc v lednu a v únoru 1851. Pomoc přátel. Cesta do Miškovce 24. dubna 1851. Rozmluva s Hebbelem ve vlaku. »Dekameronský« výlet bratrstva Klácelova v Brně. Helcelet. Cesta do Pešti. Jízda s mužem do Miškovce a život v Miškovci. Návrat v květnu. Jaroušova nemoc.
2. Starost o peníze. Přítelkyně Žofie. »Viktorka«, psaná Helceletovi pro Koledu. Hanušova žárlivost. Jmenování Němce vrchním komisařem v Balašových Darmotech od srpna 1851. Němcová v září »Na Horách« u České Třebové s Klácelem. Helceletova návštěva. Návrat; procházky s Rottovými a s Opicem. Eliška Houdková. Nemoc. Lékař Dušan Lambl. Listy Helceletovi. Příjezd Němcův na vánoce. Svatba Johany Rottovy s Mužákem 7. ledna 1852.
3. Styky Němcové s Rottovými a s Lamblem. Plán na novou práci. Smutný život starších přátel. Výlet s Žofií do Drážďan. Odjezd 5. srpna 1852 na prázdniny do Darmot. Listy z Darmot. Výlet do Bystřice a do Sliače. Návrat do Prahy 10. října, den po slehnutí paní Mužákové.
4. Lambl. Pobídky paní Mužákové, aby Němcová pracovala literárně. Rozmluva s Čejkou. Zájem Němcové o sociální postavení ženy. »Baruška« a »Obrázek«. Nemoc Jaroslava a paní Mužákové. Smrt její dcerušky 13. ledna 1853. Němcovo jmenování a jeho rozhodnutí, aby se žena s dětmi přestěhovala do Uher. Smutek Němcové. Roztržka se starou paní Rottovou. Odjezd v květnu 1853.
5. Němec 10. května 1853 udán z urážky císaře. První čas v Darmotech. Listy přátelům. Němec suspendován. Němcová zabývá se národopisem a píše přátelům. Nemoc Hynkova v Praze. Matčin odjezd do Prahy. Hynkova smrt 19. října.
6. Byt v Ječné ulici 516. Poměr k paní Mužákové a k přátelům. Němcův život v Uhrách. Němcová vzpomíná na své dětství a píše »Babičku«. Fričova družina v dubnu 1854. Časopis

»Praha«. Poslední návštěva paní Mužákové. Situace Němcové v pražské společnosti.

7. »Babička«. První vzpomínky. Postupné rozvíjení ideálního obrazu babičky v mysli Němcové. Pokusy o komposici, vliv Hanušův, vliv spisku F. J. Mošnera. Látka, osnova a idea »Babičky«. Poměr ke skutečnosti. Styl.
8. Němcův výlet s J. Daňkem v červenci 1854. Jejich zatčení. Prohlídka u Němce. Zastavení platu. Bída Němcové v Praze. Znění žaloby proti Němcovi. Jeho odpověď.
9. Návštěvy Němcové u Lamblů. Její listy přátelům o dětství a mládí. Byt na Hrádku pod Emauzy. Přátelství s Jurenkou. Bendl. Návrat Němcův v dubnu 1855. Tisk Babičky. Setkání s Havlíčkem. Poměr k Erbenovi.
10. Pohádka »O dvanácti měsíčkách«. »O bačovi a šarkanu.« »Karla.« »Sestry.« »Rozárka.« »Výklad historie.« »Kávová společnost.« »Drotaři.«
11. Účty za »Babičku«. Cesta na Slovensko 27. srpna 1855. Listy muži. Pobyt ve Vídni a v Prešpurku. Cesta do Sliače. Život v lázních. U Rárusů v Báňské Bystřici. Výlet 20. září k Plošicovi do Seice. Četnická prohlídka. Odjezd 24. září k dru Zechentnerovi do Brezna. Výlety. 27. září u faráře Chalúpky v Horní Lehotě. Pohádkářka a vycházky. 9. října návrat do Brezna. Cesta přes Tisovec do Velké Revúce k faráři Reussovi pro pohádky. Sklamání. Odjezd 14. října k Tomašikovi do Chýžného, zpět do Brezna a Bystřice. 21. října návrat do Prahy.

V. Poslední leta 1855—1862.

1. Rozsudek nad Němcem 30. října 1855. Schůzky u Holinů. Neruda. Anna Holinová. »Divá Bára«. Almanach pro Friče k 1. lednu 1856. »Čtyři doby«.
2. Poslední báseň. Ústav paní Zapové. Karel odjíždí 24. dubna 1856 do Zaháně. Němcovi 25. dubna 1856 zastaven plat. Pomoc hraběnky Kounicové. Nemoc Dořina. Bohdan Staněk. Byt v Štěpánské ul. 647. Napjetí s Fričem. Bendl odjíždí do Budějovického semináře. Slovenské pohádky v Koledě a

v Štěpnici. »Chudí lidé.« »V zámku a v podzámčí.« List Helceletovi. List Karlovi o vlastenství. Červenec r. 1856 v Praze.

3. »Podhorská vesnice.« Srovnání s »Babičkou«. Obraz chodské vesnice. Dobří a zlí. Lid a páni. Slovenský živel. Děj. Krásná líčení. O vzdělání ženy. Obraz vlastní bídy. Modlitba k bohu. — »V zámku a v podzámčí.« Poměr k »Podhorské vesnici« a k »Babičce«. Osnova povídky. Soustrast s bídou. Děj. — »Chudí lidé.« Idyla z Červeného Kostelce. Postava Jakuba Haliny.

4. Záměry se slovenskými pohádkami. Havlíčkova smrt 29. července 1856. Pohřeb. Němec určen do Solnohradu, ale odsouzen pro účast na Havlíčkově pohřbu k osmi dnům vězení. Dora a Jaroslav v Poříčí. Němcovo vězení. Jmenování do Běláku. Cesta 18. listopadu do Vídně a do Běláku. Kauce. Bendlovy listy Němcové. A. Tille. Podobizna Němcové z roku 1856. Výstup s P. Štulcem.

5. Vánoce 1856. Bída Němcové počátkem r. 1857. Jurenkova návštěva. Schůzka u Riegrů v únoru. »Plutarch.« Tomkova návštěva. Mužovy listy. Karlův vzdor. Korespondence s Karlem. Články a překlad Tartuffa. Výlet s Menclem v květnu do Hořic. Dora u biřmování. Ponížení a urážky. List Adéle 3. června 185 . List muže 13. června 1857.

6. Léto 1857. »Hamlet« u Fričů. Bída a almužny. Němec v Běláku žádá do pense. Jeho příjezd do Prahy. Služba v cukrovaru ve Zdicích. Němcová se stěhuje v říjnu do Řeznické ulice 1360. Články o Slovensku a Běláku. Slovenské pohádky. Manesův dřevoryt. »Dobrý člověk«, vzpomínka na rtyňského rychtáře Hejnu, líčení života vídeňských Čechů. Služka Manka Langhammrová. Smrt Franty Šumavského o vánocích 1857. Mužova návštěva na vánoce.

7. Překlad »Diblíka« počátkem 1858. Družina »Máje«. Hálek s Nerudou návštěvou u Němcové. »Chýše pod horami«, obrázek ze Slovenska s ideou o československém sbratření. Jaroušova nemoc v dubnu. Výpověď Němce z cukrovaru. Karel odchází ze Zaháně do Sanssouci. Vydání »Máje«, první literární pokusy sester Rottových. Němcova cesta

v létě do Bydžova. Dotištění slovenských pohádek. Bída koncem roku.

8. Slovenské pohádky. Sympatie Němcové pro Slovensko. Její cesty a studie na Slovensku. Sbírání pohádek. Textová úprava. Význam, jejž Němcová přičítá své sbírce. Listy Sládkovičovi a Šemberovi. Způsob podání. Pohádky »Sůl nad zlato«, »Dlouhý, Široký a Bystrozraký«, »O Kovladu«. Význam sbírky pro Čechy.
9. Jaro a léto 1859. Muž v Hrubých dvorcích u Přimdy. Policejní prohlídka u Němcové. Dora s Mankou na Šumavě. Jaroslav na pěší cestě ve východních Čechách. Život Němcové v Praze. Přátelství s Vojtou Náprstkem. Quastova podobizna. Cesta Němcové v září s Jaroslavem do Bydžova. Její poslední návštěva ve Skalici a v Ratibořicích. Návrat do Prahy. Karel v Praze. Spor o vychování dětí. Karel v listopadu v Rajci u Brna, Jaroslav na malířské akademii. Schillerovy slavnosti. »Tartuffe«. Jungmannovo rekviem. »Pan učitel,« povídka o vzorném učiteli, oživená vzpomínkami z dětství. Augusta v Litomyšli slibuje vydávat Němcové sebrané spisy. Smutný štědrý večer 1859.
10. Počátkem 1860 Němec stůně. Spisy. Jaroslav v dubnu jede proti otcově vůli do Mnichova na malířskou akademii. Němcová odchází ze společného bytu ve Vodičkově ulici a bydlí od května s Dorou v Štěpánské ul. 544. Smíření s mužem na Hynkově hrobě 23. června. Němec odjíždí do Bydžova. Příjezd Bulhara Semienova v červenci do Prahy. Plány Němcové na cestu do Bulharska. Mužův návrat v září a spory o peníze. Karel v Eisenbergu. Jaroslav v Mnichově trpí bídou. Byt od konce října v Hradební ulici. Smutný návrat Jaroslavův počátkem února 1861.
11. Počátek roku 1861. Národní Listy, ústavní patent, volby. Karel v Klamovce, Jaroslav u fotografa. Spory s mužem. Pokusy v literární práci. Němec od srpna v bytu »U tři lip« na Příkopech, expeditorem Národních Listů. Němcová odjíždí 31. července do Chlumce n. C. k Daňkovi, 4. srpna do Mlíkosrb a odtud k Josefu Němcovi do Bydžova. »Cesta z pouti«. Život v Bydžově. Almanach »Víla«. Merenda

26. a 27. srpna. Dora a Jaroslav. Oslava Němcové. Návštěva mužova. Odjezd Němcové 12. září do Litomyšle. Ve Vysokém Mýtě syn Šafaříkův. V Litomyšli »U modré hvězdy«. Smlouva s Augustou o vydávání spisů 16. září. Program. Zlomek románu »Urozený a neurozený«. Psaní sluhovi Seidlovi. Výpomoc při korektuře v tiskárně. Dořina odpověď. Mužův zlý list a vyhrůžky. Rozmluva s Augustou. List Jaroslavovi 2. října. Augustův hněv. Němcová v bídě. Pokusy o list Vojtěchu Náprstkovi. Návrat do Prahy 28. listopadu. Pomoc pražských paní. Setkání s Žofií, chotí dra. Podlipského. Nemoc a skon 21. ledna 1862. Zprávy novin. Hálek a Neruda. Pohřeb 24. ledna 1862.

insert
Facs. on

M